

2
x.

17.925)

17

24

Տ Ե Ր Ա Կ

որ կոչեն:

Յ Ո Ր Դ Ո Ր Ա Կ

Կարագրեցիալ սուկո սմափելը երիտասարդական, և մանկանց Հայկաղանց՝ ՚ի վեհերատեալ և ՚ի հեղգացեալ թմրութե քնոյ ծուլոթեան:

Եւ խանող աղաստական տարփանոք Տպագրեցիալ ջանիք և ծախիք Յակրայ Շամիրեան կոչեցը լուլը. աշխատութե Մովսիսի Բաղրամեան հրահանգչն իւրոյ:

՚ի յօդուտ Թարմահասակ՝ և Նորափթիթ մանկանցն Հայոց:

՚ի Հայրապետութե ցեսոն Ալմէօնի ամ հայոց կաթուղիկոսի:

Յամի մարդ եղութե բանին. 1772:
Եւ ՚ի թուն Հայոց. 1222:

՚ի Հնդիկս ՚ի քաղաքն Մատրաս.

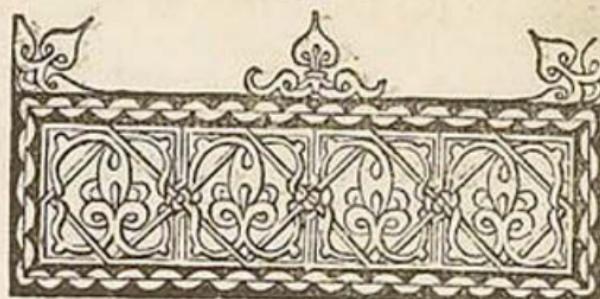
՚ի տպիանինոյնոյ Յակոբայ Շամիրեան կոչեցելոյ:

卷之三

卷之三

9(47.925)

F. 24

Մաղթանք առ ամենասուրբ Երրորդութիւն

ԳՆԵԱՌ ՄԵԶ ՀԱՅՐԱԽՆԱՄ ՀԱՅՐ
 ամենակաշը՝ քրոյ նախածանան և համա-
 կար օժանդակութիւն. որ կարողէս՝ և ոչ
 անտես առնես զայերս մաղթողաց, տալոչ
 մայն դհայցուածու նոցին, այլև դմէծա-
 մեծ ևս քան զայն. մանն որոյ սղա-
 չեմք դքեղ մի վաղարկելով և յապաղելով լոեր զպա-
 զարանս ծառայից քոյ, այլ համ համ վաղվարելով
 և փոթալով ՚ի թիկունս մեր՝ գորոյ յագն և զրամիդ
 մերումն տիկարութեան:

Ո՞ի կարեմիր և խառագին լքեալ և թոշնեալ սպար-
 տասեցաք համաւառեք և ամենափունք կարեածա-
 նաց արհաւրաքն, իբրև զհատ վեռեկուեցեալ՝ որոյ
 ոչ իցէ հովին. վեց որոյ աղաչեմք դքեղ մի վաղար-
 կելով և յապաղելով լոեր զպազառանս ծառայից քոյ,
 սյու համ համ վաղվարելով և փոթալով ՚ի թիկունս
 մեր՝ զորոյ յագն և զօրալիդ մերումն տկարութեն. հան
 զերձ միաբան՝ միանաւիսն՝ և եռանենեաց Ածութեղ.
 սցինքն որ եսոյ Հայր համայնից համանպատ և
 համառեսուչ և Որդիդ քոյ միածին ըստ ամենայնի
 զուգսպասուի և խիստեց և Սբ Հոգիդ համահան-
 գոյն

գոյն պատռւեցեալ՝ արհիսաբողիս և կենդանարար՝ որ
միշտ լնկեցեալ փառատրի յան արարածոց անբաժան
նելի՝ Ածութիոդ՝ լնկան և զմեր մաղթանք՝ զրը եր-
գակցեալ ընդ հրաբուն սեռիցն և անմարմնական զ-
րացն վեր առաջեմք յերկինս քեզ՝ որ ևս օրհնեալ
այժմ և յաւհու և ընդ ամ յաւիտեանս յաւիտենից
ամէն:

Եթ դիմի մաղթանազս՝ յաղագս սթափելոյ երի-
տասարդացն՝ և մանկանցն հայկաղանցն՝ ի
վեհերութեալ և ՚ի հեղայեալ թմրութե
բնոյ ծուլութեան :

Գիլուխ առաջներորդ :

ԱՆՁԻ 'ի ԽԱՆԴԱՐԱԾԻՆ ՏԵՆՉ-
ՃԱՆԵԼ' և 'ի Կաթողիք սիրոյն ըղձէ Հար-
կեց Էլ այս ծանուցանի. Եթ ՚ի Հարկէ
բռնադրուեալ առանձօք առ ցանկալի
հայկաղոյնս կողեւզագինս պարատի. յո-
րոց և խկ աղերսելով խնդրի առ ՚ի
առնել զատ սիրով և արօի մոռք խթեանցն հաջէ
ելի. զի ապարիկ ընդունողացն լինի զոգցես յոյժ
օդառակար' և շահաւետ այս խկ մարմի:

Աղեք այսու հետո զիմեանս միախոն և միաբան սի
բով մի ձանձրասցու ք յանէց յորդո թէլ.
մինչև գուցէ զմարդասէր և զիսաշէլեալ ֆրկիչն մեր
՚ի գութ այցելութեան շար ժէլ.
զի ՚աս՝ որ միջոն երկայնայնուն է՝ և ոչ հայի զմե-
զս մեղեցելոցն և յանցառայն տեսա նէլ.
այլ սիրով մեծաւ առ դարձելոցն յինքն փութայ
երկնայնովքն հանդ երձ խրախճանս առ նէլ:
իսկ թէ թողեալ նորա զիննառուն և ինն յանապատին,
զմի մոլորէալ ոչխարն խնդ թէր.
ասպա դիմարդ այժմ թողուցու դիւր փեռեկուցեալ
բանական հանն ան տէր.
սայր աղագաւ իսկ զորոյ օրինակն յառաջագայն մշտ
կան աղդ երդ աւ սէր.

96

զի ինքն իսկ գիտեր հանապաղ թէ ղտկար ընու-
թիւն մարդկան զլնչ կը րեր :
Ե՛ւ եթէ ժողովէալք ըստ Տէրունեան բանին երկու՝
կամ երեք զանուն իմ այս ցեն .
յայնժամ փոթապէս զիս ընդ իւրեաննն առեր
դասնել կա րեն .
և այնու ապայ առ ամենայն խորհեցեալ միաբան
խորհրդոցն հասանելի մար թեն .
զի առ այս իսկ ասացաւ իբրև դձայն Անձ ձայնք
բաղմաց տա ցեն :
իբրու գաղափարաւ , օրինակ իմն զօրացեալն Անձ
Յուդայ մակաբէ ան .
որ չհանեղորժեալ նախատանայն և հալածեցն
կայսեր զօրացն Անտիոք եան .
Հաւորա Ելլէք եղբարյն քաջալերեր ստեղով լերու ք
արի և քաջ ախոյ եան .
մինչև յերե անարդելով անկցին սրբոթիւնք մեր
ընդ ոտի ք այլաղը ե ան :
Յորժամ տեսեալ զայն մարդասիրին շարժեալ ինա-
մուն եղեւ նոցայ ոքնա .
առ այս իսկ կարսցին գտանել զիրկոթի փո-
թանակի , և ոչ անս գան .
զի ըստ համարեցին միանգամմեռանին՝ քան միշտ
լինիլ հալածա կան .
որով յու տվի իսկ հերքեսով վանեցին իսպառ դլեզէ
և զօրնն իսու ժամ :
Ե՛ւ այլք գրեթե յոդունք են ամին 'Նման' որք են մեղ
բնաքն տի պարք .
որոց ընդունողայն լինին յսու էտ յոյժ դիւրաբար
ելիս ճանա պարհք .
որպէս կարգեցեալք տահմանք Են ուղղութիւք և
բարեկարդութիւք աղքաց , և աշխարհայ կոպարք .
'Նոյնպէս անառաջանից' և անկարդից ընթացքն են
միշտ

միշտ խոչ և խութ և յար առաւ պարք:
 Ուստի խուճապիլով աճապարել առ ՚ի ունիլ պար-
 տիմք զանյեւալն մեղ օրի նակ.
 զի մի' լիցուք յաղառութեց խպառ սպուռ դիրկ'
 և զուրկ' և անընդու նակ.
 իբրև զգերի անկեալ՝ ի ստոր ծառայելով այլոց յա-
 ւետ տարապար հակ.
 որ ոչ նկատեմք բնաւ՝ և ոչ գիտեմք զաղառութե
 գաւանել առ իթ կամ ժամա կակ:
 Օի մերձ եղել ՚ի գերութիւն ծառայութեն անկումն մեր
 մինչև ցչորեք հարիւր ամ.
 յորս կեամք ցանդ տեղ երեալ և տարտամեսոյ իբրև
 զանյառնելի կար կամ.
 ոչ ցանկամք՝ կամ փսփագիմք ըղձակերտելով դա-
 ղառութիս մեր իբր ան կամ.
 և կամ երբեք ոք դղջացէալ ՚ի մնջ ասաց թէ և
 ես առ այս տարջա նամ:
 Ապա որպէս ոչ է ամնթ սաստիկապէս ուրեմն մեծի
 պատկառաւ նաց.
 կորագրուս աղգի որոյ՝ որ միշտ գուցէ ՚ի մ.ջ պէս
 պէս անսարգա նաց.
 զի ոչ նախատինք քամահանաց բառ եղեն, և ոչ
 վիշտք տառսպա նաց.
 մի թէ՝ յուսահատեալ վհատեցաք ՚ի կտուելոյ՝ և
 խուելոյն տանջա նաց:
 Ո՞չ ապաքէն յիշատակեալ Յուդայ մակաբէն՝ մի եր
 յիրում աղ գին.
 որ արիաբարյանձն էառ եղբարբէն հանդ երձ ըլ
 մեռանին ՚ի վը աղ գին.
 զի զսաստկութիւն խոշտանկանաց և նախատանաց
 նեղչացն տանիլ ոչ կարէ ին.
 առ այն սյնքան ջանալով գուն գործեաց մինչ զի
 հերքեաց դիւր անագորոյն թշնա մին:
 Նոյն-

Նոյնակս և մեղ փրկութի՞ ՚ի ծառայութե՞ այլ աղա-
գեաց լինիլ ոչ և դր ժուար.
Եթէ համաշետուիցիմք այնոցիկ, մարթէ և մեղ լի
Նի որոց նման դիրա բար.
քանոյի այնքան է դժուարին մարդոյն՝ մինչ հա-
ճեսցի գոլ կամա կար.
յանսժամ գորգես առնել նորա զամենսցն ոչ տաղ-
տկանայ քաջա բար:

Զի՞ եղե մեղ, թեպետ յանցեաք՝ և մեղաք մերովց
չարեց և անօրէնու թի.
բայց սակայն ոչ եմք պարս և ոչ երբեք Յայ վը-
հատիլ իւիք յուսահատու թի.
այլ դառնալ առ նա անդրեն պարտիմք մեծաւ
յուսով և ակնկալու թի.
յուսէտ դմիմեանս քաջալերելով հանդերձ արիա-
կան վստահու թի:

Օ՞՞ն ասելով եկայք, և մեք խոյաբար հետեւսովց
մերոց հարյուն և նախնես ցէ.
որք որպէս վառեալ շահատակելով վրեժս առին
յար յիւրեանց թշնամի այն.
դառ ՚ի անքոյթ միշտ և անսասան երկիրս պա-
հեցց իւրեանց աղօգացն և ընտանեա ցն.
մինչ զի գրեթե հասանիլ մադիլո թռչնոց ոչ թո-
ղին ՚ի վերայ իւրեանց տանե այն:

Մի թէ ոչ նոյն անյեղի կամ անփոփոխ Ածն ե՛ որ
միշտ նոցայ լիներ տած իչ և ինսա մող.
իբրու այժմուս ըստ խելայեղ ոմանց կարծեաց ա-
մայի և աններունչ զմեղ եթող.
ոչ իմանսան և ոչ տակաս ին առնուն ՚ի միտ ապ-
շեցեալքն իբրև դշաղակըսո բաջա դող.
թէ ոչ է Ած մերին գթած՝ և մերին անողորմ, այլ
է միշտ գթած՝ և մեղաց յանդիմա նող:
Արդ կարկեալ՝ և ըմբերանեալ խոցի սպառում և ա-
պե-

պերասան բերանն՝ որ զայս
ամէ .
զի արդ ժայրհեալ յանդ գնաբար՝ սապէս ձեռնար-
կելով այսմ իշխել լը .
ըէ .
զի ոչ գիտէ նա զայս՝ ըստ գրօյն՝ թէ, դոր սիրէր
ՏՌ՝ խրա .
և զամէնայն որդի՝ զոր լնդունի առ բարեգունա-
նալը նոցին տան ջէ :

Ուստի հնարք յարդեցեալք և նսողելիք՝ դուք զայս
ամենայն նշանարելով տէ .
առեալ ՚ի միտ խոհեմարեար որդւոց՝ և զաւակաց ձե-
րոց յար ուստ .
և մի՛ յառ ել ևս զանցարարեալ յայսմ հետէ ձանձ
բանալով տաղուկանաց .
այլ որքան մարթիք՝ միշտ ջանալով դաղաւութեն
շատ իդն նոյս ցու .
Քանդի ոչ ՚ի մաջէ է առ այս մեղ տագնապ տարա-
կու սանաց, կամ յերկու ց կող մանց .
այլ միշտ և հանտպաղ վտանգ է մեղ՝ և կատկած-
անհնարին յամ կրող մանց .
և մանուանդ առ այս՝ քանիթէ առ այլ ինչ, որ
կարի դուրկեմք ՚ի յուս մանց .
այնու զի ասի. ծառայք իմաստունք տիրեսցէն ան
միտ տէ .
բանց :

Որ այս արդարեւ յաճախ ՚ի մէջ ուսունաստեաց սող-
գիս մերում տէ .
զի յոյժ սակաւ ՚ի մերայնոցն զակատեալ բարձա-
ցին առ. ՚ի առնել դուստ մն պի տանի .
այլ զրեթէ լաստ մեծի մասին խոտեցեալ՝ և սուե-
ցեալ ՚ի մէնջ յառ ՚ի բաց ան կանի .
առ այս և իսկ, ըստ գրօյն. աղդ անպիտան և ան
միտ սողդառ զիծեցու .
ցանի :
Որպէս և արդէն խոկ ոչ նիսալ ինչ երդիծուցեալ յար
և ղկծեցու ցեալ վշտա .
թող

թնդղանցելոյն անբառութի՛ զրբ լուաք՝ և դրբ տեսաք, տակաւին ոչ իմա նամք.
 թէ նեղութիք անձկոթեց, և թէ վիշտք տառապապանաց՝ շառեն մեղ Եթէ իմա նամք.
 և Եթէ ոչ, առա ում երբեք լինի փոյթ առ այս՝ որ մեք փառն մեր ոչ ջա նամք:
 Ուստի անշնդհատ մինչև յայնքան նկրտիլով՝ և ջա նարով գուն գործել պար տիսք.
 մինչ դի դերծոցեազ դմեղ սառարաւ կամ նպաստի վերին խնամոց ՚ի ձեռաց անօրինաց փրժնիմք.
 ըստ վէճույն՝ որպէս սառացաւ թէ, ոչէ դժուարին,
 Եթէ մեք ըղձին և սիրով կա միմք.
 այլ յոյժ փոքրեն կիրքն, Եթէ խոյացեալ արխարար
 և որսի մեռք տանի կամակա ըիմք:
 Ոչ զծ անբութի վարկելով, և ոչ սուելով թէ՝ ուստի լինի այս մեղ, դի ե դժուարին յոյժ.
 քանդի մարմել տալ Ամենակարօղ Մարդասերն զօ գնութի հայուսացն բաւապէս յոյժ.
 որք որով զրայտեալը զուցեն ախոյեան անվիանդ՝
 և անպարտելի՝ յու էտ աշ. խոյժ.
 և ոչ ինդրոլացն՝ յու լացելոյն՝ և հեղփացելոյն առաքել հանուպաղ զանսպատ զոյժ:
 Որպէս և մերս է այժմ իսկ, որ միշտ աշխարեալ սը գայ Մայրն մեր Հայոս տան.
 մի թէ՞ դոյն ինչ է դոյժն նմա, դի ոչ զմիսիթարիչ և զափափիչ ունի ինա իբրև զհրեաս տան.
 այլ յաւերժ հող ՚ի զբախ լեալ կոծէ և կականի որպէս զաշխարհն Յունաս տան.
 առ անկանն ՚ի ձեռու անօրին և անդորյն հագարացոյն՝ որք էին ՚ի իռուժաս տան:
 Նոքա որք ոչ զիսէին երբեք՝ և ոչ ընառ. թէ զինչ իցէ տէրն կամ ծառ ոայ.
 զաշխարհս մեր լինդհանուր ընդ իշխանութեամբ իւ-

իւրեսնց արկին իւրե դպերի կամ ծառ ույ .
բարոք զՀայրն հաւառոյ նախագուշակեիր ո՞վ
նախանձայոյլ Մայր Սառ ույ .

առ ՚ի մերժել զքող աղախին, դի մի զանդրան-
կոթենն տիրեսէ ժառ անգութի ծառ ույ :

Որուես և ոչժմ իսկ կանխաղդ եցութի նախագուշակ

Մօք մերոյ կատարե ցառ .

դի ՚ի քոյ աղախանձնէն անդրանկութե յոգունց
ժառանելութի բռնաբար տիրե ցառ .

վան դի ոչ զձերդ և եթ, այլև զմերս վիճակ հա-
րազար կապուեցեալ կողուպտ ցառ .

՚ի նոյնոց հազարեան սերնդ ոցն իսկ, որ առ ՚ի քէն
՚ի բաց վարեցեալ վանէ ցառ :

Վանք որոյ զարթիք զարթիք ո՞վ նախանձայոյդը՝ վե-
րահասեալ արի այժմ և սես .

դի զոր զուգ առեիր՝ տիրեալէ ոչ անդրանկանդ
միայն, այլև որոյ զորս սի թես .

զուցէ արդեօք յօդնութի ձեռնտութենն ենեալ
առ մեղ բառ այնմ ժաման սես .

առ ՚ի քէն շառաւիդեալ Մարիամն Մարին Ածյ
հանդերձ առ այց մեղ երա սես :

իսկ եթէ և ոչ գուք՝ ո՞վ Սբքդ Ածյ, ապա ո՞վ յա-
րուցեալ վն մեր եկեսէ ՚ի լան ոիր .

դի իսպառ բարձեալ Են ՚ի մէնջ դետք, ոչ զոյ
բնառ զրո ին, և ոչ ոք ըն տիր .

որ զու է տղդի աղաքառ շահատակեալ՝ արխաբար
և քաջապես գայցէր ՚ի լին ոիր .

այլ ներգեեալ մի սհազուն ամենեքեանս անկաք՝ ՚ի
սարդ համայնից իւրե զանյա թիր :

Շւտի անմիտիքար Մայրն մեր Հայսառան յար աշ-
խարեալ՝ և կականեալ սպայ .

և զի ոչ զտէր ունի, և ոչ դրեսուչ՝ որ հոգաբրձ
գոլով՝ առ այն հո

զայ-

բայց

բայց լիներ հնար՝ կամ չար մի փոթով, եթէ ոք
 'ի յորդուցն յառնիսէր նման Հայ կայ,
 առա թէ կարեաք յայնժամ ունիլ դյոյս փրկութե
 թէ 'ի ներկայ, և թէ առ յա պայ:
 Տեսէք աւեսէք դիս' որ Երբեմն էին առէ, Դժխոց
 Հայոց, և այժմ արսիսին Եղէ Հազար բայ.
 Երեւ դիմուցել բարձի թողի լեալ մասնեցայ 'ի
 ձեռս քան դիմակինույն սիսա բայ.
 Եկեղէ Եկեղէ յարուցեալ քաջամարտիկ ախոյնն
 և գեղեցիկ որդեսին իմ Արայ.
 և ասցէ զմարտ պատերազմի անվանելի քաջութե
 լնդ Երկրորդ շամբրամբն հազար բայ:
 Գառէ արդեօք աւեսեալ պատկառեսցին յուսակտուր
 ուստերքն իմ.
 Թէ որքան անբառ արիւնս Հեղեալ՝ քաջապէս նա-
 հոռակեցան վասն իմ.
 պատկառ իմ առէլ և ղայլ շահառակօղմն, զի արդ՝
 հանգոյն որոյ ոչ ու նիմ.
 որոյ պատճառառ խոկ այսքան տառապելութեսն
 վ շաս' և թշուառութիս սա նիմ:
 Աշա'ղ՝ և Եղուհի ինձ ողբրմելըցա' և իմոյն Եղիելի
 և թշուառալի Եր կանց.
 ո՞չ թէ որպիսի էի մերթ բաղմածնունդ սերնդովք
 ծառալիս ՞ի մէջ համատիւռ տանց.
 և այժմ քան զամ նեղեալ՝ և անձկացեալ անկեալ
 եմ 'ի մէջ անել սառայս նաց.
 զի ոչ զողորմաղ ունիս' և ոչ ախտակից' որ զուցէ
 այց առնիսէր ինց խոշուանիս նաց:
 Որ Երբեմն էի ծիրանսղեաց Մայր՝ և թագուհի
 չքնաղ քան զամ Հայոց աղ պի.
 և այժմ քրծաղցեաց լեալ՝ Եղէ իշրկ զայրի ան-
 մեսթար ՞ի լինեց այլառեսիցն ազդի աղ պի.
 որ 'ի յիսն անձկութիք' և յիսն թշուառութիւնք
 պրե-

զրեթէ ոչ գոյ, և ոչ ՚ի մտում սղ զի.
 զի օր քան զը տիղեալ և բարդ եալ քան զեսկա
 մի սասաւանալ յիսու աղ զի:
 Խոկ թէ յուել ևս անազանիցիք հեղդալով որոիք
 անարիք ՚ի զու լութի մոբւ թէ.
 ըստ առակողին բանի թէ, երբ զարթնուցուս ո՞վ
 փառ ՚ի քնոյ թարու թէ.
 առպայ Եկեալ դուք տարածամ դիս գաանիցիք յիս
 պատ սպառ թշուառու թէ.
 որպէս և արդեն խոկ տեսանեցիք յայտ յանդիման
 զներ, Եկունն իմոյ արքեւ թէ:
 Քանդի արդարեւ առցի՝ և հաւասարի է լինին այնմին
 այս ամէ նայն .
 զի մինչև ցոյսօր վաղարիելով և յապաղելով յար
 յանեցաք մեք ընդու նայն .
 և ոչ գուն գործ եալ երբէք ջանացաք որ հար-
 կաւորն եր մեղ ըղձակերուել դոյն .
 այլ թէ նեղութբ, և թէ անձկութբ տարաք ՚ի մե-
 րայ մեր Եկեալ չարին հա մայն :
 Այնքան, մին զի գորցես ըստ ամի ՚ի թշնամեաց
 պարտասեցաք իբրև զթաշ նեալ .
 զի ոչ կար կամ կարողութի իցէ ընս յաւել ևս
 քան դայս ՚ի մեղ նաս ցեալ .
 այլ զի որպէս զմարմին անգրուխ որ իցէ գլամեա-
 ւալ իբրև զատպաստ յերկէր անկէ ցեալ .
 նոյնպէս ամայի և անտերունչ աղբս մեր այսքան
 ժամանակ խոկ է եղ եալ :
 Վասն այսորիկ մի՛ յաւել ևս դայսու դանց առնեք
 նաղելի և սարգելի հարք և եղ բարք .
 այլ Եկացք միաբան դարարսն մեր խորհեսցուք զի
 չեն ընս բարի բարք .
 մինչև ցերք զքբուն արեան վաստակս մեր թողու-
 ցումք յափշտակեցն օտարք .
 քան-

քանդի ոչ նաևն քաղցք նոյն , եթե տացցեմք
բերս բերոց մթերք կոմ ամ բարք :

Այլ միշտ քաղցեալք՝ և ծարաւեալք իբրև զարեան
արդու գաղան պառա . Իիչ.

Համան կապտեալ և կողապտելով դիշաս ել զմեղ ,
Եթե ունիցիմք զամ զօր ինչ.

իսկ թէ ոչ խողոշեալ զողջոյն կոտորեն յայնժամ
անփառաց իբրև զառաս իիչ.

մինչև ամենելին անուան աղքիս մերոց լինին եղ-
ծաւող և խանգար րիչ:

Որպես և արդէն իսկ՝ գրեթե իբրև զանոն աղա-
ւաղ՝ ի յորդ տեղին ոչ յի շի.

առ ՚ի սորկաբար անկանելոյն մերոց ընդ իշխա-
նութիւն ծառայութեաւ օսար աղ գի.

իբրև զիերի սորանսկեալ եղաք քան զամ աղքս
անոցիսան և անսար զի.

զի լու ևս համարին երբեմն այլարդիք զՃնճղուն՝
որ արդէ միոց դան կի:

Որ երբեմն եաք առ նամնեօք մերովք քան զլնդ-
հումոր աղքս աղքաց զօվէ լի.

և այժմ յամ աղքաց՝ և աղանց եղաք քան զողջոյն
մն առելի և դարուե լի.

նու երբեմն ոռաձայեալ և պերճացեալ ճոխու-
թիւ եաք ամենեցուն ցանկա լի.

և արդ նուաճեալ և ընկճեալ սորկութիւն եղաք
համայնելին խոտելի և քասահե լի:

Ասուո՞ւ և ճշմարիս՝ և դառաստանն անաշառ և
անակնառու Դառաս որ ին.

զի սեսեալ զիանակիր կամս և զմիսս մեր հաս-
սասեանը յաւես ՚ի խնաս չա ըլն.

զի մինչև ցայտը ել օչօք ՚ի մինչ , որ զոց յէ եր-
բեք ինդրիքը զմեր բա ըլն.

այլ ամենեքեանս յուլայեալ և ծուլայեալ դեզե-
րիւ ըլն.

թիլը մատնեաք ՚ի գերոթի ՚ի մաս սին:
Աւստի և նա ՚ի համացիր բարութե հայրենիկ և սե
փական աշխարհին մերոյ դմեղ զր կեսոց.
որպէս դիօրակէլ, և զմեղ նյնակս ՚ի ձեռս երկրորդ
փարոս մէն գերոթի մատ նետոց.
և կամ ըստ Նվազագործն . ՚ի դուարձալի Դրախ-
տէն փափիր թէ մերոյ դմեղ աքսո բետոց.
՚ի պահել և ՚ի պաշարել զաշխարհս մեր սայրա-
ռոր սրբիք Ընկեն զրացն Հրամաց Եաց:

Վասն զի հանոսպազ թառանիւեալ և հառաջեալ ,
մի՛ երբէք մարթնացուք ՚ի նո հասա նիւ-
այլ միջու և անդադար թափառեալ սահմալ և
սայթաքիլով սառամձական լի նիւ-
որուի ղփափառեայ՝ կամ հարած ական յուր ուրեք
խոյ սռեալ մի՛ կարապուք հանգ Ծիւ-
կամ ուրաներ զողեալ և խորչեալ իբրև դմակու-
պուրք սյնու միջու սաքեան պիլ:

Այսպէս յանեան յարանե վասնեալ ՚ի փորձոթիւն
արկածիս և հարածանց կայ օտք .
մինչեւ ութշառութի և զուռապելքաթի մնկար-
գոթիւն մերոյ հանայել կարաս օտք .
զուցէ սրդեաք սյնուի ՚ի յոշ բերեալ զշարին՝
որք ՚ի վերոց մեր մնան իւսու յուք .
զի մի՛ յանել ևս քան զայնո՞ զրս տեսաք . ՚ի
թշուառոթի ողորմելութէ մնի յուք :

Բարուք ըստ զրեւեցն ասի թէ , առ մազայի յան
ցանց իւրեան Եղեն յոյժ իսո նորհ .
զի ոչոք ՚ի մէսջ գառու մնան զայար ՚ի յոշ յանել
մէղ ապագէն զմիարանութէ հանս պարհ .
թերես սյնու ոչ սայէն սարացիր և վարանդի
զորք թափառեալ սահմացուք ՚ի սար աշխարհ .
կամ զուցէ ոչ իսկէն զմեղ պատեալ և պաշարել
այսպիսի առգ և մնմակթար աշ իար-

Արդ

Արդ որբենի բարեռք Նաևս ասի իսկ թէ , մարդ ՚ի
պատուի եր և ոչ իմա ցաւ .
որց ազգագու Նմանեալ անամնոց՝ և անբանից՝ և
Նոցոյ իսկ ասի հաւասարէ ցաւ .
ոչ այլ ինչ , այլ Եբրու գաղափարաւ այս ամենեւուն
կանինաւ ախար ծանու ցաւ .
դի զայս յու շածեալ զբու շութը պահեցեն ամե-
նեքենն զպատիւնն որ աւանդէ ցաւ :

Մինչև յերբ կայցեմք յայսպիսի եղիելի և ամենա-
թշուառ տառա պանու .
թեպէս բարեռք առէ Աբ գին թէ , պարսէ Քրիս-
տոնիկ կալ հանոպադ ՚ի հալա ծանու .
ստիրին ոչ է մարթ մինչև յայքան անորդեցելով
որ բառ ամենայնի կալ ՚ի իս պանու .
որպէս ոմանք ոչ ՚ի քաջութէ ինչ , այլ յախունն
ծուլութէ կան ՚ի յորվ խոչշունն կանու :

Համարին Եբր թէ այնու պահեն և կառարեն զպա
առ իրանս աւանդու թէց .
բայց ոչ գիտեն թէ , բաղմիցանկաւ առ աթուր
անօրինունց սրբութիւնն մեր սրբու թէց .
առ այն իսկ յորմիք՝ և յորմունք ոչ ուկել և հան-
դուրթել կարացին նեղու թէց .
այլ ու ծացեալ ուրանալով անկան ՚ի մ.ջ չարաչար
և աղդի աղքի փորձաւ թէց :

Ըստ որում արդարի յայտ յանդ իման յայտէ իսու զ-
դայն և որոնողան ամենէ ցունց .
դի որպէս որդն փայտի , և ցեցն հանդերձի գոյս
նան ՚ի նու ցունց .
Նոյնակու և մեք բառ մեծի մասին վշտանամք ՚ի
մենչ Եթեալք մերայնոցն յո գունց .
ոչ ՚ի միցն՝ կամ ՚ի յԵրկուց , այլ հանոպադ կշ-
ռամբիմք մեք յամննէ ցունց :

Այսպէս ոչ յուստեքէ մնաց բնաւ մեղ սգնական , ոչ
սպար-

ապօռէն՝ և ոչ յոյ։
ոչ եղբար ցառակից, և ոչ ընկեր վշառակից՝ որ
գույք մեզ առնելու դի ըստ։
այլ դարձու եւալ համակ դերեսս իւթեանց՝ Ծովյն
դմեղ կորի՛ յոյժ առար կոյ։
զի գրեթէ ՚ի սկզբանէ մինչև ցայտը ոչ լեալ հաջ
այսպիսի անձար, որպէս այժ։ յոյ։

Մի թէ՛ յառնից ոք ոչ գլուխ նման մերոյ խաշա-
կիր և բաղմաջարչար Աբ Լուսու որ չին։
որ յարածաւ յանձն էառ և անիլ անսանելի և անրմ
բերելի կիրա սրբոց խո չին։
առ ՚ի լուսու որել և սրբիսաւ որել դիսու արեալ ժո
ղովուրդ մն իւրոյ Ապոր չին։
այսու խո Հանգըւնացեալ նմանեսի իւրին և ս
իւրում մարդաւոր քրի չին։

Եւ կամ թերեւ յարւցեալ եկեակ ոք առաս Աբ
միահեծան Արքոյին մերում Տրդա ոոց.
այց առնել ըստ նսինեցն Եկառութեան առաւ-
պեալ աշխարհին մերում Արտրա ոոց.
որ Հանապաղ Երբ զարի անմինթար՝ զինքն կո-
ծերդ և աշխարհերը ոոցայ.
զի զայս առ սեսեալ մեր, տակուին ոչոք յարու-
ցեալ նեղչաց Նորին խան զայ։

Արիք սրիք ովք ախցեան նախնիք ՚նագոյնեք՝ և
Անարեալ Աբ Նախա հարք.
մինչև յերբ զանցանեք զմեօք, զի պաշարեցն
զմեղ անհարին աշ խարք.
զի որովք անձկացեալ նեղիմք այնքան մինչ զի
ոչ անուուց մնացին սեղիք՝ և ոչ որ նարք.
որ գուցէ արդեօք լինիցէին մեղ երբեք Հանգլան
ամձանց և կամ դա դարք։
Վասն զի Համբըն աղարսիլով բայցայեալ և աւե-
րեալ խանգարեց յան։

ո՞չ շաղաջք , ո՞չ շ'նչ , և ո՞չ դդեակք ամրոցաց
հնացին՝ որք ոչ խօսակեալ քակսէ ցան .
զի միանցամայն , թէ գիւղրէք՝ թէ աւանք՝ և
ագարակք վէր՝ ՚ի վայր կործանէ ցան .
մինչեւ ցայսոր գրեթէ բաղաց՝ և յոլովից վայրէն և
սեղիչն ոչ երևէ ցան :

Ոչ վաճն ինչ եղև այս ողջին , եթէ ոչ վաճն անտե
լունչ գոլոյ , բոլոր երկիրս մեր յանապատ դարձաւ .
փոխանակ սմանահարու սռ պէրծութւնն , ընդու-
նայնութք և դատարկութք լը ցան .
զի ոչ գտանի յորու վայր՝ կամ տեղի մի՝ որ գու
ցէ արդ եւք ոչ ամայա ցան .

այլ որպէս երկիր սնապատ՝ և անջրուի , այնպէս
ամէն աշխարհս մեր կորդացեալ խոպանա ցան :
Չի առ ՚ի վէր չարաշշուկ աղմուկ շփոթին ոչ մարդ
գսանիւր , և ոչ մշակ , որ դերկիրս գործէ լն .
այլ համակ հորշչի , և խոյս տալ ՚ի լլկողայն յայրս
և ՚ի փափարս լերանց խուճոցէ լն .
գուցէ և եթ մարդապուրծ զանձինս իւրեանց ՚ի
մահուանէ փրկել կարիցէ լն .
զի մի՝ անկեալ չարաչար ՚ի ձեռս վերահասեալ
դժնդասկ յարձակողայն մեռանիցէ լն :

Որպէս յոկունք իսկ ՚ի յանկելոյն ՚ի ձեռս ոչ եր-
բէք զինքեանս փրկել մարթա ցան .
այլ որ եւն եր , թէ կանացք՝ և թէ դստերք միա
համուռ խայս առակեալ առակէ ցան .
և որ արուն , թէ սրք , և թէ մանկունք՝ ՚ի մե-
ծաց մինչեւ ցփոքոնս կոսորէ ցան .
իբրև զոյիար մասնեցեալ գայլոց քանսարից . այն
պէս խողոշալ գիշատէ ցան :

Որոց արեամբ իսկ երկիրս մեր ողջոյն դգածեալ և
սովորեալ շաղախէ ցան .
զի ոչ մնաց ձեռ այլասեռի՝ որ ՚ի վերայ մեր տա
րաւ

բածեալ արդիօք ոչ միսէ զաւ .
 այլ և որ ձեւաց ղձեռս իւր՝ ոչ զարձոյց մինչև
 ցյադ արեսմբ արբու չաւ .
 որպէս և մինչև ցարդ անխնայ տարածիլ նոցին ձե
 ռաց գրեթե ոչ պակասէ ցաւ :
 Վասն որոյ բարձաւ վայելչութիւն և երջանկութիւն
 առաջնուն յաշխարէն հայ ու .
 զի ոչ ջանացաք հետեւ լլ արխաբար վարուց հարցն
 Սրբոց և նախնեաց մէ ըրոց .
 այլ այնքան պղերգութիւն հեղգացեալ թողաք մինչ
 զի եղի կեր և կուր գայ լոց .
 ոչ իմանալով թէ, դժուարին լինի ստանալ զիրն
 անդրէն, որ միանգամ լինիցի այ լոց :
 Ո՞հ թէ որպէս եղկելի և ողօրմէլի չուառութեամբ
 և տառապելութիւն թշուառաւ չաք .
 զի ոչ և եթ զմեղ, այլև զաշխարհս մեր բոլոր և
 բովանդակ սու գ զգեւու չաք .
 և զի փոխանակ գետոցն ոռոգանելց' ղերկիրս մեր
 արեամբ արբու չաք .
 տակառին զրեթե յայսքան անբաւ հարուածոցն
 մեք ոչ յազէ չաք :
 Որ յորմէ իսկ կարկաջահոս գետորեքն մեր ողջոյն
 յարին փոխարկէ չան .
 կաթնաբուզն և մեղրածորան բղխումն աղբերաց
 մերոյ լըր զիեղի դառնա չան .
 թեպէտ զհածոն անու շութիւն անընդհատ ոչ կո-
 րու սանելով յաւետ բղխէ չան .
 սակայն լու ևս եր թէ չեին բնաւ բղխեալք, քան
 այնպէս դառնալի հասէ չան :
 Քանդի բաղում դիակունք արինաթաթաւք անկե-
 ալք յորս՝ ողողեցան ո ըովք .
 որք խողողեցեալ և կոտորեցեալ եին, ՚ի յարձա-
 կողայն պէս պէս հարուա ծովք .
 թող

թեղ մաս դայտո՞ւ որք հարակեալք էին անվանաց
իւր զշխար ուսցաւուր որ բավական է թիւնի ճառել, և ոչ
որոց քանակութիւնն զբեթի ոչ լինի ճառել, և ոչ
պատմել թէ որք ան էին թու ։ ։ ։

Ուստի զարթիք զարթիք՝ և արի ո՞վ Սբ Երեմեայ,
ոսքերգուդ խորայէ ։ ։ ։

որ Երի Եին զի արացէլ՝ առ ՚ի գերութի մասնեցը
Նորին ողբայիր անափախէ ։ ։ ։

զի մերս գերութի՝ յօրում սցծմ կեսամք անմելթի՝
Եղի քան զձերն յոյժ առե ։ ։ ։

զի մըրձ Եղի մինչև ոչըրեք Հարթը ամ մասնին
յօր ՚ի գերութի թշուառա ։ ։ ։

Ո՞չ ապաց էն զու Խոհ առեալ զպասուեր ՚ի Տէ՛ռնի
առաջ զնունին առքանա ղեանն .

ապա զի ամրդ արդ՝ ոչ յարուցեալ զաս ողբալ
ՂԱԾածան աղջն արս մեանն .

որ Եթող մասնել յանդերծ գերութի զիւր սենյա
՚ի աշխարհն արարա օւեանն .

զի ոչ պարաւաց արիացար՝ որպէս պարուեր, ըստ
առեցելոյ ազգին պարթե ւեանն .

Որ Երբեմն Եին զրավլիկ զրացեաց՝ և անվանելի յաղ
թանակից յօլով աշխար Հայու .

Խուաճելով զՊարսկաստան՝ և խոյացեալ ոգորենն
լուգ Յու նաց .

և սցծմ Հանաթշուառ տառապելութի ստորանկել
Էն ամսնայն աղ զաց .

զի ոչ զիւրեանն ունին սէր, և ոչ զհովիւ յրու
Եաց՝ և փեռեկուեալ հոսին ոչիւա րաց : ։ ։ ։

Զարթիք զարթիք ո՞վ Սբ Գրիգորիս Հանդերձ Սբ
և սիրելի Տէ՛ռնա առադ .

որ իւրախի Խուաճեալ զրդիցն աշխարհն մըր՝ ար-
կաներ լուգ Հրանտ նաւդ .

զի դարձուցեալք միահամուռ ՚ի խուարէ՝ լուսա-
որ .

որիսէին Մբ Լուսուոր չառ ։
 և ոյնու հասաւառեալ համախոնց կացյէին ընդ Հռ
 վանեաւ բռառկառոց խոր նառ ։
Անհնքն խկ է բռառեալ և Ածակերտ Մօցը՝ և
Սին Համզէն Հայուսուու նեայ,
 որ Երբեմն առ մեղաց մերոց անկառ անմիտթար
 ՚ի ձեռու անօրէն թշնա մեաց ։
 ո՞չ թէ որպէս Հնացնարհի յարին սրբոց՝ և բա-
 նական կէնդա նեաց ։
 Եղե և մերթ չարաջար յառը անբանից՝ և առաջա-
 տան այլադ գեա ։
Բ.էն մերթ ՚ի խուելոյն՝ և ՚ի լիմելոց գայլաբարոյիցն
 եղի իշրե զոյրի սլա ուր ։
 առայն ոչ Երբեք զիւրն կորուաննելով զիւռութի
 եկամուտ ինիք՝ եղի աղանդա ու ուր ։
 այլ մնայ յառես հարան մաքուր փեսային չքնաղ՝
 և բան զնամ փառա ուր ։
 և մինչև ցաց վայր որով խկ որպէտառանան Եկե-
 ղեահք մեր ցան զարեկալին արիիա ուր ։
Վաճ որոյ Եկայք միաբան առ այցելուն ամենից
 աղերսելով պազառի ցուք ։
 զի զնա յօրմէ այժմ՝ և առ յապաց անշարժ և
 հասաւառոն պահեցեալ տես ցուք ։
 որով յառես անսարդու և անշամանդաղ լուսով ար-
 փիսա որեցեալ լուսա որի ցուք ։
 և զմերոց հորոց նաեւու թընն պատճառ եսն յախ
 տից խռուարչին մերժես ցուք ։
**Զի որոց խկ հետեւեալ Ածակրաշ սքանչելեօք Հո-
 գիսաբուզին Մբ Հարքն մեր կանոննե ցին ։**
 զորա Ածապատում Առաքեալքն ծագաց ՚ի ծագս
 աշխարհի Աւետարաննե ցին ։
 և բան զայնո, առելի սռ եւսարանողս՝ ըստ Պաղոսի
 Նղովիւք փակէ ցին ։

և մինչեւ ոչ և եթ զի՞նք եանս , այլ և ղճրեշտակ եր-
 կնից նղովէլ ոչ խնայէ ցին :
 Ուստի հասաւ ետևիլ մեք պարտիմք հանապաղ ո-
 րոյն հետեւող աշակէր տաց .
 որք զբաւաշաւ լի ճանապարհն Երկնային չուոյն
 քարողեալ ցուցին տիեղէ բաց .
 որպէս արդարեւ և մերս եկեղեցական գումարքն
 և դասքն ողջոյն վարդապէ տաց .
 մինչեւ պայսօր աշակէրտեալ յար հետեւցան ըստ
 ամի այնց Առաջնոր դայ :
 Բայեւ անընդ հատ խուեալ և կտտեալ չարաչար 'ի
 թշնամեաց տանջէ ցան .
 բաղմից և երկաթեղին կապանօք՝ անրովք կամ
 շղթայիւք կաշկանդ եալ կալանե ցան .
 սակայն զորով միշոյ խաչակիր 'ի Ք՛ հաւատոցն
 տանիլ ոչ պակստ ցան .
 այլ ցարդ ևս ըստ որում տեսանեմք իսկ զնոցին
 կոշկուձառն որպէս ասա ցան :
 Ուստի զարթիք զարթիք՝ և եկայք յօգն մեղ ճեպ
 ո՞վ աշխարդաշն Հարք ևնախ Նիք .
 Եկայք և մի զանց առնեք զմեռք , մինչ ոչեն բը
 նու խախտեալք հիմունքն՝ զորս ե գիք .
 հիմունք զարմանամք լնդ այս կարի ' զի ա՞րդ
 այսքան հանդուրծէալ սա Նիք .
 զի փախան բարոյ յիշատակի ձեղ , եղաք ոչ միայն
 ձեղ , այլև աղդի առակ և նախա սինք :
 Ե՞ն Եկ յալուցեալ ո՞վ Աբ լուսաւորչածլն հայրա-
 պէտոյ մեր ' մեծդ Ներ սէս .
 զրառապէլութի և զոզորմէլութի անըմբերէի թը
 շուառութւս մերց սէս .
 որ երբեմն առ քեւ փոքրն քան զայս ոչ տանեիր ,
 արդ ' զի ա՞րդ այժմ դասմէ բէս .
 զի կրեցաք զամնայն՝ զորինչ վաղութեմն մեղ ճառ-

Նույներ կանխաղեկոյց հոգե տես:
 Ըստ այնմ. թէ, ասիցեք ցերանց անկերուք՝ ՚ի վե-
 րայ մեր. և այն ըստ կար զին.
 Եղաք իսկ քան զես Նմանք նոյն՝ որք յայր և
 ՚ի ծերակ լեռանց խորշիլ երագէ ին.
 Սու անբար զարուածոցն մինչ զի ոչ ևս զոյր ողոր
 մաղ, ոչ սցըւոյն և ոչ անան կին.
 զի քանի պատիկ եղեւ առաստել ևս չարաշշուկ
 քան զօր եղեւ ըլնակաց ժամանա կին:
 Երանի՞ թէ փոփոխութեա յես ինս նսան երկրորդի, և
 երրորդի փոփոխման լնէ իր.
 որպէս և դու իսկ՝ ով Սբ քերթողահայրդ մեր
 Մոլիսու ողբարով ատ իր.
 իբր զմարգարեական հոգով՝ նախազո շակ աղջիս
 մերում զապագայն աղջէ իր.
 որինչ թշուառացաք, և որինչ թշուառնալոց եաք
 ողբերգական քանիւ բնան սողէ իր:
 Իսկ Եթէ, որ մինչ դեռ քե հանդերձ երկու ուկիա
 ձոյլ և Եօթնալոյս աշխանակէն կայ ին.
 որովք լնդհանուր աշխարհս մեր իսկ արեգակնա-
 փայլ լուսով արփիառոյէ ին.
 ունանց սասակէն մեզմաքար. և զոմանս յուղութի
 ՚ի թի. բելոցն դարձուցանէ ին.
 Եթէ թագաւորուն մերթ վշտանային, սակայն ձե-
 օք հանապաղ ափոփէն ին:
 Այսինքն պարթևն լուսաւորչածին՝ և Սբ հայրա-
 պէսն մեր լա հակ. առ
 որ համանանեալ հարյն վարուք՝ եղեւ այնու իսկ
 ամենեցուն լնդու նակ. ամենեցուն լնդուն լնդուն նակ.
 Փայտացերով զաղկս մեր իբրև դախոյեան՝ լնդուր
 յաւ ետ դիմակայան լնդի մակ.
 ոչ հանգչիւր՝ և ոչ դեգերիւր, կամ երբէք տաղ-
 տկանայր ՚ի զոլոց աղկին հոգու նակ:
 ԱՅ

Առ ՚ի զօրծ անցնեց հաս ընդ ԱՌ Մետրոպոլ բարձրությն մերտեա պարս պէր.

զի ծաշունց մատեանն հանդերձ այլովք Արքովք մատեանիւք ՚ի լրս ան ել իսո ճան պէր.

Նորին աղագսու խոկ ոյնքան աշխառասիրեալ Աքն Մետրոպ յահետ տաղնա պէր.

մինչ զի զյԱնց Հետրդեցեալ Այբութենական տառն ՚ի տեսլեան ուկէնկար տեսա նէր:

Զի այսքան անքառ Երիասիրեալ Երախտիք ՚նոյն երկուն ՚ի վերոց մեր ան ցին.

զամանս լսելով և զաման լնթեւնլով յայտ են զին.

զարս Երախտագետքն պատմագրե ցին.

խոկ որք լնթերյան՝ զայտ համակ իմացան, և որք ոչ լնթերյան, ոչ Երբեք զիտա ցին.

թէ զինչ, և կամ թէ որքան յագնաջան աշխառասիրութիք ՚նոյս յազգիս մերում մնա ցին:

Առ ՚ի ա՞րդ ոչ յարուցեալ գաս մեղ զայտսիկ ՚ի թախիծ բաղդատերով Ճառակ ցել.

ո՞վ ողբերգուդ մեր՝ որ առ այնպիսի Երանելեօքն փութայիր դազդս մեր աշխա բել.

թէն այն խոկ ոչ եր սակաւ որունութի թշուսութեն՝ որ առ այն ևս լինէ ողբս առ ՚նել.

սակայն ոչ որպէս զարդենիս անմիտթար զըր ոչ լեղ առ պատմել լինի, և ոչ զըսա ՚ի թիւ արկանել:

Վասն զի անհոն աշխարհատղող ալիք խռովութեց զիդադեղ բարդեալ կուտակե ցան.

Երեն զոխս աշխարհատղողալ կամ զհեղեղ ծովոց յայտ սաստկացեալ յաճախէ ցան.

մինչև ցայսը գրեթե ոչ ՚ուստղեալ Երբեք՝ կամ Շնու պատրաստալ ինչ ցամացէ ցան.

սցլ որ քան զօր յորդեալ և սաստկացեալ ողողեցի և սասպաղելով կայիրոյէ ցան:

Բայութ և ոռ ձեւք ոչ սակաւ ինչեր աշխարհս մեր բո-

բոլոր խռովեալ՝ և ամբո
 ինեալ.
 այլ սակացն ոչ այսքան էր սաստիկ չարաւշշուկ աղ
 մուկ շփոթին՝ որ առ մեօքէ լեալ.
 դի ՚ի խստութե այնը իսկ՝ գրեթե եղեւ ըստ ասա-
 ցելոյն, մօրն զմանուկս իւր ուրաց եալ.
 և առն բաղմից սուսանսղով խպառ զգերտաս-
 տանս կամ զլնուանիս իւր ՚ի բաց թող եալ:
 Վասն դի ինքեանք զաղիւ կարեին և եթ յեղակարծ
 արկած իյն մաղապուրծ լի նիլ.
 թեև մարտք ՚ի ներքուստ, և արհաւիրք արսա-
 քուստ՝ առ ձեօք ասես սկսա նիլ.
 սակացն ոչ որս էս զլերս վասնեալ, որ ոչ սե-
 ղի գոյր խուստիլոյ, և ոչ որ փախ չիլ.
 դի և որ փախուեալ՝ երկնչեր, դի մի՛ ՚ի ձեռս
 քան զայրս դժնդակագունից անկա նիլ:
 Այսուհեա յնա կողմանց արզաւրոք տագնապացն լիել
 հանսասար՝ հաշեալ մաշէ ցան.
 մերթ գերիլոյ, և մերթ երկրապատ՝ պառւսկեալ
 հարուածովքն խողողեալ կոս որէ ցան,
 և մնացողդքն իբրև զճռագսող որդին թնդիմինի,
 ոչ զերծ սնիլ մարմա ցան.
 այլու որ զերծ եալ՝ փախուտ առեալ փոթապէս
 ՚ի տար աշխարհ մնկանիլ իսու ճապէ ցան:
 Վասն որոյ Եկայք միաբան կոծս առեալ ըղագին՝
 զուենցաղի աշխարհն մեր ողբատ ցուք,
 և զայս անըմբ երելի թշուառութի ամ աղդաց՝ և
 աղանց բողոքս բարձեալ ճառես ցուք,
 գուցէ արդ եօք յախտակցիլոյ ուրոք՝ թերեւս բու
 ժիլ ՚ի վշտուց մերոց կարսա ցուք,
 դի մի՛ յաւետ այսպիսի անապաքինելի և անբու-
 ժելի ախտինք՝ և ցաւովք վշտաս ցուք:
 Ապաքեն և զայս տեսեալ Մարդասիրին՝ որ ո՞վ սա
 ռապեցոց, նոյն անդրէն ողորմես ցի.
 լի

զի մի՛ խապառ թափուր մնալով ցանկալի և ղուար
ճալի աշխարհն մեր ունայնաս ցի.
այլև որինչ գոյ եղծութի բնաւ աղարտին , յորմէ
համակերտեալ վերանորոգես ցի.

ըստ որում 'ի հուռմն առ նախնեօք մերովք , նոյն
սկես և 'ի նորումն առ մեօք պերձաս ցի:

Զի զինի տիեղերահեղձոյց պատուհասին , մերս աշ
խարհ նախ սկիղըն քան զամ ծանու ցաւ .
որոյ աղագաւ . իսկ գլուխ 'և Մայր իբրև ղԴշխոյ
համօրէն աշխարհաց անուանէ ցաւ .
վկայ այս ամենեցուն , որ ուր Նոյեմղարայ Մայըն
ընդհանրական ամփոփի ցաւ .
և մինչև ցայսօր գաւառն այն՝ որ 'ի մերում աշ-
խարհիս է Մարանդ կոչէ ցաւ :

Ապա զի ամրդ արդ՝ ոչ ասի առաջ և ափսո՞ս հա-
ղար անգամ աշխարհին Հայ ոց .
որ այնպէս աղարտեալ և աղաւաղեալ յամ վաել-
չութեց իւրոց անկառ 'ի ձեռս այ լոց .
չարաշար քան զայն՝ որ գիշատեցեալ անկանի ան
խնայ 'ի ձեռս քանասար գայ լոց .
ոմն աստուստ գիշատելով , և ոմն անդուստ . աս-
պէս եղեալ իսկէ աշխարհն Հայ ոց :

Զի թէ ոք զմտաւ ածեալ զնորին որպէսն կարգաւ
ճառելով վիպիցէ խողո զացն .
հաշուեա թէ կարէ կարի՝ խառագին ղկծեցուցա-
նել և մարմաջեցուցանել զմիտա լսո զայն .
թէ որքան նուաստացաւ այնքան լնչել և ամե-
նահարուստ աշխարհն մեր 'ի փեռեկսո զացն .
զի ոչ լեղուաւ պատմել ոք մարթի , և ոչ յոշ
ածել զօրեն երբէք միտք քննո զացն :

Ո՞հ թէ որպէս ծաղկածին դաշտքն՝ և մանուշակա
բեր հովիտքն եղեն խապառ յանա պատ .
և ուր երբեմն մարդկանց լինեին դբոմնլոյն պարք ,
ե-

եղեն դիակունք բազում նուագի անկեալք տպատ.
դի ոչ մնաց վայր՝ կամ տեղի, և ոչ ձոր՝ կամ ծոր
ծոր՝ որ ոչ լցաւ արեամբ իբրև դշեղե դատ.
այլ յամէնուստ փոխան գետոցն՝ և աղբերսոցն վը-
տակիք արեանց հոսէին իբրև դուղիս յերկրապատ:

Ո՞հ թէ որպէս արգասալիք և բիւրաբեղին անդք և
և անդաստանքն կորտացեալ իռապանա ցան.
Երաշտիւք և խորշակօք լցեալ դրաստանքն , և
շուշանալի բուրասանքն չորա ցան.
դի ոչ պարտէղք մնացին , և ոչ այգեստանք՝ որք
ոչ խոնաւաղուրկ լինելով ոչ երիթա ցան.
այլ համայնքն փոխան պարզաւէտ և բարգաւաճ
արդեանցն ոքողի լցեալ սմայա ցան:
թէեւ յորովք լայնանիստ և մեծամեծ գետորեք՝ աղ-
բերբն հանդերձ յաշխարհէս մերմէ ելա նեն.
զրոց ունան յեղեմայ բղլսեալք՝ Եփրատէս , Տի-
գրիս , Փիտուս և Գեղհովին յոգունք վկայ են.
և առ այս իսկ զԱծաւունկ Դրախսն ՚ի մերուս
աշխարհի գոլ վարդսպէտք հաստա սեն.
այլ սակայն մերոյս աղագսու բնաւքն այսոքիկ թա
փուր և ընդունայն եկեալ անցա նեն:

Վասն դի մեք ոչ միայն ՚ի նոցունց , այևս յամ վա-
յելչութէ աշխարհին մերոյ զրկե ցաք .
կարօտ և փափակ իբրև դՆախահայրն , մերոց ան
ձկալի և տենչալի հայրենեացն մնա ցաք .
յարաժամ աւա՞զ և եղո՞ւկ կարդալով թէ , դի
ա՞րդ մինչև ցայսօք հնարս գտանել ոչ կարացաք .
գուցէ որովք արդեօք մարթիցեաք հասանլ այնմ՝
յոր յար այսքան ըղձիւ փափակէ ցաք :
Սակայն զրւը և ընդունայն են այսքան մեր անօ-
գուտ վայ և եղո՞ւկ կար դան .
դի ոչ արինքար գոն գործեալ ջանացաք երբէք
՚ի մեր հեղգանալով յամ :

այլ

այլ անփոթ առնելով զանցարարաք ղհսմայնի քն,
մինչև տեսաք խաբառ զմեր ամսյա նալն .
որ կարի յոյժ անպատեհ եր մեղ այս տմ , կամ
այսքան մեր տո կալն :

Վան որոյ սուգ զգեցիր ո՞վ աշխարհ՝ և ողջոյն եր
կիրդ Հայոց՝ հանդերձ տմ կոյի ք քովք .
զգեցիր զգեցիր սուգ հանդերձ ո՞վ լեռնող մեծի
և բարձու Արարատ տմ լեռնեք և բլ բովք .
որ ոնիս սարսո Մինայի ՚ի քեղ հանգուցեալ զաշ
խորհի փրկութեն Տապանն զովեցեալդ Արբովք .
մի՛ թողիւր առ ածուր արկանել զքեղ աղպան՝ որք
յի ձակելք ՚ի վր մեր անցանեն զքեղ անրդերվք :
Զգեցարով զգեցարով սուգ համօրեն ձորք՝ և ծոր
ծորք հեղեղատոց՝ հանդերձ տմ վուա կառ .
նաև ամ դաշտք՝ և զովիսոք՝ հանդերձ համակ վայ
ելուց՝ մարգագետին և ջրարբի երկ բառ .
զգեցէք զգեցէք և դուք բայսք միահաղոյն դալար
ւոյ ծաղկանց և անկոց՝ և մի՛ զուարձնյիք ընաւ .
մինչև զերծցի զերեցեալ աղդն մեր՝ որ անկեալ է
ընդ համայն աղդայ հրամա նառ :

Զգեցիր զգեցիր խորդով հանդերձ սուգ կրկին իբրև
զննուե ո՞վ բաղմանը աշխարհոց Հայ ոյ .
որ երբեն ասիան անկանիլց տեղի ՚ի քեղ ոչ
գտանիւշ առ խիտ առ խիտ յաճախ ընակե լոյ .
և արդ՝ դի ա՞րդ քայքայեցեալ՝ և ամայայեալ
անկար այդպես ՚ի ձեռս այ լոյ .
առ այն և խկ խանգարելան ամեն , թէ հոյա
կապ տպարանք , կամ տաճարք թւալաւարց մերոց :
Հիանք հիացէք՝ և զարմայարուք զայս լսելով ո՞վ
ամ արդք՝ և աղինք , և լե զուք ,
և Եկայք տեսանելով զմեր ամենաթշուառ տառա
պէլութիս ախտկը նէլ գթնէք իբր ողորմելոյ ուրուք .
զի անհնարին նախատանք և թշնամանք սուռ
բան-

բանելէ այ Եմք մերովքս անկարգ իւս բուք .
առ ՚ի յոչ գլտելըն և խմանալըն դարձան մերոց
աշարութէ իւրի ղջացը և մայր անար զուք :
Եկայք Եկայք մինչև յերբ զայսու հեղպանացով օ՞վ
Արամեանց դեղերեալ զանցան նեք .
զան և զերկիւղ արհաւրաց թշնամեաց կամածն լով և տաքնառպէլըն ՚ի սկրու ձեր դը նեք .
ոչ մուած էք ցարդ ևս և ոչ ՚ի մու առնու թէ , և
նոքայ մորդ Են , որպէս զուքդ եք .
առա ոյց աղագու սոյսրան անձկացեալ տանջա-
նոք ցանդ դուք դձեղ նէ զեք :
Օի Եղի ձեղի , կամ զմէ՞ սոյցափ անակնկալիցի յու
սահառութէ ձեր վհասեալ ի ցէ .
մի՞ թէ որ հոլովէցան՝ կամ գլորեցաւ , ակն ոչ ու
նիսի յաւել և յառնել վերս ին կարի ցէ .
և կամ որ վիրառորեցելըն , և ախտացելըն յոյս
փրկութէ անդ ամբն ոչ ի ցէ .
զի առ հանարակ թախծ ելոց , և տրտմեցելոց զոդ
ցես միւսանգամ ուրախութի զար ցէ :
Արդ վհատիին ուրեմն յԱԾՆ ոչ Եմք պարտ և ոչ ի-
ւեք ինչ Երբէք յու սաշառութ թէ .
ըստ որում այսքան ժամանակ կայաք իւր անել և
անհար յաւասկութ վհասու թէ .
զի Շ զայս մեր ընառ տորոր սրտիւ Եղաք ՚ի ՏՌ՝
առ ՚ի գրկիլ նորինն նախամինումն թէ .
սոյլ հանապաղ ասսպաց թէ , զայս համակ կրեմք
մերովս լեռնացեալ անօրէնու թէ .
Սոյս Եթէ մեղաք , ընդ ե՞ր ոչ ՚ի չարեաց և յանո-
րնութեց մերոց դառնալ ջան նամք .
մի՞ չել յերբ յայսախի թշուսառութէ և ողըրմէլութէ
անապաշաւ մեղսնա մը նամք .
յոչ աղդի աղդի հարուածոցն , և յոչ սցնքան ան-
բաւ անձկութեցն արջացեալ զջա նամք .
այլ

այլ յաւետ իբրև ղմարմին անգլուխ , կամ դհօս առանց հովուի աստ և անդ ընթա նամք :
 Ո՞չ յուշ բերեմք , և ոչ խմանամք տակաւին թէ , որ
 քան գլորեալք դարձեալ կանգնե չան .
 թէ առ հնովքն , որպէս ղնոցունց ոմանք վերա-
 գոյն հակիրճ բանիւք իսկ ասա ցան .
 և թէ առ նորովքս իսկ մեղ նմանիք յոդունք դեր
 ծեալք 'ի ծառայութէ իսպառ փրկէ ցան .
 ըստ առաջնոյն՝ ըստ ամի անդրէն Ճոխացեալ և
 պերճացեալ աղաստ թբ պայծառ ա ցան :
 Թող ղայնս՝ որք անբաւապէս առ հնազունիքն եղ
 են , այսինքն 'ի ժամանակին խօրսյելաց լոց .
 զի և 'ի նորումն իսկ եղեն փրկեցեալք 'ի ծառայու-
 թէ աղգքն Սպանխացոց , և Փուրմուգալացոց .
 ոչ իւիք ինչ հրաշիւք՝ կամ սքանչելեաք , և կամ
 ընառ օգնութբ և ձեռնառութբ այ լոց .
 այլ շնորհոք վերին ինանցն ինքեանք արիացելք
 Ճակատելով թափեցին ղննքեանս յո լոց :
 Որք ոչ միայն ըստ օրինի , և ըստ առհմանաղբութէ
 արքունի հասիւքն և հարկուքն յագէ ին .
 այլ իբրև ղգաղան անյագ առ ՚ի առակել ղիու-
 սանս՝ և զաղջկունս բռնաբար բերել հրամայէն .
 որպէս և բաղմիցս ՚ի մնաջ յաւետ քան ղնոցայն
 ղվայշերուչն ընտրեալ լիկերով տանէ ին .
 անմինիթար սգովլ ղնոցին ծնողնն թունլով ղոմաննս
 առակեալ՝ և ղոմանն յուրանալ խուե ին :
 Վասն որոյ եկայք եկայք միաբան որոց հանգոյն և
 մեք խուճապ առ եալ ձեսեօ ցուք .
 բողոք բարձեալ լալագին ՚ի նեղչաց մերոց առ այ
 ցելոյն համայնից մաղթես ցուք .
 և ղնա մեղ միայն յօյ և ապաւէն մերոյ փրկութէ
 վարահաբար և աներկեսն արաս ցուք .
 ասելով մի' մեղ Տէր , մի' մեղ , այլ վասն անուան
 քոյ

քոյ տուր փառս ողորմութեան քոյ տես ցուք:
թեպէտ մէք մերով կամակորութեն ցիր և ցան լի-
նելով մեղաք քեղ՝ ո՞վ Մարդասեր ՏԵ.

տակայն դու մի՛ որսէս զմարդ ըստ մերոց գործոց
չարեաց մեղ հասուցա ՆԵՐ.

այլ ըստորում անզուգական և հայրախնամ Ածու-
թեր քոյ վայելէ մեղ զթած և ողորմած ԼԵՐ.
որպէս և երեւն իսկ նախնեացն, և նախահարցն
մերոց զթածեալ Մարդ ասիրէ ցեր:

Զարթիր զարթիր ՏԵՐ ընդէւս՝ արի և մի՛ ըղ
մեղ բարձի թողի առնելով մերժեր իս պառ.
արի արի ո՞վ ամենակարօղ և համահղօր ՏԵՐ ՚ի
մերոց նեղչաց և հալածչաց վրեժս առ.

որք զմեղ անխնայ արարին ՚ի վերայ աշխարհի
տառապէտ և թշուառացեալ ՀՈ ւառ.

քանդի կոխան եղաք ուրի ամենեցուն անարգալի

երեւ զաղէ՝ կամ զապա ւառ:

Զարթիր զարթիր՝ արի ՏԵՐ և մի՛ մասներ զառ

քեղ խուսովնողն զազա ՆԱՅ.

այլ նախախնամելով և մարդասիրելով փրկեա՝ և
ապրեցն յամենայն տանջա ՆԱՅ.

թէն մէք մեղաք և յանցեաք գնալով ՚ի թիւր և
՚ի մոլար ճանապարհս անսովաշաւա ՆԱՅ.

այլ տսկայն դու մի՛ զքո արեամբ գնեցեալն մա-
սներ ՚ի կորուստ առ մեղա ՆԱՅ:

Օի զի նի օգուտ է քեղ յարենէ մերմէ, եթէ իջա-
նեմք մէք ըստ գրոյն յապականու ԹԻ.

որ որով առ աթուր անկեալ ՚ի յանօրինաց պղծես
ցի քոյց ամենամաքուր Արբու ԹԻ.

այսինքն արիկստիայլ և իաշսնիշ ՍԵ Դրոշմ՝ դըր
՚ի լինի ետուր մեղ փրկու ԹԻ.

որպէս յոգունք իսկ զնորին ամենապատիւ արժաւ-
նըն ոչ գիտելով՝ անկան յուրացու ԹԻ:

ՀԱՅ-

Հայեաց հայեաց ՚ի տառապանս մեր ո՛ր ամենազոր
որ և պիտօնակոմներ ՏԵՇ ԵԱ.

Ծննչել էր դժեղ ծովանալով և զանազանելով խ-
առա բարձի թողի առ ՆԵԱ.

Միթե ոչ կարէ կեալ առաջի գոր, Եթէ լուս գը-
րոյն դու դնուածն անօրենութի քըն ՆԵԱ.

զի դու Ես մեան, և ո՛չ այլոք, որ կարողացար
Ալզաց ամենից թողութի շնորհել կա ՐԵԱ:

Վասն որոյ յառավենց և իսու նու առ Եալ Ճեմով
առաջնամի յուսորդ առ քեղ զի ՄԵԱ:

Դի մ. ք դոյն ոչ որուեն զնորդ ուսակով և անողորդ,
այլ պիտօն և անդիշաւոր լինուն քաջ զի սԵԱ:

որ յօրժամ դարձեալք ՚ի չարեաց, և Եկեալ առ
առս քո ամեասիլով զթողութի ինորի ցԵԱ:

ոչ թողուս զմեղ յայնամ անմեթիմոր և արաւու
ո՛վմաք, Եթը յօւասկառուր յեսս զաւնաց ցԵԱ:

Կատորմ նախապոշակ և վճարուոց Մարզար-
եադ կանխան մեղ խե ծանու ցԵԱ:

առելով թէ, Ես լուսոց ձեղ՝ մինչչե ՚ի ինորի լ
զինի կարուցեալ ինե առխո ԱԵԱ:

առ այն խե և այնմ վաւսահայեալ մեծա յօւոս
աղերսերի պազուտիմք առ քեղ ցԵԱ:

Թի իսպառ դերեաս քո դարձուանելով ՚ի մինջ
զմեղ թափառեալ սիր և զան առ ՆԵԱ:

Այլ զբոյ Ար լուսուորի փեռ Եկակցեալ և յուսեալ
հան բամերի միք փարախն ժօղ վԵԱ:

սցոմերն զթափառեալ առցն Հայոց յիրեանց աշ
խարհն դարձուանելով միաբան ՆԵԱ:

զի արարած ք' և ձեռակերուք բարերոր Ըստեր-
ծողիդ Եմք թշուառացեաց ինա յԵԱ:

և մի' թողուր դմեղ զան զայս առաւել թշուա-
ռանամք, այլ' փութմ մեղ Մարդուսի րԵԱ:

Եւ զի առ սց զին խե մկայտ թէ, ոչ թողուս զու
լլ

զբոյն քան դերն ի ըստ ՚ի փորձութի մնականի.
այլ զի փորձես զմօրդն սյնքան խրառիւք ։ մինչ
զի որքան կարէ զանութել կամ առ Նիշ-
որ սյնու ։ Եթ դրակի գրաւեալ ՚ի բոլի հաճուրանի
քեզ և կարից փառաց ՚ի փառս նառս Նիշ-
ի պով իսկ երջանկացեալ երե ղՅու ըղձարն ։
Նաև արժանացես յոմ աղջաց երս

Եւ արդ՝ վերս նն աղերուեզ աղայնմք զքեզ՝ ով ։
մարգատեր Տեր լուր Ճայնեց մերոց պազառուանց ։
մի՛ թարգար զքեզ զան դեսր և կարօղութիւնն մեր
անկյուք ՚ի մէջ փորձութեց և առաւարու ։ Նուց
աց փիկեան և ապառեան զքեզ նախ ՚ի ծառաց-
թէ պայտղեաց և ՚ի նույնու խոշունեկան ։ Նուց
և սուս յունայն ապաւաց չարեաց փորձութենց ։
և թշուառացիրն առաջ ։ Նուց ։
Մաղթանց և բարեխօսութը ։ Նախ Մքաննեալ և
արարչակիր Մոր քոյ ամենորդն է երը ։ մաքուր կո-
սի և Ածածնի ։ և սուս բարեխօսութը և Հայ-
ուսածով Ածարեան և Ածուսոյ Մը Հոդն մերոց
երից երանելոց Գրիգորի արթուն անուն Լու-
սառոցի ։ Համուերձ ամ Մքուց և ընորեալք քուկ-
ընկամ զպազառանս մեր և կեցն զմել ։

Երգ յորդորական՝ յաղագս քաջալերման Հայկաղան-
ցն՝ և նոցին մանաւանդ դեռ աբոյս և թար-
մափթիթ Երիս ասարդացն, և մանկանցն:

Գլուխ Երկրորդ

Ի ԱՐԴ՝ ԶՆՈՅՆ ՄԱՂԹԱՆԱՅ
աղերս կրկնելով պաղատիցուք ամենողորմ
Մարդսափիթ ըն. դիմում աղա-
լերէլով յորդորեսցէ ՚ի յառաջադրութին.
սո ըն.

և որ գտեալ ղյորդորակս՝ ՚ի միտ առեալ նա ղա-
մենայն՝ որինչ ըղձակերուեալեն ՚ի որ մին.
դի մի՛ զայտու զանցարարեալ դեզերեսցի, այլ՝ ըդ
բնաւան տքնելով խօրհեսցէ յոյժ իո ըն:
Եւ դի թեպետ ոչ սնաշխատ, և ոչ սակաւ մեք
տաժանք մարթիմք այսմ ճեպ հասա նիլ.
այլ սակայն յետ ժամանելոյն. այնմիկ, կարեն ող-
ջոյն երկը և տաժանքն մեր մոռա նիլ.
որպէս կի՞ն յորժամ ծնանի, թէև առ երկանցն
սկսանի յայնժամ դոյն ինչ արար միլ.
բայց սակայն յետ ծնանիլոյն՝ ՚ի տեսանել դիւրն
մանուկ պկանի մեծապէս հրձո ւիլ:
Նշնպէս և մեք թէև նախապէս ոչ նիալ ինչ նե-
զութիս և անձկութիս երկանց կրելոց եմք.
սակայն. ՚ի վախճանի ՚ի գտանելն դմեր աղատու-
թինն, ոչ սակաւ ինչ ուրախանալոց եմք.
դի որչափ նեղութիս և անձկութիս կրեցաք սուա
ւել ևս քան ղայնս ընդ արձակելոց եմք. և

և կամ որքան տառապեալ թշուառացաք բաղմապատիկ ևս քան զես ինդալոյ եմք :
 Աւստի լու. Համարին անպարտէլի և ախոյեան մարդիկն միանգամ մեռանիլ նաղառակու թք .
 քան յաւուրն հաղար անգամ 'ի թշնամեաց մեռանիլ արհաւրոք և անել թախծու թք .
 զի զայն մոսածեալնոցա , այսօր , և թէ վսոյն մեռանելոց եմք համակ բնաւորն սահմանադրութք .
 ապա լու ևս է մեռանիլ միանգամ քսջարար քան զիեալն դայսպիսի թշուառու թք :
 Երանի թէ և աղգն մեր երբեք ույնակիսի նահատակութք մեռանիլ արիաբար խորդի ցեր .
 առ 'ի փրկել զինքն ՚ի ծստայութէ իբրանգամ խոյացեալ զմահ յանձն սռնի ցեր .
 գուցէ այնու արդեօք յայսքան տառապելութենց և թշուառութեց փրկիլ կարի ցեր .
 զի մի' մինչեւ ցայսօր սապէս յար անձկացեալ անմիթար 'ամսցի և անտերունչ մնայ ցեր :
 Մի' թէ այսպիսի մեռանիլ 'որ առ Հայրենեաց ի ըեանց սարապարտուց ինչ համա ըն .
 իբր կարծելով թէ , և որ երթայ 'ի պատերազմ 'ի սալն զմարո՞ այնու համակ մեռա նին .
 և ոչ գիտեն թէ ոչ զոյ թիւ , և ոչ համար 'զրոս անա որոյն թշնամիքն մեր սրածարակ սրա ըն .
 գրեթէ մրով սամասք կոտորուածոյն , ոչ միայն զինքեանս , սցը զաշխարհս մեր փրկել մարթէ ին :
 Արդ լու ուրեմն ևս եր , որ մասն մրոյն աղգի 'յիւրոյն աղցի վերայ մեռ անի ցեր .
 որով աղգն բոլոր պերճայեալ և Ճոխացեալ ըստ ըղձալոյն սկայծառանալ աղատաբար կարի ցեր .
 քան զրոջոյն աղգն այսպիսի տառապեալ թշուառութք 'ի ծառսցութի մասնից եր .
 որ ոչ յաւուրն միանգամ 'ի կասկածանաց 'նեղաց ցըն ,

ցըն, այլ բաղմիցս ՚ի դռւու մահու մերձենացցեր:
 Զի ոչինչ աղդ ՚ի պահել զաղաւութիս իւր՝ ՚ի պա
 սերաղմիլն երբեք յիւրմէ ինչ պակասէ ցաւ.
 Եթէ ոչ, և մանաւանդ օր քան զօր ամիլով և բաղ
 մանալով ուռածացեալ պէրճա ցաւ.
 ահաւանիկ այնքան նուաստագոյն աղդն Ռուսաց՝
 որպէս ՚ի նորու մս քան զամ զօրա ցաւ.
 Թափելով ինքնին զինքն ՚ի դրացեաց հալածելոյն,
 մինչեւ տիեղերակալ լինիլ մարթա ցաւ:

Այսպէս զի ոչ թողու Տէր զուեղիս այնպիսի շահա-
 տակողացն թափուր և դատարկ մնայ ցեն.
 որք առ աղդմն և հայրենեաց իւրէանց զմարտ
 պատերադմի ընդ թշնամեան տայ ցեն.
 թէև ռմանք նահաւակեցեալք ՚ի պատերադմն
 մեռանիցին՝ որք անդանօրն ի ցեն.
 սակայն փութով Տէր յարտ ցանէ ղնոցին սերունդս
 ՚ի նուշ զօրոց սեղիմն՝ որք ոչ ի ցեն:
 Յայն սակա իսկ ասունն երկրորդ եալ իբր ՚ի հարկէ
 ձեղ պազատի, եթէ ըղձի. լուի ցեք.
 մի՛ մի՛, և մի՛ յուել ևս սրակուր և ահաբեկ
 գոլով ո՞վ Արամեանք ՚ի թշնամեաց զանգիտիցեք.
 այլ հսկացիցն նմանելով և նախնեայն հսկունից
 հսնունանալով արիա ցեք.
 առ Ամենակարսոյն բորբոք սրւիւ՝ աներկեան և
 սնկառկած վասահապէս յուսա ցեք:

Մի և մի՛ իւիք պատճառս տալով, կամ բնառ ա-
 սելով թէ, դդանձ և զիարողութի ոչ ու նիմք.
 զի ա՞րդ զայս՝ որ իսիստ և մեղ դիւրաւ կամ հեշ
 սութիք մեք լինդունիլ և կամ առնել մարթիմք.
 այլ յուսալով և դիմելով ՚ի Տը և ՚ի նմանէ զօտն
 և զժանդակութի հայցել միշտ պար տիմք.
 որ որով ժամանեալ հասանիլ կարասցոք՝ այնմ
 ամի՛ զօր յար ըղձակերտեալ մեք կա միմք:
 Զի

Օ ի ողոռմած գթած է ՏՐ՝ և ոչ անտես առնել ըղ
ինդրուսի իւրոց հայցո զայ .
այլ դայն առ՝ որ առ մեղ տկարանայ կարօղ է ՚ի
քթթել ական տալ ծառայից իւ րոց .
քանդի ոչ ոք մարթի ասել թէ , հաւատով և յուտվ
խնդրեցի , և ոչ կարցի հասնել հայցո ծոց իմաց .
իսկ թէ համակ հաւտով և յուտվ խնդրիցեմք , ա-
պա կարեմք աներկբայ ժամանել խնդրուածց մերոց :

Արդ Եկացք Եկացք յարուց Էլք ուրեմն զմեղ ՚ի թմրու-
թէ հեղյութէ սթափես զուք .
ո՞վ անձիայի աղջդ Հայկական , զի մի' յաւել ևս
այսպէս կենդանւոյն մեռեալ ննջես զուք .
այլ յառաջեալ համախոհ և միաբան սիրով առ մար
դասեր Տերն կարդաս զուք .
և ՚ի նմանե հայցերով և թախանձելով . մեղ և Եթ
զղօրավիճ սժանդ ակութէ խնդրես զուք :

Ապաքէն և ՚ի մէնջ գուցէ որպէս առ նախկին գե-
րութէն իլի յարուսցէ զոք հանդոյն Մովսի սի .
զի Եկեալ անվանելի քաջութք փրկեսցէ զգերե-
ցեալ նորն խօրայել նորոյ Ալոլ ՚նի .
՚ի գերութէ ծառայութէ որոյ՝ որք յաւետ ժանու
և դմնդակ քան զգերեն ֆարաո . ՚նի .
զի ոչ միայն խողողեն զարումն մեր , այլ և ՚ի ձե-
ռըս անկեալ եւն յառակիցը ոչ զերծա ՚նի :
Կամ իբրև զիկրոսեն Գեղեցն , զօր ՚ի ցորեանս կա-
տան ՚ի կալին յարոց հզօր զօրու թք .
յարուսցէ և ՚ի մէնջ զապիկան և քան զամենե-
սեան տկան և փոքրագոյնն նուասուռ թք .
զի մի' ասել իշխեսցուք թէ , փրկեցաք մէք մեղէն
մերով յաղթիւ և մերով զինուն կարօղու թք .
այլ պարծերով ասասցուք թէ , ո՞վ որպէս ՏՐ Ած
մեր՝ որ փրկեաց զմեղ իւրուս հզօր զօրու թք :
Որպէս ՚ի ձեռն Գեղեցնի փրկեաց զիսրայել Երեք

Հարիւր սրամբքն ՚ի ձեռաց Մատիամա ցւոց,
որ մեղ հանգոյն առ փոքրիութեանց դահի
հարեալ դանկիտեին յերեսաց ամենե ցունց .
առ այն Տը ոչ մրայն դերկէտուն , այլև դրջոյն՝ որ
դժուրն ՚ի ծնկաց վր եարբ յեւս դար ձոյ .
ասելով թէ, դի մի՝ ՚ի վր իմ պարծեսցի խրայել՝ և
ասիցէ . թէ ձեռն իմ դիս ապրե ցոյց :
ԵՇ կամ ըստ վերնոյն յիշանկելոյ՝ իբրև դժաջամար-
տիկ Սակաբէն Յուղայ զմիոք յարուս ցէ .
քաջակերասին երկրորդի Մատթեաւ , այսինքն
մերով Արքաղան Հայրապէտուն յորդ էց եկ Եկեսցէ .
դմէդ ՚ի ձեռաց անպարտելի քաջութք երկրորդ
Մակեդ ոնացոց փրկեալ աղատես ցէ .
դի մի՝ մինչեւ ցվաղճան ողորմէլի աղքն մեր սցս-
պիօն թշուառալի տառապէլութք մեաս ցէ :
Զի թէ զկիսեանն որդի՝ դԱռուղ ՚ի յուղէն դէշն
իւր թագառոր խրայելի լնորեաց Տը .
որ ՚ի վախ ճանի Տը առ անօրէն կործոց Նորին՝ Ըզ
նա թագաւորեցուցանեն դղջացաց ա սէր .
իբրև դմերն Արշակ արքայ ոչ պահեաց զպստուի
բանն Տեառն , դոր պահել պարտ եր .
առաս դի ա՞րդ ոչ յարուցանէ , եթէ ըղձիւ մեք՝ ՚ի
Տեառնէ խնդրից մք դմի ոք՝ որ գոլ մեղ տէր :
Բեալետ առ մնօրեն գործոց իւրոց՝ Սաւուղ Հարա-
չար մերթեցաւ յերեսաց Տե առն .
տակայն առ բաղանաց ժողովրդոցն՝ որք մինչ դեռ
ընդ Ած ջերմեռանդ կին և ոչ սա ուն .
ոչ էթող մնալ զնուսաւ ամայի և անտերունչ մեղնը
մնն այսպէս՝ կալ միշտ կենօք դա ուն .
այլ զնորին ծառայն՝ զկրտուերն և դԱծարարեանն
Դրաւ իթ յարոյց փոխան գայլոյն գա ուն :
ԵՇ ոչ որպէս դմերս ընդ երկրորդին Ոաւողայ , այսին
քըն փոխան Արշակայ յարոց դորդին ըղ Պապ .
որ՝

որ քան ղհայրն իւր սառնաց Էլեր յԱծոյ , զի ոչ
ղեռանդն ուներ բնաւ և օչ զսիրոյն սապ .
այլ օր քան զոր ապիրտութք յաջախեր ղըրիս ան
րենութե իբուն ղխելա . թափ .
մինչև ինքնին ղինքն զրաւեաց առ ՚ի յոչ սունե
րոյն ՊԱՅ Ներսէսի խրստցն խու . Ճապ :
Չի ոչ զս ինչ եր այն ամ՝ օր եկն ՚ի վերայ մեր , ե-
թե ոչ առ աղդի աղդի մեղմնաց մե րոց .
յարուցանին . ՚ի վախճանի այնպիսի անօրէն , և ամ
բարիշտ թագտաւորացն յաշխարհիս Հա . յոց .
ըստ գրոյն , թէ . ես տասից ձեղ թագաւոր բարկու
թք իմով վասն մեղաց ձե . րոց .
և սրտմուռթք իմով կարծեցից , այսինքն ՚ի միջոյ
ջնջեցիս . որպես եղև խոկ աշխարհս Հա . յոց :
Քանդի այնքան սատկացեալ յաճախեցան անօրէ-
նութի անիրաւութե և ցանաքումն սի . րոյն .
մինչ զի ոչ մայն ՚ի թշնամեաց կոտորեեին , և ոչ
դադարէին ՚ի զմիմւանս խողէ . ըցն .
բարւոք սահի , ՚ի բաղմանալց անօրէնութե ցամա-
քեսցի սեր բաղմաց . ըստ գը . րոյն .
եղև ըստ այնմ արդարե ՚ի մերումս աշխարհի , զի
հզորք յառնեին . ՚ի վը տկարաց նման գայ . ըցն :
Վանօրոյ պարտիմք սպուհետե ունիլ նախսպէս
զիոյթ սիրոյ և միաբանու . թէ .
և ապա իշխանաց և Ծեարց մերոց ունիլ կամա-
կարութք զիսնհարութի հսազմնդու . թէ .
զի գիտացէ փոքրն և ապիկարն ղմէծն , և զար
ժանաւորն ըստ իւրում փոքրիս . թէ .
և մի' , ոչ ղմէծն ճանանչելով , կամ զորուան գի
տէլով ոչ ժպրհեալ ձգտիլ յանդ գնու . թէ :
Այլ զի հանսապաղ պարտիմք ամենեցեանս . Ճանա-
չել ղջափ , և ղքանակութի մերոց առօիճանաց .
և ոչ ղառնելեցն ղանց առնել , այլ ղյարգս յար
գա-

յարդառաց տալ և պատիս արժանաւո՞ բաց .
ծառայել տեսրց, Հարաւակիլ և Հնաղանդիլ մե-
րոց իշխանոց և ան մեծամեծ ծայ.

Նաև դբան իմասնոց և գիւննոց լսել և ունեն
դնել խրառուց վարդապետաց և ուսուց չայ:
Պատուել յարաժամ և մեծարել մեծաւ սիրով դշա-
մայն հանձարեղո և դիմաս առնեն.

Կաթողինս գրով խանզաղստիլ և խուճապիլ առ-
՚ի գիրիս արկանել մակացոթիս և դռս մանս.
ըստ արժանուոյն ալրել և դրուտել զողջոյն ար-
հետառարս Ճարսարս և զներկուո գի առնեն.
ուսանիլ և վարժի յար դիլրառոթեց կրթութիս,
և զազսի աղցի մարդից մքց մո՞նեն:

Դրուտել և գոխաննել զամ սրտեղ կորովիս, և ա-
րիաբարոյ ախոյենս շահաւակո զայ .
տալ և հաւուցանել ըստ արժանուոյն դյաղթանա-
կի միջանուկս շահանարտիկ նահանա կաց .
և մի՛ դյանալ՝ կամ բաշտակըով ընս. Ժխտել զիար
Ճըս վարձկանաց և Համայն մշա կաց .
այլ զնոցին սարսփ վարձա վարձարել նաև պար-
տիմք Համակ զործունեից և հաւատար մաց :

Որ զայստիկ արսորեալ մարթաւոչոք որովք յանես
պէրճացեալ պայծառաւ նայ.

Ծատ որում են յօրիք առաջի մեղ տիպար՝ կոմ օրինակ, զըրս պարտիմք իմա նայ.

առ այս զի ամենահարուստ և մակացու աղբայն
որոց միշտ ջննասցուք համեցոնա նայ.

և մի՛ այսքան բիրու և տպուո գորով իբր դիսյ-
րենաբարոյ յանկարգութե յար յամե նայ:

Զի և մեղ հանեոյն եին խկ աղգք յոդունք Եւրո-
պացուց յառաջնու մըն.

որք առ ՚ի հրահանգեալ ըղձակերտելցն իւրենց դիմաստոթի և զազսի աղգի ուսու մըն.

այ-

այսու օր քան դոր՝ քան դամ ուռչացեալ պերծա
ցան՝ որք թէ այժմ՝ կամ թէ որք են ՚ի հումնի.
որպէս ոչ է պիտոյ ղայածանէ ճառեն, դի յայտ
յանդիման տեսանեմք դորոց երկու մըն:

Ուստի եկացք Եկայք յարուցեալք՝ մի՛ և մի՛ յաւել
ևս նիբարելով նեղես ցու ք.

այլ զարթներով ՚ի ծուլութե թմրութե ղմեղ արիա-
բար սիմափեցուցեալ հոկես ցու ք.

դժամն, և դժամնանիս տքնութք ուշ դնելով և
խելամուտ լներով դիմես ցու ք.

դի մի՛ զառիթ ժամանակիս ոչ գիտելով եր զորս
անկեսը ՚ի ձեռս մեր կորուս ցու ք:

Քանդի մերժեցաւ այնքան խաւարամնի և մառախ
լապատ սովորածողն զիշե լոյ.

ահան Եհան և մերժեցաւ ծագումն արևոն յաշ-
խարհու մեր լուսաորե լոյ.

մերժեցաւ մերժեցաւ և ոչ մնաց այնքան տաստկու-
թի և դժնդակութի ձեռանն լինե լոյ.

և ժամանեցաւ ծաղկածին և մանուշակաբեր զա-
րունն զերկիրս մեր զուարձացուցանէ լոյ:

Պատրիատ մերու ք Տեառն սժանդակութք թարմա-
փթթ և նորաբողոք մանկունք զՃեղ փր կել.

և առ Աղ Բնասարս զուարձալի և Համալսայելոչ
Ասորատեան Դրախտն մեր մոտ նել.

որպէս և յոդունք իսկ ՚ի մերումս աշխարհի զիս-
կական Դրախտն վկայեն լի նել.

դի անդուս երանեն իւ փրատայն ակունք, և այլք
գետորեին որպէս, ըստ վերնոյն մարթիմք գիտել:

Արիա Եք արիացեք՝ և քաջալերեցարու ք Տի առ ՚ի
ըղձի ունչան լոել զուետիս մեր.

քան դի նշոյ ողբանթե և այլելութե մարդու-
սիրին երեխ զառ ՚ի մեղ յարուցանել ատք.

ընտրեցէք ընտրեցէք արիաբար՝ և մի՛ ղանցառ-
նեք

Նեք ղհովիւ մի ախոյեան և կենսա բեր :
 որ եկեալ զմեղ՝ ի ձեռաց մահաբեր գայլցն թա-
 փելով մուծցէ յԱրարատեան աշխարհն մեր :
 Տեսէք տեսէք ո՞վ նաղելիք ղկաթնաբուղիս և ղե-
 ղրածորան երկիրս Հայկաղ նեաց
 Եթէ զի ա՞րդ ամենահարուստ գոյիւք և պարար-
 տացեալ նման պարզեական աշխարհին աւետեց :
 մռնչելով կարկաջահոս գետօրէիւքն, և աղբերբէն
 զոյէ և հննդրէ ղորդիսն նախ նեաց :
 զի զայն ոմ առ սիրելի ախոյեան՝ և քաջամար-
 տիկ մանկանց նոցին հանդեր ձեաց :
 Որոյ աղագաս խուճապ առեալ հասէք սիրավ մե-
 ծաւ ՚ի նորին գիրկոս գոյով նմա օգնա կան .
 զի օրով գուցէ կախասյուք վերատին հաղըրդ՝ և
 մամնակից լինիլ աշխարհին մերոյ սեփա կան .
 յոր համապաղ պառքեալ և պասպակեալ փափա-
 կիմք հանգոյն Դրահմատին եղեւա կան .
 զի մարդոյն հայրենի և սեփական աշխարհն իւր
 զանկալի լինիլն քան զամ է բնա կան :
 Արխացարուք արխացարուք՝ և մի՛ զայսու զանցառ-
 նեք մանկունք տանն Յաքը թեան .
 այլ եկայք եկայք՝ և բարձէք ՚ի մէնջ զնախա-
 տինս և զամօթս իւրեւ զանպարտելի ախոյ յեան .
 լերոն ք լերոն ք նմանոցք արխաբար որդւոցն մերոյ
 նախնոյն՝ քաջին Արա մեան .
 գուցէ արդեռք մարթացուք այնու անդրէն գուա
 նել ղժառանգութի Արարա տեան :
 Ե՛ զի չքնաղ և գեղեցիկ օրիորդքն, և դատերքն
 միշտ տրուում դիմք առ ձեղ նա յին .
 զի ոչ ումեք, բազ յախոյեան մանկանցդ Հայոց
 քաջաց շահառտակաց միայն հառա նին .
 զի այս խոկ ևս և բնական ըստ գրոյն, որ համակ
 երթան ղհետ որոց՝ որք իւրեանց նմա նին .
 սմին

սմին իրի և դուք մանկունք փեսայանալ նոցայ ջա
նացէք՝ և մի՛ թողուք հարուսնա ձեր սյլոց լին իցին։
Առեք առեք և մանաւանդ՝ ՚ի թշնամեաց վրեժս
տան գեղապատշաճ դստերքն Արա մեան։
և բերեք տւար հարուստ մեղ քան դայն՝ դոր նո-
քա յառաջազոյն ՚ի մէնջ տա ըան։
զի ըստ իրաւանց լիցի մեղ սյն արդար հարու-
ցունն՝ որ իբր ՚ի մէնջ ընաւն փոխ ա ռան։
պահանջեցէք ստեպ ստեպ տոկոսեօքն՝ կամ շա-
հի քն արդարապէս և անիսա փան։
Ծերունիք և ծերուհիք՝ դուք ևս առ սիրոյն Քի
լերոն ք առիթ աղասու թե.
և մի՛ զասկառոթի նկատելով կենաց աւուրց՝ ա-
սէլ ո՞վ միասցի կենդանի այնմ տեսու թե.
այլ անդ աղար լերոնք առոյդ մանկանց և երի-
տասարդաց յորդ որիչք արիու թե.
թե և դուք ոչ, գուցէ արդեօք և ձեր սերունդքն
արժաննցին իւրենց սեփական ժառանգու թե։
Ե՛ զի մի՛ որպէս մեք, նորա ևս նմասցին յաւետ թը-
շուտալի և վշտալի ՚ի գերութե թշնա մեաց։
մերոց յանշանաց արտառ խէ անմեղքն լինիցին
տարապարտուց և կցօրդ մերոց չա ըեաց։
այլ զերծեալք ՚ի հաղորդութե չարեաց մերոց հաս
ցին արժանապէս ապագայ բա ըեաց։
որ որով հանապաղ ՚ի բարեկենդանութե մնարով
յաղբաց յաղցս օրհնեսցին զպատճառն և
զառիթն բարեաց։

Որոյ տուողին փառք և պատի անդրաւ յաւիտենիւ։
որէ օրհնեալ և իննկեալ ընդ ամ յաւիտեանս
յաւիտենից ամէն։

Երգ ողբանական աղերսից Ներքողեալ յաղաղս Տերապ-
նեալ:

Գլուխ երրորդ :

ԱԻԵԼ ԶԻ ԶԱՅՍ ԵԽՍ ԵՐԿՐՈՐ-
ԴԵԱԼ՚Ի ԳՈՎԵՏՈՆԵՐՊՈՂԵԱՆ, ՈՐ Առ աւել
չալի և յոյժ յանկալի Աղջին մերս Արա
ՋԱՆ. զի ոչ շիշանիմ յիմըն արծարծ է լ
սիրոյն զօր ոնիմ յարսկայցեան. այլ միշտ
օրով ըղձի սիրատակ Անիմ ՚ի վր աշ-
խառնէն Յարութեան.

Հարդին Արարատեան
Ըստրհս Եթէ տովլմբ ինչ գտի՞ ՚ի ձենջ՝ ո՞վ Նաղելի
հարք և եղբարք մեր. աղաջեմ ղեկղ՝ գուն զոր-
ծ եալ յորդուցեալ բանիւ զմանկուն ձեր. զի կըր
թեալ մարդից ջանիսք գուցեն ցանդ մին քան ըղ
միւն աշխատասեր. որսէս զի մինչ ոք ՚ի զու-
նուն իւրում՝ մըցման զինակրաց պարապիլ ըղձա-
կերսէք:

**Այլոց ուսմանց, թէ խմառտից, կամ արհեստից չան
դևս նկրտիցին հառանիլ. և մանաւ անդ ազատիան
արհեստին պանկառացին յարօրով կրթիլ. և դի սցըն.
կարեն իսկ ի ծառայութէ այլադրեաց ճողովրիլ.
որպես մարթիմք և իսկ մեղ յարացոյց դուղնաքեայ
գերոյ գրեալան ունիլ:**

Աղասիկան արհեան է՝ ունիլ յաւետ բնա ջանա
արիոթեց. և մի երեք հեղանալով գեկերի լ
ուսայնաբար ՚ի մըլութե ծու լութեց. ըստ օրու է
եաք մեք միահաղոյն ՚ի մ.ջ այսքան ժամանակաց
անբառութեց. ոչ նկատել մեր բնա զառ ՚ի գոտա

ՆԵԼ միջոց՝ որ գոլ առիթ աղաւառնելոց։ Կամ կամք եղեն ուժեք յարդ որս առնել առոյն մանկանց և երիտասարդաց։ այլ մինչև ցայս վայր իբրև զգերի ցանց ծառացէալ մեր անօրինաց։ որոյ և վնա իմ և զմեզ աղաջէալ քաղցրիկ մանկունք անսալ ձերաց վարդապետաց։ սիրով մատչիլ յառաջ համակ ուստի ննուածը և մակացու հրաշունաչաց։

ՄԵՐ առերջ այս մեղ բառ է զօրինչ գիտեմք, և զոր ուստի յիմարաբար. այնու փոխան զիսցելու կենս վարելոյն, ծախուլ վարբարաբար. այլ ջանալ մինչ այն քանի սրբաթմք, գուշէ սոյր լինիցմք ևս տիպը. որպէս այժմու և յիշառակեցէալ աղբն Եւրոպից Համայնչոց գաղափար։

Օգուտ է այսպես ուստին, և կրթութին ոչ մայն պայծառաց ցանելոյ. այլ ճար և հայր առաստանի մեծ է աղջին ՚ի փորձութեն սժանելուկելոյ. Երբ անեկազ ՚ի նեղութիւն բնչ, ոչ առարկուսի զինքն յօրմէ փրկելոյ. այլ անուարակոյս և անկառակած կած կարէ զելս հնարել անսոի ելանելոյ.

իմաստութք և խորհրդ ով Երկին պատրաստեցէար, և Երկրի հիմննք Հաստոտեցան. ըստ սռակեղջին՝ որ բաղդատեալ առէ, առմ բնչք պատռականնք զնա չարժեցան. ոչ և եթ ՚ի հանճարիմաստ սիհէառէա, այլ և յոդջոյն Շնախօսից սիմն նման բաղդատեցան. Տնրթիմք զինու մն տեսանել յիւրաքանչիւր մատեանս՝ յօրս գլխավին ճառեզն։

Բաղում բնչ, թեև ունիմք առէլ, որ բնաւնէ կարի՝ յոժ Հարկանոր. սակայն առ ՚ի համառառել բանս, թողով Համայնձն առտանօր. առեմ և զայս դարձեալ, մի՛ երկերու ք մանկունք Հայոց սակաւուոր. այլ խոյացէալ յառաջ մատերուք զօրացեալքդ Ածվ, թեև թշնամին ձեր իցէ բաղմաւոր։ Բամեալ մանկունքդ մերաղնեացց բոլոր, ըստին ձայնիս

Նիս լուարուք . յուսալով և հաւատախվ Տեառն գործոյն վատահաբար արիացարուք . ղնոսա՝ ղրս ՚ի ձեռն Գեղենի , և այրոց ալր , ձեղ յօրինակ կալարուք . հանգոյն որոց և դուք զձեղ թափել Տերամբ ՚ի ծառայութե ջանաշարուք :

Եթէ ձեր յուշ ածեալ ղամճն առաջինս , ղրս ինչ յօրս արար Տէր . ապա կարեիք և դուք ընդունիլ արիաբար ողջոյն ըղձակերտեալսն մեր . և ոչ ղաւ հի հարեալ ղանգիտեիք բնաւ ՚ի յարուցել թըշ-նամեացն ՚ի վերայ ձեր . այլ մարթեիք Տերամբ հերքել ոչ միայն զձեր թշնամին , այլ և որ ղջար ձեղ ինչ խորհեր :

Աղաչեմ զձեղ այսր աղագառ վերատին դիտել բար-ւոք ղժամանակս . և մի՛ ղտղոքս կողկողսուկին աղերսից ղանցարարեալ արասջիք անցնդ ունակս . այս փարեալ ըղձիւ ասասջիք , երբ տարած եցիս լինիլ մեղ Սբ խաչ դրօշակս . ղմեղ լընդ ձառապայ թասիւռ և ամենայաղթ արկաննել ընդ հովանեւ գեր-բնակս :

Նովս . իսկ և իսկ պանծալոցեմք յար և յահեղ սոռե-նի առ որն . յօրժամ գսցցէ ՚ի ծազել նորուն ան-ձառ փառոք թագառ որաց թագառ որն . որոյ ան-բարբեռ բարեխօսութբն , և Սբ հոյ Ածածնի իւրոյ Մօրն . և Սբ Գրիգորի ղուարթուն անուն Լու-սառ որչի մերոյ Հօրն :

Եւ ևս միանգամայն Արդարոց՝ Նահարակաց՝ և ընտրելոց Սրբոց իւրոց փրկեալ աղատեսցէ ղմեղ Հոգւով և մարթնով այժմ և յապայ ՚ի գերութեն ծառայութե :

Որում վայելք փառք և պատիւ անդրաւ յաւիտենիւ ,
Որէ խնկեսոլ և օրհնեալ այժմ և յաւէտ՝
և լնդ ամ յաւիտեանս յաւիտենից
ամէն :

Գողոթի և Հնորհակալութի մերոց Եկեղեցական Սահսահարցն , և ընդհանուր Վարդապետացն , և Քահանայիցն , և պաշտոնէիցն համայնքի :

Գլուխ Հորորդ

ՈՐԱՄԲԵՒ ԸՍՏ ԱՐԺԱՆԻՈՅՆ ԱՌ-
ՆԵԼ դրուատս և գովեստս հարկէ յաւէտ
ձահաւո բաց .
և մանսաւանդ բաղմապատիկ երանելի և
երջանիկ մերոյս ընտիր՝ արի և քաջ հա-
մակ Հովու բաց .
որք ըստ ՏԵՇՆԱԿԱՆՆ բանի խաչակիր միշտ լի-
նելով ընդդիմացան մերոց մաքառո դաց .
առ ՚ի Սբ և մաքուր պահել ղհոգեսոր Աթոռս մեր
՚ի խառնակ և յաղանդաւոր բաղմո դաց :
թեև մէք ՚ի վաղուց հետէ եմք ՚ի մարմաւոր դա-
հեն մերմէ մերով գործով իսկ զրկէ ցեալք .
ըստ որում են վերագոյն ոմանք զնոցունց հակիրճ
բանի . առ ղեկուցման բացատրե ցեսլք .
սակայն ՚ի հոգեսոր՝ արեգակնարփի՝ լուսածեմ՝ և
սրբասիհւո Գրահեն ոչ երբեք եմք նուաղեալք .
այլ յաւէտ մինչև չշորեք հարիր ամ մերձ եղեւ՝
յորս եմք միշտ ձեօք անխաղ լուսաւորե ցեալք :
Ուստի ոչ զլանամք մէք խստովանիլ զարդ արն և
զիրաւն սղգաւ ողջոյն և միա բան .
ասերով երանիր և յաւէտ ձեղ երանիր որք ոչ թո-
ղիք զարբութի սահմանին Արարա տեսն .
հաստուցէ ապէնիաղ ձեղ առ այդ ըստ քանքա-
րաշահին Յն Միածինն և Մարդացեալն բան .

բարեխօսութեա Մէջի երանելըց՝ և Երիցս երջանին՝ Արքյ Լուսաւորչին մերոյ արշակու նեան։ Զի կառարեալ սերն խկապեա՝ որ ՚ի բաց մերժէ զերիիւղ ըստ Յօհաննուն սիրել ույ. ՚ի ձեղ գտանի՝ որ հաստատի բանիւ փողոյն տար սննական՝ և անթուն ընտրել լոյ. զի ոչ զՃեղ սով լքուցեալ, և ոչ ՚ի սրոյ ձեր Երկուցեալ՝ կամ արգելեալ ՚ի կան լոյ. այլ վառ էլ սիրով միշտ պահեցիք բարձրուա սրբով դուռապան Խշանութեա մերոյն Սբ Աթո ույ։ Խշանքն մեր իւրեանց խմբի չն հանդերձ՝ որ քան զոր նուաղեալ մինչև ան կան. բայց ՚ի պարեկչան վարուց և յաշխառասիրութեց ձերոց ընթացքն ձեր ոչ կառէ զան. այլ յարմէ և իսկ նշուր վառաց առ մեղ սիրով և անընդ հատ միշտ բաշխէ զան. որոյ և մեք յառամք ՚ի ՏՌ, զի յարուայէ զմեղ և զորս անդ թեն ՚ի նոյն աեղին՝ յոր և ան կան։ Ափշիմք առ այս մինչ տեսանեմք աշխարհս բորբ ուժաւցի վարս հեթանո տայ. զի գոյ երբեմն ՚ի մէջ որոց մեղս՝ որ արտաքոյէ ընութեա, և զործ անօրի նայ. որ ոչ գտանի այնպիսի եղեռն ընաւ քառնութի ՚ի մէջ հայոց սեռից փոքերց, և թէ մէ ծաց. այլ նոքա անին ղիշխանական աղատութիս և ղթագաւորս, մինչև պրառնո ՚ի յիշխա նայ։ Բեն սոփեսութ մարթին յոդունք՝ յորով բանիւ հուե տօրական մեղ առ այս վարդապէտ տել. զմատենից պրեանց սրբոց աղջի առարկութիս յառաջ բերեալ մեղ չուցա նել. զորս ողջոյն անընդ դիմակ մեք ընդունիմք, զի ոչ են մեր կամք որոց ինչ երբեք հետ տել. այլ սակայն մեք առ այս յաւետ զայս վարկանիմք՝ զոր

զբր հարկեցաք սատեն բայց տրել:
 Բայց որ 'ի ծածուկ սրտեն և 'ի մտաց խղճէն յայ-
 տնել տերսնց մերոց երկն չիմք.
 Խոկ թէ գթածաբբը Հովհանն մեր՝ մեղ ներիցէ առ
 'ի համարձակիլ՝ զի մարմի ցիմք.
 Քանդի յիշեցուցանել զայն՝ որ գոյ յաւետ ՚ի մեր
 միւսն մեք սատանօր հարկ համա ըիմք.
 որով և խոկ իբր ՚ի խղճէ բռնաբարեալ ՚ի յայսմ
 անցեալ ժամանակիս մեք յար նե զիմք:
 Այսինքն և սովորութիս այս՝ որ անպատեհ՝ և ան-
 պատկան յոյժ գդ սնի ՚ի մեջ Եկեղեցակա նաց.
 որք իբր ռամկական բարուք միշտ ձայնելով անի
 ծեալ ժողովուրդս իւրե անց.
 զի ծանր յոյժ թուի մեղ, այս սաստիկ և դժուպա-
 տեհ սովորութիս որոց անիծա նաց.
 Վարկանելով իբր թէ այնու գուցէ արդեօք բերեն
 յաձախ յարուածս ՚ի վր բաղ նաց:
 Քանդի հաւատամք մեք ըստ սահմանողին՝ որ զոք
 կանուք ասաց լիցի կա լեալ.
 առ այն զողջոյն խնդրեմք թողուլ և մի՛ ծեպ ո՛ և
 իսկ գուցէ ՚ի ձենջ բնաւ բանադրե ցեալ.
 որպես ոչ միայն Են յայս ժամանակիս, այլ և
 մանաւանդ յորովք յառաջնութիւն Են լեալ.
 այնու զի զայս հարկիմք վարկանիլ, իբր ՚ի պատ
 ճառս որոյ իցէ անկութիւն մեր և զեալ:
 Վասն զի ոչ յայլ ուստեքէ է ձեղ տուեցեալ այս
 անյալթելի իշխանութիւն, եթէ ոչ ՚ի վե ըուստ.
 ոչ ապաքեն յանիծներոյ (Միբոյն Ներսէսի Արշա-
 կունեան տոհմին զրաւեցա ՚ի բը նուստ.
 զի յորմէ և խոկ ՚ի մեծ և ՚ի քաջաղգի տոհմէ
 անստի ոչ ոք գտաւ զայս վայր մինչև սն դուստ.
 այլ իբր յԱծոյ արարեցեալ սպառեցաւ անիծիւք
 նորին իշխանութիւնն մեր յամե նուստ:
 Ողըր-

Ողորմեցարուք մեղ ուրեմն և Երկանամին լեռուք
ո՞վ բարեմբու և լուծախուհ ձարգդ մեր.
բարձէք ՚ի մէնջ զայս սնիժից տիրավի՛ անօա-
նելի՛ և զուժական թահստոթիս մեր.
բարձէք բարձէք ինայեցով մեղ, և մը՝ յաւել ըդ-
մեղ յայս հետ անինչնիցէք, որպէս և երբեմն եր-
ղի որով իսկ ըստ ձերոյ քաջ գիտութենն ոչ մր-
սյն խանգարցու իշխանութիւ, այլի աշխիրհու մեր:
թէ և մէք յարասամազ աւերիւեալ մեղաք, որպէս
և Են իսկ մեղոնք յոյժ յանցանց մէ րոց,
առկ յն դոք մի՛ ըստ մեղ, այլ եղերուք ըստ ո-
րուս ձեղ պատուիրեաց սիրոն գէ րոց.
առելով և զայս թէ, որնիցեցք զանիժիս ձեր և
աղօթու արարէք ՚ի վերաց նեղոյն ձե րոց.
որպէս և դոք հրաշանեան մակացութք զիդէք
Նշրկու զինաւ առութիւն իսկ Սբ Գը րու :
Ձի չեն պիտոյ ընտ ձեղ թէ մէր վասթար և մն
պատկան, և թէ այլոց վարդապետու թիւ.
և ո՞ւ մեր են կամք յայն Երեկք և կամ այսու առ
սանօր իբր դձերն ինչ ցու անել պակասու թիւ.
այլ կամբմք աղերսելով, զի ինամեցեալ ՚ի ձենջ
փոխան անիժանաց ընկալ ու զօրինու թիւ.
և փոխան արգելելովն զնոսութողով Երեկ զբարե-
րուք ըստ մէն միոյն ՚ի կապաւառ յընդ ձակութիւն :
Եւ զի յոցնաղ իմ գոն աարագք, և աիպարք քա-
րողից իրաւառուց և անօնեանու թիւ.
ըստ իրաքաջի րոց Շնութէ մարդ կայնոց, զուման
գանելով ըստ իրենն աենորու թիւ.
զուման ասաւի նախառ Երով, և զուման ամենալի
առնելով ասսկառ անօք խայտառ սկու թիւ :
և եսանել թէ, որք ընդ որով ՚նահանջ և ՚նու աշխն
ուղղութիւ զառնալով յանուեսն թիւ ութեանց :
Ձի չերս արեամք յոյժ Երեխն ըստորու ծանեաք
ղաղա

զաղքն հայոց , և ընակիչց մերս երկ թիւ .
այս կամ ՚ի բերանեն է երկրին , և կամ իրարան
շիրոյնտեղոյ յորմ խառնոն ծ բղադրի մրդկային .
որպէս զանան տէ ծնեմք արի , զանան գեք փոխել
հանդ երձ կերպարանոց բառ բերան երկ թիւ .
ուստի անընտել մնան և ոչ ուսանին , եթէ ոչ
միրով տփոփեալ հովոյից առ ապագա

Ուստի և դուք յան ետ քան զմեղ , երկնաձիր շնոր
հաքն գոջ իսկ գիդ եք զորպէսն աղգին մէ լոյ .
կամ թէ որպիսի եղանակոս առնել , զի բարեպէս
և դիւրես լիժի կառափարին ո

թոյ .

զի ձեռք՝ և ձերով իսկ Դոդաշարձութիւն է որ Բնէ
մինչև ցայսօր շատեցու բառ վերնոյն վիպէ լոյ .
և ոչ մերով զետու և կամանիոր առելութիւն , որ
միշտ զանկամք յաշաղեցով միմեան , առօրսնիւել լոյ :

Եւ արդ՝ յերեսանկել յերկիր՝ թափոննեական ողոքիւ
աղերսել ՚ի սեպուհ և վեհապանծ Հրոդ հայեաք .
զի մի՝ առգուել զմեղ առ այս ձեր առանձոր , կամ
ընս անանկ և անձահ գորյն բնրելի սոննիցէք .
այլ մեղ Թողլով զմեր յանօսնս իցր ՚ի ձերսմդ ա-
ռաջիկայ մեղաւորի ումեմն առքջացելոյ ներկցէք .
զի ոչ յայլուր ձերսմդ արսուիկ , եթէ ոչ ՚ի թշուա-
ռութեց մերս զել , և զաղաւութիւն լողակերսեմք :

Որոյ Տուոյին՝ որ ոչ անես առնե զյուսացէլս ի ո
պատիւ և փառս միշտ տա

ցուք .

և անդու յու խնենի յաղքաց յաղքս երկակցէլ ընդ
խմանայի նու ազգողան զնա և եթ փառաւորեսցուք .
որ ոչ խապա զմեղ եթող ՚ի վերայ երկրի բարձի
թողի , զի այնու յու առկտուր յամենուտ մնացուք .
այլ ձեռք տականին միմիթրելով զմեղ եթող , զի ակն
կալել վառահապէս ապագահին սպասես

ցուք :

Որէ օրնեւոյ ընդ ամենայն յու խտեանս
յաւիսենից ամէն :

Εποιείντων οι θεοί για ηγαντικούς πολέμους θα φέρουν
την Ελλάδαν και Ιταλίαν σε θρησκευτική ένταση:

Ե ԱՐԴ՝ ՈՐՈՎՀԵՏԵՒ ԱՅՍՔԱՆ
յորդու արարաք առ ազգին մերոյ . ապա
հարկ ՚ի վր մեր կայ առ այն, զի բացաղթեա-
ցուք մերաղնեայցն և դմբը մեծահամբա-
տերութե իշխանութիւն՝ զըր կօրծաւաք
խապա . մինչ զի գրեթե և ՚ի բարձրաց
եղե անլուր : Առց պատճառն է այս . քանիդի ՚ի պա-
կասիլ իշխանութե մերոյ , պակասեցան և ՚ի մէջ
ամ վայել յութիք՝ որպէս յայտքեն վերագոյն : Առա-
տի և խանդարեցան համակ համալարանք ու ամանց,
և վարժարնք կիթութեց . զի ոչ ուրեք երբեք մնաց
սեղի՝ որ զուտ յօրում արդեօք լինիցիւր վարժութեն
ու ամանց, և խասութեն . և այնուիկ ամիսեր վերա-
տին աղջն մեր . բաց ՚ի վանօրեիցն՝ որք ևս ոչ Են
հասարկաց : Վասն որոյ ոչ ևս մնացին՝ ոչ մասնէնք
տոփեատից, և ոչ զրեանք պատճառթեց հացն՝ կամ
նախնեացն մերոց . զի որովք ընթերցեալ թերես կա-
րիցեն գիշել զփար քաջագոյն յաղթիցն, և արեն .
և սյնուքիք ևս սեսեալ զայն ջննացյեն ինքենք
ևս հետեւիլ իրեանց նախնեացն : Թէե զնն դոյն
ինչ պատճագիք՝ սյնք ևս ծայրագաղ արարեալք,
կամ զիմովին բռն պատճառթիք , և կամ զրեանք
տոփեատից և խասութեց . սակայն որոյ ևս յօդ սա-
կառք Են՝ որք մարթին համանի . զի ուսնք ՚ի նո-
ցունց Են փակեալք և ամբածածուկք ՚ի յանհաս և
յանել տեղիս : Որոյ աղջառ՝ և մանուանդ յայս
ժամանակիս գտանին ՚ի միջի մերում բաղրումք՝ որք
զրե-

գրեթե ոչ Են բնու բերեալ 'ի միտո իւրեանց, կամ
լու եալ Են ղպատմոթի մերոց հսկայիցն քաջաց, և
յաղթող թագաւորացն որպէս հետևելոցեմք ղինի'
բացադրելով զոմանա հանաւուաբար ըստ արժանա-
ւորութեանց իւրեանց և զոմանա անուամբ միայն :
Բայց 'ի գտանելն ձեր յորդորման տետրակս այս՝ մի՛
շամարեսջիք թէ, ղնոր իմն բան ցանկամք առնել,
կամ ղիշխանութիւն այլոց կողոպտելոց ակն ունիմք,
քա լիցի: Վա դի մէք ոչ այլ ինչ ցանկամք, եթէ
ոչ մի միրայն ցանկամք հոգուց չափ ստանալ անդրէն
զմէր սեփհական և հաւաստի ժառանգութի՝ դոր
վա անկիցութե և ծուլութե մերոց կորունք: Զնոյն՝
դոր տպիսութիւն կորուսաք, հարկ լիցի 'ի վերաց մեր
յայսմ հետեւ, և ամ բնութի ղայն յորդորեացէ, ղի
իմաստութիւն և արիութիւն վերատին տաստուք: Քան-
դի մէք ևս 'ի բայց միտո գոյով՝ յառաջադրեաք պատ-
մել մերաղնեացն ղորպիսութի Արարատեան աշխար-
հին մերոյ, և ղին կոտակարանաց՝ կամ ղԱծաշոնչ
մատենէ, և ղպատմոթեց հոյ հաստատել ղմայր
գոյ նորին ամ աշխարհաց. և թէ որպէս եղեն որոյ
բնակողքն՝ ծնողք բոլոր մարդ կային սեռի՝ սփռելով
անտի ամ աղդք և աղինք յիւրաքանչիւր աշխարհն
իւրեանց. կամ թէ երբ, և յորմէ ցեղէ սերեալ յա-
ռաջ եկին հսկայքն, և նախահարքն, և թագա-
ւորքն, և իշխանքն մեր. և կամ թէ ոյց աղագաւ,
և յորում ժամանակի դրաւ ել վերջացան բացադրելոց
եմք ղայնն ևս. ղի նորոք ապաքէն ջանացեալ ցան-
կասցին լինիլ այնոցիկ յիշառակ բարի, և քաջութիւն
և արիութիւն հասեալ՝ նմանեացին որդւոց նախնեացն
մերոց:

ՀՀՀ

ՀՀ

Յա-

.....

Յաղագու բազարութեն Նոխնեացն , Թագարացն և
Եշանացն մերս , որո՞ի սկզբանէ հայ արքեալ
Հայութ մինչև խայտ բանածն Թագարութեան
մերս :

ԴՐԱ ՀԻՆգԵՐԵԴ

ԱՆՁԻ ԱՅՍ ԱՐԴԱՐԵՒ ՑԱՅՑ Ե
-ասոյն քիմանելից , և բոլոր աշխարհի .
և իրեւ յաճախեցան՝ բաղմացան յոց ա-
նիբառոթիչ և չարիք ամ առդկան ,
բայց մույն որդին՝ Ղամբայ՝ որդւոյ Մա-
թու տաղոյի՝ որդւոյ Ենով այ՝ որ փոխե-
ցան յեղեւ Գրահան , որդւոյ Յարեղի՝ որդւոյ Մա-
ղաղելելի՝ որդւոյ Կայնանայ՝ որդւոյ Ենօսայ՝ որդւոյ
Սեմայ՝ որդւոյ Ադանայ՝ արդարն Լու որ հաճոյ
եղեւ առաջի Աճ : Ուստի հրամացեաց Տէր Ան շի-
նել ՂՏապան , զի լըոլանդակ աշխարհս գեղեցա
ջորց ի ասրդոյ մինչև շամ շամնչ կենդանի ջրառոյ
արարեալ կործանեսցէ : Խակ ըստ հրամանի Տեսան
իրեւ շնէւց Նո ՂՏապանն , եմուտ անդր՝ և առել
ընդ ննցեան զՆոյեմդարայ առուստն իր , և զերիս
որդին՝ որք Էն Սեմ , Քամ , և Յարեղ , և զերիս
կանսցոյ որդւոյն , որք ողջոյն էին անձնն՝ ոթի . և
ի շնչուոր կենդանեաց ենոյց և որպէս հրամացեց
նաև Տէ . ՚ի արդոյն՝ եօնն էօնն , էրեք արտ ք , և ե-
րեք եւ ք վամ աճման . խակ էօննէրդին՝ էր ևս ա-
ռու վէ զոյէ . և յանսրբոյն երկուս երկուս , արու ,
և եւ : Եւ ՚ի մասնէն Նոյի ՚ի Տապանն , էր օսօ
անաց . և յետ եօթն առուրց ՚ի թուին աշխարհի :

1536. և յառաջքան դիմ ծնունդն, 2463. յանին, և ՚ի դարձն առաջին, և յանեանն՝ 27, Երկրի (առ Երայեցոցն՝ 17) Երկրորդ աւայն՝ որ ասի Մարտ շուան. և պատառհաննէ Հոկտեմբեր ամսոյն Հռանցեցոց: Յայտնու եղել հեղեղ ջուրը ՚ի վր ամ երկիր. որպես առէ Մը Կիբե. ծննդոց 7. զըսին. 11. Համարն. թէ, պատուացան առ ազբուրք անդնդոց բաշխաց. և տարանք երկնից բացան. և եղել անձրև առափիկ յոյժ մինչև, 40, աիծ՝ և, 40, գիշեր ՚ի վր Երկրի, մինչ զի՝ 15. կանգուն բարձրացաւ ջուրն ՚ի վր բարձրացերձ լեռնց. և ծածկեցաց զան լերին: Աւատի առասակեցան առ շնչառոր կենդանիք, գաղանց, անհատնք, առղանք, զեռունք երկրի, և թաշունք առայինք, նաև ընդհանուր աղբ մար կամ կորեան, և ջնշեան յերկրի խապա. բայց ՚ի Նոյե, զի Նայ միայն մեաց՝ և որք ընդ Նայ են ՚ի Տառանի անորք, Փրկեալ անհասա դերձ ան յաշխարհակործան և ՚ի ամենդերահեղեղոց պատեհանն: Են բարձրացաւ ջուրն ՚ի վր Երկրի առուրս՝ 150. առաջ միշեաց Աֆ զնոյց և դժապանու Փրկեալն՝ որք են ընդ Նայ. և եօն հորդ առափիկ ՚ի վր Երկրի, և դատարկաց ջուրն: Յեւ եօթն ամսոց ջրուղեղին՝ ՚ի քան և Եօթներորդ ամսոյն նուռու տապանն զամանեան. Տեսոն՝ յի րում համեստ աշխարհն ՚ի վր Երին Արարատ, որ կը ի Մասիս հանգոցն Ամեստ. որքեւ անդ ուրեմն ամփոփեան Տառանունի ու խանն. Երյանես և առա եր ամփոփեալ զանքու առուք աշխարհի Փրկութեալ Տառանն որուս ասի օնեղոց. 3. զրաւ. 4. Համարն. զի ոչ միայն պատճենն այս ունի առուն Հայոց՝ այս բազու և ևս ունի: Հանդի յանձնեն Նոյի հարաւան Աջ նորոց հաներձ՝ որք ինդ Նայ Են ՚ի Տառանն՝ որ զամ մի բոլոր փակեալ կային, Ելեալ իջն ՚ի դաշնն Նախ Զեանու.

և անդ շինեալ Նոյի առաջին սեղան Ած, մատուցանէ ողջակեղ յամ անասնոց սրբոց, և թռչնոց սրբ անդ հաճեցաւ Նոյ Ած դոհիւք իւրովք. անդ օրհնեաց Ած ղնոյ, և ղամենեսեան՝ որք Ելին՝ ՚ի Տապաննէն, ասելով աճեցէք՝ և բաղմացարուք և լուէք ղերկիր. ծննդոց . 9. գլուխ . 1. և 13. համարն : Եւ անդ եղ Ած ուխտ յաւիտէնական ընդ արարիծս իւր ոչ այլ ևս եղծանէլ ղերկիր. և անդ եղև իջեւան նախկին որպէս յայտ է : Ո՞ի ՚ի թռւին աշխարհի՝ 1539. յորժամ հիմնարկեալ այս երանելի նահապետոս Նոյ կառոյց դմայրն համօրեն քաղաքաց և գաւառաց՝ և զսկիղբն ամ շինուածոց, կոչեաց դանուն նորայ Նախիջնան, այսինքն առաջին իջեան՝ կամ օթեան, ըստ Հայոց բառի ըստ որում յայտ է յանուաննէն, որ մինչև ցայսօր յամ աղքաց կոչի Նախիջնան, կամ Նախուան : Եւ անդ ուստ սերեցաւ երկրորդ ծնունդն աշխարհի. որպէս ՚ի սկզբանէ արարածոց եղև Ադամ Նախահայր և ծնող բոլոր աշխարհի. նոյնպէս և այս երնելի նահապետոս Նոյ իւրովք սերնդովք եղև երկրորդ Նախահայր և ծնող երկրորդ աշխարհի : Որ և յորժամ պարսպեալ ամբացոյց՝ Եմուտ ինքն իւրով կնաւն Նոյեմղարայիւ հանդերձ և եկաց անդ մինչև ցվախճան իւր . և անդ փոխեցաւ առ Ած. անդ յիւրունն քաղաքի անփոփեցաւ և պատուական նշխարն երանելի նահապետիս այսորիկ : իսկ Նոյեմղարայ ՚ի Մայրանդ, օրև ասի Մարանդ. այսինքն մայր է անդ . որպէս յայտ է : Եւ այլ յորվ մեծամեծ և ևս քանդլաւ գոն՝ ղօրս թռղաք յիշել աստանօր . ղի մի՝ Ճառեն ըստ կարգի զմիջոց հետևմանս բանիցն յաճախութիք արգելուցուն . այլ բացադրեսոք զայնս՝ ղօրս յիշեցաք : Քանդի գոն և ղայնցաննէ Ճառեցեալք ՚ի գիրս բաղմաց . որպէս ղոմաննս մեք ևս բացադրեցաք յորում ՚ի տեղ-

տեղոջ իւրաքանչիւրում : Բայց յառաջքան դիմուի-
լըն դշեծ Նահապետիս այսորիկ յերի բաժանեալ
Դաշնուրհան տուեալ եր Երիս որդւոց իւրօց , այսինքն
Սեմայ , Քանոյ , և Յաբեթայ : Եւ որ մերս աշխարհ
՚ի առան միջակէլ եր Յաբեթայ՝ յորմէ ծնանի Գայ-
մեր՝ յորմէ Խերում՝ յորմէ Թորգոն՝ յորոյ անունն մերթ
կոչիսք և մեք թուրզումեան . և յորմէ Հայկ՝ Նախնին
մեր , դի ՚ի տորին անուն յորմէ հետէ մինչև ցայսօր կո-

չիմք մէք Հայց

Եւ դի աս այս գեղարքուշաճ , բաջագանգուր , խայ-
տակն , անձնեայ , և հաստաբաղուկ Հայկս ՚ի մէջ
Հոկոսիցն քաջ և Երեւի լեալ անուանեցաւ մէծ
դ իւզարանց , այսինքն դիցն զարմ , կամ որդի . իւր
դի հաւաքին յարդէ՝ կամ ՚ի զարմ , դիցն իցէ սե-
րիսու . որ մի եր ՚ի նացանէ , որք զբարքելական ամ-
բարաւեկն , կամ զբորդն շինէին . այսինքն՝ զԱշ-
արակն համբեկնի : Եւ յայնքամ եր առաջն թու-
զառ որ հաբելացու թէկը որ ՚ի Սբ գիրս ասի Նե-
քովի՛ առ նովու եր նախնին մեր Հայկ՝ որ ոչ կո-
մկան հասպանդիլ նմա , յետ շինութե Աշտարակին՝
և կոթանեան նորին , որ լեզուացնեցամանմաք եզե
բարբառ անլուր . խօսիսաւեալ տիրել ՚ի վր մթեանց
կոմէին . այլ զնա նշկահեալ ամբարձ զձեռն իւր
ընդու էս նմա . չու ՚ի Բաբելոնէ արարեալ զնոց յեր-
կիրն Արարաւայ , որ է ՚ի սոհմանս հիւսիսու . հան-
գերձ որդւովք՝ և դասերօք իւրովք . և արամբք դ-
րաւորաք . թուով իւրեւ , 300 , և այլովք ընդունովք՝
և Եկեք յարեցելովք ՚ի նա . և բայր աղիսի , կամ
ընչեք , և տաւուածովք : իւրեւ մասպետակ թերոց
զՀայկ ՚ի կոնկը նորին ՚ի Բաբելոն ոչ յանձն առնու-
պնալ . այլ անզ եր տեսանել զուշիմ , և զիսհեմ հրօ-
կոյն մեր , որպէս աճապարհալ Շատաք : զըօրս իւր .
Հասանի յեղը ծովակի միոյ օրոյ աղի Են ջորդն . մա-

Համբոր
թագուց
րայն
Հայոց .

Ա.

ՃՆՆԴ. ոց
10 . 3.
և , 9 .

նունս ունելով ձկունս յինքեան : Եւ կոչեալ պղօք
իւր , առև ցնուս . յեխնեն մեր հանդէպ թէլաց ,
դիպեալ ջանապարհ տեղոյն՝ ուր անցել կայ 'ի մեջ
խռան , կամ բազութեան բաջան թէլ : Ո՞ի կամ
մեռցոք՝ և աղին մեր 'ի ծառայութի թէլաց կացը-
կամ զաջողութի մասնաց մերոց 'ի նա ցուցեալ ցը-
րուեցի ամբոխն , և մեք յաղթութի եղիցոք տա-
ցեալք : Եւ յառաջ կըս անցեալ՝ հասանի 'ի դաշ-
տածն լեռն մի , և զբաղմութի թէլաց ամբոխն աե-
սմնէ . դժէլ ծանեան Հայկ եթէ առաջի ամբոխն
եկեալ հասանի ընտրիք և վառերովք արամբք : իսկ
հասանիլ Երկոցունց կողմանց հսկացիցն առ միմեան
զահսպին դղրդիւն ' : Վը Երկրի առնեխն շահառա-
կերուն , զի ոչ առկա անդ յերկոցունց կողմանցն արք
յաղթանոցամք բերանոյ սրոց դիպեալք տապազ յերկե
կործանեխն : Եթէ զայսպիսի անակնունելի դիպուած
տարակուանաց տեսեալ արքային Տիրանեան որէ՝
թէլ . զարհուրեցա . և 'ի նոյն բրոր՝ ուստի Եջն ,
վերջունեալ Ելաներ՝ կամ յետո զառնայր : Զայս իմա
ցեալ աղեղնաս որին Հայկաց՝ յառաջ զինքն վարէ ,
մաս առ արքայն թէլ հասեալ՝ քարչէ դայնալիճն ,
այսինքն դմեծականար՝ կամ զայնածոց աղեղն , դի-
պուանունելով կրծից տախտակին դերէ քթեեանն ,
այսինքն զնեան՝ որ զերիս փետուրս ահ ծայրին ունի ,
և իսկոյն ընդ մեջ թիկանցն անցաներով յերկիր ան-
կանի սրաքն կամ 'նեսն . և այսպէս ճոխացեան Տի-
րանեան , յերիիր զարկուցեալ փչէ դհոգին : իսկ ամ-
բոխն յորժամ տեսեալ զայսպիսի ահապին քաջութի
ցիր և ցան լինելով փախեան ամենեքեան : Եւ յետ
այս զայլ բաղութ քաջութիս առնելավ մեծի 'նախ-
նոյս մերոց Հայկաց ընդդեմ հակառակորդաց , պա-
րապեալ յաշխարհաշնութե և քաղաքական գործու .
ոչ առկա ամս կեցեալ մեռանի՝ յանձնելով դղջոյն
եր-

Երկիրս աղքանն հանդերձ որդւոյ իւրոյ Արմենակայ:
Արմենակ՝ կամ Արտամենակ՝ էր անդրանիկ որդի
քաջին Հայկաց. առ յետ մահուան հօրն զմերաղնեյս
պայպատեաց, կամ տիրապետեաց. և ոչ սուկոն ամս
կեցեալ՝ ծնանի զԱրմացիս, և մեռանի : Սա՛ յիւր
անոն զլեառն Արագածու կոչեաց և ՚ի որբա ա-
նուն ոմանք կարծեն մեք անուանեցացք Արմենք .

բայց որ առողջագոյն է, ասելոց եսք դկնի:
Արմացիս որդի Արմենակայ . ծնանի զԱմափայ, կե-
ցեալ ամս յըրվս մեռանի : Եւ առ զանոն գետոյն Ե-
րասիսաց կոչեաց յանոն թռոքն իւրոյ Երասիսաց:
Ամասիայ որդի Արմացիս . կեցեալ ամս տակոս, ո-
ճանի դՂեղամ, և մեռանի : Եւ առ զլեառն Արա-
գածու կոչեաց յիւր անոն Մասիս:

Գեղամ՝ որդի Ամասիայ . ծնանի դՀազանց և զԱՄ-
սակ : Սա անուանեաց զեռքն Ամասիայ յիւր անոն
ծով Գեղամայ՝ կամ Գեղարքունիոյ և զլեառն Գեղ :
Եւ սորին որդի Միասկ՝ յիւր անոն կոչեաց զԱմասիս
աշխարհն Ամոնիք, որև Միասկն անուանի . և աշ-
խարհն Աղուանից՝ զըր ժառանգեաց առ ՚ի գետոյն
Երասիսաց մինչև շամուրն Հովհանեսիր, ՚ի քաղցրո-
թե բարու յն՝ յանոն սորին կոչեաց Աղուանք . զի
զառ ձայնեին առօք, որք քաղցր :

Հարմաց որդի Գեղամայ՝ և Եղբայր Միասիկայ . մնել
աօրս զքաջն Արամ, զկնի ամսոց նոչ մեռանի:
Արամ՝ որդի Հարմացի, առ Եղեալ այր Հայրենասեր, և
աշխատասեր. Երեւելի՝ և քաջ յոյժ, որ րու Համա-
րեր զմեռանին ՚ի վը Հայրենեացն՝ քան թէ այրադ-
գեաց կոխելն դհայրենեացն ուսկանս : Շւատի ժո-
ղովելով զբաղմութի դորաւ քաջաց, իւր թէ . ճօօօօ.
Ելեալ պատահի դրացն Մեղացոց, այսինքն Մա-
րաց՝ որց առաջնորդ էր Նիւր ուն՝ տառեալ Մա-
դես, որ էր այր Հպարտ և պատերազմասեր՝ որոյ ե-
կեալ

կեալ ՚ի սահմանս Հայոց մմբակակոխ առնելով, այս օնցն ընդ ոտիւք ձիոց արկանելով սամ երկուս ծառայեցոց : Որում յանկարծորեն վերահասեալ Արագաց, յատ ան քան զժայէին պակու, առասկէ ղջրս բարուս ՚ի թշնամեացն՝ և զնոցն դրսաախան ըլլ նիւքար՝ կոչեւսն Մագես ձերբակալ արաբեալ ածե ՚ի մայրուցազ մի՛ որ կոչի Արաւ իր՝ շնեցեալ Ալբայց այց . անդ ՚ի ծայրս աշխարսիի պարսպին ըղ զից փարեալ ընդ ճակասն փարսէլ, կամ միեւ յորմն ընա հրանցե ՚ի սեսիլ անցաւորացն : Եւ ապս առեալ ղջրս իւր խաղայ զկողմանքն Ասորեսանեաց, և գաանե անդէն ղբարշամ անուն ոն՝ յաղգէ հրակայիցն՝ ապաւանիցս երկրն իւրայ, հանդ երձ դրու ծանու՝ որք եին . 5000. Հեծելարոք, և . 48000. Հետևեակը . առեալ զմարս պատերազմի, հարածականս առնելով ընդ մէջ կորդւաց, այօնքն Քիրաւառանց զնուա, և զբաղում ՚ի նոցոնց սառակեցով արկանս ընդ զաշան Ասորեսանի . իսկ հարշամ զրովարն պատահեալ առաջի զինուերա նորս մեռնանի : Եւ անդուս խաղայեալ քաջն Արագայ յարեւուաս, ՚ի զնանս ՚ի կողման կապադօվիացու՝ ՚ի սեղի մի՛ որ այժմ կոչի կետորից . պատահի նաև Պայսայիս քաղեան առքայ՝ որ բանացեալ ուներ ըղմանցոց երկուց ծալուցն, այսինքն զմնաւաց ոյն, և զի կիանուն : Որում ՚ի դիմի հարեալ փանէ՝ կամ փախուցնէ . և ինքն նողլով անդ զիշնակ անուն ոն՝ յաղգէ իւրմէ կողմանապէս՝ և բնար մի ՚ի ղրացըն ՚ի վր աշխարհն դառնայ ՚ի Հայու : Հայու հրաբանն առց բնակչաց աշխարհն զլեհուս ուստին Հայեական : Վն օրայ մինչեւ ցայսօր զելիմայն զայն, այսինքն զնահանուցն՝ կամ դդու առն անուն անեն Յոյնք որուառն արմենիան, որ թարգմանի առաջին Հայց : Զգ պատակերան, կամ ղքաղաքն զոր յիւր անուն շլնեաց

նեաց Մշակ կողմանութեան քաջին Արամայ անդէն ,
ոչ կարելը ողջապէս արտաքիրել բնակչուն չնոյ ,
ուսուանելին Սամաց . զոր յեսոց Միհրդ տա քեռոր-
դին Տիգրանայ արքային Հայոց վերանորոգեալ ՚ի
պատի կայսեր Հրամացեցոյ կոչեաց Կեօսրիտ : Եւ
զի այնցան մեծատեժ քաջութք ընդարձակեալ զաշ-
խարդու մեր նախնուոյն մեր Արամայ , մնու զի զայզ
առ աղք նարին անուամբ անու անեցին Արմեն . և զաշ-
խարդու մեր Արմենիա : Եւ Խաչն զինի ճնանի ըստ
Արայ՝ զորդին իւր , այլև կեցեալ անս բազուա
մեռանի :

Արայ որդի քաջին Արամայ . որ վն պայծառապէրք
և չքանոց գեղեցիկութենն կոչեալ գեղեցիկ : Եւ ոս
՚ի տէրապէտենն մերայնեաց սունէ բաղրմ աշխար-
հաշնութիւն , և զի րոյ բնակութե երկիրն անուանէ
Աշուարտ , որէ Արարտ : Եւ ՚ի արդին ժամանակի
փախանակ Բերաց Նենոս եր Թագառ որ Ապօքառա-
նեաց . որ սակա անկարգ վարուց կոչ իւրոյ Շամբ-
րանց Բաղեալ զմայտ որութիւն փախառակինն լինի :
Եւ այս փախչն կամեանն և բարերիս մն Շամբան
՚ի տեղ զգեղեցիկութիւն Արային որում ուռիսացեալ , ոչ
հանութքէ յախառնն նեղիլը . ոտ ՚առ Հրեշտակս ,
կամ դեսպանս առաքէ ընծայիք բաղմէք՝ և արա-
չնեօք յոշ , և խոսանալով ՚ան Եթէ Եկեալ զիս
՚ի կնութիւն առնիցէ , զուն Թագառ որութիւն ՆՇոսի
առն իւրոյ տառէ ՚ան . կամ թէ ոչ , զնորդն վարոր
ցանկութիւն կառապեաց՝ և դարձի անդրէն ՚ի տէղի
իւր ընծայիք և խոզազութիւն : Եւ յետ բաղմիցս երթ
և Եկութիւն գնացողացն լնելը , որում ոչ Հառանեալ
Արայ . ՚ի վահճանի Ծի սպառիկ զանամբ ցոխն և
ավելանեալ շամբուն Ծանիրամ առնու դբաղմութիւն
դորաց վահճայ յերկիրն Հայոց , հասանել ՚ի վերաց
Արայ . ոչ որպէս թէ ապահովել զիս , այլ զբանք
ած Ել :

ածել, այսինքն կայնուլ կամ ըմբռնել. զի լոյն ըղ-
բորբոքեալ տանկո թի շամբչութե : զայ՝ հասանի ՚ի
ու աշան Արայի՝ որ նորին անուամբ կոչեցեալն էր
Արարտու. և ՚ի լինիլ ճահսուուն, դօրացն պատահի-
րե, եթէ հնար ինչ իցէ ապրեցուցանել զԱրսյն գե-
ղեցիկ . իսկ ՚ի լինիլ մարտին հարկանին դորքն Ա-
րայի՝ մեռանի Արայն ՚ի պատերազմին : Եւ դորքն
Հայոց իբրեւ տեսին թէ վախճանեցաւ Արայ, կամե-
ցան միւսանգամ պատերազմիլ ընդ Շամիրամոյ առ
՚ի վրեժինեղիր լինիլ մահուանն Արայի . առևէ Շամի-
րամ ոչ է մեռեալ Արայ, այլ զի զինն զնա կենդա-
նացուցեալ՝ կայ ընդիս կենդանի . սցակես հաւատա-
ցուցեալ դօրացն Հայոց դադարեցուցանե դգրգռու-
թիս նոցա : Եւ ինքն յայնմ հետեւ սկսաւ շինել բա-
զում շինուածն քաղաքաց և տեղեաց, որ և զվան
քաղաքն շինեաց՝ յիւր անուն կոչելով Շամիրամա-
կերու՝ դոր յետոյ ընդարձակագոյն ևս շինեալ Վա-
նայ արքայի Հայոց՝ կոչեակ իւրով անուամբ Վանա-
կերու, կամ վան :

Բ.

Կարդոս որդի Արայի գեղեցկին . դոր Շամիրամ ա-
նուսնեաց Արայ արայեան վն չքնազութե և գեղեց-
կութեն հօրն իւրոյ՝ որում վառեալ տրիայր վավաչն
Շամիրամ : Սաւ եւ Շամիրամ վերակացութիւն աշ-
խարհին Հայոց փոխանակ հօրն իւրոյ Արայի :

Ժ.

Անո շառան որդի արայեան Արայի , որ և Սոս ա-
նու անիւր . սա էր այր հոգնահանձար բանիւք , և
ամենահարուստ իրօք և գոյիւք : Եւ սա յետ մա-
հուան հօրն իւրոյ տիրապետեաց աշխարհին Հայոց ,
՚ի ժամանակին Նինուասայ արքացին Ասորեստա-
նեայց՝ որդւոյ Նինոսի՝ առն Շամիրամոյ : Եւ յետ
մահուան Անո շառանայ , արք բռնակալց յարուց էլք
տիրեն բռնութե տշխարհիս Հայոց մինչև ցՊարոյր՝
առաջին պատականալ թագաւորն մեր . որպէս ասելոց
եմք

Եմք ղինի ղորմէ :	
Փարետ իշխանաց իշխանն Հայոց . որ ղինի Անոշաւանայ ամս ինչ տիրապետեաց մերաղնեայցն :	ՃԱ.
Արքակ . որ յետ Փարետաց տիրեաց Հայոց :	ՃԲ.
Զաւան . որ յետ Արքակայ :	ՃԲ.
Փառնաս՝ կամ Փառնակ . ղինի Զաւանայ :	ՃԵ.
Սուր . ղինի Փառնասայ :	ՃՋ.
Հաւանակ . յետ Սուրայ :	ՃՋ.
Վաշտակ . յետ Հաւանակայ :	ՃՋ.
Հայկակ . յետ Վաշտակայ :	ՃՋ.
Ամբակ . յետ Հայկակայ :	ՃԲՆ.
Առնակ . յետ Ամբակայ :	Ի.
Հաւարշ . յետ Առնակայ :	ԻԱ.
Նորայր . յետ Հաւարշայ :	ԻԲ.
Գոռակ . յետ Նորայրայ :	ԻԴ.
Հրանտ . յետ Գոռակայ :	ԻԴ.
Ընձաք . յետ Հրանտայ :	ԻԵ.
Դրդակ . յետ Ընձաքայ :	ԻԶ.
Հօրոյ . յետ Դրդակայ :	ԻԷ.
Զարմայր . յետ Հօրոյայ , սա յաւորս Տեստամայ արքայի Ասորեստանեայց եր իշխանաց իշխանն Հայոց , և սա ՚ի յեղիական պատերազմին սպնական լինելով Պահամու արքային Տրովադայ , որ և սաի Տրոյիս վիրաւորեալ անդ ՚ի քաջացն Հելլենացոց մեռանի :	ԻԲ.
Պերճ . յետ Զարմայրայ :	ԻԲ.
Արքուն . յետ Պերճայ :	Լ.
Բաղրակ . յետ Արքունայ :	ԼԱ.
Հոյ . յետ Բաղրակայ :	ԼԲ.
Յուսակ . յետ Հոյայ :	ԼԳ.
Կայզակ . յետ Յուսակայ :	ԼԴ.
Ակայորդի . սա եր ՚ի տօհմէ քաջին Հայկայ՝ նախնայն մերոյ , որ յետ Կայզակայ տիրապետեաց մերաղնեայցն . և սա ծնանի ղմեր առաջին պսակաւոր արքայն	ԼԵ.

Քայլ Պարոյք:

Եւ առակն բացարին պատկառոր Թագաւորքին Հայոց :

Ո. Պարոյք որդի Սկացօրդւոյ՝ կոչեւան քոջ, առ միա
բանեալ ընդ Վարքակաց արքային Մարտաց, ելին ՚ի
մասին ՚ի վր Սարդ անապարաց արքային Ասոքեառա-
նեաց, պարտեալ ընս յաղթեցին, և բարձին զմա-
զուոր թի Կորա, յայնժամ ՚ի Վարքակաց ընկալու-
մեր արքաց Պարոյք դշուք, այսինքն զատախ, և
զնեն թագաւորութեալ, զի յառաջ քայլ զայն ընդ հրա-
մանս Սարդ անապարաց եր :

Ա. Հրացեաց որդի Պարոյքաց՝ առաջնոց արքայի Հայոց,
ու վնա առաւել պայծառերես, և բացակնազոյն ըն-
դելոյ կոչեւան Հրացեաց : Եւ յառար սորա գերեաց
Նարուգող մետուոր արքաց Բաբելոնց զհրեսոյ . և
առ Խակ զմի ՚ի պլաստրան հրեից ինդրեսոյ ՚ի Նա-
բագուանուորաց, որոյ եր անուն Շամեաթ, այսինքն,
Սոյանդ՝ յորմէ և սերեսու սոզոն Բագրատունեաց,
զի Բագրատ եր անուն միոյ որդւոյն որյ, ուստի և
բաղուած ՚ի Բագրատունեաց կոչեւան յանոն նախ-
նուն իրեւանց Սմբատ, որ ըստ Եբրայեցոյն Շամ-
եաթ, զամ սորեալ ընակեցոց առ ինքեւն Հրացեաց
արքայն մեր մեծաւ պատուով : Եւ զի արդար և ըն-
դին Բագրատունի աղջիա Հայոց յանու ժամանակի
է Հրամանեան, որպէս ունիւած մեղ վիրաց դերեւանց
Մարգարեն՝ որ ՚ի բան իր Հրամիրելով ընդդ եմ
Բաբելոնի ՚ի պատերազմ : Հրաման ուոր՝ առ, Արա-
բանեան Բագրատունի և առքանաղեւան պեսին :

առա, գլուխ, 51, և, 27, Հանար :

Փառնուաս, յետ Հրացեի թաղաւորե Հայոց :

Պահայձ, յետ Փառնուասոյ :

Կունակ, յետ Պահայձոյ :

Փառոս, յետ Կունակոյ :

Հայկակ Երկրորդ , յետ Փառոսայ :
Երուանդ առաջին՝ հայր մեծին Տիգրանայ , սա եղե
՚ի մէջ հայկաղանց սակառակեաց . և սա շինեաց զե-
րեան քաղաքն :

Տիգրան մէծն որդի Երուանդայ . սա այս Երուանդ ենս
կոչեցեալն Տիգրան , պատշաճն պատուոյ , արժանն
գովսասանութե , Տահն Տառելը , պատկանն պատ-
մելոյ , վայելրէն վիպասանութե , անձկալին՝ տեն-
չալին՝ և ըղձալին Դամայնից պատմադրաց և Տառա-
գրաց . որպէս և ինձ յոյժ : Ռւսոի ասունօր հարկե-
ցայ Երկարել վայելչապէս ոչ միայն զքաջութեանցն
գործս , սոյլ և զբարուցն և զկրօնիցն չքնաղութիւնս
սակաւ ինչ ՚ի յայտ կայուցանել : Քանդի սա ամե-
նեցոնց թագառորացն և քաջացն մերոց հարստա-
գոյն և խոհեմագոյն , և քաջագոյն . որ և աջակցեալ ,
կամ օգնական եղեալ կիւրոսի ՚ի բաց եբարձ զիշ-
խանութի Մարաց . զի Եսպան զԱշդահակ արքայն
նոյա ՚ի պատերազմին : Վ այս գովեմ զքաջ նահա-
տակն և զքաջ նիզակուոյն , և զամենեսին բոլոր ան-
դամնք համեմատ , և գեղեցկութի առատեալ հա-
սակի . քանդի առոյդ ամենեկին ըստիրեալ , կամ բա-
րեյոդ եալ պատշաճեալ , և ուժով , ոչ զոք ունելով
զրց կամ նման . որ և վա քաջութե հուժկու անուա-
նի , այսինքն հղոր՝ կամ քաջ յոյժ , և յաղթոյ : Եւ
զի՞ Երկայնեմ բանս . քանդի ՚ի լինիլ մարտին , նի-
զակաւ օրինակ ինն՝ որպէս ջուր հերձեալ՝ զերկամծ
՚ի հանդերձն շամբքէ զԱշդահակ , որ ըստ մեղ ասի
միշապ , յընդարձակ տէդ նիզակին , կամ սլաքն , որ է
սրածայր Երկարթ նիզակիլն . և յամփոփել միտ սանգամ
ղձեռն արտաքս , զիես մասին թօքոյն հանդերձ զի-
նուն ՚ի դուրս բերէ : Եւ որում ՚ի կնութի զքոյր իւր՝
զօրիորդն Տիգրանու հի տուեալ եր ըստ ինդրոց նորին ,
բայց ոչ գիտելով զնենգու ի՝ զոր յետոյ իմացեալ քեռն
իւրոյ

ԽԲ .
ԽԴ .

ԽՊ :

իւրոյ խորագիտոյն և գեղեցկին , փութապէս ՚ի ձեռն հաւսուարիմ արանց աղդ առնե Եղբօր իւրում Տիգրանայ զշար խորհուրդ առն իւրոյ Աժդահակայ՝ զրը խորհեալեր վն նորա . այսպէս յարուցեալ այնու իսկ դանարդուելի մարսն , կորնչի չարն իւրով որդայթիւն : Զայս և ղայլ բաղրում քաջութիս արարել Տիգրանայ . և ոչ սակաւ ժամանակ ընդ իւրով իշխանութիւնուածեալ հնաղանդեցոյց ղաղդն յաւնաց . և զատհման աշխարհին հայոց ընդ արձակել հասոյց մինչեւ ՚ի հնն սահմանս իւր . և էր ամեննեցուն՝ որք յիւրում ժամանակին էին նախանձելի , և ղեւնացն ըղձալի ինքն և ժամանակ իւր : Քանդի այր արանց զլուխ , արիւութիւնոց զուցեալ՝ ղաղդս մեր բայրացոյց . և ընդ լծով կացեալս՝ այսինքն հրկատուքն լծ ադիրս , կամ հարկապահնջա արար բաղմաց , կացոյց մթերս , կամ գանձս ոսկոյ և արծաթոյ , և քրանց պատուականաց , և ղեւսուոց պէսպէս զունից և անկուածոց . աւ րանց միանգամայն և կանանց հասարակաց բաղմացոյց . որով տգեղագոյնքն երևէին գեղեցիկք իբրև ղգեղաւորս . և ղեղաւորքն կամ ղեղեցիկքն ըստ ժամանակին առ հասարակ դիւզաղնացեալք , կամ յոյժ աղնուացեալք : Հետևամարտքն , այսինքն հետևակ զրիքն եղեն ձիառեալք . և պարսաւորքն առ հասարակ դիւզաղեղունք , կամ վարժ աղեղնաւորք . և շեշտաւորքն , այսինքն նիդակաւորքն՝ կամ սուսերաւորքն ՚ի սուսերս և ՚ի նիդակս վառեալք : մերկքն վահանսօք և ղգեսուոք երկամթեօք պարածածկեալք որոց ՚ի մի վայր հասելոց՝ բաւականէր տեսին միայն պահպանսկաց նոցա , կամ դրահիցն . և ղինուցն փայլմունք և շողիւք թշնամիս արտահալածեր : Խաղաղութեն և շինութեն բերող . իւղով և մեղերբ ղամ հասակս պարարեալ : Զայս և ղայլ այսպիսի բաղրում երեր աշխարհիս մերոյ խարտեշ այս և աղղեքեկ ծայր

ըիւ հերաց Երբաւնդ եանս Տիգրան . որոյ էր ծայր մօրուացն , կամ մօրու սին սպիտակացեալ . խարտեաշն է խարտեց՝ կամ չեկ Երեսք գունեան . և մեղուակն , այսինքն քաղցրահայեաց , անձնեղ , կամ յաղթանդամ . և թիկնաւետն , առողջաբարձ . և գեղցցկոսն . պարկեշտն ՚ի կերակուրո և յըմբելիս . և առ խրախճանութիս օրինաւորո : Զորմէ ասէին ՚ի Գլուն՝ մեր որք բանդռամքն Երգելին . լինիլ ամա և ՚ի ցանկութիս մարտոց չսփառարո . մեծիսաւո և պերճաբան՝ և յամ որ ինչ մարդ կութեն պիտանի : Զի ոչ զարուկն , կամ դիտեղն անարգեր , և ոչ լինդ լուադոյնսն խնդայր . այլ ՚ի վերաց հասարակաց ամենեցուն տանէր խնամն : Վս որոյ սիրեմ կոչել ըստ քաջութեն՝ Հայկ , Արամ , Տիգրան . քանդի ըստ քաջացն աղքէն քաջք : Որ և ղկնի այսպիսեաց իրաց կատարելութեց յուղարկէ ղքոյը իւր Տիգրանուհի մեծ աւ ամբոխին . ՚ի Հայաստան ՚ի քաղաքն Տիգրանակերտ , որ և ասի Ամիդ՝ զոր շինեալ էր յիւր անուն . և զամ գաւառոն ՚ի ծառայութի նմա հրամայէ : Եւ զայս քաղաք յաւորս Արշակայ արքայի Հայոց ետո շապուհ Պարսիցն արքայն՝ և քանդեաց ղպարհսապս նը ՚ի հիմանց : Զոր և յետոյ կայսրն յաւնաց մէծն թէնդոս շինեաց . և այժմ ըստ

Տաճկաց կոչի Դիմաբեքիր:

իսկ սորա որդի Բաբ , տիրան , վահագն՝ ղըրմէ ասեն , և լինդ վիշապաց կռուել նմա և յախթել . զաս ածացուցեալ , և անդրի , այսինքն ղրջեալ պատկերն ՚ի Վրաց աշխարհին կանգնեալ չափ հասալի նորա պատուին ղոհիւք . նմանելով վասն բաղում քաջութեն Հերակեաց : Որ էր հսկայ ոնն ահարկու և ղօրեղ՝ որդի Արամաղդայ , այսինքն Դիմոսի և աղկմենայ . ղոր սակս յաջախ , և Երևելի քաջութեանցն ածացուցեալ պաշտեին հեթանոսք . ղորոյ պատկերն աղըն ձաձոյլ և ոսկեղծ առեալ լինդ այլոց կռոց Արտաշէս

արքայ

արքայ Հայոց՝ ես բերել ՚ի հայս ՚ի կողմանցն Այս
դիացւոյ , ուր եխս հինգդն յեպեանց Եկեղեցեացն

Ստոյ . զրա Յահաննէս աւետարանին յիշէ :

Ա. Առաւան որդի վահապն՚ի յօրմէ եր զարմի վահաննց .
և ՚ի կրտսեր որդւոյն Առաւանայ . Առաւենեանք , որ
եր մեծ նախարարութի Հայոց :

Ի.Օ. Ներեհ որդի Առաւանայ :

Ի.Ե. Զարեհ որդի Ներեհի . ՚ի սորա զարմի ն եր տոհմ
ինչ Հայոց կոչեցեալ աղդ ղԱրեհան անիցն :

Ի.Լ. Արմող որդի Զարեհի :

Ի.Բ. Բագամ որդի Արմող սյ :

Ծ. Վահե որդի Բագամսյ :

Վահե որդի Վահանայ . սա ընդ վղեալ ։ Կամ ընդ դիմա-
ցել Աղեքսանդրի մակեդոնացւոյ , մ.ռ.անի ՚ի նաևնէ :
Արդ մինչև ցայս վայր հասեալ վախճան իշխանութե
հայկաց պեղին . ապա սկսանի պարթեացն աճի իշ-
խանութի ՚ի հայս , որ և ասի Արշակունեաց . քանդի
Յարշակաց քաջին պարթեաց եղին սերեւլք . որպէս
կայ մեղ ասել առաջիկաց զօրմէ :

Բացադրութի թագառորայն Արշակունեաց :

Ե. յետ տիրելոյն ոմ տիեղերաց Աղեքսանդրի Մա-
կեդոնացւոյ , տալով կոտակաւ զաերուի իւր բազմաց
զիամնենեին իշխանու ի անուանեացի Մակեդոնացւոյ ։
Բնքն մեռանի : Զկնի որոյ թագառորեաց Բաբելոնի
Ալեքսանդր զհորովից կօրդերվ զիշխանութիւն . և զար
թեւս հնազանդ եցոց մեծաւ պատերազմաւ : Սորս
թագառորեալ ամս , երեսուն և մի , թողու զիշխանու-
թիւն որդւոյ իւրում Անտոփայ . սա սիրէ ամս . 19 :
Ապա յաջօրդէ Անտոփոս ասացեալն թեւոս ամս . 20 .
և ՚ի , 22 . ամի սորին ապատամբին պարթեաք ՚ի ծառ
ուսցութե Մակեդոնացւոյ : Ուստի և թագառորեաց
Արշակ

Արշակ քաջ՝ որ եր 'ի զառակէն Աբրահամու՝ 'ի քետուրական ծննդոց . առ 'ի հաստատել բանին Տեռն՝ առ Աբրահամ՝ , զոր ասաց թե , թագաղորք աղբաց 'ի քէն Ելքեն : ծննդոց . 17 . 6 : Քանդի յետ . 60 . ամի մահուանն Աղեքանդրի , որ և 'ի Հայկաց մինչև յայն վայր ելն ամք . 2010 . յորում որպէս ասացաք արի և քաջ Արշակս այս թագաղորք 'ի վր պարթենաց 'ի քաջաքին՝ որ կօշի Բաւլը , որ և 'ի յեկելոց որդւոյն Աբրահամու յարեւելս շնուեցա յանոն Եօրանոց՝ որ եր մի որդւոյն Աբրահամու , յառաւօտին յերկրին Քուշանաց՝ կամ Արեաց , որ ըստ առաջկաց ասի Քուստի խորասն , տայ անդամնօր պատերազմունս սաստիկո յոյժ , թափելով յինքն , կամ փրծուաննելով զամ արեւելեայս հալածէ 'ի Բաբելոնէ ղՄակեդոնացւոց իշխանութին : Լու : և դօրանան Հռամայեցոց 'ի վր ամ արևմտից , և ծովու . և Եթէ 'ի Յիսուսանիացւոց ղբովն թափեցին , կամ խլեցին , ուստի ուկի և արծաթ հատանի . և ղգաղտուացիս հարեալ ընդ հարկա արարին : Եւ առ թագաղորն Ասիաքոյ հրեշտակս առաքեսոյ իննդրեր ղցաւչնառութի , զի մի' ոգնես ցեն Մակեդոնացւոց . ոչ տարով հարկս : այլ՝ ընծայս ամի ամի միայն , 100 . քանքար , կամ տաղանդ . որ Եթէ արծաթի իսկ առնե . 2200 . գահեկան , կամ մառչիլ . և Եթէ ուկիեայ , 24000 : այսպէս տիրել ամ . 31 : Եւ յետ նորա Արտաշէս որդի նորա թագաղորք ամս . 26 : Արշակ որդի Արտաշիսի , որ կոչեպա մեծ՝ պատերազմի ընդ Դեմետրեայ որդւոյ Դեմետրի անտիգնեյ : Քանդի 'ի վերայ նորա եկն Մակեդոնական զօրք 'ի Բաբելոն , պատերազմեալ յաղթեցա 'ի նմանէ . զոր կալեալ Արշակայ տարսու 'ի ապրժենս Երկամթեղէն կապանօք . ուստի և Սերփալդէմն կոչեցա : Եւ իմացեալ ԵԽՈՐ նորին Սիդիակոյ Անդիօքայ դկնայն Արշակայ : գայ՝ ունի ղԱսորիս : իսկ Արշակայ . 120000 .

զրօք անդրէն դարձեալ . և Անտիոքոս ՚ի պատրիկ ձմերայնոյն հերքեալ , կամ Հայութ եալ պատահի Նախ պատ Երաղմաւ յանձռկ տեղիս , և կրնչի Հանդ Երձ դրբն . և Արշակ տիրէ Երրորդ մասին աշխարհիս ըստ Հետովդիոսեաց՝ որ եր ոնն հին պատմիչ յունաց . որ և յառաջ քան զգտանիլն Ամերիկա , զոր յամի Տեան՝ : 492 , գտին . այսինքն նոր աշխարհն , բոլոր երկիրս յերիս բաժանելով մասունս կոչէ զո՞ն Եւրոպէ , և զո՞ն Լիբէէ , այսինքն Աֆրիկայ , և զո՞ն Ասիա . որում և տիրեաց Արշակ : 1 . ի ժամանակին յայնմիկ Բագստ որեւուցանն զեղսաց իւր զվազարշակ առաջն Արշակունի սրբաց աշխարհիս Հայոց . տալով Նախ զաւանն հիստիս և զարկեմուտս : Սա եր այր Խոհեմ և քաջ . ընդ արձակեաց զահմանս թագաւորութեն Հայոց . և որչափ կարելի եր Շնորհեաց կարգս Կենազարկանս աշխարհիս և Նախարարութիս և Նահասկետութիս Նախարարութեց ՚ոցին հաստատեաց զարս պիտանիս՝ որք ՚ի զաւակէ մերոյն Հայկայ , և որ այլս : Քանզի յետ անձահարելոյն զմակեդնացիմն և դադ արելոյն պատերազմացն , սկիզբն առնէ բարեգործութեն պարբեն քաջ : Նախ և առաջն փախարէն բարեաց հաստատելով առն զօրաւորի և իմաստնոյ՝ որ ՚ի հրեից Ըամբաց Բագրադ , տայ Նախ Իշխանութի աղջոտ թագադիր լինի Արշակունեաց . և որ ՚ի նամնէ ծնեալ աղդ՝ լինիլ կոչմամբ յանուն նորս Բագրատունի : Եւ ապա յետ բաղում արիմ թեց և քաջութեց և բարեկարգութեց մեռանի ՚ի Մծբին մայրաքղաքի և թագսաւորեալ ամս . 22 .

ՃԳ.

2 . Արշակ առաջին որդի Վաղբշակայ . սա Նախանձաւոր և Հետեօղ եղել Հայութնեաց առաքինութեն . բաղում կարգս ողջութեն զործեաց՝ պատերազմելով ընդ Պոնտացիս՝ որք են բնակիչք յեղերս սեւ ծովուն . և Նշան Եթող յեղեր մեծի ծովուն զնիղակ իւր ասեն

դրությանեց՝ զոր արեամբ ղեռնոց ասեն միեւալ է .
ձգեալ ՚ի հետևակուց , կամ գործ հետևակ , նաևոյց
խորակոյն յերկանաքսոր արձանի , կամ քարի այն
պիտոյ՝ յորմէ շինեն ղերկանաքար , կամ ջաղաքի
քար . զայն արձան՝ զոր կանգնեաց ՚ի ծով եղերն
բաղում ժամանակս պատուեցին Պոնտացիք . որպէս
զառ ՚ի յածոցն գործս : Այսպէս և զայլ քաջութիւն
արարեալ թագաւորէ Հայոց ամս է :

Յ . Արտաշէս առաջին որդի Արշակայ . սա յառաջա-
դէմ եղեալ քան զամ թագաւորս Հայոց . զի ոչ կա-
մեցաւ ղերկորդ լինիլ Թարսից որպէս առաջինքն ,
այլ ընդ իշխանութեք իւրով կացու զանե լինի երերորդ
իւր ղերքան Դաւ, ու ի վեցուկ . և զաւ, ուն Ծիգրան ՚ի
տեղի իւր : Յաւ որոյ նաքն անթիւ զօրօք խաղաց յա-
րեմուսու . և ձերբակալ արարեալ ղկիւրոս արքաց Լիւ
դացոց հրամայէտ տապակել զնաւ . և նուաճեալ ընդ
իւրեւ ղցսմաքս միջոցաց երկուց ծովուցի , Պոնտոսի՝
որէ սեսու ծովն , և Ոլիկանու՝ կամ միջերկրական
ծովն՝ զոր ելից բաղմութեք նավուց , կամելով զբոլոր
արևմուսու ծառայեցուցանել . քանդի ոչ ոք ընդդիմա
նայր նմա : Արպէս գրէ և Փիգոնիոս ամենեցուն թա-
գաւորաց հուժկու եղեալ պարթենն Արտաշէս . ոչ
միայն զԼիւդիացին վանեալ՝ և ղկիւրոս կապեաց ,
այլ՝ ՚ի Հելեսպոնտոսն , որէ նեղուց ծովուն միջերկ-
րականի , և ըստ տաճկաց կելլապօրու պօղադը , և ՚ի
թրակէ , կամ ՚ի Յունաստան՝ որէ Հուռմուսան զբնու
թիւնս տարերցն փոխեաց . ծոխադնաց ընդ երկիր
բերիւր նաւերով ընդ ծով : Թիւսաղսուցին սպառ-
ներով՝ համբաւն հիացուցաներ ղՀելլենականն կոր-
ծանեաց ղՀակեդեմոնացիս , կամ Սպարացիս՝ որք Են
քնակիչք Պելլոսանիդայ կղու ոյն յունաց՝ որ այժմ առի
Մօրայ : Փախոյց ղփոկեացիս՝ որք Են բնակիչք քիւ-
տացոց գաւառին Յունաց : Ղօվկիացիք եղեն անձ-
նառութիւն

ԾՊ.

Նատուրք՝ որք բնակելին Յաքայիայ գաւառին որոց : Բնաւացիք մասն Են ՚ի կալուածոյ Նորա . ընդ ամենավիճ Նմա Հելլազայ՝ որէ Յունատան մասուցներ զահն : Աւատի և Ագարոս բաղդատեալ ղԱղեքսանդրի և ղԴարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի ասէ . քսն զի Նոյայն ոչ ՚ի փոշոյն մաքուր երևեր ըստ տուընթան . այլ սա ծած կեաց նետաձութքն և սառերացոյ դարեղակն . ձեռագործ գիշեր ղմիջօրեի արար : Արում նման ասէ և Պողիկարատէ . վեհ ինձ Արտաշէս պարմեւ քսն ղՄակեդոնացին Ալեքսան դր , զի կալով յիւրում աշխարհին իշխեաց թեքայ և Բաբելոնի . և չեւ ընդալիս գետ անցեալ սառակեց ոլիդիացոց դրա և կալաւ ղկիւրու . և յառաջ քան ղԱսիա հասանին Յատամիկ . ղղեկին , կամ ամրոցին քարողեցաւ : Աւ աղ բախտին միայն թէ ՚ի Տերոթեանն , և ոչ ՚ի փախտեանն եր վախճանեալ : Վասն զի յանթիւ բաղմութենէ դորան , մինչ ոչ գիտել ղշամար նմա . այլ յանցու և յի ջեւանս քար ըստ մարդաթուի ընկեցեալ թողոյր կարկառ իբր ղքարկոյոտ բլուր Նշան բաղմութենն : Բայց յորպիսի աղդ մանէ ահազին ինն աղնուկ լեալ շփոթից . և բաղմութի դորացն կոտրել ղմիմեանս : Իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի յիւրայնոցն . թագաւորեալ ամն . 25 . սասպէս և այլ բաղում մեծամեծ յաղթանակօք :

ԾՊ .

4 . Տիգրան երկրորդ որդի Արտաշիսի առաջնոյ . սա քաջութք վանեաց դղօրս Յունաց . յետոյ դիմեալ ՚ի պաղեստին , կամ ՚ի Հրեաստան փախուցնէ ղԳագրիսնոս տպարապետն Հռոմացեցոյ՝ դոր Պուպէռ դրավարն նոցին եթող ՚ի գնալն իւրում ՚ի Հռոմ և կաղնու յինքն ղՄիհրդատ քեռ որդին իւր . և վերաուն պատերազմեալ ընդ Հռոմացեցոց սպաննե ղկրաստ դօրադլուխ նոցա՝ զոր ղկասկած առեալ Հռոմայեցոյն՝ առաքեալ են փախանակ Գաւքիանոսի .

այլ

այլ և յետոյ առաքեալ զջօրս իւր ՚ի Պաղետունի կալ նու ղՀիրիանոս քահանայապեսն հրեխ , և հրամայէ տանիլ զնա հանդ երձ գերութքն ՚ի քաղաքն Շամբրանց : Եւ ինչեւան ոչ առելի բառեալ քան ղերկեամ մի՝ յետ այսորիկ վախճանի . թագաւորեալ ամս . 33 :

5. Արտաւազդ որդի Տիգրանայ . առ շիրան որ դրուց կամ բաղմաթք զջօրս ՚ի միջագետս հարած ականս առնէ զջօրս Հռոմայեցոց . բայց յետոյ ձերբակալ լինի յԱնանիսու զօրափարե Հռոմայեցոց . թագաւորեալ ամս . 2 :

ԾԶ.

6. Արշամ, կամ Արժամ որդի Արտաշիսի , և Եղբայր Տիգրանայ . թագաւորեալ ամս . 20 :

ԾԵ.

7. Աբգար Սէ՞ն , կամ Աբգարոս որդի Արշամց . որ կոչիր Աւագայր վն առաւել հեղութե և խմառութեանն . ՚ի սորբն երկրորդ ամի թագաւոր որութեանն ծնննի Յն ֆրկիչն մեր Յերուսաղէմ : Աս չինուլ զԵղեսիս՝ որև ասէ Յառհայ փիսի . զարքունի մն սնդրը ՚ի Մծբն քաղաքէ : Եւ ասոյ պատերազմ լնել Հերովդէի արքայի հրեաստանի , և սորբնանէ զՅուսի եղբարորդին , առնելով վախճառական զո՞ւ զրու նորս : Ապա զնացեալ յարեւելս թաշտառքւուցուն զորդին Արշար Արտաշէս ՚ի վր Պարսից , որ ՚ի զոր մէ մէծն Արշակայ Եղբօր Աղարշակաց եր . և ՚ի Եսին զարմէ Եկն իսկ Լուսուորին մեր : Եւ յարան ՚ի Հայո դարձեալ լուսու զբանն Քիր , գրեսու թուղթ առ նու , և հաւատաց Եթէ որդի և Անջ : Վն որոյ ընկալնու զերանին՝ և զպատահանի թղթոյն , և զանձեռագիր պատեհեն , որ ոչ առեւեալ հաւատաց ՚ի նու . առ եղեւ առաջին հաւատացօղ թագաւոր : Եւ առ զրէ թուղթ առ Տիգրերոս կայսրն զնա հրանիքը րով ՚ի Յն հռոմատ . նոյնպէս և առ Ներեկ արքայն Բաբելոնի , և առ Արտաշէս արքայն Պարսից .

ԾՀ.

ԾԸ.

բայց մինչ զեռ ոչ էր ընկալեալ զպատասխանի թըղ-
թայն , մեռանի . թագաւորեալ ամս . 38 :

8. Աննասարուկ քեռորդի Աբյն Աբգարու թագաւո-
րին Հայոց . աս յետ մահուան Աբգարու ծովովեալ
զզորս իջանե՛ տալ պատերազմ ընդ որդին Աբգա-
րու , զի տիրեսցէ բոլոր թագաւորութ Ընն Հայոց .
քանզի յետ մահուան Աբգարու յերկուս բաժանի թա-
գաւորութի Հայոց . թագաւորելով Աննուն որդին
Աբգարու յԵղեսիւ : և Սանասարուկ ՚ի Հայու : Որ
սինչ զեռ յայս միտու էր Ածային իմն ակնարկութէ
խնդրեցաւ յորդւոյն Աբգարու վրեժ մահուան Աբյն
Աղդէի առաջնոյ հայրապետի Հայոց , զոր Սբ առա-
քեալն թաղէու ձեռնադրեաց եպիսկոպոս Եղեսեաց
յաւորս Աբգարու . զաս եսպան Աննուն՝ որ քան-
զի սիւն կճեայ , կամ մարմարոնեայ կանգնել առար
յԵղեսեայ ՚ի վերնաւունս սպարանից իւրոց . և ինչն
՚ի ներքոյ կայով հրամայէր ղորակն առնել . որ զեր-
ծեալ յաւողացն անկու . ՚ի վրեալ առաքակեաց
զուսն՝ և աստակեաց զնա : Եւ զայս լուեալ Սանա-
սարուկոյ երթեալ առնու ղԵղեսեայ , և կոս որէ զամ
արու զաւակս Աբգարու : իսկ յետոյ ուրացեալ ղԴա-
ւասոս յերկիւղէ նախարարացն Հայոց՝ սպանանէ ըղ-
Արու հին Սանդուխու , և զթագէու առաքեալն :
Աս նորոգեալ պայծառապոյն ևս շինէ ղՄծբին քա-
ղաքն՝ որոյ էր հայրապետ՝ Սբն Յակոբ . և կանգնե-
ղիւր պատկերն անդ դրամ մի ունելով ՚ի ձեռին իւ-
րում . որ նշանակէ զայս , իբր թէ ՚ի շինել քաղա-
քիս ամ զանձքս ծախեցան , և այս միայն մնաց :
Բայց աս ըստ անօրէն գործոցն՝ որ եսպան ղԱյուրքն ,
զամանելով ղԴաւասուցման ՚ի յորասին նետի ուրուք դի
պեալ փորուտեացն՝ մեռանի թագաւորեալ ՚ի վերայ
ամ Հայոց ամս . 39 :

9. Երուանդ երկրորդ . որ էր այլ ուն՝ որդի կնոջ ու-
րումն

թումն Արշակունոյ . սա յետ մահուան Սանսառիկոյ կուորէ ղամ որդիս նորա , և Թագաւորէ Հայոց . ան . 20 : Բայց 'ի մանկանցն Սանսառիկոյ դիմ ոմն՝ անոն Արտաշես փախուցեալ Սմբատոյ' և մնոյց ղնա 'ի լե րիս և 'ի վանս' կամ 'ի փարախս հովուաց . քանդի յոշ լինիւր յերուանդայ հանապատ 'ի սպանսնել ըլ - նա . սյսպէս ղերծեալ ապրի մանուկն մինչև եկեալ

Թագաւորէ Հայոց . որպէս հետեւի ղկնի :

10 . Արտաշես Երկրորդ՝ որդի Սանսառիկոյ . զամ առեալ յիշեցելց քաջն Սմբատոյ բազրատոնոյ ոգ նականու թօքն Պարսիկ , աճապարեալ փութայ հառ սանիլ 'ի վը Երուանդայ , զի առ եալ զթագաւորութի Սանսառիկոյ ինձնիկէ տացէ Արտաշիսն որդւոյ նորին : Եւ իբրև հասեալ հրանցէ փողոն աղնձիս հաջեցու ցանել . և յառաջ առ եալ դճակասն իւր իբրև զարծուի յերամ կաքառու յ խունացր . անդ եր տեսանել կուորուած անհնարին Երուանդայ զօրացն և փախու ստ մնացելոյն , և նորին՝ որ ձիուն իւրով միայն ղերծեալ անկանի 'ի քաղաքն իւր : Քանդի դշետմանեալ քաջն Սմբատոյ' ասատկատոցն ղևա փարեալ 'ի գիշերի մինչև ցյուռն քաղաքին . և պահէ ցյուռն քաղաքին սակաւ զօրօք մինչ 'ի գալն ամենեցոն զօրացն Արտաշիս . և 'ի մարանչիլ քաղացն , անձնառութ եղեն ասրդ իկաց ամրոցին : Բայց մի ո՞ն 'ի զի՞նու որանն մտեալ եհար փաղերք , այսինքն տակերք՝ կամ սրով զդլուին Երուանդայ' և յուրեալ զուղեղն մեռանի : Ապա թագաւորէ 'ի վը ուժ Հայոց Արտաշես . և նուա ծեալ զզօրութիս Արանաց՝ կամ լեռնականացն կովիա սու , որ բառ տաճկաց Լեկիդի , առնու զօրիորդն զեղեցիկ Սաթինիկ' զդուատըն արքայի նոցին 'ի կնութիւն իւր : Եւ զբաղում բարութիս առնեալ աշխարհին Հայոց . և այնքան մարդ աբաղմացուցեալ Երկիրն մինչ զի ոչ 'ի դաշնու , ոչ 'ի հովիսա , և ոչ 'ի լերինս զոյր առե-

ԿԱ.

ուեղի՝ որ չիցեր լի բաղմնթք բնակչաց մարդկանց, և ոչ անգործ երկիր գտանիւր, ոչ դաշտային և ոչ լեռնային։ Այսպէս համախցելու կենոք սիրելի եղանակ աշխարհիս մերը՝ թագաւորեալ ամ։ 41։

ԿԲ. 11. Արտաւազդ որդի Արտաշիսի երկրորդի, թագաւորեալ ամ։ 2։

ԿԳ. 12. Տիրան առաջին՝ որդի Արտաշիսի երկրորդի, և եղանակ Արտաւազդայ, թագաւորեալ ամ։ 21։

ԿԴ. 13. Տիրան երրորդ՝ որդի Արտաշիսի, և եղանակ Տիրանայ, առ թագաւորեալ ամ։ 42. մեռանի։

ԿԵ. 14. Վաղարշ որդի Տիրանայ երրորդի։ առ շնեաց ՚ի գաւառին բանենոյ առան, կամ գիշագաղաք մի մեծ՝ և կոչեաց յիւր անուն Վաղարշան ՚ի աւղի ծննդեան լեռոյ։ Քանդի ՚ի գնալն մօրն իւրոյ ՚ի Ամերու յԱղարշան յանկարծեակի պատահեալ երկանց ՚ի գնացն ծնու։ ՚ի վր Տանապարհին։ Եւ առ պատեաց պարագան հրոր պատուարս։ ղբաղաքն՝ ղր յիւր անուն կոչեաց Վաղարշապատ։ բայց ոյժմ առերակ է և է իւրեւ զգեզգ մի։ և անդ է սիօն մայրն ու Եկեղեցեաց Սբ Էջմիածնին, և աթոռ Սբ Հոգին մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին։ թագաւորեալ ամ։ 20. մեռանի ՚ի պատերազմին։

ԿԶ. 15. Խորով որդի Վաղարշայ և հայր Սբյն Տրդասոյ մեծի և միահեծան արքային Հայոց։ Այս էր այր քաջ և հրոր, որ յաղակս վրեժինդրութե հօր լեռոյ յարում անհանար զարք դիմէ ՚ի վր հետուակիւնոցն, և նուածեալ զնուա լնոյ իւրեւ առնու ՚ի նուանէ պատահեց սմին ՚ի հարիւրոց։ ՚ի սորին ժամանակի առաջքացն Արտաշիր՝ որդին Սասանայ, որ էր նախարար մին պարսից պալմաննէ զարքային պարթեաց և Պարսից Արտաւան։ և բանայ զթագաւոր Սի Պարթեաց գունելով ՚ի նոյնանէ լաշխարհն ծառ անգութե։ բայց յառաջապայն իւրեւ լուաւ ղաղաւուկ մուկ։

մուկ շփոթին թագաւոր որն Հայոց խոսքով՝ գիմեաց յօդ-
նականոթի Արտաւանաց էթէ, հար լիցի աճապար-
րել ապրեցու ցանել զԱրտաւան միայն . և միջամտ խ
եղեալ յԱստրեատան բաւ զբօթ մահուանն Արտաւա-
նայ և զմիաբանութի ամ դրացն և իշխանացն Պար
սից նաև զիւրոյ աղբայն Պարթեաց և Պալհանկաց
բաց ՚ի ցեղին կարենեան . առ, որ հրեշտակու առա-
չեալ խոսքավայ՝ դառնաց յաշխարհի բամեծառ տրար-
մութք և կոկծանոք : Քանդի և Պարսից թագաւոր-
թին Արշակունիք որպես ՚ի Հայոց մինչև յԱրտա-
շիր՝ որ ապան զվերջին արքայն նոյա Արտաւան :
Ռւատի նախանձաւոր լեալ խոսքով՝ նոյն հետայն
փոյթ ընդ փոյթ աղբ առնել ֆիլիպպոսի կայսեր Հռո-
մայեցոց օգնութի ՚ի նմանե խնդրելով : Այլ և ընդ
առուրն ընդ այնուիկ աղմուկ շփոթի խռովութելեալ
՚ի թագաւորութենն Փիլիպպոսի՝ ոչ կարաց պարա-
պեցուցանել ՚ի գնդացն հռոմայեցոց առ ՚ի զրտա-
վոցն լինել խարավայ . այլ օգնե նմա ՚ի ձեռն գրոց
հրամայելով սատրել կամ օգնել յամ կողմանց : Որոց
ընկալեալ դայապիսի համանակ հասանին նմա յօդ-
նութի լեզգիպատու և յանուպատէն մինչև ՚ի ծով ե-
ղերն Պանոսի : Որոյ գտեալ զանչափ բազմութի՝
խոզաց ՚ի վր Արտաշրի, և Ճուկասու առեւել ՚ի փա-
խուսու զարձուցանե թափելով ՚ի նմանե զվարես-
տան և զայլ արքայնիառ աշխարհս : Պարձեալ հր
բեշտակու առաքել առ իւր տուհնոցինն Պարթեան և
Պալհանիկ աղբս , և առ համարեն դրս աշխարհին
քռ շանաց, զի առ նա եկեալ վրեժս յԱրտաշրէ պա-
հանչեանեն , զի մի՛ յինքեանց տերութիւն հեռաս-
ցին : Խոկ նոպա ոչ առեալ յանձն՝ որ ասպահապե-
տին , և որ Սպարենի Պալհան անուանին . վն զի
նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին իւրենց
հարազաւոթե որէ Արտաշրին , կամու յանձն ու-

ովն թաղաւորել Արտաշրի որդւոյ Սասանաց : Այլ
մուերմութի , կամ զառաւարմութի պահելով պու եղ
բայրութիւ ու անն կարենի Պարհաւ ին լնդդիսացան պա
սերազմաւ Արտաշրի . և գան ՚ի կոչ խոսրովու : թե
պէտ և լնդ այս յոյժ դուարձացաւ խոսրով , ու լնել
զգաբառու աղգականացն , տակայն ոչ յամեկաւ յուրա-
խութեանն առ ՚ի հասանիլ բաթին թե , ինքնին Ար-
տաշրի հետամուտ եղեալ զրուքն կոտորեաց զամնե-
սեան . բայ ՚ի մանկանէ միոյ՝ զօր առեալ հաւատա
րիմ տան նորա հուրը փախեստ յաշխարհն քու շննաց
առ հզօր աղգայինն նորա : Եւ զայս անուանակոչու-
թիւն Մբ'ն Արգար՝ արքայն Հայոց եւս նոցա . քան
զի Արշօրի արքայի Պարսից եին որդիք երեք . և
զու առը մի . որոց սնուանք , առաջին՝ Արտաշես՝ որ
նոյն ինքն եր թագաւորեալ Պարսից . երկրորդ՝ կարեն .
երրորդ՝ Սուրեն . և քոյր Նոցին՝ որ կոչի ը կոշմ , կին
զբանիսրին ամ արեաց ՚ի հորեն կարգ եցեալ : Եւ սո-
քու ոչ յանձն առնուին , զի թագաւորեացէ նա աղ-
գաւ ՚ի վը իւրեանց : իսկ Արգարու խաղաղացոց ել
զնն և հաւանեցցոյ , զի թագաւորեացէ Արտաշես եղ
բայրն իւրեանց հանդ երձ իւրլք ծննդովք որպէս խոր
հեցոն : Եւ զաշինս և երդ մունա ՚ի միջի հաստա-
տեալ , զի թե զես լիցի տպառիլ զարմից Արտաշեսի
նորա մատիցէն ՚ի թագաւորութի : Եւ արտաքոյ ցե
զին նորա՝ թագաւորեցելոյ ցեղս որոշեալ զնն՝ երիս
կոշմամբ այսպիսեաւ՝ կարենի Պարհաւ . Սուրենի
Պարհաւ . և զքոյրն Ասպահաւպետի Պարհաւ . յա-
նուն տանուտերութե և զնորա անուն որոշեալ : Եւ
առեն զՄբ' Գրիգոր Լուսաւորիչն մըր ՚ի Սուրենեան
Պարհաւ . և զկամսարականն՝ զոր զինի յիշելոցեմք
՚ի կարենեան Պարհաւ՝ որոյ ցեղն կոտորեալ Ար-
տաշրի որպէս յայտէ ՚ի վեր անդր բայ ՚ի միոյ ման
կանէն՝ որ եղև նախնի կամսարականաց , որոյ անուն

Եր Պերողամատ : Ուստի ոչ թու լագոյնս խնդրեաց թա
գաւոցն Հայոց խոսրով զվրեժս կոտորուածին որոց :
թեպէտ և վախճանէալ Փիլիպպոսի կայսեր, և շը-
փոթեալ թագաւորութիւ Հռամայեցոց, մարդ ՚ի մար
դոյ առնելով զուերութիւ սակաւ աժամանակէայ . Դե-
չիոս, և Գալիոն, և Վաղերիանոս կայսերք՝ որք ոչ
օգնեցին նմա . սակայն արքայն խոսրով ի բովք դորոք
սիրելով յարեցելով յի՞նքն, և հիւսիսացին աղջօք
յաղթեաց Արտաշրի և հարածական արար զնա մինչև
յաշխարհն Հնդկաց : Եւ ինքն դարձեալ յաշխարհն
իւր ամս տասն սուպուռակ առնել զնամ երկիրս Պար-
սից . և յայնժամ շինեալ նորա ղջաննակ Հապա-
տան զքաղաքն՝ որ և ՚ի հնումն կոչիւր երկրորդ Եկ-
բատան յատրապատական աշխարհին . և անո անեաց
զանուն նորա Պատիրէժ այնր աղապառ, իբր թէ դա
է վրեժ . որ այժմ բատ Տաճկաց ասի թաւրէդ : Խոկ
իբրև փախեառ ՚ի խոսրովայ Արտաշրի մերձ ՚ի յաշ-
խարհն Հնդկաց . Նեղեալ յօյժ՝ սուներ նորին աղա-
զուր բաղում խոտամունս նախարարացն, Եթէ հնար
ինչ իոյէ դեղով՝ կամ գաղանի սպաննանել զնա սրով .
և մանաւանդ Պարթևաղանցն խոտաննայր պէս պէս
պարգևս, ստեղով, Եթէ ՚ի ձեռն աղգականութեան
կեղծաւ որ սիրով պատրիցէք, դարձուցից դարքայա-
նիստ քաղաքն Պալհաւ ձեղ՝ և զերկրորդ իմ արտո-
րից : Որում հրապութեալ Անակոյ՝ որ եր հայր Սբ
Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, յանձն սունու սպանա-
նել զխոսրով : Այնուհետև իբր փախստական լեալ
յԱրտաշրէ անկանի ՚ի Հայոց առ խոսրով արքայն
Հայոց ամ ընտանեցն . սոսելով նմա Եթէ, ես Եկի
առ քեղ, զի հասարակ ղհասարակաց վրեժս խընդ-
րել կարասցուք : Զայն իբրև տեսեալ խոսրովու ոչ
գիտելով զշար խորհուրդս նորա, տայ նմա պսոտի ս
ըստ օրինի թագաւորաց՝ նստոցանելով յերկրորդ ա-

թռու

թռո. Թագաւորութեն մինչև ցերրորդ ամի՞ յորում գըտեալ զարիթ չարին ապահաննէ ղխորով. բայց մինչ դեռ կենդանի եք և շունչ փախճանին չեք հասեալ, Հրաման տայր բնաջինջ առնել ղաղթառուհին Անակայ: Այսպէս կուտրեցին և ոչ մի ոչ մասք բաց ՚ի մանկանէն Գրիգորիոսէ՝ որ ՚ի խնամոցն Անց դեր ծեալ ապրի ՚ի կապատօնիացոյ աշխարհին առ Քը ըլ առնենից: Եւ երեւ բաա Արտաշիր արքայն Պար սից ղման խորովու. Թագաւորին Հայոց, առեալ ըլ դրս ՚ի ր խալայ՝ գնայ ապահանիս սիռելով ղեղանին Հայաստան աշխարհին. ղիսուոնն և զանասունն, ղենին և զտղայն՝ ղերիտասարդն և ղմանուկն առ Հասարակ փարէ ՚ի գերութիւն: Բայց անդէն ղեր ծեալ որումն՝ Արտաաղդ անոն Մանդակունի կոչեցն որոյ ապրեցուցեալ յասպատակողաց անստի ղմանուկ մի՛ Տօդան անուն յօրդուոցն խորովու փախուցնէ: ՚ի զուռն կացւեր հասուցանելով ՚ի կորմանս Յանաց: Եւ ղջոցը նորին՝ ղջուարին խորովու. Խոսրվութուստ առեալ նախարարի միոյ Օսայ կոչեցելոց հանդ երձ արքունի ղմանուկն Հայոց ամրանայ յամանն Անի՛ որ այժմ սի կամսի, որէ անմատչելի և անսունի և յոյժ անուր քաղաք յաշխարհին բարձր Հայոց ՚ի Դարանադեաց զաւատի. որ եին գերեղաննէք թագաւորանն Հայոց, և զանձքն արքունի: Կակ այլ եարքայանիստ քաղաքն Հայոց Անի՛ որ այժմ առ երակ է, և է յԱրարատեան աշխարհին ՚ի Ծիրակ գաւառի ՚ի վր Աֆորեան գեւայ՝ որ բառ Տաճ կազ սի Արփաց Զայրի: Այսպէս անմիտիմոր մեռանի արքայն Հայոց խորով յիւրոց աղդականաց. Թագաւորեալ անս. 15: Յետ որոյ Պարսիկք զորդու կարք բանակեալ Արտաշիր դաշխարհս մեր ան. 26. և յետ նորա Ծապուհ որոյ Նորին ամ. 1: Մինչ ցմագաւորել Տրդաւաց:

ԿԵ-

16. Տրդատ Սբ՝ որդի մեծին խոսրովու արքայի Հայոց տա փախուցեալ՝ ՚ի դուռն կայսեր որպէս ՚ի վեր ան զըր յայսէ. անեալ և զարգացեալ սնդ առ ումեմն՝ Լիջանոս կոչեցելոց : Եւ անդ էր տեսանել թէ որ քան հիմնալի քաջութիս առնէր արի և քաջ հրակայանս այս՝ որ մինչ դեռ էր ՚ի մանկութեան և ՚ի պատունեկութե տիս, և չեւ ևս էր ՚ի յարբուն կամ ՚ի չափ կատարեալ հասակին . զի զարմանումն ամենցուն տեսողացն և լսողացն առնէր սորին սխրալի և հրաշաղան քաջութի՝ զոր առնէր անդանօր . որպէս պատումն զայս զնոտվին Ազաթանգեղոս՝ քաջ քարտուղարն նորին, և քաջ ճառագիրն՝ Մամսիկ խորենացին . և ոչ որպէս մերս ծայրաքաղ: Քանդի ոչ են մեր կամք պատուագրութե, այլ՝ զթագառորացն մերոց յիշեցուցանել կարգս որքանութեցն : Ուստի ՚ի զան Հիշեկի արքային զթաց պատերազմաւ . ՚ի վերաց Դիտկիշեախանոսի կայսեր Հռոմայեցոց, որ փոտահացեալ յինքն՝ կամմեր ինքնին մնանարարիլ ընդ կայսերն քանդի յաղթ էր և անձնեաց, և կայսրն նուազ անձամբ քան զնա յոց: Եւ զայս իշրելուեալ կայսերն՝ զահի հարեալ անկանսի ՚ի տարակուտութիս սաստիկ վարանաց . քանդի ոչ միայն ինքն, այլև յիւրում բայր թագառ ըրութե ոչ գտանիւր այսպիսի քաջ ոք՝ որ կարիցէր մնանարարիլ ընդ նման: Կոչէ յայնաւկս զնամ իշխանս և նախարարս իւր, զի զնորհութ առեալի նոցանէ գտցէ ելս վարանացն . սակայն ոչինչ օդտի. բայց մի ուն յիշխանաց նորին՝ Լիկիանես կոչեցեալ յառաջ մատեալ՝ առ որում էր Տրդատէ, պատուի կայսերն զնամ քաջութիս նորին: Որում հաւանեալ հրամայէ կայսերակերպ զգեցուցանել զնու: և թագ ՚ի զըր լուին զնելով, զի մի՛ այլոք զնա գիտացէն: իսկ իւրև զգեստուորեալ քաջին Տրդատոսյ՝ երանէ կայսերակերպն, աշտանակեալ յերիվարն՝ մորակ ՚ի կոչ շալն

աըն աճապարէ արշուանս տունելով ընդդ եմ Ճակաւուն, իբրև զի՞ ոք ՚ի հասորակայ ձերքակալ առնելով դիսուածաւն արքայն Գիմայ Հոյէ տունայ ածէ առ կողովն: Յայնժամ ընկարեալ ՚ի կայերէնը ըլ թագ և զշուք թաղաւորութեան և դրադում օդականութիւնս զրաց, ուստ հասանի բայթեղն ՚ի մերտ աի քաջարուն նախաւանի Տրդաս ՚ի Հայո Հարուծ երալ դՊարսիկս իւրայի թաղաւորէ ՚ի վերաց առենայն Հայոց: Եւ ՚ի գալն զանել դՕսաց մառչեալ զքըր և ուր դիսորպիդուխաւ. և պահեալ զգանձնն աւրացան հանդերձ յոյժ երկայնաւութեամբ: Քանդի եր արդարի այց հանդերջ՝ ժուժկալ և առաւ ել խառաւուն, զի թեակետ և ոչ ծանկեալ դշշապտութիւն յազգաց Անց, առկրն զաւութիւն կաւցն պիտաց: Նոյն պես եր և առն նորին խարոսիդուխաւ կրասան զամաս, որուն ոք օրինաւոր, և ոչ ամեննին անզուռն բերան ունի նման ացլոց կրնանց: Իսկ Տրդաս յայնժամ փիփարէն այդը ՚ի Հարազաւութիւն Հայոց դիւս կացու ցանէ, և Շնորհակարութեամբ պատուելը Ղ ՚աւ: Եւ ս առաւել զիւր զայեկորդ ին զՄանդ ոկունի Արաւատդդ վն լինելոց նման պատճառ փիփաւթեան: և այց նման զաւարապետթիւն լինէլ ՚ի վերաց ամ զրաց Հայոց: Եւ ապա հրանձն տաց ամել զկոյնն Աշիւն՝ զըսուար Աշխարադաց Արանց արքայն՝ ՚ի կլութիւն իւր, որ ոչ բնի անման եր կայն արքայն հասուկի: Ուստի հրանձն տաց զրել զնաւ Արշակունի և զգեցուցանել ծիրանիս և թագ կապել զի Հարազաւի արքայի. յորմէ եզի Խառըով օրդ ին Տրդասաց ոչ Համեմատ հասակաց իւրօց ծնազոց: Ընդ նայն առուրս լինի և Հարամանիք Մաքսիմնաց դստերն Դիելիցեանոսի ՚ի Նիկոլաս Փետոսանարօֆ նմա կոստանդիսնոսի կեսարի՝ որդ ու կրողաց թագաւորն Հուօնաց, որ ոչ եր ՚ի դատերէն Մաքսիմանոսի, այլ

Յե-

Յելենայ պրունիք: Այս կոստանդի խնոս բարեկամաց-
տեալ ՚ի հարամին ընդ Տրդատոյ Հայոց թագաւ-
որին: Եւ ՚ի սորին ժամանակի Մամկնն անոն Նա
խարար ուն արքային Ճենաց փախուցեալ չարախո-
սութեան աղակառ , զայ վուարանսի յաշխարհն մեր .
և ՚ի զայն հանդիսի գալստեանն Տրդատոյ , երանէ
ընդառաջ Տրդատոյ ընձայի մեծաւ , և նա ընկա-
րեալ զնա ուոց տեղի աղիսի նր և ռոճիկ ՚ի կերա-
կոր . քանիդի բազում աղիսիք և ընչիք եր ելեալ
նորա ՚ի Ճենասամանէ : Խոկ իբրև սպան Մամկնն
զակասամին՝ զնահայեսն Սլիունեաց . յայնժամ ետ
ամա Տրդատ զիշխանութիւն կարէելզվ ՚ի տեղիապր
տամբին և զնա երիկիր նորին . և յայնմէնեան սե-
րեալքն ՚ի նմանէ կոչեային Մամկննեանք : Եւ ե-
ղեն Մամկննեանքն արց սպատերադմզզ , քաջասիրս
ախոյեանք . և յօրոց եին քաջ սպարապետքն Հայոց
Շասակ . և որդի նորին Մուշեղ . և յետ նորա քա-
ջակորուն Մանուել . և որդի նորա Արտաշիր . և այլք
յոգունք : Քանիդի ՚ի գնայն Տրդատոյ ՚ի Հռօմ առ
սբն կոտանդի խնոս . պարապ առեալ խորհրդոց Շա-
պոհոց որդւոյ Արտաշիր , նիւթեր չարիս ՚ի վերայ
աշխարհիս մերոյ . որում և հրապուրեսլ յիշեցեալնա
հապեսն Սլիունեաց սպանանէ զօսոյ՝ զնուցանոյն
խորովդի խոյոյ՝ քեռ Տրդատոյ արքային մերոյ , որևէ
փեսայ եր ինքեան : Եւ այն Բնչ ընդ հուպ , եկեալ
յարկմտից մեծին Տրդատոյ՝ բնէ դայս տու , և գիտու-
ցեալ եմէ , ոչ ՚ի ժամադրութի եին Շապոհ : Վա-
րոյ առեալ զջօրս Հայոց իջանէ նախ ՚իդաշտն զար
գարացոց , որ լատ Համկաց Շեղի շիրվան . և պա-
տահի հիւսիսականայն ծակառու պատերադմի . և ՚ի
խառնիլ երկոցունց կողմանցն , յերկուս Շեղքէ զամ-
բուն թշնամեայն սկայաբար շահառուկելով : Ո՛չ կա-
րեմ ասել կերակութիւն ձեռինն , որպէս անբառք ՚ի
Նմա-

Նմանէ յերկիր անկեալ թաւագլոր խաղաղացին . օրիս
Նակ ինն իբրև 'ի գեղեցիկ ցանցորդէ , կամ յուռկա-
նէ լի ձկամբք յերկիր թամափեալ ցանցոյն կայ ոռացին
յերես երկրին : Օոր ու եսեալ թագաւորին բարաց՝
մոտ հասանի առ արքայն մեր Տրդատ' և հանեալ
Նորո յասպիդինն զներդ եսց քեմստապատ պարանն
և կորո իւթեամբ ձգէ յետուստ կողմանն չահ՝ այ-
սինքն դիսեցոցանն զեպ 'ի յուս ձախակողմանն ,
և յանութ , կամ յանթ , որ է խովթող աջակողմանն ,
զի էր վերացոցեալ զձեռն ածել ումեք ուսերաւ .
և ինքն վերտ պահպանակօք՝ կամ զրահիւք՝ ուր ոչ
զծեին նետք : Եւ քանոդի ոչ կարաց ձեռամբ շար-
ժել զարքայն , զլսնջոք երիվարին առեալ՝ և այն-
չափ ինչ շաւթափեաց մորկել զերիվարին : Խոկ ապա
ահեակ , կամ ձախ ձեռամբն 'ի ներդ երն , որ է կար-
ծրանն առասան՝ կամ չուան ամուր ողրած աճա-
պարեալ հոկային՝ կամ քան զնա փութով շտափեալ՝
և սաստկութեամբ ուժոյն զիւրեաւ ցանցեալ , կամ
զեպ 'ի յինքն քարշեալ 'ի ծահ , կամ յարմարապես
դիպեցոցանն զերկասայրին և ընդ մեջ կորէ զայրն և
զոյդ լնդ պարանոյին՝ զգլուխ երիվարին : Խոկ զրա-
ցն ամի աւսեալ զթագաւորն իւրեսնց և զդորավարն
միջակուր յայնսպիսի ահաւոր բաղկէ լեալ 'ի փա-
խուստ դառնային : Օորոց զհետ մուեալ Տրդաւոց՝
վանէ մինչև յաշխարհն Հոնայ՝ ուր են Լեղիթ թա-
թարք՝ բնակիչքն հիւսիսականաց , և առեալ ըստ
հայրենի օրինին պատանդս դառնայ : Եւ առա օրովք
պատճառք միաբանեալ զնմ հիւսիս . հանեալ զոր
բաղումս՝ զումարակ արարեալ հանդ երձ բաղմութք
զօրօք Հայոց և Հռոմայեցւոց խաղայ յաշխարհն Պար-
սից 'ի վերայ Հապհոց՝ որդւոց Արտաշրի . և 'ի փա-
խուստ դժապհոց դարձուցին յաւարի դնմ երկիրն ա-
ռեալ : Յայնժամ գայ առ նա աղբականն իւր և հա-
րա-

բաղատ կամսար՝ առաջին որդի Պէրողամատայ . այս Պէրողամատ է այն տղայ՝ որ ՚ի կոտորելն Արտաշրի զցեղն կարենեան Պալհանին փախուցեալ հուրդայ ապ բեցուցաներ օրպես յայտ է ՚ի վեր անդր : Խոկ Տրդատայ իբրև հաստատեալ ղեօթն պարսպեանն Եկեղական երկրորդ , որ է Շաարքիլ . և վերակացու յինքենէթողեալ դ առնայ ՚ի Հայոց ընդ իւր ածելով ղկամսար ամենայնիւքն՝ ընտանեօք և աղիսիք : Եւ ղայլ բադում քաջագոյն յաղթութիւնս արարեալ մեծին Տըրդատայ յառաջքան ղհաւատան , նահատակէ և Ըղ Սրբուհին Հռիփիսմէ . քանի կամեր ղնա առնու ՚ի կնութիւն իւր սակս շքեղացուք՝ չքնաղ՝ և հրաշագեղ վայելցութեան նորա . խոկ նորա ոչ յանձն առ ել վասն որոյ և զդատուիրաքոյն նորին՝ ղԳայիսմէ սըրբուհին նահաւակէ , և ղայլ ում հետեւզնն նոյա որք եին թուով . 37 : Նաև զբաղմաշարչար նահատակին Քի և զբաղմանարտիկ ախոյեան Եկեղեցոյ նորին՝ զմեծն Գրիգորիոս՝ մերս Լուսաւորիչ կտս եալ երիւք հնգօք ամօք՝ սյսինքն սմն . 15 . Հարջարէ ան հնարին տանջանօք : Եւ ապա ՚ի , 300 թու իւ Փրկչի , որ մինչև ցայս վայր են ամք՝ 1472 ՚ի ձեռն նորին Լուսաւորչի հաւատոյ ինքն՝ և զամ Հայատուանեյ դարձուցներ ՚ի Քրիստոնեութիւն : Եւ յայնմ ժամանակի գործակցութեամբ Տրդատայ՝ Սբ թագաւորիս մերոյ հանդ երձ նորին Աշխեն տիկնաւն կառուցանէ մերս Լուսաւորիչ՝ Սուրբն Գրիգոր , յօրինակ վերին Երու սաղեմի իմանալոյ զԱղինասարսու տուճարն . Ըղնաշխարհիկ յարկն և զդգալի վերին Երու սաղեմ՝ որէ մայրն ամ եկեղեցեսոյ Հայատուանեաց Սուրբ սիոնին Էջմիածին ՚ի Վաղարշապատ քաղաքի ՚ի տեղի 13ման Ած որդւոյն . քանի անդր էջ միածին որ դին Ածյ երկնացին լուսով . և անդէն ծագեաց շող փառաց Ածութեան նորա . և յօրմէ մնծ և անչափ թըլն-

թնդիւն հնչեցին 'ի սանդարձմետո անդնդոց ըստ
սեօլեանն զոր եւես Սուրբ Հռաստորիչն մեր : Եւ
այս լուսած իր՝ լուսածաճանց և արփածաւալ քան
զարդարին պայցժառակոյն Սուրբ Խորանո լուսածեմ
յորմէ զեւէ մինչև ցայսար և Աթոռ սրբազնն Հայրա
պետան և Կաթողիկոսոցն ամ Հայոց . որոյ ազա-
դաւ նոյն Խթալ Ածորդին դնաւ յաւէտ հաստառուն
պահեսցէ մինչև 'ի միւսոնցամ գայուանն իւր : Եւ
զայլ բաղրամ շինութիւնս արարեալ Եկեղեցւաց Սբ-
րոյն Տրդառաց հրամանաւ . Սրբոյն Գրիգորի յետա-
ւառոցն որ 'ի Քն . և ամ առաքինու թեւամբ բայցա-
փայլեալ ևս քան զեւ յաճախեր որ ինչ զործ յաղա-
դրս Քի և բան . զմեծ նախարարմն միանդանայն և
զնո՞մ բաղմութիւնս ռատկին սստաէլով և հաւանեցու-
ցանելով լինի արդարե Քի . որպէս զի վկայեացին ըստ
հաւառոցն ամենեցուն և զործ քն : Բայց նոյա ընդ-
դիմակեալ կամաց թագաւորին յաղազս կրօնից քրիս-
տոնականաց զհետ երթարով կամաց կամանց և հար-
ժից : Ուում ոչ կամեցեալ ներել թագաւորին՝ ընկե-
ցեալ ղերիկաւոր պատկին զհետ ընթանայր երկնառու-
թին . արագ հասանելով 'ի սեղին՝ որ ճգնաւոր դի-
նաւորն Քի Ծակամուտ լեռնակեցիկ Եղեալ : Քան-
դի յետ լուսաւորելոյն Սբին Գրիգորի ղՀայաստանեյս
և հաղածելոյն խապատ սպուռ ղխաւար կուապաշտու-
թեան յաշխարհես Հայոց թողեալ ղաշխարհս անյայ-
տաքար ել 'ի լեառն որ կոչի Մանեայ այրս . և անդ
լեռնարնակ Եղեկ մինչև ցփոխիլն իւր 'ի կարգս հրեշ-
տակաց : Եւ նախարարացն Հայոց առաքեալ կոչեն
ղթագաւորն խոստանազով սուրբ լինի ըստ կամացնր:
իսկ 'ի չհաւանել Սրբոյն , տան նմա արբումն դեղա
կուր առնելով հանեն զնա 'ի կենաց : Այսպէս առա-
քիսական վարուք փոխի Սուրբն Տրդառ առ երկնա
ւոր թագաւորն Քն . թագաւորեալ ամս . 56 :

ԿՀ.

17. Խոսրով Երկրորդ՝ կոչեցեալ փոքր՝ որդի Աբյն Տըր գառայ. ոչինչ ցուցեալ զործ արիստեան պարապէր որոց միայն. և շնչեալ զիտին չաղաքն Ալբարատեան աջնարհի ի վր բըսոց առ Ազադ գետալ փոխէ անդր զարգունին. և ընդ բազում ժամանակս եղեւ արքաց մետած մայրաքաղց Հայոց. բայց յետ ժամանակաց կործանեալ ի մեծամեծ շարժմանց և ի պատերազմոց աւերեցու. և է ացեմ իբրև դժիղ մի Եւ Խոսրով ոչ յերկարեալ զիեանս իւր վախճանի թագաւորեալ ամս. 9:

ԿԲ.

18. Տիրան Երկրորդ՝ որդի Խոսրով փոքրու. որեւ ոսոյնչ արիստին քաջամենան ցուցեալ. այլ յանդիմանակ ի Յուսիս որդ Հայրապետն՝ որդուու ոբյն Վոթանի սի որդուու աբյն Գրիգորի Լուսառաջն, վոյ պատկերին Յուլիանոսի կայսեր. քանդի ընդ այն ժամանակս եր կայոր Յունակ՝ ամբարիչն Յունակու Եղբօր որդին մեծին կուտանդ խանոսի, որ ուրացեալ դիմ յարոց մենք զմեծամեծ հարցուու քրիստոնեալ. և առաքե դժիատօն պատկերն իւր ի Հայու, դի կանգնեսայն զնու յեկեղեցացն մին. զոր կամեր Տիրան առնել լատ կամաց կայսերն, յահշառակեսալ որյ Յուսիսն ի ձեռաց արքոցն, և ընկեցեալ յերկիր կիստեալ մանրեալ. յայն առի հրանտաց Տիրան ջարտիք հարիսնել յերկիր, մինչև ի հարիսնելն առանդ եղ դհոքին. առ և ղծերունին Դանիիլ ապան, որ եր աշակերտ սբյն Գրիգորի: Բայց և Յունակու ոչ յունել չան. 2. ամս և, 3. առիս. թագուորեալ արժանի իւրոց չար խորհրդոյն վերս ընկալեալ ի փառ տին սպառակի ի Պարս ի մեծի պատերազմին: Այլ հուսկ յետոյ և մերս արքայն Տիրան ըմբունեալ պատրանք ի Ծառակաց Պարսից արքայնն կորայու զանի իբր վրեժ պահանջման սրբոցն. և ի մենեկապետաց իւրոց հեղձանակ Եղեալ մեռանի. թագաւորեալ ամս.

ամս. 16:

Արշակ Երկրորդ՝ որդի Տիգրանայ, սա ետ պատերադ-
մունս սաստիկ յոյժ ՚ի ձեռն Վասակայ Մամկնեայ՝
բաջ դօրսվարին իւրոյ և սպարապետին ամ Հայոց
ընդ Պարսից և ընդ Յունաց : Եւ ՚ի սորին երրորդ
ամի թագաւորութեան եկաց Եսլիսկոպոսապետ Սբ
Հայրապետն Հայոց՝ մեծն Ներսէս՝ որդի Աթանա-
զինեայ՝ որդւոյ Յուսկանն՝ որդւոյ Վրթանիսի՝ որդ-
ւոյ Արքոյն Գրիգորի . որում ընդդ իմացեալ Արշակայ՝
ոչ անսայր խրասուցն . որպէս մերթ ՚ի հոռին Սա-
ռող Սամուելին . այլ վարեր ղթագաւորութիւնն ոչ ըստ
իրաւանցն Աճյ : Քանդի ՚ի թիկանց կուսէ Երինն
Մասեայ շինէ ձեռակերո՛ իբր զցիւղաքաղաք ինչ ,
և կոչէ յիւր անուն Արշակաւան , ժողով մարդկան
մեղաւորաց : Ետ հրաման , որ ոք անկեալ անդր Բը-
նակիցէ , մի լիցին ՚ի վերայ նորա իրաւունք դատաս
տանի . և նոյն ժամանյն ծովագեալ լցաւ մարդկութք
հովիտն ամ . քանդի աւանդ առուք և պարտականք ,
և ծառայք , և վնսաակարք , և գողք՝ և սպանողք ,
և կնահանք , և այլք այսպիսիք փախուցեալք անդր
անկանելին , և ոչ կայր նոյա այց՝ և ոչ ինդիր : Եւ
բաղում մենգամ բողոքեալ նախարարացն ոչինչ լուս
նոյա Արշակ . մինչև նախարարացն Հայոց ժողովեալ
զիմեցին ՚ի վերայ արքունական ձեռակերտին Ար-
շակաւանի և հարին զնա սրով սուսերի յառնէ մինչև
ցկին բաց ՚ի տղայոցն աստին խացեաց . քանդի դառնա
ցեալ էին ՚ի վերայ ծառայից իւրեանց և յանցառըց :
Եւ յաւել ևս ժայրհեալ Արշակայ , զի սպան ղեղբօր
որդին իւր՝ զանմեղն զնել , և եառ զնորին կին ըղ-
փառանձեւն ՚ի կնութիւն իւր . որ և ուներ զայլ կին
անուն օլոմպիադայ՝ յաղգե կայսեր : Զայս իմացեալ
Արքոյն Ներսէսի մեծի , անեծ զԱրշակ և զառիթ
ոպանմանն : Եւ գնացեալ նատաւ ՚ի սուկ աւուրսբար-
դումն

դումս որպէս Սամուել վասն Սառուղայ : Խոկ Արշակ
ոչ զղջացեալ ապաշաւեաց , այլև բազում անկարգու
թիւնս արարեալ մինչև խաբեութեամբ անկառ ՚ի ձե
ուս Պարսից արքային Հապհոյ՝ յորմէ կալեալ ե-
դաւ յԱնուշն կոչեցեալ բերդի . և անդէն որպէս ըլ-
Սաւուղ ինքնին դինքն սպան , թագաւորեալ ամս . 30 :

20. Պապ որդի Արշակայ երկրորդի . սա յաղտածս ա-
նըղդամութեան և զաղրալի վարուց իւրոյ յանդիմա-
նի ՚ի Մըյն Ներսիսէ մեծէ յոյժ՝ որում ոչ ևս համ-
բերեալ արբուցանէ նմա գաղտ դբաժակ մահու , և
լուծանէ ղԱՔ՞ն ՚ի կենաց . ապա և ինքն կարանե-
ցեալ ածի առ մեծն թեոդոս' և հրամանաւ նորին
մինչդեռ ըմբեր դբաժակ գինւոյն , հարեալ սակերբ,
կամ սրով յումենինէ վճարի ըստ իւրում անդամութե,

թագաւորեալ ամս . 7 :

21. Վարադատ եղբօր որդի Պապայ արքայի Հայոց.
ղոր մէծն թեոդոս ՚ի քսան երօրդի ամին իւրոյ թա-
գաւորեցուցանէ փոխանակ Պապայ . սա եր տիւք մա-
նուկ , սրուեայ , սնձնեայ , ուժեղ , և յոյժ կորովի նե-
տաձգութեամբ , բայց ՚ի մոտաց թեթև մանկաբարյ:
Քանդի հսդախօսութեամբ դայեկին իւրոյ Բատայ՝ նա
հասկետին Սահառունեաց սպան դբաժամարտիկ սորբա
տէլսան և զախոյշեան սպարապետն ամ Հայոց՝ ղԱճա-
սէրն Մուշեղ՝ որդի քաջին Վասարիսյ Մամկննայ .
ղորմէ ՚ի զուր արդարն ամբատան եղեն . վասն զի
Բատ կամէր ինքն ունիլ զապարապետութիւն Հայոց.
որոյ պատճառաւ չարախոսեալ եւս սպանանել զան-
մեղն : Որ արդարն եր արդար և անմեղ . քանդի միա
մտութեամբ և ըստ ամի հաւատուրմութեամբ ջանայր
զայսպ և զակրեկ ճգնելով ՚ի ճակատուն պատերազ-
մի . և ոչ զոք երբէք թոյլ տայր կոխել զսահմանս
Հայոց . զի առ ձեռն պատրաստէր մեռանիլ քաջու-
թեամբ ՚ի վր աղբին և տանն Հայոց : Եւ զի սա ընդ-

ՀԱ.

ՀԲ.

Սըր-

Ազրբյու մեծին Ներսիսի գնաց առ մեծն թեղոս, և
խնդրեաց ՚ի նաևնէ թագաւոր Եցուցանել զՊապ որ-
դին Արշակոյ երկրորդի ՚ի վր Հայոց : Եւ առ որով-
խկ որքան քաջապես նահատակ էլ ասցը պատերազմ
ընդ դրան Պարսից և այլոց խուժաւանաց բաղմաց,
զի սպան զկարեն սպարապեսն Պարսից, և զլանաց
Հայոց նոցին արքայի ՚ի ձեռս եարկ . և առիթ ե-
ղև մերթ ևս սպանանելց զԾապուհ, ոչ սպան . և
զարքայն Հնաց՝ կամ Աղուանից ուռնացր ՚ի ձիոն
ընկեցեալ թաւագլր յերկիր կացու ցանե՝ խաղալով ընդ
նմա ընաւն՝ կամ կոթուն նիդակին թուլագոյն կռփա-
հարեր զջլուխն նորա, և ասեր գնաց, զի դու այր
թագսուոր ես և ես ոչ սպանից զգեղ, թէկ անօրին
ես . այլովիս զամենեսան թշնամին զթացեալ քա-
ջըն Մուշեղ մեծահոգութեամբ սրճակեր խնածով :
Եւ այլ բաղում պատերազմանս տռեալ սնատկալիս
նուածեաց յամ կողմանց զհակառակորդ մն, և հա-
զանդ եցոյ զաշխարհն Հայոց տամ ընդ իշխանութեմբ
Պապաց արքայի Հայոց : Եւ աւտ մահուանն Պապաց
զումարեալ զըս Հայոց և Վրաց կացը ընդդեմ մար-
տից զօրացն Պարսից մեծաւ յաղթութեամբ . և վրեժ
խնդիր լներ մահուանն հօրն իւրոյ քաջին Վասակայց
և Արշակոյ արքային մինչև ցթագսորիին Վարադ-
գանայ՝ յորմէ սպանաւ ինքն : Խոկ փարազդ տոս այս նկատ-
յետոյ ստահակիլ և գիմադարձ լնիլ Յունաց . վասն
որոյ առաջք հրեշտակս առ Հայուհ արքայն Պար-
սից, զի տապայէ ՚ի դատերաց իւրոյ նմա կնութեան,
և սա դարձուացէ զաշխարհս Հայոց առ նա : Ո որ
զդացեալ զօրավարացն Յունաց աղդ առնեն կայսեր :
Խոկ կայսրն թեղոս հրամանացաց ունիլ զնա, եթէ ոչ
իւրովք կամօք երթիցէ ՚ի կոչ ինքնակալին : սակա
որոյ հարկեալ երթայ իւրովք կամօք՝ յուսացեալ ՚ի
ուռսոս հանել դպուտուն : Այլ կայսրն և ոչ աւտո-
թեան

թեան արժանի արար , այլ երկաթեղէն կտպանք էտ սամնիլ զնա ՚ի թուլիս կղզի Ուկիանու . որ թագաւորեաց ամս . 4 :

22. Արշակ Երրորդ և Վաղարշակ Երկրորդ որդիք Պապայ արքայի Հայոց , ղերկուս Եղբայրս ղայտուիկ թագաւորեցոյ մեծն թեօրոս փոխանակ վլարազդառայ . սոքա Եկեալ կալան ղաջխարհս մեր , և տիրեցին սման արխաբար մարտիք լնդ Պարս . և սունն իւրեանց կանայս , **Արշակ** ղդուսար Բաքեան Սինեաց Նահապեան , և **Վաղարշակ** ղդուսար Սահակայ ասպետի , որ ՚ի նմին ամի վախճանեցան . թագաւորեալ սմս . 4 :

23. Իսկ յետոյ միաբանեալ արքային Պարսից Հապհց ընդ Արկադ Եայ կայսերն որդւոյ Այց մեծն թեռողակի բաժանեցին յերկուս ղաջխարհս Հայոց , և ըլլ միջադեւս կրկին սահմանադրութեամբ : Վամն որոյ թողեալ Արշակայ զբուն թագաւորական հորց իւրց Արարատ և զնո՞ւ մամն բաժնին Պարսից գնաց տիրել արևմտեայ կողմանց աշխարհիս մերոյ՝ որ ՚ի մասնի բաժնի Յունաց հրամանաւ Արկադ Եայ կայսեր : Բայց ՚ի զնայն Արշակայ գնացին և զինի նորա հան դերձ կանամբ ք և որդւովք՝ և նախարրութիւնք , որ ՚ի բաժնի մասնն Հապհց , թողլով ղիւրաքանչիւր արարս և զեօրս և դաստոկերսու : Ընդորս ղչարացեալ Հապհց յղէ առ Արշակ թե , լնդէ՞ր գրգռեցեր ղպտուերազմ ՚ի մէջ իմ և կայսեր սանելով զնախարարութիւն իմոյ բաժնին . և պատուահանի լուն Արշակայ , Եթէ՝ վամն զի ոչ համբերելին լնդ Պարսիկ առաջնորդաւ զարիլ Եկին զինի իմ : Զայս լուեալ Հապհց՝ թագտուուեցոյ ղխոսրով ոնն Երրորդ ՚ի նոյն աղգէ Արշականեաց : Եւ իբրև լուան իշխանք Հայոց այնք՝ որք զինի Արշակայ գնացեալք Եկին Եթէ , կանց Հապհց հաւատայեալ թագտուոր Արշականի , թողեալ ղԱրշակ դարձան ՚ի բնակութիւնս իւրեանց .

ՀԴ.

ՀԴ.

և

և ոմանք՝ 'ի նոցունց յետոյ գտեալ ղժամ սրատեհ հանեն և ղգանձն Արշակայ յատիրոցէն Անւոյ , և բերեն առ խորով : Վասն օրոյ խոռվաթիւն մեծ անկեալ ընդ մէջ Արշակայ և խորովու՝ տան ընդ միմեանս պատերազմ սաստիկ յոյժ . հարկանին զօրքն Արշակայ . մեռանի և սպարապեան նորա Գարա սիւնի 'ի պատերազմին , և փախառական լեալ Արշակայ գնաց մինչև յԵկեղեց՝ որև առի Էրդինկան . և անդ հիւանդացւոլ մեռանի . թագառուալ ամ Հայոց ամս . Տև կիսոյն Հայոց ամս . 2. և կես : Եւ այնուհետեւ ոչ կացուցին Յոյնք՝ 'ի բաժնի խրեանց թագառոր , այլ՝ առաջնորդ նախարարց կողմանցն այնոցիկ քաջն Գաղղաւոն . և աշխարհին խրեանց մասինն Յոյնք կոմեսս՝ կամ իշխանս :

ՀԵ.

24. Խորով Երրօրդ Արշակունի արքայ Հայոց՝ զոր Հապուհ Պարսիկ արքայն կացոյց թագառորել 'ի վերաց իւրոյ բաժնի աշխարհին Հայոց . առ յետ մահուան Արշակայ՝ որ թագառոր եր 'ի վրբ բաժնէ Յունացաշխարհին Հայոց յղէ առ Արկադ կայսրն , և խնդրէ 'ի նմանէ հաւատալ լինքն զմանն Յունաց՝ որ 'ի Հայու : Օրոս շեն կալեալ հարկիցին տալ նման անսխալ որպէս նորին կործակալաց : Եւ կասկած եալ Արկադ եայ 'ի միաբանութենէ նախարարացն Հայոց , զի մի՛ միաբանութեսմբ հատանիցին 'ի նմանէ 'ի Պարս ղբածինն զայն , կատարէ ղիմնի իրսն խորովու : Քանզի յետ փախ համեման Արշակայ , տեսեալ նախարարցն Հայոց եթէ , ոչ կացուցին Յոյնք՝ 'ի վերայ նոյս թագառոր . և դըժ շար վարկուցեալ զառաջնորդն լինիլ խորհեցան կամառ հնաղանդ լինիլ թագառորին խորովու : Մին իրի գրեն առ նա թուղթ . և նորա ընկալեալ ղթուզգթըն՝ մէծաւ սիրով պատասխանի առնէ առաջնորդի նոցա Գաղղաւոն կոչեցելոյ՝ զօրև 'ի վեր անդր յիշեցաք , և ամ իշխանացն խոռոտանալով կատարել ղամ նըն

ինդրուածս 'Նոյս : Զայս տեսեալ Գալգաննի՛ դայ
Հանդ երձ նախարարոցին առ արքայն խորով . և խոս
բավու ընկալեալ բատ խուռամնն մխապէտէ Հայոց . և
յայնժամ կաղուցննէ զՄբ Հայրապէտն Մահակ՝ որդի ի
Աբյ մեծին Ներսիս եայիսկոպոսապէտ Հայոց : Բայց
Չապուհ էր սամանիք ընդ խորովոց բարեկամութոյն
Արկադ եայ անձամբ , և յանձնամն կորդէլ յետիսէն
պատապէտութիւնն զմեծն Մահակ : Վասն որոց ընձե-
շեալ Արտաշրի՝ որդի զ Չապուհ զխորով . ՚ի ուկո-
թենէն , կացու ցանէ փոխանուկ զմւ ուամ շապուհ՝ զեղ-
բայր Նորա . և զխորով դնել յԱնց չն կոչեցեալ բեր-
դին կապանոք հրս մայլ . որոց թագաւորեալ ամս . 5 :
25. Վ.ռամ շապուհ՝ Եղբայր խորովու երջողի . զրա
Արտաշրի որդի Չապուհ արքայի Պարսի թագաւորէ
ցոց . ՚ի վերայ Հայոց . աս կոյեալ զաշխարհն մեր ճա-
ռայէր թագաւորայն Երկոյցնց արարլ դհարիս . ըր-
մասինն Պարսի արքային Վ.ռամայ՝ որ յետ մահան ան
Արտաշրի թաղտուորէաց . ՚ի վերայ Պարսի . և զմայնն
Յունաց Արկադ եայ կայսերն : Յորոց առօրս էր և հոյ
բայկէտ կառաւենուարտի Աբյ սովեցերանն Յահան՝
զօր կին կայսերն Արկադ եայ՝ Եղբայրան թագուհին
հայստեալ յամեռուոյն աքսորեաց . ՚ի առհմանն փոքրն
Հայոց . և հասեալ ՚ի կոմմանաց բայրոք Հայոց՝ որովհ
առերսկէ , անդ էն փախաննեալ՝ թաղի և անդ : ԱԱ
զինի փախանիլոյն Արկադ եայ թագաւորէ փախանուկ
Նորա որդի Նորին՝ կոչեցեալն թեղողոս փոքր . թէկ որ-
նոյն բարեկամութիւնն կարս ընդ արքային մերու մ
Վ.ռամ շապուհ , բայց զմանն աշխարհիս մերոյ՝ որ ի որ
բաժինն էր ոչ հաւատաց նմա , այլ մեքենն կարս
գործակալոք և խաղաղութիւնն արար ընդ Յաղիերու ի
արքային Պարսից՝ որ զինի Վ.ռամայ թագաւորէալ էր :
Ընդ նոյն ժամանակս լինի և զինու երկինածիր առանին
մերոյ՝ կամ հարուուն գրոյն Հայոց . ՚ի ձեռն Աբյ երա-

Հ.Զ.

V

Ներսոյն Մեխրօսպաց՝ որ վասն գտանելոց գրոյն հեարս ,
դասդ և զվերեկ կարեվէր տածանեալ տքնէր մեծա-
աշխատաւութիւնութեամբ հաներձ Աբը մեծաւն խաչա-
կառ և այլովք վարդ ապետաք լուսումք . սակայն ան-
շահ յամենուս մասեալ նոցա : Եւ Աբյն Մեխրօսպաց
աւզում տպաւնեալ մինչեւ , յամի Տեառն . 421 . և ՚ի
նոյն թուրջ սեսանէ ոչ ՚ի քուն երադ , և ոչ յարթնու-
թեան սեսիլ . այլ ՚ի սրտին գործարանի երկութապէ Հոգւոյն աչաց . թաթ ձեռ ին աջոյ գրելով ՚ի վերայ վլ-
մի , զի որպէս ՚ի ձեան վերջք գծին ուներ քախն :
Եւ ոչ միայն երկութապաւ , այլև հանգամանք՝ կամ
հերաք ամենայնիցն , որպէս յաման ինչ ՚ի միտս նորա
հուաչ եւսա : Եւ յարուցյեալ յաղթիցն ստեղծ զնշա-
նագիրս մեր հանդ երձ հոռ ֆանտիւ կերպածնեալ ըզ
գիրն ուռ ձեռն պատրաստ : Յայնժամ սկսաւ Սուրբն
Մեխրօսպ հրամանաւ . Վոամ շապհոյ և մեծին խաչա-
կայ ուսուցանել կողմանան այնովիկ աշխարհին մերոյ որ
՚ի Պարսից բաժնին եր . քանդի Յունականաւն վարե-
լին գլուխեամք՝ կամ գրով՝ որք ՚ի Յունաց մասին ե-
ն : Եւ իրե ուսուցեալ նու կողմանան դառնաց ՚ի հայս
առաքերաջնորդ վարդ ապետա մեր՝ Աբն Մեխրօսպ՝ և զը-
ռանի զմեօն խաչակ թարգմանութեան պարապեալ
Ասորի յեղուե , վասն ոչ գորյն Յունական . քանդի
նախ ՚ի Մեհրուժանաց ուրասողին սցրեցեալք ելն հա-
նուր աշխարհին Յունական գրեսնքն . զարձեալ ՚ի բա-
ժնին դաշխարհս Հայոց չաւային Պարսիկ մերակացու-
քին ումեք ուսանիլ դՅունական զարութիւն յիւրեանց
մասնին , բայց միայն Ասորեց : Եւ մինչեւ յայս վարդ
ժամանեալ վճարի ՚ի կենաց Վոամ շապուհ՝ թողլու
որդի տամանամեսց՝ անուն Արտաշես թագաւորեալ ամս.

քսան և մի :

Յայնմ ժամանակի երթեալ մեծին խաչակայ ՚ի դո-
ւըն արքային Պարսից Յաղկերտի ինսդրէ , զկապեան
խոս-

Խորով երրորդ՝ որ զինի մահուանն Արտաշիսի՝ որդւոյ
Հապհոյ լուծեալ պահեցան. արձակ յԱնյոց չն կոչեցէլ
բերդի յառարա Վռամայ արքայի Պարսից, զի վերըս-
ամին թագաւորեցուցանել զնա: Եւ Յաղկերտի հաւա-
նեալ կատարէ զհայցուածնն, տալով նմա զտերու ինն
արձակիէ: ՚ի Հայո: Բայց ՚ի կրինուան խորովու: Թա-
գաւորեալ ոչ յաւել քան զամ. 1: Յետ որոյ Յաղկեր-
տի ոչ ևս ՚ի նոցունց, այլ զՀապուհ՝ զօրդի իւր թա-
գաւորեցուցեալ Հայոյ. սա տառեցեալ եղեւ յահս իշխա-
նացն մերոյ յոյժ, զի ոչ արքայորէն մեծարքէն զնա,
այլ միշտ կատակելով այպանէին և ծաղր առնելն:
Վասն զի եր երբեմն դհետ երամակոց ցռուց՝ կամ
վայրի իշոց յանդգնասադոյնս արշաւել ընդ խորսաբօրուն
կամ ընդ առափարս, այսինքն դարռուիս, երնդ վի-
ճուտ՝ կամ քարոտ տեղին՝ յորմէ կասէլ, կամ յետու ան
կամիլ սկսաւ Հապուհ թագաւորեալն Հայո: Ուստի
Արտամայ Մոկուցոյ եսդերեսը՝ կամ քամահելով պար-
աւեալ զնա, ասէ, գնա գնա անծորդիդ Պարսից, եթէ
այր իցես. և նա ասէ դու Երթիջիր, զի ՚ի քարինս դի-
ւաց է շահառուակիէլ: Պարձեալ յայրում ժամու դիսե-
ցան ՚ի շամքս, կամ յեղեկնուտու և կամ յանուտու և ե-
ղեգանց՝ ուր լինի բաղմութիւն եղեգան, այսինքն զան-
շի, անդ կամքը ուսալ հրով դիմինձ՝ կամ վարազ, որէ
վայրի խող, և Հապհոյ ոչ համարձակեալ ՚ի թուուն,
կամ ՚ի բաղմաբօյս և խոտաւետ լինելոյն քաջարշա լի-
նիլ՝ կամ վաղել տաստկապէս, մինչև շրջապատէր հուրն.
և նորա զհայցուածնն յերկուս բաժանեալ՝ այսր անդը
բերեալ լինիւր երիվարսան. ուստի միւսանգաւմ ասէ Ա-
տամ, անծորդիդ Պարսից, ահա հայր քո և անծ. ըն-
դէ՞ր երինչիս: իսկ Հապուհ ասէ, թողեալ ՚ի բաց ըղ-
կառակելը, յանցանել ընդ հորդ գարձն դքեղ՝ որ և
ես զինի քո եկից. քանդի յառաջենն ձիս իմ խորնուն.
յայնժամ այպանեայ զնա Ատոմ՝ սաելով մի՞ թէ այդ

քարինքդ իցեն , զի ես յառաջեցից : Եւ արդ՝ եթէ դու զԱ՛ռկացիս կրչես դիւազգի , ես զՍտամենանդ կո չեմ կնամարդիս , այսինքն կանացի՝ կամ երկշռ . քան զի քաջ էշխանն Հայոց Աստմ եր ՚ի Մոկաց աշխարհն Հայոց մեծաց . որ մարտիկեալ զերիվարն իբրև ընդ հովիտ ծաղկանց անցաներ ընդ հուրն զերծուցանելով զՀապոհ : Եւ այլ բաղում այսպէս ամս . 4. անարդա բար թագաւորեալ Հայոց Հապոհ՝ Հասանի նմա համբ բար հիւանդութեան հօրն , և գնաց փոթանակի իւրամ աեղակալին հրամացելով զօրագիսի և զմեծամեծս Հայոց տանիլ ՚ի Պարս . բայց եղեւ ընդ հասանիլն Հապոհ ՚ի Տիսրմն մեռաւ հայր Նորա Յաղիերտ՝ թա զառորեալ ամս . 5. : ՚ի նմին աւուր և նա անդ ՚ի դըրան մարդկանեն նենդեալ սատակեցաւ : Խսկ ՚ի ձեռալն քաջին Ներսէսի Ճիճրակացոյ՝ զօրսպլուխ եղելոյ ժողովեալ նախարարացն Հայոց հանդերձ զօրօք իւրեանց ասն ընդ զնդին Պարսից պատերազմ . հարկա նեն զդորմն , և Ապրամ Սպանդունի սպանանէ զդորա զլուին . և Խնքեանք ցրուեալ անափրագլուխ՝ անձնապահանեաք յանմ լերինս շրջէին և յամուրս . և բաղում խռովութեամբ մնացեալ աշխարհս մեր յանիշխանութե ամս երիս , աւերեալ ամայանացր . և լնդ նոյն աւուրս թագաւորեաց Պարսից Վուամ երկրորդ : և զքեն վրի ծուց խնդրեաց յաշխարհէս մերմէ . խաղաղութիւն առ Ներով ընդ Յոյնս , ոչ մերձենայ ՚ի բաժին նոյս :

Խսկ իբրև տեսեալ զայս ամ չարիս մեծին խահակայս՝ յոէ զԱ՛ռն Մեսրոպ , և դԱ՛րդ ան թռոն իւր ՚ի բիւրդութիւնն՝ որ է կոստանդինուալիս առ կայսրն թերուո ինդրելով ՚ի նմանէ , զի մի՝ զնոսա անիշխան՝ անաւերունց առնիցէ . և յայնժամ յայսանէ Սբն Մեսրոպ առաջի կայսերն և զիւտ պարգևման ՚ի շնորհաց վելնոց Աճածիր գրոյս մերոյ . և կայսրն ինամով զնոսա ընկալեալ կարգէ զԱ՛րդան լինիլ սատելատ Հայոց ,
այ-

այսինքն զբանար՝ կամ սպարապետ, և զԱՅՆ Մես
րու վարդապետ առաջին, զի Եկեղել և յիւրում բա-
ժնի կողմանցն արևմտեայ աշխարհիս մերոյ ուստացէ
զնանագիրն Հայոց, և այլոց մնացորդացն համայնից:
Եւ իբրև առեալ նոյա զրոյ յուսային և զրո ոչն յո-
սային դարձան՝ և Եկեղել գտին զլրափառն Անառո-
լիս կոչեցեալ մերձ ՚ի մերս Եկեղել առհման յետոյ յա-
ռաքմանէ կայսերն ուներլ զհրաման արքունի առ ՚ի
շինել դմէծ և զամար քաղաք մի յօդնականութիւն
Հայոց: Որոյ շրջեալ ընդ բարում կողմանս մեր հա-
ճի ՚ի կարնոյ գաւառին շինել զքաղաքն. արգաւան
զահող, շառաջուր, և բերրի, իբր միջոց վարկուց էլ
զփայրան ոչ կարի հեռի ՚ի տեղեացն՝ ուր Եփրատայ
մասինն ինչ ըղիւնն աղբիւրք: շինեալ անդ էն և ար-
րապեալ ամրացուցաներով կոչէ զմնուն թեղողոսի պա-
ցին՝ որ է քաղաք ըստ Յունաց ՚ի պատի թեղողոսի
կայսեր, որ և ասի կարին. իսկ այժմ կոչի Արգրում:
Եւ յայնմ ժամանակի լինի և թարգմանութիւն Ան-
շունչ գրոց մերոց ՚ի ձեռն Անձնորհ և հոգիաբուղն
թարգմանչացն՝ Սբ մեծին խահակաց և նորին զոր
ծակից երանելը յն Մեսրոպաց ՚ի նոյն լեզու համե-
մառելով Եօթանափիցն զրո. 300. ամոք յառաջարոյն
քան զմարդ Եղութիւն բանին հատաքեալ Պառղամեայ
արքայի Եգիպտասացոց՝ Եղբարսսիրի, վեց վեց յերկո-
տասան ցեղից որդւոցն Խորսեցի, փակեաց զնոսու ի-
րաքանչիւր առանձինն ՚ի սենեկի, թարգմանել նմա-
րան նորին գրասեր բարուցն զԱնձնունչ դիրս, զի
ընթերցեալ հասու լիցի օքինաց և ծ խից Եբրայեցոց:
Ապա լեւալ նոյա երկնային աղբ եցութեամբ՝ թար-
գմանեցին զնոյն համեմատ միմեանց. նացեցեալ սբց
թարգմանչացս մերոց և ՚ի տեղիս տեղիս Ասրոց և
Արաքսացոց, որպէս զի ըստ ամի լիցի համեմատ եօ-
թանառնիցն. քանդի են և այլք շաղփաղիեալք և շո-

փոթեալք Թարդմանութիւնք սցըրց : Իսկ և յեւոյտե
սեալ ղայս արքային Պարսից վլամայ երկրորդ ի էթե,
առանց Խշանայն Հայոց ոչ կարե ունիլ զաշխարհն՝
հաշուութիւն խօսեցեալ ընդ ձեռն Սմբատոյասպե-
տի Հայոց . և կացուցանէ թագաւոր զԱրաաշէս որ-
դի վուամ շապհոյ արքայի մերոյ՝ փոխելով զանունն
կոչէ Արաաշիք, և նմա հաւատոյ աշխարհն Հայոց
առանց Պարսիկ վերակացուի :

ՀԵ.

26. Արտաշէս երրորդ վերջին Արշակունի, որ և կո-
չի Արտաշիք որդի վուամ շապհոյ՝ զօր թագաւորե-
ցոցեալ Վռամնց երկրորդի Պարսից արքայի . սա
սկսաւ անկանիլ յանհուն զանկութիւնս անառակո-
թեան մինչև տաղտկացեալ զըրեցան ՚ի նմանէ ամ
իշխանքն Հայոց՝ որոց բողոք բարձեալ՝ երթան առ
մեծն խաւհակ առ ՚ի ընկենուլ զարքայն իւրեանց ՚ի
թագաւորութենէն չարախսուեցէ և նա զնմանէ առա-
ջի արքային Պարսից, որում ոչ հաւանեալ Սէյն՝
այլ առե ինձ քառ լիցի մասնել գայլոց զիմ մոլորեալ
ոչխարն, և ոչ պատել զբեկեալ, կամ զհիւանդացել-
զի եթե եր հաւատացեալ թագաւորի առաջի փո-
թայի, ոչ յապաղէի յուսաբար զիմանքնումն զրոյելոյն.
այլ հեթանոսաց ոչ առնում յանձն . բայտ այնմ թէ,
մը՝ մասներ գաղանաց զանձն խոստովանող քեղ. քան
զի դրոշմեալ և աւաղմնու թեպէտ և անառակ է .
պունիկ է , այլ՝ քրիստոնեայ է . գիշացեալ է մար-
մնով, այլ՝ ոչ անհաւատ ոգւով. զեղիս է վարուք ,
այլ՝ ոչ կուսպարիշտ, տկար է ՚ի կանայս, այլ՝ ոչ է
ծառաց տարերց : Եւ զի ամրդ լինիցի այդ փոխանաւ-
կել զիմ ախտացեալ ոչխարն ընդ առողջ գաղմնին՝
որոյ առողջութիւն է մեղ պատռհաս : Զայս ամ ան
փոյթ արարեալ նոցա՝ երթեալ առ արքայն Պարսից
ընկենուն զԱրաաշէս ՚ի թագաւորութենէն . որոյ թա-
գաւորեալ ամս . 6: Եւ յօրմէ հետէ բարձաւ թագա-
ւորու-

ւորոթիւն Հայոց յաղը և Արշակունեաց մինչև զթառ-
դ աւորոթիւն Բագրատոնեաց . որ ՚ի սկսվածէ Թա-
գաւորոթեան Արշակունեաց մինչև բառնութիւն Են
ամք . 525. բայց յանձնաց յայսցանէ տիրեալ Են Պար-
սիկք աշխարհին Հայոց ղինի ապանմանն խորոշաց
առաջնոյ ամս՝ 27. և ամս . 4. ղինի Վռամ շապահո-
նակ ղինի Շապահոյ Պարսիկ արքայորդւոյն մասց ան
սերունց ամս , 3. իսկ այլ մնացեալ ողջոյն . 491. առնե
տիրեալին Արշաշոնիք : Եւ զայլ մնացորդն ուսա-
մութեանս սյսորիկ ուսուցանէ որնողացն և ինոյ րո-
ղացն զլսովին գերիմաստ և մեծահանճար վարդա-
պեսս մեր Մովսէս խորենացին :

Բայադ բռթիւն Մարդունացն Հայոց :

Եւ արդ՝ գիտելի ե , ղի ղինի բառնալոյ թագառո-
րոթեան Արշակունեաց յաշխարհիս մերմէ , տիրե-
ցին Պարսիկ աշխարհին մերում իւրեանց Մարդուա-
նաւ ամս . 6:

1. Եւ սարա ղքաջ արքատելանն Վարդան արքե-
ցեան ՚ի փոքրուն թիւողուն՝ ղթոռն մեծին խահա-
կայ կայուցանէ Մարդուան և զրավար Հայոց ար-
քայն Պարսից . առ լցեալ Անային Նախանձու զար
գումարեաց , ՚ի վերայ ուրացող իշխանացն Հայոց
յարձակեալ սատակէ ղնոսա . ղի սպանեալ զանօթին
Ծուառոյ Արծրունին՝ փախստական առնե . ղի շկան
Մարդուանն . և ձերքակալ արարեալ ղպիղծն Անդոյ
այրէ կենդանու ոյն յլլարու շանի կրակին՝ ղըր շնուեա-
լըր նորա ՚ի Դրվն քաղաքի . և ղջեռոյ որդի նորա
կախէ ՚ի փայտէ ՚ի վերայ Բագնին , կամ մեհենին
որէ կո քո տոն : Եւ ՚ի տեղի բազնին ղեկեղեցի մեծ
շինեալ յանուն Սբին Գրիգորի , փոխելով անդ և զա-
թոռ հայրապետոթեան կայուցանէ յօրու մ ղլլիք հայ-

բապեւոն Գիւտ՝ Պաշակերսն ՍԵՐ մեծին Սահակայ:

Ասպա և այլ բաղում պառերադունս տուեալ քաջութեամբ վսնն ՚ի ՔՇ Հա առոցն կատարի ՚ի մեծի պատերազմին Պարսից ընդունելով դմարտիրոսական պըսակն Հանդերձ ընկերոք բաղմօք՝ դորս տօնէ մինչև ցայտը Եկեղեցին մեր, որք յանուն ՍԵՐ վկային Քի Վարդանայ կոչին վարդանանք. որոյ կեցեալ Մարդը պատն Հայոց ամս. 17:

2. Մանկոս յետ Վարդանայ մեծին. առ տիրեաց մերաբնեացյն ամս. 14:

3. Վահան որդի Հմայեկի և Եղբօր որդի մեծին Վարդանայ. սա յառուրա մեծի հայրապետին Յովհաննու Մանդակունայ՝ աշակերտի ՍԵՐ մեծին Սահակայ յաղթեալ քաջութեամբ ՚ի վերայ իւր Եկեղեցոց զօրացն ընաւից, կացուցանի մարդպան Հայոց ՚ի Վաղարշէ արքայէ Պարսից. և շինեալ բազում Եկեղեցին առերեալ վախճանի. որոյ տիրեալ Հայոց ամս. 28:

4. Վարդ որդի Հմայեկի և Եղբայր քաջին Վահանայ. սա յետ Եղբօրն տիրեալ Հայոց ՚ի Մարդպանութեան ամս. 4. ապատամբի ՚ի խորովու արքայէ Պարսից սպանանելով դՍուրբէն Մարդպանն ՚ի Դիլիքագի. և ինքն Հանդերձ այլովք նախարարոք երթայ ՚ի ծառայութիւն Յունայ: Եւ ղճրուակն կամ Հենա, այսինքն ասպատառիչս Պարսից Եկեալս ՚ի վը իւր ՚ի սուր սուսերի մուշէ ՚ի գաշտին խաղամանխայ: Յետ սոր մարդպանք Տաճիկք տիրեցին Հայոց ամս.

Հորս, մինչև ցմեծ իշխանն Համազառապ:

5. Համազառապ որ եր ՚ի Մամիկոնեան տոհմէ՝ այրու սութիւնատէր և վարժ յանմ հրահաննպս. յորոյ աւուրս ՚ի բայց կացին Հայք Արամայելեան բռնուկալացն անհնարին ծառայութեան աղագառ, և հնաղմնդ եցան կայսերն Յունայ. այսր պատճառաւ կոռորեաց ամիրապեւոն նոցա ղամ պատսնդմն Հայոց՝ ոգիս իբրև. 1775:

Եւ Համաղտասարաց ՚ի միամին ընդ եղբօր խրում Սահակաց իշխաննեն Հայոց նահատակալութեամբ կատարի ՚ի Տաճկաց ՚ի Բարտոց քաղաքի: Տիրեալ Հայոց
ամս 7:

6. Մժեժի էր ՚ի տոհմէ Գնումնեաց . որ յետ Համաղտասարաց յառաւրա Մալիսեսի կաթողիկոսին՝ յորոց հրամանէն եղաւ թուականն Հայոց՝ որ մինչև ցայսվայր
Են ամք՝ 221. առ տիրեաց Հայոց ամս. 29:

Դարձեալ Տաճիկ Մարդունք տիրեն Հայոց ամս .
երեսուն և վեց:

7. Դատիթ Սահառունի յետ Տաճկացն այնց տիրեն
ամս. 30:

8. Թեղողորոս Ըռ. շտունի ամս. 25:

9. Գրիգոր ամս. 10:

10. Ներսէհ ամս. 3:

11. Աշոտ ամս. 4:

12. Ներսէհ Կամարականն ամս. 3:

13. Մեքատ Բագրատունի բիւրուտեանն ամս . 20 :
Օսա պատրանք ըմբռնեալ Բուղոց բանաւորն Տաճկաց ընդ այլ իշխանաց Հայոց տարսու ՚ի Բաբելոն առ ամիրապետն խրեսնց . և ՚առ եղ եալ զնա ՚ի բան տի մինչև բաղրում չարչարանք մեռանի մարտիրոսուկան հանդիսի վասն ՚ի քնն հաւատոցն: Արդ՝ լինին աշխարհիս մերոց և ընդ Մարդպանաց կառավարութեամբ ՚ի սկզբանէ մինչև ցայս վայր Են ամք՝ 240.
բայց ամս՝ 46. յայսցանէ էր ընդ Պարսից Մարդպանաց կառավարութեամբ . ամս՝ 6. դինի բառնարց թագաւորութեան Արշակունեաց . և ամս՝ 4. դինի Վարդաց . իսկ ամս՝ 36. դինի Մժեժայ , որպես տեսանի
և ՚ի վեր անդր:

Բայաղըութիւն թագաւորացն Բազրասունեաց :

- ՀԸ.** 1. Այլ արդ՝ զիսէլի է, զի դկնի վախճանիրյն Ամբա
սայ, կանո զտիրապէսութիւն Հայոց Աշու՝ որդի
Նորին՝ Էջիեալ ամ. 31. ապա օծանի առաջին թա
զա որ Բազրասունեաց՝ ընկայեալ դժուգ յերկուց աղ
զայ Բազրասունեաց՝ Խամայէլան ամիրապէսէն, և 'ի
մէն կայսերէն Յունաց Բարսիկ: Զի սա եր այր ան
ձնեաց՝ բաջահասակ՝ թիկնուեալ և զուարթերէս.
Մէն մասս և բաղդրաբան: Արարեալ և զի առջև մ քա
ջութիւնս՝ Կազանդ Եցուցանէ նոր Էջսանութեամք
Լուսի աղջու Հեմստականաց. յա ինեալ և զաշխարհս
մէր Երևէլի կարգօք՝ զարդ արե մեծաւ զարդուք և
Եկեղեցին Հայաստանեաց պայծառաշունելով. և
այլ բաղրում բարեկարգութիւնս արարեալ մեծահա-
ւաս արքայիս մերոց Աշուաց՝ թագաւորեալ և յԱնի
մայրաքաղաքն ամս. 5. փախճանիկ՝ և ամփոփի մէն առ
փառ յարքայանիստ առանն Բազրաբան՝ որ շինե-
ցաւ յԵրուանդայ արքայէ Հայոց 'ի վերայ Ալուրէն
զետոյն Արարատեան աշխարհի:
- ՀԹ.** 2. Ամբատ առաջին որդի Աշուայ. սա եր բարեպաշտ՝
և լմասուն յոյժ. զի բաղրում բաջութիւնս արարեալ
արիասար՝ պաստեցաւ յոյժ պարգևուք միամսկացոց
ամիրապէսէն, և 'ի Յունաց կայսերէն: իսկ յետոյ
ու առ յի ըմբռնեալ յուստիկանէն Տաճկաց՝ կառարի դա-
նադիր Տաճանուք փան 'ի Քն հաւառոցն վիայօրէն
'ի Դիլն քաղաքի. որոյ թաղաւորեալ ամս. 23:
3. Աշու Երկրորդ՝ որդին Ամբատայ առաջնոյ. սա
յարդեցաւ յոյժ 'ի Կոստանդին կայսերէ Յունաց. և
բաղրում մարտս պատերազմի մղեալ քաջութեամբ յինքն
զրաւէ զաշխարհն Հայրէնի, և կոչի Շահն շահ. որոյ
թագաւորեալ ամս. 25:

Աըմ-

4. Սմբատ Երերորդ՝ որդի Երերորդ Աշոտայ. սա թա
գալու որեաց յԱնի ամս. 32:
5. Աշոտ Երրորդ՝. սա եր նաև սպարապետ Հայոց, 25.
և ազա թագալու որեաց յԱնի Դաւատի ուստիկանէն
խօսյելաւոց Դիլին քաղաքի յաւու բա Երերորդ Աշո
տոյ արքայորդւոյ Ըստն շատի, և Գագիս արքայի
Վասպորտականի՝ որ է մի ՚ի, 15. աշխարհոց մեծ ին
Հայոց. սկսեալ յարե մուեան կողաննէ ՚ի Երևն կոր-26.
դըւաց, կամ Քորանունայ մինչեւ յԱսորականան
աշխարհն. յարեւից կու սէ մեւձ ՚ի քաղաքն Արտա-
վիլ. և ՚ի հարաւոյ աշխարհն կորձէից՝ որում երի-
կալով Ասորետանն մինչեւ յԱսորական աշխարհն ՚ի
հետապոյին կուսէ. յարում էն Վան, և Նախուն
քաղաքն. և այլ բարում քաղաք և զաւաք Են ՚ի
նամ. որպէս տեսանի յաշխարհուրութեան յայսմիկ:
իսկ Աշոտոյ Երրորդի թագալու որեալ ՚ի Դիլին քաղա-
քի ամս. 36:
6. Սմբատ Երրորդ՝. և սա թագառորեալ յԱնի ամս.27.
24: Յետ սորտ անիշխան եղեւ աշխարհ-
Հայոց ամս. 7:
7. Աշոտ յորորդ՝ որդի Սմբատայ Երրորդի. սա յետ
անիշխանութեան թագառորե Հայոց ամս. 8:
8. Աբաս որդի Սմբատայ Երրորդի՝ և Եղբայր Աշոտոյ
յորորդի թագառորե յԱնի ամս. 27:
9. Աշոտ ԿինդԵրրորդ՝ որդի Աբասայ թագառորե
ամս. 27:
10. Սմբատ յորորդ՝ կոչեցեան Ծահնշահ՝ որդի Աշո-28.
տոյ ԿինդԵրրորդի. սա թագառորե յԱնի ամս. 13:
11. Գաղիկ առաջին՝ որդի ԿինդԵրրորդ Աշոտոյ՝ և եղ-29.
բայր Սմբատայ Ծահնշահ՝ թագառորե յԱնի ամս.
բան և իննի:
12. Յահնես առաջին որդի Գաղիկ առաջնոյ. սա
եր սոյ հանճարեղ և իմաստուն. որոյ թագառորեալ
ընդ:

2.

ընդ Եղբար Խրում Աշտոյ յԱնի ամս. 13:
13. Աշոյ վեցերորդ՝ որդի Գագկայ առաջնոյ՝ և Եղ
բար Յահաննու՝ որ թագաւորեր յԱնի. բայց առ ոչ
եմուս Անի մինչև յօր մահուան Խրոյ: Սա եր այր
քաջ և հղոր. զի մով Հարմամբ յերկուս ճեղքեացը լ
քաջ զրասլարն Վրացի՝ զզրահաւորն:

24.

14. Գագիկ Երկրորդ՝ որդի Աշտոյ վեցերորդի. առ
յետ մահուանն Յահաննու արքայի թագաւորէ ՚ի քա
զաքն Անի ամս. 36: Սա հարեալ սաստակէ զրորս
թագարքաց՝ և Պարսից, ձերբակալ սունելով և ղիշ-
խանն դրու նոյս: Իսկ յետոյ հարեալ տայ զքաղ-
քըն Անի ցկացը Հռոմէց. և ինքն Երթեալ բնուիկ
՚ի կեսարիայ կոսպատովկացոց. և անդ դաւով Յո-
նոց ապահովնել մեռանի ՚ի կննդուսկաւիսբերդի նոյս:
յետ այնորիկ տիրեալ Յունաց աշխարհիս Հայոց ամս.
22: Եւ ապա բարձառ թագաւորութիւն Բագրատու-
նեաց, որ տեեաց ՚ի Հայս ամս՝ 358. բայց յայս ա-
մաց՝ 7. ամ անիշխանն է ննացեալ աշխարհս Հայոց.
ըստ որում ՚ի վեր անդր յայտէ. ամս՝ 22. և ընդ իշ-
խանութեամբ Յունաց ննացեալ. որք ողջոյն ամք են՝
29: իսկ Աշտոյ վեցերորդի որքան թագաւորեցին
ամս՝ զհաւասարին ոչ գտաք. որոյ վասն զսնցարարաք
դայնու. զի մի՛ յաւելորդ ինչ աստիւն Երեւեսցիումանց:

Բացադրութիւն և այլ թագաւորաց մերոց, որ ՚ի զա-
նազնն առհմէ Եղեն սերեալք:

Բայց և ընդ այն ժամանակս՝ յորս թագաւորեցին
Բագրատունիք ՚ի մեծն Հայս, թագաւորին և այլք
յայց կողմնաւ Հայոց. հետեւեայու ՚ի կարգս որոց ևս,
թէ և ընդ ժամանակս նոյնին եին և այլք թագաւորք.
պակայն առքա ևս եին իսկ պատկանալ թագաւորք
Հայոց. և ոմննք Երեւելիք և յաղթօղք ըստ որում
հե-

Հետեւին ստորև:

1. Գագիկ Երրորդ՝ առաջին արքայ վասպուրականի սիշխարհի մեծին Հայոց տոհմիւ Արծրունի . սա Երեք անգամ՝ պատկի ՚ի վերայ Հայաստանեայց՝ առ Եղիշագ յոտիկանէն Ատրպատականի և յամբրապետէն իսմայէլացոց յաւորս Սմբատայ արքայի առաջնոյ Բագրատունոյ, և որդւոյ նորա Աշոտոյ՝ որք յիշեցան ՚ի վեր անզը: Եր և սա այց հանձարեղ և քաջ, և յաղթօղ ՚ի պատերազմի. զի բաղմից Եղբարքն իւրով Գաւրգենաւ տուեալ մարտ պատերազմի ընել Հագաւուցիս՝ հասուցանէր նոցա հարուածս անհնարինա:

2. Աբաս Երկրորդ՝ որև կոչի Շահնշահ. սա թագաւորէ ՚ի կարս քաղաքի. որ է Ղարս, հրամանաւ աղ գապետին իւրոյ Գագիկայ արքայի՝ որ թագաւորէր յԱնի ՚ի, 420. թուին Հայոց:

3. Գագիկ չօրորդ որդի Աբասայ Երկրորդի Շահնշահ կոչէցելը. սա ևս թագաւորէ ՚ի կարս: Բայց յետամաց ինչ տուեալ զքաղաքն ՚ի Տուծիկ կայսր Յունաց՝ առնու փոխանակ նորս ղծահիւաւ ղղեակն՝ կամ բերդն, որէ յաշխարհի փոքուն Հայոց, և անդ բընակի:

4. Աշոտ Եօթներօրդ. սա թագաւորէ յԱնի յաւուրա Զմշկիկ կայսեր Յունաց. և դրստիգ Եղեալ նմա . 80000. զորք՝ փառաւորի մեծապէս ՚ի նմանէ: Եւ սա այս Զմշկիկ կայսր ևս եր աղդսու Հայ՝ ՚ի Յերապօլեայ քաղաքէ Հայոց, որ այժմ յանուն նորս կոչի Զմշկածագ: Սա եր Տորու ՚ի տան թագաւորին Նիկիիորայ. զորս սպանանել խորհրդով թագուհոյն առնու իւր կնութեան ղթագուհին, և թագաւորէ ՚ի կոստանդնուպօլիս. և ժողովեալ զզօրս միաբան ընդ թագաւորին Հայոց Աշոտոյ այսմիկ, էաւ ՚ի կեսարոյ մեծէ մինչև ՚ի Բաքելն, և մինչև Յերուսաղէմ քաղաքս՝ 300. ապա տայ բաղում պարզես և պատիւ

ՆԲ.

ՆԳ.

ՆԴ.

ՆԵ.

այս արքայիս մերու մ Աշոտոյ: Եւ յետ. 5. ամսոց հը բանտորեալ ՚ի թագաւորութենէն, թագաւորեցուցանէ վախանակ ի օր զվասիլ դրդի Օրամանոսի . և ինքն երթեալ կրօնաւորի ՚ի վանս . և բարեոք ասպաշխատ-
րեալ վախճանի:

- Դ. Զ.** 5. Դիերենիկ առաջին . սա յետ մահուան Գագկայ արքայի առաջնոյ թագաւորէ ՚ի Վասպուրական աշ-
խարհին . կեցեալ ամս ինչ մեռանի:
- Ա. Ե.** 6. Դիերենիկ երկրորդ . սա թագաւորէ յԱնձեացեաց
գաւառ ին՝ յաշխարհին Վասպուրականի ՚ի , 424 .
թուին Հայոց:
- Զ. Զ.** 7. Աշոտ ութերրորդ՝ սրապ Աննեքարիմ արքայի Հայոց
և թուն Գագկայ արքայի . սա ևս թագաւորէ ՚ի
Վասպուրական աշխարհին :
- Դ. Յ.** 8. Աննեքարիմ առաջին՝ և թուն Աշոտոյ ութերրո-
րդի արքայի Հայոց . սա եր ՚ի տոհմէ Արծրունեաց՝
որ ՚ի մկրտութեան կոչեցաւ Յօհաննէս: Եւ սա թա-
գաւորէ ՚ի Վասպուրական աշխարհին . և ապա ՚ի
զօրանալ աղջին թուրքաց ՚ի կողմանաւ արևելից, տէ
տանէ՝ Եթէ ոչ կարէ սանանել, կամ յազթել նոցա ,
թողեալ զաշխարհս իւր՝ տայ ցԱլասիլ կայսրնՅունաց
քաղաքս 10: բերդս՝ 62: և գեղու մեծամեծս՝ 4000:
Եւ ինքն երթեալ ՚ի կողմանս արևմուխ . 400000 . ա-
րամբք բնակի ՚ի Սեբաստիայ մայրաքաղաքի առա-
ջին Հայոց:
- Ճ.** 9. Դաւիթ առաջին՝ որդի Աննեքարիմսայ առաջնոյ.
սա յետ մահուան հօրն թագաւորէ ՚ի Սեբաստիայ շ-
զի եր սա այր քաջ և զօրաւոր յոյժ:
- Ճ. Ճ.** 10. Դաւիթ երկրորդ՝ անհողին անուանեալ՝ որդի
Գագկայ ՚ի տոհմէ Բագրատունեաց: Սա եր այր բա-
րեպաշտօն և քաջ՝ որ , 20000 . զօրոք հարձակեալ
՚ի վերայ, 150000 . զօրաց Պարսից հարկանէ զնոսա
սառտիկ հարռւածով , և վանէ յերկրէ իւրմէ . որոյ
թաւ-

թագաւորեալ Աղօւանից ամս ինչ՝ մեռանի :
 ՀՀ . կորիկէ առաջին որդի Դաւթի Երկրորդի՝ կոչեցեալն անդողին . աս թագաւորե յարքայսնիստ քաղաքն Լոռէ Աղօւտ գաւառի մնձին Հայոց՝ յ՛՛ւահ աշխարհին : Եւ ՚ի կարգս թագաւորացն Բագրատունեաց ՚ի վեր անդր չդնեցըն ղսոսա պատճառն է այս, զի տոքա հումկ յետոյ թագաւորեցին ՚ի վերայ աշխարհին Աղօւանից : Բայց թէկ մերս դադարեաց յայնմ ժամանակի թագաւորութիւն ՚ի բագրատունեաց առհմէ . սակայն ոչ խսպառ որպէս կարծ Են ոմնք : Վասն զի և ՚ի առհմէ անտի է իսկ թագաւորութիւն Վրաց լուս հաստատելոյ ոմննց . և մանաւանդ ինքեւնք սինտեն առ այս : Եւ զի մինչև ցայսօր դայն անուանակցութիւն տանի արքունի նոցա՝ քաջն Հերակլիսո . որ արդարե է արժանի գովեստի և միապատճեմեան : Քանդի է այր յոյժ երկիրած յԱծ և բարեպաշտոն, հանճարեղ և խմատասեր, առաքիսի և հեղ յոյժ . և մանես անդ երսիս տագետ ազգիս Հայոց, արի և քաջ ախոյեանն ՚ի Հերակլիսո արքայս այս : Որպէս զի համբաւն միայն դահի հարեալ պակուցանէ զթշնամիսն իւր՝ որք շուրջ դիւրե Են : Զի սա յաւետ զոիս և դգիշեր աքնելով յովնասաժման վաստակուք և մէծաւ աշխատասիրութիւն ջանայ և Ճգնի ՚ի մարտ պատերազմի յարագս Քրիստոնէից՝ որ ՚ի Քրիստոս հոռառոց : Եւ տուեալ բաղում պատերազմանն ընդ Պարսից իւրօֆի շահատակէլով՝ նուածէ ընդ իւրե նոցին իշխանս յոլով՝ առնելով և հարկատուս մինչև ցայսօր ինքեւն . և ընծայաբերք յոգունք եղեն . յիշխանաց Հագարացոց մերձակացից ևս եղեն ընծայաբերք : Նա զի զբաղմաց կալեալ և մէծամեծ իշխանս Պարսից՝ արձակէ մէծահոգութեամբ : Այլև մանաւանդ տայ պատերազմ անընդ հատ ընդ բարբարոս և խուժադուք, ժանեւ

և դժողակ՝ անագորոյն և մարդախանձ Հիւսիսաբը-
նսկ լեռնականացն, որև ասի Լեկղի. որպէս յայտ
է համայնից որոց մեծաշարիք ոճին եղեռնափորձու
թեան : Եւ սոյա հանապաղ հասուցանէ հարուած ս
սաստիկս . սակայն ոչ դադարին երբեք ՚ի չսրեսոց
իւրեանց : Եւ այլ բաղրում պատերազմունս տուեալ՝
ընդ արձակէ զահմանս վրաց՝ քան զոր եր սո. Նախ
նեօք իւրովք և ջանայ մրշտ նուլ ամայի՝ կամ անմար
դաբնակ աւեղիս բնակչոք . որև ուրեք ուրեք լցեալ
իսկէ . և այլ գործք աօրին բարութեան յոլովք Են ըստ
որում արդէն իսկ վկայել մարթին ակսնատես քն գըլ-
խովին : Այլ մեք այսքանս առ այս' և առ ՚ի յոչ խըս-
րելցն և զանազաննելցն յիւրմէ աղգէ զաղգս Հայոց
յիշատակեցաք ՚ի մերումն մատենի , զի յատիւենա-
կան յիշատակն օրէնութեամբ եղիցի :

Եւ արդ՝ թողլով զայս , զի մի՝ մոռապուք զկարգս
թագաւորացն Հայոց՝ որք թագաւորեցին ՚ի կիլիկեայ
հետեւսոցք որոց ևս : Բայց Նախ գիտելի է , զի
Գրագիկ չորորդ արքայն Հայոց այն՝ որ թագաւոր եր
Վանանդայ և կարուց . առ երթայ առ կայսրն Յու-
նաց առ ՚ի տեսանել զնա . զի ընդ իշխանութեամբ
եր նորա : Իսկ ՚ի դառնան եկեալ ՚ի կեսարիայ՝ լսէ
թէ , Մարկոս ոնն մետրապօլիտ կեսարու՝ ունի շուն
մի . և զանուն շանն կոչեալ է Արմեն վան ստելու-
թեան՝ զոր առ աղգս Հայոց ունին Հոռոմք : Զի ամ
աղգք յաղագս քաջութեան Արամայ Նախնոյն մերոյ
որպէս յայտէ վերագոյն , կոչեն զաղգս Հայոց Արմէն :
Ուստի թագաւորն Գրագիկ երթայ առնել իջևանս
առ մետրապօլիտն այնմ՝ և նորա ընկալեալ զնա ու-
րախութեամբ մեծաւ : Իսկ յորժամ ընդ գինիս մտին ,
առէ արքայն՝ լուեալէ իմ թէ , ունիս դու շուն գե-
ղեցիկ՝ ցոյց ինձ , զի տեսից : Ասէ մետրապօլիտն՝ ա-
հաւասիկ առ դուրսէ : Եւ ասէ ձայնեա , զի եկես-
ցէ

ցէ այսը : Եւ նա ձայներ զնյլ շան անուն , և ոչ
դիրն . իսկ շունն ոչ ոստնոր՝ և ոչ 'ի ներքս գայր :
Յայնժամ ասէ թագաւորն ձայնեա զնա իւրով նո-
նուամբն : Եւ իւրեւ ձայնեաց արմէն արմէն , վաղիս-
դակի 'ի վեր յարեա ' և եկն : Ապա ասէ թագաւորն
ընդէ՞ր եւ կոչեալ դմա ղայդ անուն . ասէ մետրա-
պօչիսն , դի մանուկէ : Որոց ազատ ու թագաւորն
հրաման տայ ծառայից իւրոց , և ասէ , բերեք ղըուրձ
մի մէծ ' և արկէք անդ ղըռնն . և հաղի կարացին
արկանել : Եւ ասէ թագաւորն , արկէք և ղեպիսկո-
պոդ , թող տեսից մանո՞ւկ է շունդ որպէս ասաց
նա . իսկ նա լոյր ' և ազաջէր : Եւ ասէ թագաւորն ,
արդ խմանաւ խթեցէք ղշունդ , դի կերիցէ ղդա . և
նա առ կոկծի ցաւոյն ' դի ժանե՞ցն , կամ առամամբ-
քըն ' և մագլոքն ' կամ ճանկերովն պատառ պատառ
կերձեալ զնա մինչև մեռաւ : Եւ ասէ ' արդ գիտա-
ցիր եթէ մանուկէ արմէնն . և նիքն կողոպտէ ղե-
պիսկոպոսարանն ' և այլ ոչ տեսանէ ղկայարն : իսկ
Գրադիկս այս յառուր մրում գնացեալ 'ի յորս ' և եր
արբեալ . և 'ի տօթ ժամու եջ յերիվարէն հանգչիլ
ընդ հովանեաւ ծառոյն . և ոչ այլ ոք գոյր ընդ նը-
մա . բայց միայն մանուկ մի փոքրիկ : Քանդի զարքն
ամ ցրուելլք եին ղիետ օրսոյ : Եւ պատահեալ նմա
տրանց Յունաց ' և ծանեան զնա . և բարձեալ տա-
րան 'ի բերդ մի : Եւ իւրեւ սիմափեցու 'ի գիտոյն ,
երաց զայս իւր ' և ասէ , ո՞ւր եմ ես : Ասէն Հոռոմ-
քըն ' ո՞ւրէ մետրապօչիսն մեր Մարկոս . և ընկենուն
զնա 'ի պարիսպ բերդին , և մեռանի : Եւ զմանուկն
որ եր ընդ նմա կալեալ վաճառեն . և գնեալ վա-
ճառականի մրոյ ' որ եր աղդ ու հայ , և առնէ իւր
փեսայ : Եւ այս բարեխախտիկ մանուկս իւրեւ ղարգա-
ցեալ լինիւր այր , երթեալ 'ի սահմանս կիլիկոյ ' անդ
բարեկամանայ եալիսկոպոսին Հոռոմոց ' որ եր 'ի բեր
դի

դի մրում, զոր բարձր բերդ կոչեն. գոյով և սիրելիք միտեանց՝ և բաղում առուրս ուտեն և ըսպէին՝ ի միա սի՞ն: Բայց դիեն՝ զոր գործեցին Հոռոմք ընդ թագուարն մեր Գագիկ՝ ընդ աղքական իւր, ոչ Հաներ սցըն ՚ի մասց իւրոց. այլ խնդրեր զառիթ, զի կարասցէ այնր աղապաւ գրեժինդիր լինիլ ՚ի նոցանե: Եւ իբրև գտեալ դժամ՝ զի տեսանէ եթէ ոչ ոք կոց ՚ի բերդին բայց միայն եսիսկոպոսն և պատանի մի ընդ նմա. և ամ պաշտանեցքն եսիսկոպոսն ելաւլք էին արտաքս ՚ի պետս ինչ գործոյ իւրեանց. յայնժամ սպանանէ զեսիսկոպոսն և զպաւանին՝ որ ընդ նմա անդէն. և ինքն բռնացեալ ՚ի բերդին զարձնոց տոկաւ առ սակաւ՝ մինչև տիրեն նա՛ և որ դիք իւր՝ և թռռունքն աշխարհէն կիլիկեցոց: Ուզ թէ որպէս տիրեցին հետևելոյեմք զինի. զի տա եղի սկիզբն Հայոց ՚ի աննն կիլիկեայ բնակեցելոց. և ՚ի սմանէ աճեալ զօրացան և բաղմացան մինչև ցայսօր. և այժմ ևս է անդէն բազմութիւն Հայոց:

Բացադրութիւն թագաւորացն կիլիկեցոց:

ՃԳ:

1. Խակ ՚ի թուին Հայոց. 527. քաջ իշխաննն Հայոց թրոքէն՝ որ էր արեանստու Գագկաց չորորդի արքացին մերոյ: Սա զօրացեալ առնու նախ զամրոցն կա սփառաւայ. և սպաւ ելեալ ՚ի Տօրոս լետոն՝ որ է մեծ քան զամ լերինս՝ և երկայնանիստ յոյժ. զի տարածեալ ՚ի սահմանացն Պամիկլից՝ ձգի յարեմտից յաւրելո կոյս անընտ հաստ աղխաղխմամք լերանց՝ կամ կրամաք մինչև ՚ի Հնդկաց սահմանս՝ յերկուու հաստ ներք գոգացես զբորը Ասիա. և ՚ի տեղիս տեղիս՝ ընդ որս անզանէ՝ փոխէ զանուն իւր բառ զանազան աղջացն: Ոի մասն՝ որ պատէ զկողմանն Հնդկաց՝ կոչչի Եմառն լետոն. և որ առ սահմանոք մեծին Հայոց՝ կոչի

կոչի Կորդւաց, և ՍԻՄ, և Նպառ. և առ Կիլիկեց-
տովքն՝ կոչի Տորոս: Եւ մասն ինչ, որ ՚ի կողմանս վո-
քուն Հայոց ձկի՝ կոչի Անտիոքորոս: Եւ անտի իշեալ
Ռոբենի՝ առնու ղլեռնային կողմանս Փափիոյ ՚ի
բաց վանելով զՅոյնս՝ ի վրեժինսդրութիւն արեան Դադ
կոյ արքացի: Եւ ինքեան ընակեալ ՚ի կոռմոջոր, ։
վախճանին և անդ. որոյ տիրեալ Հայոց ամս. 20: Յոր-
մէ և սերեալ աղդ Խշամանաց և Թագաւորոց Հայոց
՚ի Կիլիկեայ՝ կոչեցան Ռոբենեանք, օրպէս սերելէն
Արշակայ Արշակոնիք, և ՚ի Բագրատայ Բագրա-
տունիք:

ՃՊ.

2. Կոստանդին առաջին՝ որդի Ռուբենի առաջնոյ. ։
սա յետ մահուան հրնի քաջութեամբ կալեալ ԴԻՐ-
ՂԵԱԿՆ Վահկայ՝ որ էր ամուր և անուանի բերդ Հայոց
՚ի Կիլիկեայ առ Տորոս լերամբ, Հաստատ և սնդ ըղ-
տերութիւն. և առնէ սաստիկ պատերազմունս ընդ
թշնամին. որոյ տիրեալ ամս. 5:

ՃԵ.

3. Թորոս առաջին՝ որդի Կոստանդեայ առաջնոյ. սա
տիրապետեալ փոխանոսկ հօր իւրոյ՝ առնու ղվրեժ մա-
հուան Գագկայ արքայի Հայոց ՚ի Յունաց՝ որքը ըղ-
նա սպանին, քանի առեալ ղբերդն կնդուսկաւին՝
որ նոքայ սպանին ղԳագիկ արքայն, կործանէ ըղ-
նա, և այլ բաղում մեծամեծ քաջութիւնս առնէ: ։
Վասն որոյ գաւառն Կիլիկեցւոց յանուն նորա կոչե-
ցաւ երկիր Թորոսի. որոյ պայտղատեալ Հայոց ամս.

Քանի և Երեք:

ՃԶ.

4. Լեռն առաջին՝ որդի Կոստանդ Ել առաջնոյ՝ և Եղ
բայր Թորոսի առաջնոյ. սա առնու ղմացրաքաղաքն
Մամետիա՝ որ էր ՚ի Կիլիկեայ, և ուր ինքն ՚ի պա-
շարիլն իւրում ՚ի դօրացն Յունաց՝ Ելեալ քաջութիւն-
արտաքս պարապէն՝ Եհար ղնոսա առնելով սրահա-
րակ. առնու և զայլ քաղաքս Կիլիկեցւոց. նաև ղԱ-
ղաղ քաղաք Ասորուց՝ որ է մերձ, ՚ի Բերիայ քաղա-

Քանի,

քըն, որէ Հայուպ. և տիրեալ ամս. 15: և առկա յունչ քաջութեան նորա կօշէին ղնա նոր Աժդահակ. բայց յետոյ կազմնաւորեալ եղել ՚ի կայսերէն Յունաց՝ Հանդերձ երկու որդի ովքն, Ծուբինառ և Թորոսիր: 5. Թորոս երկրորդ՝ որդի Լևոնի առաջնոյ. սա եր սյր Խմաստուն և հմտուտ զրոց. որև ընդ հօր և ընդ եղբար իւրում Ծուբինաց եր ՚ի կալմանս յաւուրս Պետականութեն կայսեր Յունաց: Խոկ յետ մահուան կայ սերն ղերծեալ ՚ի ձեռաց Յունաց, գայ ՚ի Կիլիկեյ, և ժողովէ առ Խնքն ղամ իշխանս Հայոց. և անդրէն յինքն կորդէ ղկիլիկեայ. և առ եալ պատերազմ ընդ մանուել կայսեր յունաց՝ ձերբակալ առնէ ղիշխանս զօրաց նորա. և յետոյ հաշտութին արարեալ ընդ նը մա պատուի յոյժ ՚ի նմանէ: Սա ղի երկիցս ևս տուեալ պատերազմ ընդ խլիճասլան Սուլթանին յաղթէ ՚նմա՝ որ ՚նստէր յիշխինքն: և տիրեալ Հայոց ամս. 14:

ՃԸ. 6. Մըեհ առաջնոյ՝ որդի Լևոնի առաջնոյ. սա յետ մահուան եղբարց իւրոց տիրէ Հայոց ամս. 7:

ՃԹ. 7. Ծուբէն երկրորդ՝ որդի Ստեփանէի՝ և եղբայր երկրորդ Լևոնի՝ և առաջնոյ արքայի: Սա խաբէութեամբ ըմբռնեալ յիշխանէն Անտիոքայ քաղաքի՝ ղնի ՚ի բանտի. և յետոյ գտեալ աղաստութին՝ զառ նայ անդրէն յերկիր իւր, և սունէ բաղում բարերարութինս. և կրօնաւոր Եղեալ մեռանի. որոյ տիրեալ ամս. 22:

ՃԺ. 8. Քիլիս՝ եր որդի իշխանին Անտիոքայ. սա յետ մահուան Լևոնի առաջնոյ՝ որոյ և փեսայ եր՝ տիրէ Հայոց ամս. 3:

ՃՃԱ. 9. Լևոն երկրորդ՝ որդի Ստեփանէի, և եղբայր Ծու բինի երկրորդի. Սա Ելեալ ընդդեմ Ծուստումն Սուլթանին խամայելաց ոց, հարկանէ ղնա և ղանհամար զօրս նորա. հարկանէ և ղըրս թուրքաց. և առեալ

ՂԱԱՐԻԱ գաւառն փոքուն Ասիայ. և զան բաղրմ՝
քաջոթեաննյն եղեւ առաջին 'ի առհմէ Ռուբինեան։
Սա ընկալու զիմսդ յերկուց Թագաւորաց՝ յԱմբու-
րեն գուանկաց, այսինքն Բնքնակալեն Ալտանաց,
և 'ի կայսերէն Յունաց, և 'ի թուին Հայոց՝ 646.
օծանի թագաւոր Հայոց 'ի Տարան քաղաքի Կլինկե-
ցոյ՝ ուստի եր Միքաղան Առաջեսլն Պղղոս, և որոց
հայրապէտ եր Սբ Ներսէս Լամբրնացին՝ որդի իշխաննին Հայոց՝ օշին կոչեցելոյ, որ եր իշխան Լամ-
բրոն քաղաքին Հայոց, և այլ գաւառաց Կլինկեցոյ։
և Լեռնի թագաւորեալ Հայոց ամս՝ 35:

± Օ. Հեթում առաջին՝ որդի կատանդեայ՝ առագ պա-
րունին Հայոց, որ փեսայցեալ Լեռնի առաջնոյ ար-
քայի, առնու զյուտոր 'նորա' զյուտոր Զապէլ՝ որ
նախ լեալ եր կին Քիլիաց արքայի Հայոց՝ որդւոյ
իշխաննին Անտիոքաց, որեւ յայտէ 'ի վեր անդր։ Սա
սա Հեթումն զինի թագաւորելոյն երթեալ առ Ման-
գոյ խանն՝ որ եր կայսր Թաթարաց, դարձուցանե ըլ-
նա 'ի հաւատու, զի ամ տամբ իւրզ 'ի ձեռն Հեթ-
մոյ արքային մերոյ հաւատոյ 'ի Քն, որ Եղեւ թի-
կունք Հայոց զնմ՝ առուր կենաց իւրոց։ և օգնու-
թիւն բաղրմ առեալ Քիլիանէից, զի աղատեսղեն
զՍբ Երկիրն։ Եւ յորմէ առեալ զինորուածն Հեթմոյ
արքայի՝ դառնայ անտի 'ի Հայո մեծաւ փառք. և
առնու 'ի Թուրքաց զԳիլերմանիկ քաղաք փոքուն
Հայոց, որ և կոչի Մարաշ. և զՊէհեստին՝ որեւ ա-
նոտիկ և անմատչելի քաղաք փոքուն Հայոց 'ի մէջ
Հասան մարոյ և Թապանաց քաղաքին, որ և ըստ
Տաճկաց Պէսնի։ Եւ մինչ եր 'նա յերկրին Թաթա-
րաց, ելանէ Առլիթանն Եզիպոտոսի, և առնու զԱստ-
րեսուան, և յուեալ 'ի կինկեն՝ զերէ զորդի արքային
Հեթմոյ զԼեռն. զոր Թափեալ Հեթմոյ՝ հանէ յԵգիալ
տուսէ, թագաւորեցուցանէ փոխանակ իւր. և ինքն
կըրո-

ՃՃ.

ՃՃ.

կրնառոքալ մեռանի, որոյ թագար որեալ ամս՝ 45:
 11. Լևն Երրորդ՝ որդի Հեթմայ առաջնոյ արքայի
 Հայոց և Թոռն Լևնի արքայի երկրորդի, որ ՚ի
 Զապէլայ դատերե նորին։ Սա ըմբռնեալ ՚ի պատե-
 րադմի ՚ի զօրաց Առլթանին էգիստոսի, տարեալ Ռ-
 նի լշջ խստու։ Եւ ապա պատաւալ սնափի զայ առ-
 հայր իւր Հեթում. և նորա ընկալեալ զնա փառոք՝
 թագառ որեցուցնե փոխանակ իւր. օրպես և ՚ի վեր
 անդր յայտ։ Սա այս Լևն արքայս եր առատա-
 ձեռն յոյժ, և առաջինին և անցիշաչար, և սիրելի
 ամսնեցուն, շնեալ ուստ մասրան բաղուն փարզա-
 պետաց, պատուեր ուստ մասրան ան. որ և փան քա-
 ջութեանց իւրօց պատոի ՚ի թաթարաց յոյժ։ Թա-
 գաւ որեալ ամս, 28. ՚ի կիլիկայ։

ՃՃ.

12. Հեթում Երկրորդ՝ որդի Լևնի Երրորդի։ Սա ոչ
 կամեր դնել զիմագ ՚ի զլուխ իւր իւրե ամս՝ 8. այլ
 կամեր կեալ ՚ի կարգս կրծնաւորութեան։ Եւ սու կու-
 րացուցեալ լինի յեղորե իւրմէ Մեխառայ՝ ընկալնու
 և վերստին յԱնց դաւանթիւն. և դարձեալ կալու
 զթագաւ որութիւն ամս, 2։ Եւ միաբննեալ ընդ կա-
 սնութի կայսեր թաթարաց, տայ պատեշալմ ասս-
 տիկ ընդ դեմ թուրքաց։ Այլ և առաւալ դդու ստր
 իւր նսա կնութեան՝ դարձուցնե զնա ՚ի հաւասա-
 քիրսուննեութեան։ Սորու է արարեալ ղհանմառօս պատ-
 ճութիւն զննձնե և զիւրոց ուսանսու որ տողիւ ՚ի վեր
 ջն Անաշունչ մատենին։ Իսկ այս ինքնակալ կայրա-
 թաթարաց, որ եւա զիւր կնութեան դուստրն Հեթ-
 մայ արքայի. ՚ի թուի ֆրէշին, 1300. հաւսուացեալ
 ՚ի Քն մերտի հանդ եւձ մէծամեծոք յոզումբք թա-
 թարաց՝ վասն սքանչելեացն եղելոց ՚ի վերայ ման-
 կանն, զոր ծնեալ կնոջ նորա դասերն Հեթմայ ար-
 քայի Հայոց. քանդի ծնանի նա մանուկ մի գարշա-
 տեափի և կոպտատարազ. այլ յորժամ մերտեցին զնա-
 նու-

սուկն ըստ խրառու մօրն , եղև նա յոյժ դեղեցիկ և փայէլուշ : Սա դամ առուրս կենաց իւ րոց էք նիդակամ- կից և օվնական Հայոց ընդդէմ թուրքաց , և արա- բէալ բաղրամ բարութիւնս :

23 . Թարուս երրորդ՝ որդի Լևոնի թագաւորէ Հայոց
ամս՝ 3 :

24 . Ամբատ Գլնդէրորդ՝ որդի Լևոնի թագաւորէ հայոց
ամս , 2 :

25 . Կոստանդին երկրորդ՝ Եղբայր Ամբատայ թագա-
ւորէ ամ , 1 :

26 . Լևոն չորրորդ՝ որդի թորոսի երրորդի թագաւորէ
ամս՝ 3 :

27 . Օշին որդի Լևոնի երրորդի , և Եղբայր Հեթմայ
երկրորդի . առ յետ մահուան Լևոնի եղբօր որդուց
իւրոյ թագաւորէ ամս՝ 13 :

28 . Լևոն Գինդերորդ՝ որդի օշին թագաւորէ ամս՝
քսան և մի :

29 . Յօհաննէս երրորդ՝ որ և կոչի Ճուռան հօրա-
քեռ որդի Լևոնի թագաւորէ ամ , 1 :

30 . Կիտ Եղբայր Յօհաննու երրորդի արքայի Հայոց.
սա թագաւորէ ամս՝ 2 :

31 . Կոստանդին երրորդ՝ աղքական Լևոնի արքային՝
և որդի Պաղտնի մարախնձանտի թագաւորէ ամս՝
Եօթն :

32 . Լևոն վեցերորդ վերջին՝ և Գինդ երրորդ թագաւոր
Կիլիկեցոց : Սա թագաւորեալ յոյժ ասկաւ . և եր-
սցը բարեպաշտոն և երկիւղած՝ յԱնց , և առաքի-
նասէր վարուք , որոյ տուեալ այնքան բաղում պա-
տերազմ վտան՝ ի Քն Հաւատոցն ընդ Աբուլահեթ
հաճի դերիքէ Սուլթանին Հագարացոց՝ մինչ զի
գերիվարի ՚ի ձեռս նորուն հանդերձ թագուհեան
և միով դատերբն իւրով ՚ի Բաբելոն . և յորմէ անդէն
եղեալ ՚ի բանափի . մինչև ՚ի յոյժ նեղիլըն՝ գրէ թուղթ
մէ-

ՃՃԵ .

ՃՃԶ .

ՃՃԵ .

ՃՃԸ .

ՃՃԹ .

ՃԻ .

ՃԻԱ .

ՃԻԲ .

ՃԻԳ .

ՃԻԴ .

մեծաւ աղաջանօք առ թագաւորն Սպանիացւոց՝ Յօհաննէս առաջին կոչեցելոյ, որ ըստ նոցա Ճուան արիմեր, ինդրելով 'ի նմանէ', զի աղատեսցէ դնոսա 'ի գերութենէ յայնմանէ': Եւ իբրև հասեալ թուղթն առ արքայն Սպանիացւոց՝ ընկալեալ նորա մեծաւ որախութեամբ, յղե թուղթ փութապէս ըստ խընդրուածոյ նորին առ Առլիթանն Հագարացւոց հանդերձ ընծայի ք բաղմօք. և ինդրէ 'ի նմանէ', զի արձակեսցէ զԼևոն արքայն Հայոց՝ հանդերձ գերեսքն. և նորա տեսեալ զայս' արձակէ դնոսա առ նա: Եւ 'նոցա ելեալ անտի' երթան յիսպանիայ առ արքայն Սպանիացւոց. և նորա ընկալեալ զարքայն Հայոց մեծաւ փառոք' պատուէ արքայապէս: Քանդի սուեալ նմա ղՄադրիտ մարտաշաղաքն՝ որ այժմ է արքայանիստ բոլոր թագաւորութեան Սպանիայ, և է 'ի նոր կատարիլիս գաւառի առ Տագոօգետով յարևմտից կուսե', և զայլ բերդս և գիւղօրէս բաղումն տուեալ թագաւորեցուցանէ անդ իբրև ղերկորդ իւր՝ տանիլով և ղթագ. 'ի գլուխ իւր որպէս և էր 'ի Հայս: Ոի և կոչեին զնա Սպանիացիք, հին թագաւոր Հայոց, և նոր Սպանիացւոց. և թագաւորեալ նորա անդ ամս' թ. առնէ բաղում բարեկարգութիւնս, և օրենսդրութիւն սահմանադրութեանց: Եւ ապա լունը խաղաղասէր արքայիս Հայոց զայնուկ շփոթին և խըռովութեան՝ որ անկեալեր 'ի մեջ Գալլիացւոց, այսինքն ֆրանքսըրդաց, և Անգլիացւոց՝ կամ Բնիլիղաց, զի սաստիկ պատերազմ ունեին ընդ միմեանս, նոր հեցաւ երթալ յաշխարհն Անգլիացւոց, գուցէ միջնորդ ելով թերեւս հաշտեցուցեալ դնոսա խաղաղացու սցէ: իսկ յորժամ գնացեալ մինչ դեռ ոչ էր ժամանեալ անդ, այլ հասանելով մինչև յԼուտետիա՝ որէ Փարէղ արքայանիստ քաղաքն ֆրանզսըրդաց, վախճանի անդ, և անդ ամփոփի 'ի Սէլեսաինսց եկեղեւ:

ղեցող նոցա : կայ և մինչև ցայսօր Մարմարոնեաց քարի շինեցեալ գեղեցկաշէն Ծիրին՝ կամ Գերեղմանն որոյ . դի փորագրեալ է 'ի վերայ արձանի Ծիրմին , կամ քանդակեալ է այսպէս , թէ՝ աստին է ամ- փոփեալ հինգերորդ՝ Լևոն թագաւորին Հայաստա- նեաց :

Եւ յետ գերութեան Լևոն թագաւորիս սցարիկ , բար ձառ և թագաւորութիւն Հայոց՝ որ 'ի կելիկեաց , 'ի թու ի Փրկչին , 1373 . որ մինչև ցայսօր Են ամք 399 . թեև Արքաղան կաթուղիկոսն մեր Ղաղար 'ի յութ հարիւր թուին Հայոց գրե բառնութիւն 'ի Դրախտ ցան կալոջն ըստ իւրաքանչ հետազոտելր . սակայն մեք ևս ոչ հարեւան . ի զորմ՝ կամ անվերահասութեամբ եղած դայը թիւ . աստանօր , և կամ ընդդէմ ինչ երբեք գր- ուածոյ Արքաղան կաթուղիկոսին մերոյ . այլ որպէս որեք որեք գտաց յոմանց ալատմագրաց : Քանդի և զայս գտաք 'ի պատմութեանց Սպանիացւոց . դի գրե Արուլահէթ հաճի Իերիփէ Սուլթանն որ ար- ձակեաց զԼևոն թագաւորն մեր առ թագաւորն Սպա- նիացւոց , գրեաց և թուղթ առ 'սա ընդ նմին , և եր յայսմ թուղջ՝ որ ըստ նոցա , 784 . և յոմեւանն թե- ձեպ՝ որ պատասխանէ Սեպտեմբեր ամսոյն Հռօմայե- ցւոց , և Հռոմ ամսոյն Հայոց , և Թիֆրայ ամսոյն Ա- ղարիայ . որև այժմ է թիւն Տաճկաց՝ 1185 . և այս համեմատ է մերս եղեալ թուցոյն . վասն որոյ և մեք այսմ հաճեցաք . այլոց որպէս կամք իցեն :

Եւ յետ այնորիկ յամի Տեառն . 1386 . ել աշխար հակործան բռնաւորն Լանգթամուր . որ եր 'ի կոդ կամ 'ի կոզովիտ գաւառէ մէծին Հայոց , որ և կոչի Սարթափ . և այս գաւառ է Արարատեան աշ- խարհի՝ ղթիկամբ լերինն Մասեաց , սահմանակից ծրաղկոտն կոչեցեալ գաւառին : Եւ դի սա այս Լանկ թա-

Թամնորս երթեալ անոտի 'ի խորասան , անցանէ 'ի Սյրունեդ' որ է քաղաք թամբարաց , և անդէն զարցեալ առնու դքաղաքն նոցա , և ապս տիրէ ամ երկրին խորասանու . և անոտի անցեալ հարկանէ դեր կիրան Պարսից . և դշայց աշխարհն . և 'ի վան առնէ հարուածս սաստիկ կոտորուածոց : Եւ Եկեալ աւ-
տրէ դիլեւ աստիայ' որ ըստ Տաճկաց Ալփադ . և Հա-
սեալ յԱնկու բիա կանու դիլրում Տայաղիդն՝ դեղ-
բայցն խոնդ քարին Տաճկաց : Ապա երթեալ հարկա-
նէ և դվարաց աշխարհն , և դմիջագետս , և դեղիպ-
տոս կացուցանէ 'ի հարկի :

Ուստի և յօրմէ հետեւ բարձրաւ իշխանութիւն ամե-
նուտ յաշխարհէն Հայոց մինչեւ ցայս վայր : Բայց
հուսկ յետոց ոճանք արք 'ի յԱրցախ աշխարհի մե-
ծին Հայոց , որ ըստ Տաճկաց Ղարաբաղ , զօրացեց
յոյժ սակառուք արամեք՝ ամրանալով 'ի լերինս , և
յանտառախիտ տեղիս . յարձակմամբ և մերմ 'ի վեր-
թնամեաց հալածականս առնելով՝ հարկանեին և ըլ
յոկունս 'ի թշնամեաց . որպէս և յոլովից յայտ է , դի
բաղմից այնքան տուեալ դմարտ պատերազմի ընդ
Տաճկաց՝ մինչ զի 'հարեալ հալած էն 'ի սահմանաց
իւրեանց դի վերաց յարուցեալ զամ թշնամին , և ժա-
ռանկեալ դերկերս իւրեանց՝ որդի 'ի հօրէ առնելով
մինչեւ ցայսօր՝ ունին դիշխանութիւնս իւրեանց :
Եւ արդ՝ իշխանք Արցախ աշխարհին Են այսոցիկ .
առաջինն՝ որ ըստ նոցա կոչի Մելիք Աղամ . սա է
այր խոհեմ , և քաղաքավար , և քաջ 'ի պատերազ-
մի . և է ինքնապլուս իշխան : Որպէս զի կարէ իւ-
րովի զյիւրց ժողովրդոց յանցուորն , և դիմասապար-
տըն՝ կամ դդատապարտելին զր և իցե պատժել և
սպանանել առանց ուրուք հրամանառութեան :
Երկրորդն՝ կոչի Մելիք Յովսէփ . նոյնպէս և սա է
ինքնապլուս իշխան . զի զր ինչ յի բութն իշխանու-
թեան

թեան կամի կարօղ է առնել թարց ուրութեան հարցափորձի: Եւ է սա այր քաջ և արի յոյժ: քանդի և բոլ քաջութեամբն զինքնապատճեն յինքն դրաւ է: Ուստի դրաջ սպառալիքնն և զբաջամարտիկ ախայենն Քի գովեմ: որ անընդհատ ջանայ և ծպնի ՚ի պատերապիմ վասն ՚ի Ք՛ն հաւատոց: Սոյնպէս և նուայն գովեստի արժանասայի: և որ սատ հետևեցի:

Երրորդն՝ կոչի Մելիք Եսայի: որ է այր գրասեր և հետևող ուսմանց: բայց ոչ որպէս ղնոցայն իշխանութիւն՝ ունի ղինքնապատճենն: այլ է ընդ հարկաւ Պարսից իշխանութեան:

Չորրորդն՝ կոչի Մելիք Հանաղար: որ է այր Հանարգետ, և հմուտ աշխարհավարութեան ծիսից և կրօնից: Սոյնպէս և սա է ընդ իշխանութեամբ Պարսից: քսնդի թարց Պարսիկ իշխանին՝ որ նուաձեալ է ղնոսա ընդ իւրեւ, ոչ կարէ առնել զիր ինչ ինքնին՝ ղոր ինչ կամիցի:

Հինգերրորդն՝ կոչի Մելիք Միրզախան: որ է այր համեստ և խաղաղասեր: Սա ևս է ընդ հարկաւ Պարսից իշխանութեան:

Ոյր աղստաւ լինին սովոր ՚ի ծառայութեան Պարսից, և անկանին ընդ նոցին հրամանաւ գիտելի է, զի թեպետ մէք ևս եղաք դոյն ինչ խուղելոյն հետաշխամամբ իրաղջած: սուկայն գրեթե զեղելոյն բացադրել վասն սմօթոյ լրեցաք դրապէսն: Վասն դի ոչ քաջութեամբ ինչ, և կամ բռնաբար ընաւ մոտին Պարսիկը ՚ի սահմանս նոցա: այլ հրապորեալ պատրանք նոցին ընիկ խորամննկութեան, իբր օվնականութեան աղագաւ մուծին զիշխանն Պասից յաշխարհս իւրեանց: և յորմէ հետէ մինչեւ ցայսօր տիրէ նոցա: Բայց ոչ այնպէս, որպէս են ոմոնք ուրեք ուրեք յաղգէ մերմէ յիսպառ ծառայութեան: այլ տակաւ ին գոյ յոյս փրկութեան: Քանդի թէկ տիրեալ է նոցա.

այլ պակասն թարց նոցա ոչ կարէ առնել ղիր ինչ . ղի ամ գործակալութիւն ՚ի ձեռս աղդին մերոյ է և զրի ինչ կամի՝ առնէ նոքօք : Որիթէ հարկք , կամ մաքք՝ հանել ՚ի նորունց . պահպանի նոքօք . և ասյ պատե բազմ ընդ թշնամեաց նոքօք . առնէ և յաղթութիւնն նոքօք . և այլ ամ առնէ նոքօք մինչ ղի և հանապաղորդական պահակքն՝ կամ պահպանիչք ապարա նիցն և սենեկան իւրոց Են Հայք . և ղի ըստ մէծի մասին մարտիկք զրքն իւր յաղդէ Հայոց երանեն : Ռւասի ոչ է ղժուար . այլ զիւրն է յոյժ , ղի եթէ յիշատակեցեալ իշխանքն այնոքիկ կամիցին բառնալ ՚ի միջոյ ղիշխանն Պարսիկ , կամ հերքել և հալած էլ ՚ի սահմանաց իւրեանց . և լինիլ աղստ ՚ի հարկաց . որպէս դոյն ինչ ամսնակաւ յառաջ քան դինքեանս եին նախնիցն իւրեանց ունելով զաղատութեան բառ ամի ընդարձակութիւն ամենուատ : Ասացաք թէե այս զիւրին կարէ լինիկ նոպա . բայց մինչ ոչ միաբանեաց ասացեալ իշխանքն մեր՝ սիրով և միախոհ համակամութեամբ ոչ զիւրանց : Վասն որոյ ունիլ նայ խապէս պարտին իւրե ղեղբայր ղսէր՝ որ է մայք և դշխոյ ամ առաջնութեանց . ղի այս է մէծն և առաջին պատու իրան : Եւ զորմէ ասէ Փրկիչն , լամ օրենք և մաքպարեք կախեալ կան : Եւ սրբադան առաքեան Պայծոս ասէ , լամ ընկերի իւրում ղջարնչ առնէ : ղի լուռմն օրինացն սեր է : Եւ ապա ղմիաբանութիւն համախոհութեան , որ է ունողացն որպէս քաղաք ամուր : Որպէս ղի առաւել զօրաւթիւն կարողութեան գոյ ՚ի մէջ ՚ի մի զայր ժողովեալ արանց հարիւրոց՝ կամ յիսնից , քան զհաղարս սարաւկաց , կամ բացատ ՚ի միմեանց : Նշնպէս յուետ յաճախ զօրաւոր է աղն՝ կամ փոշորիկ աղդ մի միաբան , քան ղաղդ մի մէծ անսէր և անմիաբան : Նորին ազագաւ լու է միաբանութիւն սակաւուց . քան զբաղմաց երկպառա

կոթիւն, կամ անմիաբանութիւն։ Ո՞չ ապաքէն յատելութենէ և յանմիաբանութենէ այսքան ժամանակ տիրեալէն մեղ այլաղդիք։ Սորին աղագաւ մինչ ոչ ջանամք նախապէս ունիլ զսեր և դմիաբանութիւնընդ միմեանս . ոչ կարեմք անդ ստին մերումն աղատութեամսնել . այլ այսպէս օրբան ղոր ցիր և ցան գողվ սպառելոց եմք։ Քանդի բովանդակիչն համայնից բացադրութեանց ասէ . ամ թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն իւր՝ աւերի . և ամ քաղաք, կամ տուն բաժանեսլ յանձն իւր՝ ոչ կացցէ . Եւ այլ թեկ յուղվ ևս գոն յարացուցական գաղափարք սրինակաց ղրոս առ հետևմանս համառօտութեան թողաք աստին . զի մի՛ հետևմանց յուղվութիւնք ղընթերցողմն ձանձրացուցէն։ Եւ զի ղորոց ոմանս գրեթէ լնքեանք ևս մարթին դիսմամք ՚ի միտս իւրեանց ենթադատեալ պատկերել։

Գ. լու խ վեցերորդ

Ս ԱՐԴ՝ ՈՐՈՎՃԵՏԵՒԻ ԶՍԿՄԲԱՆԵ
Հակայիցն, և ղծայրապոյն իշխանութենէ
Թագաւորութեան մերոյ սկսեալ ծայրա-
քաղ առնելով՝ հակիրճ հետևեմամբ բա-
ցադրեցաք մինչև ցանկութիւն, և ցհուսկ
յետոյ յառնեն ինչ մասնաւոր իշխանու-
թեան մերոյ, զրոյ Տեր Ածն ղթշուառութիւն տա-
ռապեալ աղդիս մերոյ տեսեալ մարդասիրելով քան
ղես զօրացուսցէ, և հաստատուն պահեսցէ իւրով
Հայրախնամ օժանդակութեամբն. որ և է մինչև ցայ-
սօր : Ապա և զայս բայց բայց բայց, գուցէ արդ եօք
՚ի հանդիպիլն տետրակիս յոմանց մերաղնեսցց բնա-
կողաց ՚ի սահմանս Եւրոպացւոց, կամ յայլ հեռաւոր
աշխարհս, որք դտենչ ինչ ունին կամ ցանկանացցեն
հասու լինիլ և գիտել թէ, ոչք ոմանք, կամ ոչք են՝
որք այժմ յինքեսնս Են զաշխարս մեր գրաւեալք և
ընդ իւրեանցն չխանութեամբ ք նուածեսլը՝ հանեն
և ժողովէն հանսապաղորդ առատութիւնս արդ իւնա-
ւէտ արգասեացն բերոց, և կանոնականացն հասից,
և արմտեացն պտղոց աշխարհին մերոյ :
իսկ արդ՝ գիտելի է, զի յաղթ և տիեզերակալ թա-
գաւորն Պարսից Նադրշահ՝ զրոյ յամի Տեառն 1743.
սպանին իւրայինքն, ըստ որում գրեթէ յայտ է և
յոգունց . կայ և ՚ի մէջ Եւրոպացւոց գրեցեալ նորին
վա-

վարուց պատմութիւն ողջոյն . զնա որոնողքն մարթին Հետաղօտել ուրանօր Են պատմագրեանքն . և մեղչէ փոյթ առ այս , այլ մեք հետևեցուք ՚ի կարդս մերոց հետևեմանց :

Վասն զի և ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ , սա այս ՚աղրշակ՝ արքայն Պարսից յարուցեալ տայ բաղում պատերազմունս սաստկապէս ընդ մէծ սուլթանին օսմանցոց՝ Մահմուտ կոչեցելոյ , և սունէ յաղթութիս մէծամեծս : Ապա լինի խաղաղութիւն մշտնջենաւոր ՚ի մէջ արքային Պարսից և օսմանցոց . յայնմհետեղաշխարհս Հայոց դաշնադրութեան պայմանաւ կալեալ երկոյունցն՝ տիրեն մասին ինչ Պարսիկք , և մասին ինչ օսմանցիք : Եւ մասն՝ որում տիրեն Պարսիկք մինչև ցայսօր է՝ այս . սկսեալ ՚ի կասպից ծովեն՝ որ և կոչի ծով Վրկանի , ձգի յարևելից յարևմուտս՝ մինչև ցմերձ կորդուաց լեառն , որ ՚ի Քիւրտիստան է . ուստի ելանեն ակունքն Եւփրատայ , և Տիգրիսի որև կոչի Դիլաթ : Եւ այս լեառն ձգի յԱրարատայ մինչև ՚ի սահմանս Ասորեստանեացց աղխաղխմամբ բաղմախտ լերամբք . և ունի զվայրաց տեղիս ամուրս : և ՚ի հիւսիսոյ ՚ի հարաւ սկսեալ ՚ի Վրաց աշխարհէն՝ ձգի մինչև յՏորոս լեառն՝ դոր վերագոյն յիշեցաք ՚ի բացադրութեան Ռուբենի առաջնոյ արքայի Կիլիկեցոց , և ցլեառն կասբից՝ մերձ ՚ի սահմանս Եկբատանացոց՝ կամ Մարաց , որև կոչի Արագստան . ուրանօր է մայրաքաղաքն Եկբատան՝ կամ Ահմատան , որէ Համատան : Եւ յայսմիկ մասի՝ ընդ որտի ըեն Պարսիկք , Են բաղում աշխարհք և գտւառք , կամ քաղաք . իսկ աւանացն և գիւղօրեիցն յաճախութիւնք անեառ կարի՝ յոյժ . բայց ՚ի վաղուց հետէ Են և ոմսնք ՚ի քաղաքացն և յաւանացն մինչև ցայսօր աւերեցեալք ՚ի թշնամեաց : Արդ՝ այս է մուըն աշխարհացն Հայոց՝ ընդ որ Պարսիկք տիրեն : Առա-

Ա. Սուածինն է՝ մի 'ի, չ5. աշխարհաց մեծին ձայռը, որ կոչէ Ուտի՝ կամ Ուտացոց աշխարհ . և է ընդ մեջ աշխարհին Արցախայ՝ որէ Ղարաբաղ, և կուր զեսոյ, այսինքն ՀՀուռ . որ ելեալ 'ի լերանցն կով կատու 'ի կողմանց Տայոց՝ որէ Ախլըրիսայ, Երթայս պատէ ովլրաց աշխարհն, և անցեալ անտի՝ դարձել զայ 'ի Տայու . և խառնի յշրասին զետ՝ յԱրցախ աշխարհի . և լոնդ նմա Երթայ անկանի 'ի կասպից ծովն: Եւ այս աշխարհս յարևելից կուսէ ունի պահմանակից դժայտակարան աշխարհն՝ զրո յետոյ բացադրելոց եմք . իսկ յարևմտից դժուգարացիս՝ որ այժմ՝ կոչի Շաքի որու աշխարհն . և գուառք յՈւտի աշխարհին են ունին՝ զրոս Աղուանք ունին: 1, Աթանուու: 2, Տորի. 3, Տոպացեան: 4, Աղուէ: 5, Տուչքատակ: 6, Գարդ դըման՝ որ ունի դհամանուն իւր բերդ, և դբաղում անձաւախիու ամրոցս մայրեաց: 7, Շիկաշէն: և 8, Ուտի առանձնական . յորում է Պարտաւ քաղաքն՝ որ եր երբեմն աթոռ կաթուղի կոսայն Աղուանից . և անդ լինի Զիթենի, և Վարնկենի, այսինքն է բոյս ինն՝ յորմէ լինի Վարունգ, որէ Խիար . լինի ևս կատակ ձաւ յաճախ յոյժ:

Բ. Երկրորդն կոչի Գուգարք. այս է Հաքին՝ զրո 'ի վեր անդր յիշեցաք: Մա ևս է մի 'ի, չ5. աշխարհաց մեծին Հայոց . և է յարևմտից կողմաննե Ուսի աշխարհին առ սահմանք Վրաց . և ունի առ երի 'ի հարաւոյ դԱրցախ աշխարհն, որէ Ղարաբաղ . իսկ յարևմտից դՏայու՝ այսինքն Ախլըրիսայ: Եւ գաւառք են 'ի նմա, 9. զրո յետոյ Վլիք առին. 1, Զորոց փոր, յորում եր սուանն՝ որ կոչի Արքանաշէն: 2, Ծորոփար՝ կամ Ծոր: 3, Կողբոփոր՝ կամ Կոզք: 4, Տաշիր՝ որ այժմ՝ կոչի Բամբկի ձոր, և ունի դքաղաքն Լոռի, և զայլ քաղաքս: 5, Թուեղք՝ կամ Թիրեղք: 6, կանգարք՝ որ ունի դհամանուն իւր քաղաք 'ի հւասիոյ գրիս

Գրիմայ, և ղլեառն Մթին առ կուր գետով; 7, Արտահանք: 8, Զաւաղ, որե ասի Զաւսլին: 9, Կըղարջք՝ կամ կաղարջք, ուր էլին անմատչելի, և ամարախտ տեղիք՝ ի սահմանս Վրսոց: Լինի և ՚ի նմանալութ, որ է անասոն մեծ, և ունի դպրուխ նման զինոյ Ուղուու, և ղոտս նման Եղին. է գորշատեսակ, այսինքն միխրագօյն. և արագլնթաց: Սա կոչի ևս Ընձուղու. և լինի յաձախ ևս յըմովպիտա, և ՚ի Հընդկաստան: Լինի յորում Հաճարածառ ևս. և Աբրգեկի. և Տառախ, որէ տունկ ինչ մշտականաչ, և սաղաթախիտ՝ կամ բաղմատերև յոյժ. և ունի ղկեղեկ կարծր և սպիտակ. իսկ ղիայոն դեղնագոյն, իստանիւթ, և ծանր յոյժ, մինչ դի ընդ անկանին նորալնդ ջուր սուղանի վաղլաղակի: բերէ և ղտերևն կարծըր՝ մանր, և իբր բակլայաձե:

Երրորդն կոչի Արցախ, այսինքն Ղարաբաղ. դի ստև է մի ՚ի 15. աշխարհաց մեծ ին Հայոց. և ունի առ երի ՚ի հիւսիսոյ ղաշխարհն Ուտացոց. յարեւից ղփայտակարան՝ զր ասայագ թէ յիշելոյեմք. իսկ յարեւմտից հարպոյ ղաշխարհն Ալևնեաց: Եւ գաւառոց են յորում, 14. զրտ Աղուանք սուլին ՚ի Հայոց, այսինքն է՝ 1, միւս Հաբանդ, կամ փոքր առ ՚ի որոշել ՚ի մեծ Հաբսնդայ՝ որ է խաբանստան: 2, Վակունիք: 3, Բերդաձոր: 4, Մեծիրանք: 5, Մեծ կուսնք՝ կամ Մեծկափանք: 6, Հարթլունք: 7, Մուխանք: 8, Պիանք: 9, Պայծկանք: 10, Անսական, կամ Ըստիսական: 11, Քատակ: 12, Քաստիմ: 13, Փառնես: 14, Կողթ. յորում լինի քարախունկ որ է խիժ ինչ նման ինկոյ. և ունի դպուն կարմիր. և է կարծր իբրև ղքար: Գոն և ՚ի նմաս բաղում քաղաք, և աւանք. և ղմայութքաղաք ունի ըղգանձակ, որ է գիւնջէ՝ ուր լինի և երկաթ, և պաղեղ, որ է Զաղ, կամ լրո՞ւ և կամ շապ: Եւ յայսմ Ար-

Գ.

Ար-

Արցախ աշխարհին Են այժմ, Տ. իշխանքն Հայոց, այսինքն Ս' Ելիքներն՝ զորս վերագոյն յիշատակեցաք: և անդ ՚ի Մբ Վանս Գանձսարայ է և մի ամեռ ՚ի չորից կաթու. դիկոսարանայն Հայոց, ուր կայ ասեն պլու Խ Մբ Կարապետին:

Դ. Չորրորդն կոչի Ալևնիք, դի սա ևս է մի ՚ի' 15. աշխարհաց մեծին Հայոց. զայս աշխարհ Ախսակ որդին Գեղամայ, և Եղբայր Հարմայի հօր քաջին Արամայ կոչեաց յար անուն Ախսնիք, որ և ՚ի' 59. Թղթահամարն, և ՚ի. հինգերորդ կարգս Հսկայիցն մերոց յայտ է: Եւ է Ախսնիք յարևելից կուսէ Արարատաց. և ՚ի հարաւոյ ունի առ երի դգիւսն Երասխ, և զաշխարհն Վասպորական. իսկ ՚ի հիւսիսոյ զաշխարհն Արցախաց, և Գուգարացին: Եւ գառառք Են ՚ինմա' 12: 1, Երնջակ՝ որ է Ալևնջա, և ունի դգիւղաքաղաքն Քռնայ: 2. Զահուկ: 3, Վայոց ձոր. որ այժմ կոչի Եղեգաձոր. և ունի դՀողոց գեղն: 4, Գեղարքունիքի է առ ծովուն Ալևնայ. տես և զ, 59. Թըղթահամարն՝ զոր ՚ի վերն ասացաք: 5, Ռատք, որ է առ երի Գեղարքունոց: 6, Աղահեծք: 7, Ծղունք, որ է Հաղնայ. և ունի դհամանուն իւր առան առ սահմանօք Գողթան գառառի և Աբանդայ, որ է Ղաբան: 8, Աբանդ, նոյն է Ղաբան՝ կամ Ղաբանստուն. և է յարևելից կողմանէ Արարատեան աշխարհի՝ առ Արտոնայ գետովն, և Երսախաւ: Եւ յիրաւի կոչի Աբանդ, այսինքն՝ ահա բանտ. զի իբրև ըղբանտ շուրջանակի փակեալ է յանմատչելի լերանց, և ՚ի գետոց: ունի փոքր գաւառս՝ ղԳուրհամ, ղկենսուռող, և զայս: Ունի և աւանս՝ և ամուր բերդս, ղՀալիձոր՝ որ է մերձ յամուր բերդն Դաւթի. ղԶևու, որ է ՚ի բարձրաւանդակ տեղուջ առ Հալիձորոյ գետովն. ղՄանլս, ղՄաշտուն՝ կամ ղՄաշտունի, ըղՄաղան, ղՄեղքի՝ որ է ՚ի վերայ գետոյն՝ որ կոչի յա-

յանոն աւանին Մեղրի. և է մերձ առ Երասխ գետ.
և զայլս բաղբան : 9, Բաղբան , կամ Բաղաց գա-
ւառ , որ է Աճանան : 10, Արեմեք : 11, Սիսական ,
որ է Սիսան՝ կամ Սիսեան . և է ՚ի հիւսիսոյ Աբան-
դայ : Ունի առան բաղբան և մեծամեծս , և բերդս
ամռար , զ Տաթեւ՝ ուստի եր Աճաբան Սբ վարդա-
պետս մեր՝ Գրիգոր Տաթեւացին . անդ է Սբ վանքն
Ստամեկի առաքելըն , ուր պատուական Նշխարքն Սբ
վարդ ապետիս կան հանգուցեալք : զ Որուն , որ ՚ի հիւ
սիսոյ Տաթեւայ առ Որունայ գետուն . զ խնածախ . ըղ-
ջնդեր . զ խնծորեսք , և զայլս : 12, Չաւնդուր՝ է ՚ի
մեջ Երասխսաց և Որունայ գետոյն . և ունի յարեւելից
կուսէ զ խաչքալու լեսուն՝ որով ՚ի յ Աբանդայ բաժա-
նի : Եւ ՚ի նմա աւանք , և գիւղք , և ամրոցք բա-
ղումք են : ունի և Սիւնիք ամռար տեղիս , և աւանս՝
և բաղում գիւղաքաղաքս . և լերինս՝ և գետս , և ըղ-
ջեղսմայ ծովն , ուր է կղղին Անանայ՝ և միանձանց
վանքն ՚ի նմա . և ՚ի Մըրտաց՝ զ նուռն , զգերերի ,
և զմուրտ :

Ե.

Հինգերորդն կոչի Փայտակարան , զորե ՚ի վեր անդր
ուրեք ուրեք յ իշեցաք . այս ևս է մի ՚ի , 15. աշ-
խարհաց Մեծին Հայոց . ունի առ երի յարեւելից կող-
մանէ զաշխարհն Ուտացոց և Արցախսայ . իսկ ՚ի հա-
րաւոյ զ Ատրպատական աշխարհն , որ է Հադրբեջան .
և զ կասպից ծովն ՚ի յարնելից : Եւ ունի գաւառս՝
13. զորս Ատրպատականք առ ին զինի : 1, Հրաքոս :
2, Պերոծ : 3, Վարդանակերտ՝ որ ունի զ համանուն
իւր քաղաք : 4, Եղթն փորակեան բագինք : 5, Ռո-
տիբաղայ : 6, Առու : 7, Բիթանհանհանի : 8, Աթլի :
9, Բագաւան՝ որ ունի զ համանուն իւր մայրաքա
զաք յ եղեր կասպից ծովուն , և բացու կոչի այժմ .
անդ լինի նաւթ յայժ . և քրքում , որ է Զաքրան . և
չաման , այսինքն Զիրաց : 10, Սպանդարանապերոծ :

128

21, Որմղդպերոժ : 22, Բաղանոռոտ : 23, Ալեսն :
 լինի և անդ բամբակ յոյժ . և գարի խնչնաբոյս : ու-
 նի Փայտակարան և ղայլ քաղաքս և տւանս բաղրմս ;
 և ղգեսն Երասխ՝ ուր խառնի կուր, կամ քուր գե-
 տըն : Աստուտ և աշխարհն Աղուանից Հայոց , որ
 և կոչի Խորին Հայք , գոլով յարեւելս առ Երի մեծին
 Հայոց յարեւելից հիւսիսոյ առ կուր գետով , ձգի մին-
 չև ՚ի ծովն կասպիական . և ՚ի գետոյն Երասխայ
 մինչև յամունն Հայնակերտ՝ որ յ՛Ռւտասոյու աշխար-
 հնէ : իսկ այժմ լստ Տաճկաց կոչի Ծլրւան ունի
 և քաղաքս բաղրմս , և մայրաքաղաք ղՋամքար .
 որ է Հայաբնի : լինի և անդ ՄԵտուքս յոյժ որ է ապր-
 շում , և Որիդ այսինքն բրինձ : տես և զհինդ Երորդ
 կարգս Հսկայիցն ՚ի , 59. Թղթահատման :

Վեցերորդն՝ կոչի Պարսկահայք . որ և է մի ՚ի : 5 ,
 աշխարհաց մեծին Հայոց . և ունի առ Երի յարեւեր-
 տից կուսէ ղաշխարհն կործելից և ղւլասպուրականն
 դրս բայցադրելոց ևս եմք ղինի առ Ատրպատակա-
 նաւ , որ է Հաղբեկջան . ՚ի հիւսիսոյ ղփայտակարան .
 իսկ ՚ի հարաւոյ ղՄարաց Երկիրն , այսինքն Քիւր-
 տստան : Եւ գաւառք են ՚ի նմա՝ 9: 1 , Մարի , որ
 ուներ ղհամանուն իւր քաղաք , զրո եւու Լանգթա-
 մուրն կործանեաց : 2 , Բրակի : 3 , Այլի : 4 , Աց-
 ուերս : 5 , Ըսնա : 6 , Տաներե : 7 , Զարեհուան : 8 ,
 Զարուանդ . 9 , Հեր : Ոնի և երե , այսինքն վայ-
 րի անսատուն , զյիռ՝ որ է վայրի եշ , և ղայծեամս ,
 որ է վայրի այծ՝ կամ թերան : Ոնի և երեւելի քա-
 ղաքս ղՄարազա , ղխաղաղ . ղԱլուստանիա . և ղայլս .
 և ղգեսն Գովզան՝ որ ՚ի Երանցն կասպից Ելեալ ան-
 կանի և ընդ այն ծով : Եւ Ատրպատական աշխարհն
 որ է Հաղբեկջան , յարեւելից կողմանէ մեծին Հայոց
 և առ Պարսկահայք . պարունակէ ղաշխարհն Փայ-
 տակարան , և ղմանն ինչ Վասպուրականին , և ըղ-
 Մա-

Մարաց: Եւ զի սա էր երբեմն ընդ իշխանութեամբ
Մարաց. վասն որոյ ՚ի կարգս աշխարհաց նոյնին եր-
կրի լինի համարեալ: Ունի Ատրպատական անուա-
նի քաղաքս ղԱրոտուի. և մայրաքաղաք ղԳանձակ
շահաստան, որ է Թաւրեղ. տես և ՚ի, 66. երօդ
կարգս թագաւորացն ՚ի, 79, թղթահամարն. և զսյլ
քաղաքս, և աւանս քաղումն:

Եօթներօրդն՝ կոչի Կորճայք. սա նև է մի ՚ի՝ 15.
աշխարհաց մեծին Հայոց, և ունի առ երի յարե-
մտից կողմաննէ ղՄոկաց աշխարհն՝ զր ղկնի բացա-
դրելոց եմք. և յարեւլից ղՊարսկահայոցն. և ՚ի հա-
րաւոյ ղԱսորցն. իսկ ՚ի հիւսիսոյ ղԼասպուրականին:
Եւ գառառք են ՚ի նմա՝ 11 : 1, կորդոք: 2, կո-
գրիք: 3, Ատրուանք: 4, Մոդողանք: 5, Պսիրանք:
6. կարթունիք: 7, Ճահակ: 8, Փոքրաղբակ: 9,
Կորդրիք, որ է Տմորիս: և այլք: իսկ փոքր Աղբակ
ունի ղհամանուն իւր քաղաք ՚ի հարաւոյ ծովուն Բըղ
նունեաց, կամ Աղթամարաց, որ է ծովին Վանաց մերձ
լԱմիկ քաղաքն, որ է Ամքար: Այս գառառս կոչի
և խորին Հայք. իսկ քաղաք նորա Աղբակ՝ յառա-
ջագոյն կոչիւր Արևանոս, և Բարմայ. ուր կասուրե-
ցաւ Մբ սուաքեալն Բարթող ղիմես. անդէն և Թա-
ղեցաւ: Ունի Կորճայք և ղԱսպամաս քաղաք, որ է
Սարմատ. բայց այժմ է քաղաքքագեղ, և է ընդ իշ-
խանութեամբն իշխանին խոյոյ քաղաքի՝ որ ՚ի Վաս-
պուրական աշխարհին է: լինի և անդ ղԱռիկ, այ-
սինքն ղոնեխ:

Ո. Թերորդն՝ կոչի Վասպուրական. որ և է մի ՚ի՝ 15.
աշխարհաց մեծին Հայոց. և է ընդարձակ աշխարհ,
և երկրորդական գահ թագաւորութեան Հայոց. և
յարեւլից կուսէ ունի սահմանակից ղՊարսկահայոց
աշխարհն. յարեմտից ղՑուրուբերան, կամ ղՏարբե-
րունի՝ որում և հետևելոց եմք յետոյ, և ՚ի հարա-

ոյ զկորչեիցն . իսկ ՚ի հիւսիսոյ զԱրարատեամն : Եւ գաւառք են յայնմիկ՝ 37: 1, Նախշուսն՝ որ ունի զհամանուն իւր քաղաք , ՚ի վերայ հումանուն իւր գետոյ , և զՄարանդ . և է մերձ ընդ լեառն Արարատայ , կամ Մասեաց : ունի և գիւղաքաղաքս , և աւանս , և գիւղօրէս յողովս տէս և ՚ի , 56. թղթահամարն : 2, Գողթն , կամ Գողթան գաւառ . և է գինաւէտ , և այգաւէտ յոյժ , ՚ի մէջ գետայն Երասխայ , և գաւառին Հարանդայ , որ է Ղաբան . և ունի գըլ խաւոր աւանս մեծամեծս այժմ , զԱգուլիս , զԱստապատ առ Երասխաւ . զՓառակայ , զփուստ , զհին Զուղայ ևս առ Երասխաւ . զՃոռոթ . զՈ բդովար . և զայլ բերդս՝ և ամիսյս , և գետս բաղումն ունի : 3 , Վարաժնունիք : 4, Տանկրիայն : 5, Գաղղրիկէն : 6, Գարբիթեան . ունի զհամանուն իւր քաղաք , և ըղծովակն՝ որ կոչի՝ Քապուտան , որ է Շւռումու ծովս , և է մերձ ընդ քաղաքն Թաւերեղ : 7, Բաքան : 8 , Արտաւսնեան : 9, Արտաշխան , որ և ունի զնոյն ծովակ : 10, Պարսպարունիք : 11, Աղուանզոռոտ : 12 , Մարանդ . ունի զհամանուն իւր քաղաք ՚ի հարաւոյ հին Զուղայի . և զաւանն Բակուրակերտ . և զայլ սւանս , և գետս : տէս և ՚ի , 56. թղթահամարն : 13, Գուկան : 14 , Պալունիք , 15, Մեծնունիք , որ է Նուսան , կամ Նուսնիք : 16, Կրծունիք : 17, Ճուաշառու , կամ Ճուաշ : 18, Թուունտան : 19, Անձախաձոր : 20, Աղբաղակ մեծ : 21, Արտաղակէ , կոչի և Արտաղ . և յառաջադոյն Ծաւարշան . իսկ այժմ Արադ : և յարեւելից հարաւոյ Մասեաց լերինն . ուր Նահատակեցան Մբ առաքեալն Թադէոս , և Սրբուհի կոյսն Սանդուխտ : 22, Մարգաստան , որ է Համադաշիման գաւառն . և ունի խոտաւէտ վայրս կամ տեղիս . և է ՚ի մէջ Թաւերիղայ և Մարանդայ : 23 , Երուանդունիք : 24, Արպատունիք : 25, Անձեաց :

տիք , որ է Քարստահ . ուստի եր Երանելին Գրիգոր
Նարեկացին , որ եղև սուաջնորդ Նորին Նարեկաց
վանացն : 26 , Առնոյուն . ոյ կայ առ սուամբ մեծի
Երինն Մասեաց յարելից կողմանէ , ուր Նախակիղբն
կոխեաց ուն Նոյի ՚ի յելանելն նորա ՚ի Տապանէն ,
և յիջանելն ՚ի լեռնէ անտի : ուստի կոչեցաւ Առ-
նոյուն : 27 , Բաժունիք : 28 , Առքերանի . ունի բա-
քաղաքն Բերկի : 29 , Բալախովիտ . ունի զիսոյ քա-
ղաքն : 30 , Դրառնի : 31 , Կաղանովիտ : 32 , Բառիդ-
կովիտ : 33 , Աղաւիս : 34 , Արծիշակովիտ . ունի զԱր-
ծեց քաղաքն : 35 , Բութունիք . անդէ քաղաքն՝ որ
կոչե Բայազիտ՝ երի Կալով Մասեաց : 36 , Տոսք , որ է
կաւառն , կամ Երեկին Վանայ . և է յարեւմուց հա-
րաւոյ մերձ ընդ ծովով Բընունեաց , կամ Աղթամա-
րայ՝ ուրանոր է կղզին և ամեր աւանն՝ որ դժի ՚ի չո-
րից կաթուղիկոսարանացն Հայոց ունի : Ունի Տոսք
և ղվան մայրաքաղաք , և ղայլ աւանս , և գիւղա-
րես յորով , և ղիւառն Վարագսոյ ՚ի հարաւոյ . ուր
Երեւեցաւ Սբ Խաչն : սես ղայսմանէ և ՚ի ճշ , Թղթա-
համարն : 37 , Ըստունիք . և յարեւելից կողմանէ Տոսք
գաւառին առ երի ևս ծովովն Բընունեաց՝ որ ըստ
տեղւոյն կոչի և Ըստունեաց ծով . և Ըստունիք
սերեալք եին յորդ , ոցն Սիսակայ Հայկաղնուց : տես
և ՚ի 59 . Թղթահամարն : Ունեին և ղամուր աւանն
Աղթամարայ ծովուն . և ղթառան քաղաքն . և ղՄա-
նակերտ , որ այժմ Քարդաշտ . է ՚ի հարաւոյ առ նոյն
ծովուն : Նաև ղԱռուսմա քաղաք ՚ի Թիկանց Որմի
քաղաքն , ուր Սբ առաքեալն Քի Յուղայ կատա-
րեցաւ խաչակտիտ կողկոճմամբ : Ունի և ղայլ քա-
ղաքօ և աւանս քաղումս , և ղլեառն Ընծագիարս ,
կամ Ընծագիստր առ ծովեղերբն Վանայ . ուստի և
Երկաթ , և կապար հաստանէին , այսինքն Արծիճ :
Բայց զրեթէ ղմէծ մասն Վասպորական աշխարհին

ունին օսմանյիք : Ո՞ի դվան արքայսնիառն մայրա-
քաղաքն . և զայլ անուանիս , ղկենացն . ղլմանսկերտ .
և ղլուան ունին նոքա : իսկ ղլախչուան . ղլմա-
րանդ . և ղխոյ ունին Պարսիկք : ունի Վասպուրա-
կան և զայլ քաղաքս , և աւանս' և բերդս բաղրման :
իններորդն՝ կոչի Արարատ , կամ Այրարատ . տես
ղմելիսութիւն 'ի , ճ1 . թղթահամարն , և յօթերորդ
կարգս Հսկայիցն : Այս աշխարհն ևս է մի 'ի ' 15 .
աշխարհաց մեծին Հայոց . և կայ իբրև ղսիրտ 'ի մար-
տի 'ի մէջ այլ աշխարհաց մեծին Հայոց : և անդ
եր երբեմն աթոռ և տուն Արարատեան թագաւորու-
թեան : Որ և է երկիր ընդարձակ , և բարի . երկիր
ջրարք , և դաշտային . 'ի նմա խաղան գետք կար-
կաջասսհք , և աղբիւրք ականակիտք : Եւ գաւառք
Եւ 'ի նմա ' 20 : 1 կոտայք , որ ըստ Տաճկաց Ղըրի-
բոլախ , սցսինքն քառամնավտակ' կամ քառամնաղ-
ըլիր : զի ունի գաւառս այս ղվտակաց , 40 . աղբիւրս
սնուշահամ ջրոց : Ունի և քաղաքս և աւանս բա-
ղում . և մայրաքաղաք ղերեան 'ի վերայ Հրադդան
գետոյ , որ է ղլնկու գետն , 'ի հիւսիսոյ Երասխայ
մերձ առ Վաղարշապատ' որ է Սբ Էջմիածին :
և զայսմանէ 'ի , 76 . և 'ի 85 . թղթահամարսն : 2 ,
Մաղաղ : 3 , Վարածնունիք . և առ Հրադդան , կամ
հուրադդան գետով , որ է Զանդու գետն . ելեալ 'ի
զեղամայ ծովակէն , որ է Սևանայ ծովն յարևմտից
կողմանէ , և սննչեալ ընդ Բջնի ամուրն , և ընդ Ե-
րեան , Երթայ խառնի ընդ Երասխ գետ : 4 , Դիլն ,
կամ Ռատան դիլայ : տես և 'ի , 87 . թղթահամարն :
5 , Դաշտն շարուր . ունի ղլմարակերտ քաղաքն :
6 , Նիդ . և առ Հրադդան գետով . և ունի 'ի վելլ
մերին ղբջնոյ բերդն . բայց այժմ է իբր ղգիւղ մի :
7 , Աշոցք : 8 , կողովիստ , կամ կոդ' և կամ կոզա-
յալիտ . իսկ այժմ կոչի Արթափ : տես և զայսմանէ
'ի ,

՚ի, 1:7. Թղթահամարն : ունի քաղաք զԱրշակա-
ւան. զԱրտաւալ. և դամուր բերդն Դարունից : 9,
Մասեացոսն . է ՚ի հիւսիսոյ աւ ոտիւք լերինն Մա-
սեաց : 10, Ճակատք : 11, Արագածոսն . դի է ՚ի
հարաւ կուսէ առ ոտամբ Արագած լերինն : տես և
՚ի , 59. Թղթահամարն : ուստի կոչի արագածոսն ,
կամ ուն արագածու : 12, Վանանդ . այժմ ևս է
վանանդ. և ձգի յերկայն ՚ի սահմանացն Տայոց , որ
է Ալելյանայ , և Բատենոյ մինչև ցկողմանս Գիեղար-
քունեաց , ՚ի հիւսիս կուսէ Ծիրակայ , որ է Ղար-
տու Երկիրն , և Արագածու լերինն : Բաժանի և ՚ի
մեծ , և ՚ի փոքր : Մեծն է յարեւելից կողման . և ու-
նի դկարուց ամուրն , որ է դղեակ՝ կամ ամրոց . և
սյժմ կարուց գեղ : ունի և զայլ սւանս՝ և ամրոցս
բազումն , և ղերեկիլ դաշնն : իսկ փոքրն է յարեւելը .
տից կողման ՚ի մեջ Տայոց , և Ծիրակայ : 13, Ծիրակ ,
այսինքն է Ղարտու Երկիրն . է ՚ի հիւսիսոյ արևմտից
Արագած լերինն : Եւ ունի ղերեկիր արգաւանդահողը
և բերրի , այսինքն պտղաբեր յոյժ : ունի և զարքայա-
նիստ մայրաքաղաքն Անի , յորում ասեին լեալ Եկե-
ղեցիս՝ 1000. և տունս՝ 100000. դոր յամի Տեառն
1030. առևն թուրք՝ և խապառ կործանեցին : տես և
զայսմանէ և ՚ի , 80. Թղթահամարն : և ղմեծ քաղա-
քըն կարս , որ է Ղարս ՚ի վերայ Ախուրեան գետոյ ,
որ ըստ Տաճկաց Արփայ չայըի , Ելեալ ՚ի կողմանցն
կարնոյ , որ է Արդրում , Երթայ խառնի յշրասին գետ .
ունի և ղգիւղաքաղաքն Երաղդաւորս . և զայլ սւանս
և գեօդս . զայս գաւառ ասեն կոչեաց յիւր անուն
յոլովածին և շատուկերն Շարայ որդին Արմայիսայ ,
որդւոյ Արմենակայ նախնացն Հայոց : 14, Շախկոտնն
որ է Շախիկնուց ձոր . է յարևմտից կոդովիտ գսւա-
ռին : ուստի կոչի Շախիկոտն . դի է ծաղկաւետ յոյժ .
և ունի ակունս Եփրատայ , և ղըեառն Շահապիվան ,

և ծմակ լեսուն, որ է ծաղկացն՝ կամ ծաղկեցն սար, և ըստ Տաճկաց քեռէ զաղը: 15, Բազրեւանդ. է առ Եւփրատ գետով, և ուներ ղբաղաքն Օարեհաւան. և մօտ առ նա գիւղաքաղաքն Բսպվան, կամ բագրաւան առ Եւփրատ գետով մերձ 'ի տեղին' ուր լցո ծագեաց յերկնից 'ի մկրտել Սբն Գրիգորի Լուսաւորչին ղարգայն Տրդատ և ղողջոյն Հայո: 16, Արշարունիք, որ և կոչիւր Երասխանձոր, սակա զորոյն առ գետուն Երասխայ: ունի ղբաղաքն Երուանդաշատ 'ի վելայ քարակոտը բլրոյ, ղորով պատուաւեալ Երասխայ: հոսի հանդ էպ Ախուրեան գետոյ: և ղարգայանիստ ցաղաքն Արմաւիր առ Եղերք Երասխայ. և զամրոց Քարանձաւին իապտոյ, որ է Արտապերա. և ղերուանդակերու, որ է Աղջաղապայ: 17, Աւահագունիք: 18, Աբելեանք, կամ Աբեղեանք: 19, Գրաբեղեանք. է յարեւելից կուսէ Բասենոյ 'ի մեջ Երկուց գետոցն Ախուրենայ և Երասխայ: ուներ և մեծ աւանն կաղղվան 'ի վերայ ըլոյ մերձ 'ի Վիշապամորն, որ և է այցաւ էտ և պտղաբեր. և ղկեչ քաղաքն, որ է կեչրոր. և զտեղին կոչեցեալ Վիշապամոր: 20, Բայեն. է յարեւելից սահմանակից բարձր Հայոց: բաժան 'ի վերին, և 'ի ստորին: Վերինն կոչի մասն՝ որ 'ի հիւսիս կողման է, զոր հինքն անփայտ Բասեն կոչեին. իսկ յետոյ բնակիլով անդ Վնդոյ ուրումն, յանուն 'նորա անուանեցաւ Վանանդ, և է մերձ 'ի սահմանս Շիրակայ: իսկ ստորինն՝ է 'ի կողման հարաւոյ: և ձգի յերեքօրեայ ճանապարհաւ երկայն. ունի զմեծ զեսն Երասխ, որ է Արա. սա ևս ելանէ 'ի լերանցն կարնոյ' ուստի և Եւփրաւան. և հոսեալ ընդ արևելս կոյս ընդ աշխարհն Արարատայ ընդունի յինքն զմեծամեծ գետօրես' զգ եսն կուր. ղլիխութեանն. ղլիխութամօրն, որ է Աղատ գեսն. ղլորունացն. ղջրաղդանն. և ղիբասաղ' որ ելանէ յԱրագածու լեռնէն,

նեն, որ և քարբոյ ջուր. և զայլ հոլով գետս և հեղաս ասսի և անտի. և ծովայեալ յոյժ յոյժ անցանէ ընդ Փայտակարան, և Երմայ անկանի ընդ ծովն կասպիական: դայս գետ ոմանք՝ ՚ի Վարդապետոյ ասեն գոլ Գեհովն՝ որ է մի ՚ի չորից գետոյ Դրախտին: Եւ է Բասէն ընդարձակ հովիտ, այսինքն հարթ վայր, և լայնառարած աւելի առ ստորոտով լերանց, և Երկիր խոտաւէտ. ունի և գիւղս յոլովս և մեծամեծս, մարդաշատս արդիւնաբերս, և ղցորենոյ առառութիւն յոյժ, անդ էր և քաղաքն Վաղարշաւան ՚ի խառնութիւն Մուրոյ գետոյ ընդ Երասխ. տես և ՚ի, 76. Թղթահամարն: բայց այժմ ունի դամուր աւանն Հասաննկայ, որ է Հասանդալայ, և ղլթընկերս, և զայլս: ունի Արարատ և ղայլ քաղաքն և գեօղս, և գետս, և աղբիւրս ակսնակիտս, և ղջայլուոյ լճակն, որ է փոքրիկ ծովակ միջ, ուստի Ելեալ Առուն գետոյ, և անցեալ առ Տատեայ աւանան Երթայ խառնի յԵրասխ: անդ է և մեծ լեառն Համանուն իւր, որ և կոչի Մասխ. տես և ՚ի 59, Թըղ Թահամարն. որ ըստ Տաճկաց Աղըր տաղը. ուր հան գեաւ Տապանն Նոյ նահապետին, ըստ Աբ գրոց: տես և ՚ի, 28. և ՚ի, 55. Թղթահամարն: Եւ յանուն աշխարհիս այսորիկ առեալ զլլիսաւոր մասն փոխանակ բոլորին, անուանեն Աբ գիրք ղՀայտառան աշխարհն Արարատ. որպէս կոչեն Եբրայեցիք Արարադ: տես ՚ի, 28. և ՚ի, 64. Թղթահամարն, և 4. թագ. 29. 37. և Երեմ. 51. 27: Եւ սորին գրեթե մեծամասն ևս է ընդ իշխանութեամբ օսմանցւոց. ղի յարելից յարեմուտս յԱրարատայ լեռնէն մինչև ցլերինսն կարնոց, որ է Արդրում, և ՚ի հիւսիսոյ Վանանդայ առ Հարաւ ցՎասպուրական աշխարհն է ողջոյն ընդ օսմանցւոց իշխանութեամբն. բայց այժմ մեծ և իշխանանիստ մայրաքաղաք նորա Երևան է՝ հան-

Հանդ երձ գաւառաւն և այլովք միացելովքն ընդ Պար սից իշխանութեամբն։ Արդ՝ այսքան աշխարհաց մերոց Են տիրեալք Պարսկ բազմամեայ ամսնակաւ։ իսկ մասն աշխարհաց Հայոց՝ որում տիրեն սաման ցիք այս է։

Սկսեալ յարեւից ՚ի լեռնեն Արարատոյ՝ ձգի յարեմուտս մինչև ՚ի սահման կապադովկացւոց, կամ Գյումրաց, որ է ՚ի փոքուն Ասիայ, ունելով և մերձ ղջաղատիայ, ղջամիթիղագոնիայ ՚ի հիւսիսոյ ՚ի ծովեն մինսոսի, որ է սեաւ ծովին. և ՚ի հարաւոյ կողմանե կիրիկեցւոց ՚ի ծովեն Միջերկրեայց ղլիկայոնիա, որ է Ղոնիա։ գոն և ՚ի սմա աշխարհք՝ և գաւառք բաղումք։

1. Տասներորդն՝ որ կոչի Տայք. սցս և Ախլըրիու աշխարհն՝ զբր ՚ի վերն ասացաք։ Սա ևս է մի ՚ի։ Տ. աշխարհաց մեծին Հայոց. և ունի առ երի յարեւից կուսէ ղաշխարհն ֆուգարացւոց. յարեւնից ղաշխարհն Եգերայ՝ կամ կողքիսայ, որև կոչի Զերքեղ. որոյ աղգաց և բնակչաց թագաւորն ևս եր երբենն ընդ իշխանութեամբ թագաւորին Հմյուց։ ՚ի հիւսիսոյ ղՎիրս, որ է Վրաստան. իսկ ՚ի հարաւոյ ղԱրարատան աշխարհն։ Եւ գաւառք Են յիրում, 8։ 1, կողք միւս՝ որ ուներ ղհամանուն իւր քաղաքագեսող։ 2, Բերդացփոր, այժմ է Բերդագրակ՝ որ ունի ըղհամանուն իւր գիւղաքաղաք. ուր գաւառաւոր գաւառին նատի։ 3, Պարտիղացփոր։ 4, Ճակաստ։ 5, Բուխայ։ 6, Ոքաղե։ 7, Աղորդ։ 8, կափոր։ Եւ ունի Տայք ղքաղաքն Ասկուռա առ Փասիս գետով՝ որև կոչի Ճօրիս, կամ Ճօրիս յարեւից կուսէ. ղայս գետ լինիլ Փխովն վկայեն բաղումք, ղոր Աճաշունյն յիշէ, որ է մի ՚ի չորից գետոց Դրախտին. տես ծննդ. 2. 11. Ելեալ ՚ի կողմանցն Տրապիդոնի, և Բայբերդայ՝ որ ըստ Տաճկաց Պայքուրթ, երթայ ՚ի Համըն-

չեն գաւառ Հայոց . և անտի՞ ՚ի Տայս . Խոտորեալ
յարեւուս կոյս՝ պատու և աշխարհն Եզերացոց , և
անկանի՞ ՚ի Պատու ծովն՝ որ է սեաւ ծով : և ղՏամ-
բուր , կոչի և Համամաշէն՝ Կոյն է Համշէն . և է
յարեւուից կուսէ Փասիս գետոց այնորիկ . բայց այժմ
է իբր աւան ինչ : Ռնի և Տայք զամուր Քերդն Էրա-
խանի . և ղայլ բաղում բերդս և ամրոց . լինի և ՚ի
Նմա Թռող . և ՚նուռն . աղտօր՝ այսինքն սումախ . սեր-
կեիլ . պատղախակ , որ է պրուղ ինչ . և ՚նուշ : Անդ
է և արծաթոյ հանքն , որ կոչի Կիւմի շխանա մերձ
առ Համշէն :

2. Մետասաներորդն՝ կոչի բարձր Հայք . է սա ևս
մի ՚ի , 15. աշխարհաց մեծին Հայոց . և յիրաւի կո-
չի բարձր , ղի քան ղամ երկիր բարձր է աշխարհն
այս . վասն ղի ընդ չորս կողմանս արձակէ գետու :
Ունի գաւառս՝ 9:1, Գարանաղի . և յարեւից Եւ-
փրատաց ՚ի մէջ գաւառին Եկեղեցաց , և Կարնոյ՝ և
Դերջանայ . ունի ղամուն Անի , որ է Կամաղ տես
ղորմէ և ՚ի 80. Թղթահամարն . և զաւանն Յորդան,
որ է շիրիմն պատուական Նշխարացն Սբ Գրիգորի
Լուսաւորչին մերոյ . նաև մարմինքն որդւոց և թռ-
ռանցն : Ունի Գարանաղի և ղլետոն Սեպուհոյ , որ
և կոչի Մանեայ այրք՝ որ բնակեցաւ Սբ կոյսն Մա-
նի , և Սբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր : 2, Առիւծ .
ունի ղհամանուն իւր լեառն : 3, Մնձուր : 4, Եկե-
ղեաց . որ է յարեւուից Կարնոյ առ Եւփրատ գետով .
ունի ղհուցակառ քաղաքն Երիզայ , որ է Արղնկան .
որ Սբ Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր չարչարեցաւ ՚ի
Տրդ առաց : Ունի և ղթիին աւան՝ որ գերեղմանն է
Սբյն Արիստակեսի , և Սբյ մեծին Ներսիսի : Ռնի և
ղայլ բաղաքս և աւանն յորպիս . և ղլետն Եւփրատ ,
որ ըստ Տաճկաց Մուրաստ . և ղլույլ գետն տեսն և
՚ի : 123. Թղթահամարն , և ծննդ . 2. 14:5, Մանա-

նաղի, անդ է Անատիոռոր լետո՞ն: 6, Դերջան, ունի դշանանիւն իւր քաղաք . և դԱմախ քաղաքն: 7, Սպեր. ունի դշանանո՞ն իւր առան, և լետո՞ն, ո՞նի և դԱմբատաւանն . և զայլ բերդս' և գեղը: 8, Հատկոմք: 9, Կարին, որ ո՞նի դշանանո՞ն իւր մայրաքաղաք դկարին, որ է Արդրում, ուն և ՚ի 97. թղթաւասարին: ունի և զայլիւր Եւփրատաց, յորում լի՞նի բաղմութիւն ձկանց, և հառոց. և երինք նորին են լի երեօք, և պաճարօք անանոց՝ կամ պախօք, որ է վայրի եղն: Եւ Եւփրատես և մի ՚ի չորից գետոց Դրախութիւն, որ ելեալ ՚ի Բագրեանոց ոյ՝ և ՚ի լեռանց կարնոյ՝ երթաց ՚ի հիւսիսց ընդ հարս . և պսուե դկապաղովկիսց, զփոքր Հայաստան, դԱրիա, որ է Ասորիք, և դԱրսովիա յաջմե. իսկ զմէծն Հայաստան, և դմիջագետու ընդ ձախմե. և անցեալ ընդ մէջ աշխարհին Քաղց հաւուց, որ այժմ կոչի իրաք արաք, մտանէ ընդ Տեգրիս գետն, որ է Հատ . և անդէն զանունն կորուսեալ անկանի ընդ նմա ընդ ծովս Պարսից: ուն և զվերոյ եղ եալ համարսն:

ՀԲ.

3. Երկուսասաներորդն՝ կոչի չորրորդ Հայք. որ ևս է մի ՚ի 15. աշխարհաց մեծին Հայոց. ունի առ երի յարեւլից կուս դՏուրուբերան աշխարհն, որում ստորև հետևի . ՚ի հիւսիսոց զբարձր Հայոցն. յարեւնից ըլեւփրատ գետն . իսկ հարաւոյ դԱղձնիս՝ որ դԱնի Տուրուբերանին բացադրեցաւ: Եւ գաւառք են յորմ, 9: 1, խորձէն. որ այժմ կոչի Կեղի: 2, Հաշտեանք . ունի դքաղաքն Վիշոպ ՚ի վերաց գետոցն Եւփրատոց ՚ի մնարս լերին Քարեայ. և դմէծ աւանն կուսու՝ որ ունէր երդս, որ է երդիք տան, 3012. հեծեալս՝ կամ ձիաւրս, 1500. և հետեակս՝ 2000: անդ բնակեին և որդիք թագաւորացն Հայոց: 3, Բաղնատուուն: 4, Բալահովիտք. ո՞նի զանուանի քաղաքն Բալու մերձ ընդ Եւփրատ ՚ի վերաց լերին, ուստի

ուստի Տիգրիսն երանէ : 5, Ծոփիք . և կրկին , մին կոչի մեծ , իսկ միւսն Հաղոնւոյ : Ծոփիք և առ Եսփ բատաւ յարեւլից կուսէ . ունի ասյրաքաղաք Ղնիբրկերտ , որ և ասի Մարտիրոսաց քաղաք . և զանոր բերդն Բնաբեղ՝ որը եին երբ ենի արքունի գանձնն : և ղայլ քաղաքը և աւանս ամուրս : Ունի և ղակն Տիգրիս գեսոյ , որ է Դրկամթ , կամ Հատ և ղայլ գետու և աղբիս անու շաղամն՝ յորս լինին քաղցրահամ ձկունք : Եւ այս Տիգրիս գետն ևս է մի ՚ի չորից գետոց Դրախտին . տես և ՚ի 123 . թղթահամարն : և ծննդ . 2. 14 : որ երանէ անտի , և ՚ի լերանցն կորդւաց՝ դորս վերագոյն ասսպաք . և պուտահեալ ընդ Տորոս լեաւն՝ որ և յայտ է , ընկղի յերկիր , և ասպա ելեալ անտի՝ լնթանայ ՚ի հիւսիսոյ ընդ հարաւ յանդիման Ասորեառանեաց , դոր և բաժանեալ ՚ի միջագետոց մտանէ ընդ Երկիրն Բաբելոնցոց . և անդ յինքն կալեալ զեւփրսու գեսն յարեմիսից , Երթայ անկանի ընդ ծովն Պարսկացն : 6, Հաղախ . ուներ զաւանն Արջուց , և ղջիծ առն : 7, Հանձիթ . ուներ ղջամանուն իւր քաղաք . և ղքաղաքն Վասակաւան : 8, Գորեք չ 9 , Դիգիկ : Ունի չորրորդ Հայք և բերդու և գետս , և լերինս , և բիւրեզու այսինքն բլր . և երես՝ այսինքն վասրի անտառն , և հաւս՝ և ձկունս . և ՚ի գաղանաց զառիւծ : Եւ ՚ի մեծէն Արամայ կոչեցաւ չորրորդ Հայք . զի կայ յարելից Եւփրատոց մերձ երրորդ Հայոց :

4. Երեքտասաներորդն՝ կոչի Տուրուբերան , կամ Տարբերունի՝ զոր ՚ի բաղրում տեղիս յիշեցաք վերապոյն : Այս աշխարհ ևս է մի ՚ի ՚ի 15 . աշխարհաց մեծին Հայոց . և է սահմանակից յարեւլից կուսէ Վասպորական աշխարհին . յարեմոնից չորրորդ Հայոց . ՚ի հիւսիսոյ բարձր Հայոց . իսկ ՚ի հարաւոյ Աղճնեաց , և Մոկաց՝ որ զինի Աղճնեացն բացադրեցաւ : Ունի զաւառ :

ՃԳ.

առա՞ 16: 1, խոյթ: 2, Ասպակունիք: 3, Տարօն, որ է Մուշ՝ կամ մշոյ Երկիրն. և է յարևմտից հիւ-
մայ Բղյանեաց՝ յորոց անոն կոչի ծովին Աղթամա-
րայ: ուներ Տարօն քաղաքս՝ և աւանս, և բերդս
բաղրամս՝ զՄեղոտի, կամ Մեղոտի յեղեր գետոյն՝ որ
յանուն տանին կոչի, կամ Մեղեաց գետ, որ է
Մեղրագետ: ոներ Մեղոտ տունս՝ 280. և Հեծեալս՝
80. և Հետևեակս՝ 1030: ղՊարեխս, կամ Բըրեխ, ու-
ներ Երդս, որ է Երդիք, կամ տունս՝ 1180. և Ճիա-
ւոր՝ 800. և Հետևեակս՝ 600: ղԱստեղնս, որ երա-
մոր բերդ. ղԽրտում, որ ուներ երդն՝ 900. և Հե-
ծեալս՝ 300: ղԿեղք, կամ Կետղեք. ուներ Երդս՝ կամ
տունս, ղի Երդն փոխանակ տան առնանի Երբենի՝ ի
զիրս, 1600. և Ճիաւոր՝ 800. խկ Հետևեակս՝ 600:
Ուներ Տարօն և ղայլ մեծամեծ տանս՝ և բերդս. յո-
րոց մի է և Մուշ՝ որ ՚ի հիւսիսոց է մատ առ Տիգ-
րիս գետն. և յանուն քաղաքն կոչի և գաւառն
Տարօննայ Մշոյ Երկիր. խկ ընդ որ գոլով և մերձ ին-
ակնեան վանքն՝ ղըր Սբ Գրիգոր Լուսուորիչն մեր
կառոյց ընդ բարձրաւանդակ տեղով՝ ուներով ղինն
ակունա անուշահամ աղբերաց ուստի և կոչի իննակ-
նեան վանք. և եղ ՚ի նմա ղպատուական նշխար Սբ
Կարապետին Յօհաննու, ղըր Ղեղնդիոս Սբ Հայրա-
պետն պարգևեաց նմա. ուստի և գաւառն յանուն
նորս կոչի այժմ Սբ Կարապետ: անտի եր և Ածի-
մաստ վարդապետն և թարգմանիչն Հայոց Սբն Մե-
սրոսպ. և Մոլսես խորենացին. և Մասքրե վերծա-
նողն. և այլքն: տես և ՚ի 23. և ՚ի 96. թղթահա-
մարն: և խորնի եր աւան մեծ, որ ուներ տունս՝
1906. և Ճիաւոր՝ 700. և Հետևեակս՝ 1700: 4, Աշ-
մունիք: 5, Մարդարդի, կամ Մարդարդեանք: 6, Դաս
Նաւորք: 7, Տուարծառափ: 8, Դալառ: 9, Հարք.
և առ Եւփրատաւ ՚ի հիւսիսոց Պալունեաց ՚ի լեռ-
նա-

Նադաշտակ վայրի՝ ուր Հայկսց նախնոյն Հայոց բը-
նակեալ՝ կոչեաց ղնա Հարք, և գաստակերտն Հայ-
կաշէն: 10, Վարաժնունի: 11, Բղնունիք՝ զոր վե-
րագոյն յիշեցաք ՚ի բաղում աւեղիս. ղսա նախ ժա-
ռանգեաց Բաղ որդին Մանաւաղայ՝ որդւոյ Հայկայ,
ուստի գաւառն, և ծովն աղի, որ է յարեւելից կուսէ
գաւառոն, կոչեցան Բղնունեաց: Ունի և Բղնունիք
քաղաքս՝ ղբաղեց, որ է Պիթլիղ. և է սցժմ իշխա-
նանիտ քորթաց. ղԱրծկէ, որոյ ամրոյն է անառիկ.
Ղիլաթ. ղՀշղան. և ծովն աղի, Վանայ ծովն է: 12,
Եղեւարք: 13, Աղիօվիտ. անդ էր ղԱրիշատ քաղաքն
արքունական առ ուհմանք Արարատայ, ուր որդիք
և աղդայինք թագաւորացն Հայոց բնակեին: 14,
Ապահունիք. ուներ ղամուր քաղաքն Մանծ կերտ,
կամ Մանաղկերտ: 15, Տկորի: 16, Խորխորունիք,
կամ Խոռխոռունիք, որ է Խոշորնի. այս անուն այս-
միկ կոչեցաւ յանուն խոռայ՝ որդւոյ Հայկայ: Ունի
Տուրուքերան և ղայլ քաղաքս՝ ղՕձ քաղաքն ՚ի սահ
մանս Տարոնոյ. և ղՎիշապաքաղաքն ՚ի Տարոնգաւա-
ռիք. և աւանս բաղումն. և ղծովն՝ որ ՚ի վեր անդր
յայտէ. և ղլերինս կորդուսաց՝ զոր բաղմիցս յիշեցաք
վերագոյն: ունի և ղՊալրունեաց փոքր գաւառն՝ զոր
՚ի վերոյ ասացաք. անդ էին մեծ աւանքն Գիսաննէ,
և Հոռանք: Եւ աշխարհս այս է պրկիր բարի, և
խոտաւէտ, և մեղաքուղին. ունի և օդս անոյշս, և
ջուր բաղում և քաղցրահամ. ունի և ղԴաղղպէ աղ-
նիւ, որ որպէս ղՄանանայ ՚ի ցողոյ երկնից գոյսնաց
՚ի վերայ տերելոց և բուսոց, և է անո շահամ իբրև
ղշաքար: Ունի և ղՄաշկամիրգ. և ղոսկառակ նոռթ.
և ղերկաթ. և ղաղնիւ ծաղիկն նունուֆար: անդ է
և ըստ վկայութեանց յոգունց Դրախտն փափկութեան
զոր անկեաց Ած: տէն ծննդ. 2. զլին. 3. հմր:
5. Չորեցտասաներորդն՝ կոչի Աղմանիք. որ և է մի
՚ի.

՚ի 15. աշխարհաց մեծին Հայոց: Եւ է ՚ի մեջ աշխարհին չորրորդ Հայոց, և Մոկաց առ Ասորեստանեաց, և Տիգրիս գետով: Ռնի գաւառու՝ 10: 1, Արդին. անդ եր քաղաքն Աշմուշատ՝ մերձ առ Սասուն: 2, Քեզ: 3, Տատիկ: 4, Կեթեկ: 5, Աղնուաց ձոր: 6, Խերհեթք: 7, Գղեկին. անդ է քաղաքն Գրադիկ առ Տիգրիս գետով: 8, Սալսոյ ձոր: 9, Նիփրկերս: 10, Սասուն. է առ Տիգրիսիւ ՚ի հարաւոյ Բաղիշոյ: և է երկիր ընդարձակ և պարարտ. ունի և սուուր վայրս Երանեն Կորդուաց: Ռնի Աղմանիք և քաղաքս բաղումն և մայյուքաղաք ղՏիգրանակերտ, որ է Ամիդ, և ըստ Տաճկաց Դիարբեքիր. տես և ՚ի 67. Թղթահամարն. առ Տիգրիսիւ. և զլեառն Տօրոս. տես և ՚ի 110. Թղթահամարն: և Սիմ, որ է Երկայնանիստ լեառն յանն Տօրոսի՝ կամ Կորդուաց. և ձգի ՚ի Բղունեառ մինչև ՚ի կողմանն Ասորեստանի, գետոց ընդ մեջ նորա անցանելով: Անդ ասեն զԱմեմ որդին ՚Սոյի բնակեալ իբրև ամիսա Երկուս; յիւր անուն զլեառն կոչէ Սիմ: ունի և զնաւթ, և դերկաթ. առաւել ևս դդիմոր. և զդեղակ հառ. և զաղունի կարմիր ներկ ՚ի գունոց:

Ճ. 6.

6. Հնգետառամներորդն՝ կոչի Մոկիք. այս ևս է մի՞ ՚ի 15. աշխարհաց մեծին Հայոց յարկելից կուսէ Աղմանեաց՝ և Տիգրիս գետոյ. ունի զամուրս Տօրոս լերինն. և գաւառու՝ 9: 1, Իշոյր: 2, միւս Իշայր: 3, Իշոց գաւառ: 4, Առունից ձոր: 5, Առանձնակ մոկիք: 6, Միջա: 7, Արքայից գաւառ: 8, Արգաստովիտ: 9, Զերմաձոր: Ռնի և քաղաք Զալիկուուր զախտարար ջուրն Աբ Հուիփսիմեանքն սրբեցին. և զայլ բաղում քաղաքս՝ և գիւղօրես և զմեծափառ ուխանն Աբ խաչին՝ որ ՚ի յապարանն: և ՚ի պտղոց ունի ղհրշակ, և զմանրագոր՝ և ՚ի գաղանաց ղինձ. և զկաքաւ ՚ի հաւուց: Այսոքի Են՝ 15. աշխարհին Հայոց:

Հայոց՝ դրս պարունակէ մէծն Հայաստան։
իսկ փոքրն Հայաստան՝ որ և է բոլորն ընդ օսմանցոց
իշխանութեասք, պարունակէ ունացեալ երիս աշ-
խարհան՝ Կիլիկեան հանդերձ։ և կայ յարևմտից մե-
ծն Հայոց առ Եւփրատաւ. և ՚ի հիւսիսոյ ունի առ
երի ղՊանասու կապադովիկոյ՝ ուր է մայրաքաղաքն
Տիապիղոն մերձ յեղր ծովին Պանտոսի, որ է սեաւ
ծովն. յարևմտից դաշխարհն Գամբրաց և ղԼիկայցնիատ
զորս ՚ի հետեւալս յիշեցաք. իսկ ՚ի հարաւոյ ղՏօ-
րոս լեառն, որ և է յայս բաղմից։ Եւ բաժանի փոքր
Հայաստան յառաջին, յերկրորդ, և յերրորդ։

7. Առաջին Հայք՝ է յարևմտից Եւփրատաւց. ՚ի հիւսի-
սոյ Երկրորդ Հայոց. և ՚ի հարաւոյ Երրորդ Հայոց.
իսկ յարևելից Գամբրաց. Ունի մայրաքաղաք ղՍեբա-
տիա, որ է Սևաստ ՚ի բարձրաւանդակ տեղուջ մերձ
առ եղր Ալիս գետոյն, որ ըստ Տաճկաց Ղըլըլ ըր-
մախ. սա ելանէ ՚ի լերանցն առաջին և Երկրորդ Հայոց,
և Երթեալ ընդ արևմուտս՝ ոլորի ընդ հիւսիս, և ան-
կանի ընդ ծովն Պանտոսի. և և Սեբատիա մոտ ընդ
Տիրոս լերինն, որ ըստ տեղույն կոչի Մարագում՝ ուս
տի ելանէն քաղցրահամ գետք, և ականակիս աղ-
բերք ջրոց՝ որք դամ քաղաքն ոռոգանեն. և Երթան
խառնին ընդ գետն Ալիս : տես և ՚ի ՀՕԾ. թղթա-
համարն : Ունի և ղմայրաքաղաքն Կեսարիա, որ ըստ
Տաճկաց Հայսէրի. մերձ ՚ի Մեղոս գետ՝ որ ըստ
Տաճկաց Գամբրայսուի. սա ելանէ ՚ի լերանցն Գաղա-
տիոյ և Երթեալ խառնի ընդ Եւփրատ մերձ ՚ի Մե-
լիսիննէ քաղաք Հայոց ՚ի հարաւոյ։ տես ՚ի 60. և
՚ի 61. թղթահամարն : Զգի առաջին Հայք և մին-
չն ցԵւփրատ. ունի և ղայլ գետս մանունս. և ղլեռն
Առգեռս։ անդ ևս մօտ յԵւփրատ են ակն, որէ էլին
և Արաքեր քաղաքն։

8. Երկրորդ Հայք է յարևմտից Եւփրատաւ և մեծին
Հայոց.

ՃՈ.

ՃԵ.

Հայոց . յարելից կապաղովկիոյ . ՚ի հիւսիսոյ Պոնս
տոս կապաղովկիոյ . իսկ ՚ի հարաւոյ առաջին Հայոց :
Որոյ անուանի քաղաքն էին՝ Եւղովիա , որ է թու-
խաթ ՚ի վերայ Ռիս , կամ իրիս գետոյ՝ որ ելանե
յառաջին Հայոց , և անշեալ ՚ի Պոնտացոց Լինո-
պոնտոս գառառն , որ է առ ծովոն Պոնտոսի , և
ունի զբաղաքն Ամասիա , ընդ մեջ զբաղաքն Հեր-
ձանելով՝ երթայ անկանի ընդ նոյն ծավան , որ է սեաւ
ծովն . և Կոմանայ , որ է ՚ի համանուն իւր գաւա-
ռի՝ առ իրիս գետովն ՚ի հիւսիսոյ արևելից Եւդո-
կիոյ . իսկ սցիմ առ երակ է . տես և ՚ի , 93 . Թղթա-
համարն : Եր և Նիկոպօլիս առ Գայլ գետով՝ զրոյ վե-
րագոյն ասացաք . և Ասալիա մայրաքաղաքն՝ որ կո-
չի և Սարթափ յարելից կոմանայ . էին և քաղաքքն
Նեյկեսարիա , որ է Նիւս ՚ի հիւսիսոյ կոմանայ .
որոյ եպիսկոպոս եր Սբ՝ Գրիգոր Եղբայր մեծին Բարսղի
Կեսարացոյ . և Արօրակա , որ է Ածպուտեր յաշխարհի
գաշտին մերձ առ գառառն Եկեղեցոց՝ զր վերագոյն
բացադրեցաք : Ունի Երկրորդ Հայք և դայլ քաղաքն՝
և առանս բաղումն . զգեսու 2 . և զլերինս յոլով մե-
ծամեծս՝ 22 :

ԱԸ.

9 . Երրորդ Հայք յելից կալով Լիկայոնիոյ , որ է Ղո-
նիա . յարենտից չորրորդ Հայոց՝ ձգի և մինչ յԵւփ-
րատ . ՚ի հարաւոյ առաջին Հայոց . իսկ ՚ի հիւսիսոյ
Կիլիկեցոց աշխարհին : Շնչի անուանի մայրաքաղաք
զՄԵլիտինե , որ է Մալաթիա ՚ի համանուն իւր գա-
ռառ . ՚ի հիւսիսոյ Մեղոս գետոյ՝ մերձ առ Եւփրատ-
ունի և քաղաքն բաղումն՝ զկոկիսոն , որ ըստ Տաճ-
կաց Կեօկսիւ . զկո՞զոնիա , որ է Աղուն ձոր առ Եւփ-
րատու . զՔեսոն մերձ յԵւփրատ . զՊեհետին՝ որ
ըստ Տաճկաց Պեսնի , եր անառիկ և անմատչէլ քա-
ղաք . տես և ՚ի 113 . Թղթահամարն : զՍամհատիա ,
որև Համշատ մօտ յԵւփրատ . զթելաւետեց քա-
ղաքն :

դաքն, որևէ կոչի թիվացար մերձ յԵւփրատ . ղԹուռ-
բեր. ղՄիապան. ղԳիերմանսիկ, որ է Մարաշ . աևս և
՚ի ՀՀՅ. թղթահամարն . ղԱնտիոք փոքր, որ է մերձ
՚ի սահմանս կիլիկեցւոց առ Աման լերամբ . ղի մեծն
Անտիոք է Ասորոց, որ է Անթաքիա : և ղԲիլիս քա-
ղաքն յԵւփրատացւոց երկրին ՚ի սահմանս Ասորոց
մերձ ՚ի Բերիայ քաղաքն որ է Հալաբ : Ունի նաև
ղԱնթափ, որոյ գաւառն է այգաւետ և պտղսբեր
յոց . և անդ է լիութիւն քաղցուենեաց՝ կամ քաղց-
րեղինաց . և Հասանմատոր, ՚ի համանուն իւր զա-
ւառի . որ եր երկիր արգաւանդահող և բերրի . տես
և ՚ի թղթահամարն . որ ՚ի վեր անդր : Ունի և ղգա-
ւառն Զահան յԵւփրատացւոց կողմանս . անդ են և
զաղաքն Ապրամթա, որ է Ալպստան մերձ յԱրշոտի
աւանն . և Հոնի քաղաքն ուր նատեր երբեմն կու-
թուղիկոնն Հայոց : Ունի և դայլ քաղաքս և աւանս
յոլովս . և գետս՝ ղՄԵ՞ղոս, որ ՚ի վեր անդր յայտէ,
և ղկիդնոս՝ որ ըստ Տաճկաց Սեյհան . ելանէ սա ՚ի
լերանցն Անտիոքոսի, իբր թէ աներ տօրոսի, կամ
երկրորդ Տօրոս ըստ Յունաց, որ իբրև ղՏօրոսի լեառն
տարսածի ընդ բաղում գաւառս՝ ձգեալ ՚ի Լիկայո-
նիոյ մինչև ՚ի մեծն Հայստան : Ունի և հանքս
բաղում, դոսկոյ և դարձաթոյ, ղԵրկաթոյ և ղպղնձոյ.
տես և ՚ի վերն զաշխարհն առաջին Հայոց : և ապա
գետս այս անցանէ ընդ լեառն Տօրոս՝ մտանելով ՚ի
կիլիկեա, ոռոգանէ և ղՏարոսն քաղաքն, որ է թիեր-
սիս ըստ Տաճկաց, և երթայ անկանի ընդ ծովս կի-
լիկեցւոց, որ է ծովս միջերկրականի : Ունի և դայլ
գետս մանունս, և լերինս բաղում՝ և ղեառն Ա-
յան, որ է մասն Տօրոսի . և բաժանէ ղԱսորիս ՚ի կի-
լիկեցւոց, և ՚ի փոքրն Հայոց . և ձգի մինչև ՚ի Պա-
ղեստին, որ է Հրեաստան . և զայլս :

20. իսկ կիլիկեցւոց աշխարհն, որ է կիլիկեա՝ կամ Ճիթ,
կիւ |

Կիլիկե , որը զինի Բագրատունեաց թագաւորացն
Հայոց ՚ի զօրանալ իրուբնեանց ՚ի տոհմէ Գագկայ
արքայի Բագրատունոյ առին Հայք բովանդակն .
տես և ՚ի , 110 . Թղթահամարն : Առին և ղԱպրիա-
կոմ Սորիա . որ է գտառ փոքուն Ասիայ . և ո՞նի
առ երի յարեելից կուսէ ղՊամփիլիա , որև և մի ՚ի
ծովեղերեայ գառառ փոքուն Ասիոյ՝ ուներով սահմա-
նակից յարեելից կուսէ ղԱլիլիկա . որ այժմ համա-
րեալ լինի արևմտեան մասն կիլիկիոյ , որ է խար-
մանիա : Ունի Սառիա և ղԿիլիկեա յարեմտից կող-
մանէ . ՚ի հիւսիսոյ ղԼիկայնիա , որ է Ղոնիա . իսկ
՚ի հարաւոյ ղՄիջերկրեայ ծովն հանդեպ կիպրոս կղղույն ,
որ ըստ Տաճկաց Խոպրը . սա կոչի և կիտիս , կամ
կիտիմ ըստ Եբրայեցոց : Ունի Սառիա մայրաքա-
ղաք ղՄելսկիա մերձ առ Միջերկրեայ ծովն . և ղայլ
քաղաքս բաղումն . և ղԵւառն Տօրոս . և ղԵւան Ռի-
մագոս , որ ՚ի լեռնէ անտի ելեալ անկանի ընդ այն
ծով : տես և ՚ի 113 . Թղթահամարն : Առին Հայք և
ընդ այն ժամանակս և ղկողմանս Գերմանացոց և
Եւ ֆրատայոց՝ զորս ՚ի վեր անդր բացադրեցաք . և
տերեցին այնոցիկ ընտից ամս՝ իբրև 400 :

Եւ կիլիկեա ևս և աշխարհ փոքուն Ասիոյ , որ ըստ
Տաճկաց այժմ կոչի Ղարամանիա . և է երկիր ըն-
դարձակ՝ յերկայն տարածեալ ձգի յարեելից յարե-
մուտս . և բաժանի յառաջին և յերկրորդ . և ո՞նի առ
երի ՚ի հիւսիսոյ ղՏօրոս լեառն՝ որով բաժանի ՚ի փո-
քուն Հայոց , և ՚ի Գաւարոց . յարեմտից ղՊամփիլիա .
յարեելից ղԱմսն լեառն՝ որով բաժանի ղԱստրոյ . իսկ
՚ի հարաւոյ ղՄիջերկրեայ ծովն հանդիման կղղույն
կիպրոսի , որ է խարըդ : Ունի կիլիկէ արքայանիան
մայրաքաղաք՝ ղՏօրոսն առ կիդնոս գետով մերձյեղք ծո-
վուն Միջերկրականի . տես և ՚ի , 113 . Թղթահամարն :
և ղԱտանա՝ յորս նստին թագաւորքն Հայոց . և
Ատա-

Առանս է առ Պիւռամոս գետովն , ըստ Տաճկաց
 Ղղլլ բռմախ , կամ Զախրթ տույու , որ ելեալ՝ 'ի
 Տօրոս լեռնէ երթայ անկանի ընդ ասացեալ ծովն :
 Ունի Առանսա և ղերկիր արգաւանդահող , և սմե-
 նաբեր : Ունի և ղայլ մայրաքաղաքս՝ զԱխ , որևէ է
 Կաթողիկոսարան Հայոց մերձ՝ 'ի ստորոտ լերինն Տո-
 րոսի . բայց այժմ աւերակ է . և է իբրև ղգիւղ մի : և
 ղԱնարդաբա , որ է Անաւարդա , կամ անդարդա՝ 'ի
 դաշտավայրի մերձ Ալտանա՝ և 'ի ստորոտ լերինն Տո-
 րոսի . և ղՄամեստիա , որ է Մսիս . տես և 'ի , 111 .
 Թղթահամարն : և ղկորիկայ դղեակն՝ կամ ամրոցն որ
 ըստ Տաճկաց Գուռզու՝ մերձ յԵղր Միջերկրեայ ծո-
 վուն : Ունի և ղամուր քաղաքն Լամբրոն՝ 'ի վերայ
 գետոյն Լաննոսի առ ոտամբ լերինն Տօրոսի՝ ուստի
 ելանէ և այս գետս , և երթայ անկանի ընդ կիլիկէ
 ցոց ծովն : Յորմէ էր երանելին Ներսէս Լամբրոնա-
 ցին . տես և 'ի , 113 . Թղթահամարն : և ղայլ քաղա-
 քըն՝ ղՆիկոպօլիս , ուր Աղեքսանդր Մակեդոնացին
 յաղթեաց Դարեհի . ղՊոմպէուսօլիս , որ է Սղէ մերձ
 ընդ՝ նոյն ծովեղեն . ղկապան . ղԼամսակ , որ այժմ
 Լամուս . և ղԱյաս , որ այժմ Լայաղ . է և սա մերձ
 ընդ այն ծովեղեն՝ և , 9 . Մղոնաւ հեռի յԱղեքան-
 ցըրիո Ասորոց , որ է իսկէնտրէ : Մղոն է՝ 8 . աս-
 սպարէղ , և ասպարէղն է՝ 125 . քայլ . և քայլն լինի-
 ցի՝ 5 . ոտ : Ունի և բերդս՝ և ամրոցս անմատոյցս և
 ամուրս յոյժ , ղՊասլեռն առ Տօրոս լերամբն . և ըՂ-
 թի . և ղայլ քազումն . քանդի՝ 365 . բերդս ունի .
 և երկու դրունս ելանելց Ասորոց : Եւ է կիլիկէ եր-
 կիր առաս՝ բերդի և պտղաւծու յոյժ՝ հանգոյն եր-
 կըրին Յորդանանու :

11 . Ունին Հայք և ղաշխարս հիւսիսային Միջագե-
 տաց . ուր էին արքայանիստ մայրաքաղաքն Հայոց
 Մծբն , որ է Նսեպին . տես և 'ի 70 . և 'ի 74 .
 թըլ

թղթահամարն . և Էդեսիա , որ է Ուռհայ՝ կամ Ուռհայ . ան և ՚ի 73 . թղթահամարն : Անդ է և Պերքաղաքն մերձ յԵւփրատ յարեմտից հարաւոյ Էդեսիայ . և այլք ևս : Ունի և բերդս՝ ղՆշենիկ մերձ յԵւդեսիա . ղԱրուճ . և զայս . և զանառիկ ամրուն Հըռոմկայ ՚ի մեջ գետոյն Եւփրատայ իբրև կղղի շուրջ պատեալ ՚ի հոսանաց գետոյն : Անդ բնակելն Գրիգորիոս կաթողիկոսն Հայոց՝ և նորին եղբայր Սբ Ներսէն շորհալին . ուստի կոչեցաւ կլայեցի , անդ է և մինչև ցայսօր որոյ գերեզմանն : Ունի Միջագետք և ղերիու մեծամեծ ղետոս աստի և անստի՝ ղԵւփրատ , և ղԾիգրիս՝ ղրոս բացադրեցաք և յԻշեցաք վերադրոյն ՚ի բաղում տեղիս . որոյ վասն կոչի Միջագետք . ղի կայ ՚ի մեջ երկուց գետոց : Ունի և ղայլ գետոս մանունս . և լերինս : իսկ սորին հարաւային կոչի Միջագետք Ասորոց . ուր էր երբեմն Բաբելոնն առաջին . ուր է և այժմ Նինուէ , որ է Մուսուլ . և խառան՝ ուր բնակեր հայոն Արահամու թարա . ուստի աս ՚ի Սբ գիրս երբեմն զրի խառան յանուն քաղաքին այնորիկ : ան ծննդ . : :

գլխ . 31 . հմր . Եսայ . 37 . 12 . և Եղեկ . 27 . 23 :

VԱհա՝ այս է բոլոր երկիրն՝ և բովանդակ աշխարհն Հայոց , ղրո ըստ մերումն հետաղոսութեան ՚ի յաշխարհագրաց բացադրեցաք մերաղնեայցն առ դիւրահաս լինելոյ համայնիցն . թէ և ՚ի հնոց աշխարհագրաց գոն ուրեց ուրեց մերասեռ , և թէ այլասեռ լեղուաւ բացադրեցեալք որպէս յայտ՝ հետևողացն . սակայն ոչ ըստ որում մերս է : Որպէս ղի իցեն նախ ղանուն անծանօթ աշխարհացն՝ գտւառացն՝ և աեղեացն ըստ նորոյս բացադրեալք թէ , այն ինչ անուն այս է . և ապա ղոփրութեն երկուց աղդացն այլասեռ ից աշխարհացս Հայոց՝ թէ , որքան ընդ միուլս , և միւսուլս . որպէս յայտ է հետևելովքն . այլ միմիսցն

ըստ Հսոյ սովորութեան. Շւատի արդենին ՚ի մերաղ-
նեաց յոդունք յոլով տեղեաց անծանօթ մեան: Վ ն-
դի սակաւք են յոյժ ՚ի մ.ջ աղջիս մերում զրոց և
պատմութեանց հուց հմուտքն և հետքողքն. որպէս
և յառաջաբանութեան թագաւորացն մերոց և ՚ի յո-
տանաւորան ուրեք ուրեք յայտ իսկ ևս է:

Յաղագս կողմանց և աշխարհաց սոյլաղգեաց այնո-
ցիկ, զորս Հայք լնդ ժամանակս ժամանակս նուա-
ճեցին ընդ իւրեանցն արկանելով հրամանաւ:

¶ Րդ՝ այսքանեաց աշխարհացս և բարութեանց մե-
քորոց յոգնամեայ ամանակաւ տիրեալք են այսաղ-
գիք տես և ՚ի, 7. և ՚ի, 20. Թղթահամարն. Թղղ-
ցուք զայնս՝ զորս վավթաջ ամաւ, զինի և ընդ ժա-
մանակս՝ ժամանակս լնդ լծով և լնդ հարկաւ իւ-
րեանց կացուցին Հայք յայլաղգեաց զամս բաղաւմ: Ք-
անողի բաղում նուագի լեռնականն կովկասու, որ
է Եալբուղ սարն նուաձեալ՝ ընդ հարկաւ կացուցա-
նեն. որք այժմ ողջոյն կոչին Լեկիղիք. տես և ՚ի
76. Թղթահամարն. և Երկիրն նոցա Տաղաւոն: Նաև
զԱլանս, որ և կոչին Աղուանք. են աղդ մի Սարմա-
տացոց հիւսիսականք, որք և կոչին լեռնականք, ։
զի բնակեալք են առ նոյնով կովկասու լեռամք՝ որով
և բաժանին ՚ի Հայոց և ՚ի Վրաց: Ունին Ալանք
և տահմանակից ՚ի հարաւոյ զմեծն Հայք. յարևելից
զՎրաց աշխարհն. յարևմտից դկասպիականն ծովն. իսկ
՚ի հիւսիսոյ զՄասքթացն աշխարհ, որ է Հաշտար-
իան. որք և են ազգ ինչ Սարմատացոց Ասիոյ բը-
նակեցելոց առ ծովւն կասպից: Ունին Ալանք և
զամուր քաղաքն Դիքանդ ՚ի վերայ այնը ծովու: և
զդուռն Ալանաց, որ ըստ Տաճկաց Դեմուր զաքը.
զր առեն շինեալ Աղեքսանդրի Մակեդոնացոյ: տես

և ՚ի, 75. և ՚ի, 76. և ՚ի, 84. Թղթահամարն : Եւ Սարմատիա է Երկիր Հիւսիսային , դոր ՚ի վեր անդր ասացաք . և բաժանի ընդ Երկուս Տնաւիս գետովն : Մասն՝ որ յարեւելց այսր գետոյն՝ կոչի Սարմատիա Ասիոյ . իսկ մասն՝ որ յարեւմոնից՝ կոչի Սարմատիա Եւրոպիոյ : Պարունակէ այս մասն զՊոլոնիա , որ կոչի և Պալաք . որ է Երկիրն իլախու , կամ Լեհաստան . զՊաննոնիա , որ այժմ Հունգարիա , կամ Մածառաւուն . զաշխարհն Մուկովաց և Բրուսաց . ըլլ Լիւնիա , որ է գաւառ ինչ Բրուսաց՝ ուր է մայրաքաղաքն Ռիգա մերձ յեղբ ծովուն Գերմանացւոց՝ որք են Ալաննք . և ըստ Տաճկաց Նեմսէ . զՊրուսիա , որ է Պրուսչի Երկիրն . և զՊալաք , որք են Պրուլարք : իսկ Սարմատիա Ասիոյ է Երկիր ընդարձակագոյն՝ բաժանեալ ՚ի Սարմատացւոց Եւրոպիոյ Ցուպիա լերամբ , որ ըստ այլոց Ռիփիէք . և Տնաւիս գետով , և Միօւիս ծովակառ , և տարածեալ անտի ընդ կովկասային լերննն առ Վլոք : որ է Վլոց աշխարհն , և առ Աղուանիք , ձգի մինչև ցկասպիական ծովն : Ունի և լերնն՝ և գաւառս և աղջս բաղումն՝ որք են զանազան աղջք թաթարաց : Կովկաս , կամ Կաւկաս լեառն՝ է Հալլուզ սարն . որ է մեծ՝ և բարձր , և երեւի լեառն . և յերկայն ձբգեալ ՚ի սահմանաց մեծին չայոց՝ պատերով ՚ի Հիւսիոյ զՎլոց և զԱղուանից աշխարհն , տարածի յերկիրն Սարմատացւոց՝ և Ակիւթայցւոց , որք են թաթարք՝ կամ թուրք մինչև ՚ի կողմանս Հնդ կաց . և զանունն ըստ տեղեաց տեղեաց փոխէ :

Ցուպիա լեառն է ՚ի կողմանս Հիւսիոյ յաշխարհին Սարմատացւոց . որ ևս է մեծ և բարձր լեառն , ուստի ելանէ գետն Տնաւիս : Եւ Տնաւիս գետն՝ կոչի և Տայնախո . իսկ ըստ Տաճկաց թիւն սոյլու , որ փոքր է սակաւ ինչ չան զՊանուք գետն , որ է թունա .

և է անուանի գետ սա 'ի Կողմանս Հիւսիսոց յերկրին
Որոսաց . Ելեալ 'ի Ցուպիա լեռնե անսի , և բա-
ժանեալ ղԱսիա 'ի յԵրոպիոյ Երթայ անկանի 'ի Միո-
տիս ծովակն , որ է Աղախու ծովս : Եւ Միոտիս ծո-
վակն , որ ըստ Տաճկաց Աղաք տէնիդի . է ծովակինչ
Ակիւթացոց , կամ Հոնաց . որք են փոքր թաթարք
'ի Հիւսիսոց Քերանն Խրիմս՝ կոչի և Տաւրիկա , որ է
Խորմ . և Պոնտոսի ծովուն , որ է Սեաւ ծովս :
Եւ ևս նուածեալք և ընդ իշխանութեամբ իւրեանց
կացոցեալք էին Հայք զԵրացոց աշխարհն , որ
է Եգեր , կամ Կողիքսէ . իսկ ըստ Տաճկաց Զերքեղ-
տառն : Եւ է ընդարձակ գտառ մեծին Ասիոյ յարե-
մրտից Հիւսիսոց Հայոց մեծաց 'ի մէջ աշխարհին Վը-
րաց' և ծովուն Պոնտոսի . և սահմանի 'ի Հիւսիսոց
Կորացիս Երանմբ , որ է մասն կովկասու Երին . որով
և բաժանի 'ի Սարմատիոյ . իսկ 'ի Հարաւոյ պատի
Փասիս գետով , որ է Փիսոնի՝ զր և վերագոյն բա-
ցադրեցաք : Ո՞նի Եգեր և փոքր աշխարհս չորս .
որք կոչին Մառնեղիս . Խաղիս . Ադրիւկէ . և Ճա-
նիս , որք են Խաղոսիք . և ըստ Տաճկաց Ճէնիկ .
որոյ գաւառն է Լաղիկա , որ է Լաղու Երկիրն առ
ծովեղերբն Պոնտոսի , յարելից կուսէ . և առ Փա-
սիս գետով մերձ առ ծովեղերեայ քաղաքն Երիզոս ,
որ է Իրինէ . և Տրապիդոն՝ զր իւր գաւառաւն հան-
գերձ , որ է Պոնտոս կապաղովկիայ Մորիկ կայսուն
Ցունաց կոչեաց մասն մեծին Հայոց : Եւ այնոքիկ
են՝ որք կոչին՝ Զերքեղ . իմերէթ , որ է Պաշաճուխ .
և այլք : Ո՞նի Եգեր և Երինս բայրուն , և գետու .
և գտառու՝ և քաղաքս՝ և բերդս . և այլ գիւղա-
քաղաքս՝ և վաճառատեղիս . տէս և ղայսմանէ 'ի ,
132. Թղթահամարն : Կաև ունեին ղվիրս , որ է Վէ-
ռիա , կամ Վրաստան . իսկ ըստ Տաճկաց Գիւռճս-
տան . էր և սա մի 'ի նախարարութեսնց Հայոց ընդ

արևելք՝ ունելով՝ ՚ի հարսոյ սահմանակից ղմէծն Հայաստան, ո՞նի և առ երի յարևմտից ղկողիքսէ, որ է Եգեք, այսինքն Զերքէղ. յարևելից ղԱղումնա առ Կուր գետով, որ է Քուռ գետն. իսկ ՚ի հիւսոյ ղԱրմատիա՝ յորմէ և կովկասու լեռամբն բաժնի: Ունի Վերք և գառառս բաղումս. և անուսնի մայրաքաղաքս՝ ղՏիփիսի, որ է Թիֆլիդ ՚ի գաւառին Քարթլաց յարևմտից կուր գետոյ. անդ նատի այժմ Հերակլիս արքայն նոցա. տես ղայսմանէ ՚ի, 107. թղթահազարն: Անդ են և այժմ բաղում ընակիչք յաղգէ Հայոց՝ իւրեանց Եկեղեցեաւն և առաջնորդաւն հանդերձ: և ղՄծիսիթայ, որ է Ցըխեթայ. և եր նախագահ քաղաք Վրաց և Պատրիարքարան նոցա: Բայց այժմ աւերակէ, և է վանք մրանձանց մերձ ՚ի Տիփիսի: Ունի և ղքաղաքն Գոռայ, որ է Գորի ՚ի հիւսոյ կուր գետոյ յարևմտից Տիփիսայ. և ղկախէթ. և ղայլ բաղում բերդս՝ և աւանս՝ և գետս՝ և անօտառս: Գնի և բաղում ժողովուրդը Հայոց բնակելք յաշխարհին Վրաց.

Են ընդ Հայովք երբեմն փոքրոն Ասիաւ հանդերձ և կապադովիսացիք, որք Են Գամերք ըստ մեղ, ղի ՚ի Դամերսայ որդւոյ Յարեթի յառաջ Եկին. և Ելլադա, որ է Յունաստան. և ըստ Եբրայեցոց կոչի Յաւան՝ յանուն Յաւանայ որդւոյ Յարեթի, ղի յորմէ յառաջ Եկին Յոյնք: Եւ Պաղեստին ըստ Փղտացոց, որ է Հրեաստան՝ յանուն Յուդայի որդւոյ Յակոբայ կոչցոտ աշխարհն հրեիս. ղի հրեայք ասեն և Յուդայեանք՝ որք ՚ի Սեմայ որդւոյ Նոյի սերեցան: Եւ Ասորեստան. կոչի և Միւրիա. և ըստ Եբրայեցոց Արամ, յանուն Արամայ որդւոյ Սեմայ. և երբեմն Ասորիք, յանուն Ասորայ որդւոյ ևս Սեմայ, որ ըդ Նինուէ շինեսայ, և յորմէ յառաջ եկին Ասորեստանեայքն: Մերթ և Մեդացիք, կամ Մարք իսկ ևս էին

ԷՅՆ Նուշաճեալք ընդ իշխանութեամբ Հայոց .որոց աշ
խարհն կոչի՝ Երկիր Մարաց , որ է Քեւրտառան , յա-
նուն Մադայ որդւոյ Յաբեթի , յորմէ յառաջ Եկին
Մարք . կամ ըստ ուսանց ՚ի Մեղոսէ ումենէ որդւոյ
Յասնայ : Խոկ փոքրն Ասիս է՝ որ ըստ Յունաց կո-
չի Անատօլիա . այսինքն , արևելք , կամ արևելեան :
Եւ ունի սահման ՚ի հիւսիսոյ կողմանէ ղեռով Պա-
տոսի . յորեւմտից ղՅունացն . ՚ի հարաւոյ ղՄիջերկրա-
կանին մասն ինչ , որ և ասի Պամիթիլիական ծով . Խոկ
յորեւելից ղԵւփրատ գեւն : Եւ պարունակէ բաղրամ
փոքր գաւառու . որոց ումանք յայտ եղեն վերապոյն :
Որք Են՝ Լիկայոնիա , որ ունի ղմայրաքաղաք Խիլո-
սին , յորմէ այժմ և զատ Նորա ըստ Տաճկաց կո-
չի՝ Ղոնիա . Սավրիա . Պամիթիլիա . Կապպաղովիիա ,
որ և ՚ի վեր անդր յայտ է . Լինուպնոսու . Պոնտու
Կապպաղովիիոյ . Պամիթիղաղմնիա . և Գուղատիա ,
որ այժմ ՚ի Տաճկաց յանուն մայրաքաղաքի Նորա կո-
չի Անկիւրիա : Են և այլք՝ ղրս ոչ յիշեցաք . որք
Են , Ո՞նորիա , որ ղեղողիս պղիս ունի մայրաքաղաք ,
սայսինքն է Կաստաման . և Ասիս առաձնակի . դրուէ
Խոկ Ո՞նի բան բաղրամ անզամ ՚ի Նոր Կոտոկարսնի . և
ունի սահմանակից ՚ի հիւսիսոյ ղՄիսիսի , ուստի Աբն
Պ . ղոս սնցեալ աշակերտուքն գնաց ՚ի Տրալա , որ
է Տրոիա : սԵս . գործ . 16 . 7 . և 8 . և յարեւելից ըլ-
ֆռիկիա . Խոկ ՚ի հարաւ կուսէ ղՊամիթիլիա , և ըլ-
Լիկիա . և ունի մայրաքաղաք ղԵփեսոս . աԵս զործ .
2 . 9 . և Եփես . 1 . 1 . և այլք ևս : Այլև ՚ի վերայ
Գեռաւորաց յոգունց քան զսոսա տարած Եցին
Հայք Երբեւն ղձեռս խըսանց . որպէս
ումանք տեսանին ՚ի կարգս վերա-
գոյն Հետևեմանյն թագաւորաց :

Արդ ուրեմն ՚ի մի վայր հաւաքեալ բովանդակ աշխարհաց՝ և գաւառաց, և անուանի քաղաքացն Հայոց գումարն զիցուք աստվէն սու ՚ի դիւրագիւտ լինելոյ որոց միան գամայն յուղողացն:

Համարք	Աշխարհք	Գաւառք	Քաղաքք
1.	Ուտի ունի	8.	1.
2.	Գուգարք	9.	2.
3.	Տայք	8.	2.
4.	Արցախ	14.	1.
5.	Սիւնիք	12.	0.
6.	Փայտակարան	13.	3.
7.	Պարսկահայք	9.	6.
8.	Կորճայք	11.	2.
9.	Վասպուրկան	37.	22.
10.	Արարատ	20.	23.
11.	Բարձր հայք	9.	4.
12.	Չորրորդ հայք	9.	4.
13.	Տուրուքերան	16.	9.
14.	Աղջնիք	10.	3.
15.	Մոկք	9.	1.
16.	Առաջին հայք	11.	5.
17.	Երկրորդ հայք	13.	6.
18.	Երրորդ հայք	16.	16.
19.	Կիլիկեա	19.	22.
20.	Միջագետք հայոց	5.	3.

Որք Եղեն բովանդակքն,

258.

203:

թեւե Են սյժմ ՚ի քաղաքացս յայսցանէ ոմանք իբրև ղգիւղագաղաք, կամ ղգիւղ և կամ իսպառ աւերակք՝

բակե՝ որպէս մայրաքաղաքն Անի. և այն ըստ որում
յաշխարհաղ րութեան աեսանի. ասկայն գոն և բա-
ղում նորսկերտ մայրաքաղաքք՝ դորս ոչ եղաք յաշ-
խարհազ րութեան մերում. դի մի՝ ընորմն մուծանե-
լով բառնայցեւք զհինսն։ Որք Են այսոքիկ՝ նախ՝
Ծառու, որ է իշխանանիստ մայրաքաղաք Պարսիկ յաշ
խարհին Արցախայ, որ է Ղարաբաղ. աես դորմէ՝ ՚ի,
118. և ՚ի, 125. թղթահամարմն։ Երկրորդն՝ որ
ըստ Տաճկաց այժմ ասի Ղարադաղ յանուն գուռա-
ռին. և Ղարադաղն ըստ մեղ Սեւու լեառն. որ այս
ևս է իշխանանիստ մայրաքաղաք Պարսիկ յաշխարհ-
ին Մանեսոց ՚ի հարաւոյ Արցախայ. աես և զայս-
մանէ՝ ՚ի, 126. թղթահամարմն։ Երրորդն՝ որ և ըստ
նոյս կոչի Նուխի. նաևս է իշխանանիստ նոյս յաշ-
խարհին Գուգարացոց՝ որ ըստ նոյս կոչի Ծաքի-
տես զայսմանէ՝ ՚ի, 124. թղթահամարմն։ Չորրորդն՝
որ ըստ Տաճկաց յանուն աշխարհին կոչի Անլե-
խայ, և ըստ մեղ Տայք. որ է իշխանանիստ մայրա-
քաղաք այժմ օսմանուց յաշխարհին յայնմիկ։ Են և
այլք ևս՝ դորս ոչ յիշեցաք աստին. որպէս և աշխար-
հատեսացն յայտ է. այլ դորովք զանցարարաք, դի մի՝
դիսկմն ոչ գտեալ որոց ունանց անտեղի ինչ երկես. ի.
կամ զայս վարկուցեալ մեր թերեւ նորաշենքն ոչ ի-
ցեն պակաս քան առ երակիցն. ապա զի՞ կայ մեր յա-
ւերւլ կամ պակասեցոց զանել. թող զայնա՝ դորս ՚ի
հունը յորով զանցարարեալ թողաք յիշուռակելն աս-
տանօր. ըստ որում է քաղաքն այս Լոռէ, որ երար
քայանիստ քաղաք մեծին Հայոց յԱղուտ գաւառնն
Ուտացոց՝ ուր նատէին երբեմն ունանք ՚ի տոհմ. Բա-
գրաւունեաց թագաւորք Հայոց ՚ի թուլն Հայոց՝
830. յորոց մի եր կորիկէ որդի անհողենի Դաւթի,
որդւոյ Գրագկայ. տես զայսմանէ՝ ՚ի, 107. և ՚ի, 124.
թղթահամարմն։ Ե՛ և ամուր քաղաքն Վաղարշա-
կերտ

կերտ՝ որ յանուն գաւառին կոչի, որ է Ալաշկերտ . և է Ալարտուեան աշխարհի , ուր է և երեւի աւանն՝ որ ըստ Տաճկաց կոչի՝ թոփրաք զալէ . և յեառն Սուկաւէտ , կամ Սուկառ . որ ըստ Տաճկաց Քեռէ , կամ Ղաշդաց տաղը . որ է յանդիման Նպատ լերինն՝ ուր մէծն Ներսէս ելեալ եկաց յաղթօ բաղկատարած յաւուր Պապսոյ արքայի Հայոց , մինչև զօրքն Հայոց յաղթեցին զօրայն Պարսից : Այս լեառն յառաջագոյն կոչիւր՝ Զրաբեաշխիս , կամ Զրաբաշխ . սոյլ յետոյ կոչեցաւ Սուկուր , կամ Սուկաւէտ՝ յանունն Աբյն Սուքիասայ գլխառորդի Սուքիասանց , որք Տրդանէին անդ՝ իսուաձարակ լինելով իբրև զքշս վայրենիս՝ ամս՝ 44 . ուր և իսկ Նահատակեցան : տես և դայցացնէ ՚ի , 89 . և ՚ի , 111 . և ՚ի , 134 . թղթահամարն : Են և սոյլ բարում քաղաքք՝ զօրս ոչ յիշեցաք , որպէս յայտէ յաշխարհագրութեան . և գաւառք ինչ սյսպիսիք՝ որք ՚ի գլխաւոր գաւառաց համարի ոչ էլն . ուստի և մէք զորովք ղանցարարեալ ոչ եղաք յաշխարհագրութեան . այլ սյսքան և առ այս բար է :

Յաղագս թէ վասն կը եղի անկութիւն իշխանութեան
Հայոց, և որոմէ է վարիելի յաճախ:

Գյուղ Խ Եսթերով :

ԱՅՅ ՍՐԳ՝ ԴԻՏԵԼԻ է, ԶԻ ԶԿՆԻ
սպանմանն արջային Պարսից Նաուրշառաց,
անդ էր տեանել չարաշշուի աղքու և ըլ-
փոթին և խոռվաթեան , որ զբոյր կա-
լուածս Պարսից իբր զփօթորիկ մբրիւց
պատեալ պառուտիեալ տանուառ պաշա-
րեաց : Քոնդի յան սուխ խիկ յարուցեալ ՚ի վերաց
միմեանց թագաւորաղանցն Պարսից , իւրաքանչիւր
յինքն զրաւ էլ զերկիրս խորեանց կամեին : Սակայն
ոչ միում հաւանեալ այլոցն . այլ այնը ազգուառ ան-
կառ . և այնքան կոտրումն ՚ի մէջ թագաւորաղարմիցն
մինչ զի յոգունք զնոսա յիշխանացն և ՚ի նախացա-
րացն Պարսից Նշկահեալ սպառումք եցան : Բաժանե-
ցաւ և յայնժամ իշխանութիւն նոցա . կալան ոմանք
զառառս , ոմանք քաղաքս , և ոմանք բնակիլով ՚ի
լեռնակիղմանս ամրացան . և Են մինչեւ ցայսօր յայն-
ցանէ բայում ինքնազլու խ իշխանք և կառաւ արիչք :
Ենթ որոց կառավարութեան է և մասն մերոյս աշ-
խարհի՝ որ լնդ Պարսից իշխանութեամբն է յումէ հե-
տու մինչեւ ցաց վայր : Ո՛չ վաճն այլ բնչ եղև մեղ
այսքանս , մինչ զի և այնոքիկ իշխանքն այլողեաց
մերսաեռիւ զմեղ առնեն ինքեանց ծառայ . և այն
ըստ կարգին՝ զր լնչ վերապոյն առացաք . ո ես ՚ի
շատ թղթահամայն . եթէ ոչ վաճն տգիտութեան և
անմիաբանութեան մերոյ :

Ետևեսցուք արդ ուրեմն ի բարկէ որում խկ
զգալափարի աղազաւ կայ մ' կարծոյ յոյժ , առ ՚ի
լինիլ յարացոյ յետագայն Հայաղնեից , իբր զնեւաձը
զայ նպաստակ դիման կայուցանել , որպէս ուր ՚ի
զնեւ ձգեն նեւաձիգն դիտէ . սոյնպէս դիտէլ ոչ
զառաջս ըստ նախնեայն , սոյլ յոյժ նրբանշար նկատ
մամբ նայիլ յաւետ ընդ վախճան :

Քանդի ոչ վասն սոյլ ինչ պատճառանոց սնկաւ իշ-
խանութիւն մեր , Եթէ ոչ նախ՝ վասն ջանաբըն և
ձգտիլոյն իւրեանոյ գոլ անձնիշխան իշխանակն մերոյ,
այսինքն ունիլ կամեցան զաղաւականութեան իշխան
նութիւն . որպէս զի զորինչ ինքնազիարէն ըստ ա-
ռօնձնակի մեն իւրօյն միոյ մօւայ չափու և նթաղա-
տեալ հասողութեան կամիցի՝ առնիցէ թարց որումն
խորհրդակցիլը . ոչ գիտելով նոցաւ , Եթէ է բնակա-
նապէս ամ մարդ սիսալական , զոր ոչ ոք դյանալ ,
կամ ուրանալ կարե . ըստ այնմ : Ո՞չ ոք է մարդ՝ որ
կեցցէ . և ոչ մեղիցէ . || զի չիք մարդ . որ ոչ մեղան-
ցէ . և || ոչ զոյ մարդ արդար ՚ի վերայ երկրի . որ ա-
ռացէ զբարի , և ոչ մեղանչիցէ : Արդ՝ || ո՞վ ոք պար
ծեացի զսիրա Սբ ունիլ : կամ ո՞վ ոք համարձակիցի՝
թէ Սբ իցէ ՚ի մեղաց ըստ առակօղին : Մինչ ՚ի
տկար մարմինս յայսոսիկ եմք . որ միշտ լցանկայ հա-
կառակ հոգւոյ ըստ տարսոնեան փողըն : || Ապա ե-
թէ ասիցեմք , Եթէ մեղս ինչ մէք ոչ ունիմք՝ դան-
ձինս խաբեմք . և Ճշմարսութիւն ՚ի մեղ ոչ զոյ ըստ
Յօհաննուուն սիրելը . թեպէտ բարոց ետ անձնիշ-
խանութիւն մարդ ոյն Ած . զի որով ընտրեսց զբա-
րին բանականսաւն . նոյնպէս ցատուննականն , և ցան-
կական . տակայն և այս ՚ի սկզբանէ խոկ վկայեացաւ
՚ի Տեառնէ , || Եթէ մտոք մարդ ոյս ՚ի մանկութենէ իւր-
մէ հատուտեալ են ՚ի ինսուն չարի . առա Եթէ յի-
րաւ ՚ի և խկապէս իցէ ամ մարդ սիսալական և մե-

|| Յաւագ .
8. 46.

|| Ժողով .
21. 7.

|| Առակ .
20. 9.

|| Գրաղ .
5. 17.

|| 1. Յոհ .
1. 8.

|| Ծնն .
8. 21.

ղանչական բաց՝ ի միոյն Անց. ըստ այնմ // զի ոչ դոյ
Սբ իբրև զջը. և ոչ արդար՝ իբրև զԱծ մէր. և ոչ
կոյ Սբ բաց՝ ի քեն: Արդ զի ա՞րդ ձգտիլ ըստ վեր
նոյն համարձակի այն՝ որ տէր է, կամ իշխան սշ-
խարհի անձնի շխանութեան, այսինքն ինքնազիխու-
թեան. որպէս մէրս ՚ի հնումն, և նարդ եանս համակ
մահմետականաց՝ և այլոց այլասեռից նմանեաց յա-
րասայցմագ՝ մշտախոսալ անհաստատ, և դիրասահ
բռունքն՝ և բռնակալ իշխանքն են: Որոց՝ և մա-
նաւանդ համահանգ խաչն և համսնմանիցն, ասէ
Ճշմարտապատոմ սոփեստին՝ ՚ի մարդարտացեռ և ՚ի
մեղաքուղին սոփերի իւրում. Եթէ, // բաղմածնունդ
բաղմութիւնն ամպարշտաց անպիտոնն լիցին: և ՚ի փուտ
շառաւ լուց մի՛ տայի արմատու խորս: և Գինն խա-
խուտ մի՛ հաստատեսցի: Զի թեպես ոստոք առ ժա-
մանակ մի պատկեսցի. ոսկայն զաղիաղիոնն կանդա-
ղեալն, այսինքն խախուտ՝ կամ անկայուն հաստա-
տեցեան ՚ի հողմոյ շարժեսցի: և ՚ի ընութենէ հող-
մոյ արմատաքի խլեսի: Եւ այլք սյօպիսիք բաղրումք
են առ այս ծուռեցեալք ՚ի Սբ գիրս, զորս որոնողքն
՚ի տեղունջ իւրաքանչիրում տեսցն. այլ մեք զնո-
քոք զանցարարաք. զի մի՛ աստանար մէրս բան ընդ-
երկարիցի առ յաճախակի սյօպիսոյ հետևեման: Ուս-
տի, թեպես առ հասարակ ամենեցուն մեղանչութիւն
և սխալումն ոչ լինի թարց վնասու և հասուցմանն .
այլ սակայն ոչ ըստ որում տեարցն և իշխանացն՝ կամ
նահապետացն աղդաց: Քանդի ամ՝ որ ՚ի հասարա-
կաց սխալի, կամ մեղանչէ, անձին և եթ վնաս բե-
րէ: իսկ իշխանենին սխալումն ոչ միայն վնասս, այլ և
երբեմն հայրուածու մեծամեծս՝ և աշխարհաւերու-
թիւնս բերէ ՚ի վերայ բոլոր աղդին ըստ այնմ, // թա-
գառոր արդար՝ կանգնէ զաշխարհ: և այր անօրէն
կործանէ: Որպէս և մէրս է տեսանել. թողումք զայ-
լըն՝

Հ. Թագ.
2. 2.|| Իմաս,
4. 3. և
մինչև 6.|| Առակ.
29. 4.
տես և

Երեմի .
15. 4.

զայլոցն՝ թէ առ հնովքն, և թէ առ Նորովքս եղէ-
լոն, գրեթէ են և իսկ յոդոնց արյէն Նորոցն ակա-
նաւ եօք: Ոչ աւանիկ անձնիշխանն կառավարութե-
պատճառաւ և Պարսիկ իշխանութիւնն ի հիմանց խար
խալեալ յարժուատքի տապալիլ մրձեցու: ղի ՚ի վա-
ղուց զետե անտիբազ լուսւեալ մինչև զայսօր մաշի բո-
լոր կարուուծ նոցա ՚ի ձեռս բռնակալ իշխանուն: :
այնպէս լինի և Հագարացըցն է սկսեալ: Ո՛չ մե-
րաշելուբար զայս իշխանութեանցն տօնմք ընուն,
որպէս թէ չիցէ նոյտնցն իշխանութիւնք ընդ այլովք
ունամքք նուաճեւեալք. այլ ղիշխանան թանձրա-
ցեալքն տօնմք նոյսայն անխորհրդից անկարգ ան-
ձրն շխանութիւնն, ղի դոր ինչ կամեցէալ նոցս ըստ
իւրեանց կամացն համորդ՝ տօնեն վաղլարակի ա-
ռանց խորհրդ ոց խորհրդառուաց՝ և խորհրդականնաց:
Որու և Նմանեացն տու իսկ՝ քաղցրաշուրթ և մեղ-
րածորան հանճարեղն. | որպէս քաղաք կործանեալ
՚ի պարսացաց՝ և անպարփակ իցէ. նոյնպէս և ոյր որ
ոչ խորհրդով լին զործ իցէ: իւ ղի որպէս զմոխճան
ունի ամ սկսուեցեալ, այնպէս և ևու մարդ: Զի լի մի
մաս և ամ ներուն յաջնարհս՝ և մի ել համարակած:
Եւ ոչ ոք ՚ի թագուորաց այլ աղբ սիլդըն կալու
լիւթը. ասի ՚ի նոյնոյ: Աւատի և ոչ ոք ՚ի մարդ կա-
նէ զառառասութիւն ունի ընառ. այլ ղի անհառուառ
և փոփոխակն է համայն արարած: ըստ այնմ, ուր
ասի. || ամենեքեան որպէս զնորդս մաշեացն. և որ-
պէս զմբարկուս փոխեցես զնուու՝ և փոխեցին:
Արդ եթէ ժամ ՚ի ժամու զաւնուրի և յամէ ամ,
ասրերցն ասրբերի և զանազնի եղանակն յեղաշըր
ջեալ որպէս յայտէ. ապա ղի ա՞րդ յորոյն բայկացել
մարդն՝ ոչ: Յասայելոց յայտ է, ղի ոչ մայսն յի-
րաց անչիւրում ժամուն և ասրուն ասրբերի մարդն
կութեամք, կամ ընութեամք. ընութիւն, կամ եռթի

Առակ.
25. 28.

Իմաս .
7. 6.
և 5.

Այսդմ.
101. 27.

մի Են ըստ ասիցս . այլ գրեթէ լինի առել զմարդոց
ընութեան փրկարկութիւն յան բռնկի , ոչ ըստ դոյա-
ցութեան , այլ ըստ պատահման . որպէս զրոյ ըղ-
փորձն գրեթէ լինքեան գուանել ան մարդ մարմի :
Ո՞չ ասաքէն ոչ ցանգ կալ կարէ ոք ՚ի մուժ ու-
սևման , այլ Երբեմ ուրախ . և ապա սակա մի ոչ
անցեալ արտօն . կամ մերթ ցանձամբ ի . և մերթ պի-
ջուցեալ . և կամ մերթ խառամբակ . և Երբեմ մեղմ .
այսպէս իմանալի է և այլ ան պատահութենքն մար-
դոյ , որ ինչ զոլ ՚ի մարդ կանէ կարելի է : Ուստի լի-
նլ իշխանութեան ոչ է մարթ ՚ի ձեռն մի-
ոյ ուրլուք դտուղութեան և կառախորութեան . այլ
առաւել ևս լիներ բարեկոյն , Եթէ յաւետ իշխանու-
թին գուցեր կախեցեալ անխախուելի սահմանադր-
բութեամբ և անեղծ անելի օրինոք յընտիք ընափր և
՚ի մեծ ամեծ խորհողականաց և յաղցի աղջի խորհուց ա-
րանա : Ապա՝ յայնժամ կարեր և իշխանն եւ ջանեկա-
բար յան խղճնաւեաց՝ որ ՚ի ժողովուրոյն ղերծ անիլ և
վոյել ղաշխարհն իւր . յորմէ և եւկիրն մնացի ՚ի
խղճաղութեան և ՚ի բարեկարգութեան : Վասն զի՝
գույել արդեօք ՚ի լընտրելոցն սխալիցի ոք՝ կամ ի իք
ինչ մեղանչական իրք գորիցի , կարեն զնա և այլքն
փութանակի ուղղել և կանգնել : Ուստի և տիեզե-
րահոչչակ քարոզոն առ , լիս Են երկու քան զմի.
որոյ գոն վարձք բարի ՚ի վաստակի նոյա : զի թէ գր-
լրիցի մին . կանգնեսց զնա ընկեր իւր : Նու զինի
առ , բայց վայ միոյն Եթէ զըրիցի : ոչ գուցէ մուս՝
որ յարտցանիցէ զնա : Զի բաղմասին առասպայն՝
՚ի ցուոյն ոչ տապարի ձես ՚ի խղճակի մրց սեանն ,
այլ տեսել տակաւ ին լինք երկար ժամանակս կարէ ,
մինչև անդրէն կառուցանիլ : իսկ թէ ոչ , ոչ բերէ
այնքան մեծ վասա . որքան զմիով սեսմբ ունալն հաս
առառութիւն : Քանզի ՚ի խղճակի սեան , լինի և լ-

լորու .
4 . 9 .
և 10 .

ըն միսյնգամայն քայքայեալ և խանգարեալ կործ անունն . այն գունակ և ամ ! շխանութիւն լինի , որ եթէ ից առանց արանց ընտրեցերց . և չունիցի իշխանն , կամ թագաւորն զընտրեցեալս' ըստ ասացեցին , որ օրովք 'ի սխալին և երբէք 'ի պըրին մարթացի յառնել անդստին և ուղղի . ապա ո՞վ զնա համարձակիցի հանդիմանել , գրեթէ հաղիւ յայնժամ գտանիցի ով : Զիյառիւծ քաղլեալ . և զայլ ծարաւի , ասէ անձկալին Այզդմն : Ո՞չ ասրբէն , թողումք զոչ ումեք բնաւ անսալն Սառողաց , դի և ոչ մեծին Սամո իլի անսաց . և ոչ Աքասբ և որդիք Նորին Ոքողիա' Եղիս մարգարեին անսային , և Յովիրամ Եղիսէի . և այլք յոգունք այսպիսիք' որք յԱնաշնչին սեսմնին 'ի գիրս թագաւորացն . այլ մանաւանդ տանջէին և չարչարեին ոլոսաւ . և մերթ սպանանէին . որպէս Մանասէ զիսայիսաւ . և այլք բարումք . աեօ զայցանէ 'ի գիրս . 3. թագ . և 2. Մնաւ : լուս որում և մերս առնելին թագաւորքն իսկ : Ո՞չ արգեսք զիյը հայրապետն Յուսիկ սպան Տիրան հարահար , զնա յանդ իմաններցն աղաղաւ տես 'ի , 87. թղթահամարն : Այցնպէս և Աշշակայ ընդիմացեալ մեծին Ներսէսի , մինչև զնա և զեղակոր արար որդի նորա Պատպ . որպէս յայտէ և այլն տես 'ի , 88. և 'ի , 89. թղթահամարն : Եւ զպանկանն առ այս զամ դրոինչ հետևեմննս ճահ եր այսմիկ առ համառօտութեան առտէն դրովք զանցարարեալ թղղաք , դի ո շիւ իւրեանց առնուլ 'ի միտ այսքանիք մարթին քանագէտքն : Այսքան առ այս բաւեոցի :

Վրկրորդ' պատճառն է այս , որ թշնամին մեր ոչ որպէս թէ իւրով զրութեամբն մեղ տիրեաց , այլ իմաստութիւն թշնամուն մերց իւր զմել կաշկանդ դեալ և պարաւանդեալ արար բաղկակապ . ոչ թէ

զղօրութիւն մերոյ բաղկի՞ն , այլ՝ վեռութեան մաս
մէլոյ : Ասպա յիւսա ի է այս , որ նախ յիմարանայ մար ,
շըն տուս կոյնի : Ըստ որու գուժկուն և մեծա-
հրդըն Սամիստն՝ որ միով ծնաւէւ իշոյ կոտորեաց
Հաղպար այց , մինչ ոչ ՚ի ձեռն Դալիբար պառնկին ե-
ղեւ յիմարացուեալ խաբեռութեամբ , ոչ կորացուցեալ
յացրազգ եացն մեռա : Միջնակես և Աքասբու արքա-
յն խարսկելի եղեալ յոժեր և յեղեռնագործ Յեղաբե-
լայ կենջե իւրմէ . ըստ այնմ ասի , // սակայն ՚ի զոր
մէծ անս եցաւ Աքասբ առնել չար առաջի Տեառն .
որպէս յիմարեցոյ զնա Յեղաբել կի՞ն իւր : Այս Աքա
սբ ե՛ զոր և ՚ի վեր անդր լիշեցաք . և այլ բաղրամ
մարդիկը՝ և աղջք ՚ի ձեռն յիմարաթեան և տգի-
տութեան կոյեան .

Երրորդ՝ պատճառն զիտելի է , զի և երիտասարդ -
քըն մեր՝ ոչ յարլութեան պակասութենէ , այլ՝
ազիտաքար յարուցեալ ՚ի վերաց միմեանց , փօխանակ
թշնամեայն զմիմեանա և զհաւատարիմս իւրեանց կո-
տորէնն . որպէս և եր երբեն Հրեաստանեայն՝ իս-
րայէլ լինդ Յուղայ . ոչ գիտելով թէ է աղդն աղդ ,
և այլաղդն այլաղդ : Ըստ այսմ ե՛ որ երբենն և խե-
լայեղ մորոսք ոմաննք զբնիկ աղդն իւրեանց թողեալ
յիմարաքար զանդերձ քինու մէծաւ և նախանձու
առելութեան երթեան միաբաննին ընդ այլաղդ եաց .
որպէս զանդ ընդ կարճի . կամ դքուրձ ինչ պատռա-
տուն կապերտից ընդ կերպաս կարկատեալ :

Զորրորդ՝ պատճառն է այս , որ փօխանակ սիրոյ
և միաբանութեան օր քան զօր՝ և ևս քան զևս
զօրացաւ ՚ի մէջ աղդիս մերոյ աստելութեան և գրգը-
ռութիւնն անմիաբանութեան . որովք աստանդականն
թափառեալ ՚ի տար աշխարհ ոստաքանց աղդն . մեր
՚ի

|| Դաստիա .
15. 15 .
և 16 .
մինչև
ովերջն .
3. Թագ .
21. 25 .

՚ի հայրենիւաց իշխանց զբով վեր և անմ որպէս ըդ-
խան , կառ ղեղեցն հաղմայար յերեսս Երկրի սփա 1. լ.
յարք և խկ գլուծեալութիւն : Զի լուսելու թէն
զբով զարկաւակութիւն : և զաւնեսին՝ որք ոչն
զարկաւակին , ծած կէ ուր . առէ առաջարկուն : Եւ
միան թէ , լուս , որ առէ զեղբայր իւր՝ մարդու-
ութէ : Խոկ երրորդն , առէ . լազա եթէ զիմեանս
խանսութիւք՝ և ուտիցեք . զրոյշ վերոք՝ զուցէ ՚ի
միանսու սասակիցիւք : և ոյլք բազումք Են լաւոք
աւերաթեան : Այսի զբոյ ընդդեմ անմի յաւետ
որպահիք , որ է ուր և մարգանութիւն . որպէս և մե-
րայոն ՚ի սեղս աելիս առաջար : Զի ուր և Անձին
ուստիքնութիւն . և միաբանութիւն նոյն և յօրդո-
րութիւն : ըստ այնմ , լեթէ երկու ՚ի ձեւջ միաբանի-
ցն յերկի վասն նմ իրաց . զինչ և խնդրես Են ե-
ղիքնոյան ՚ի հորե իմմե՞ որ յերկինս է : Այս նուկ
յօր ուր . լոյն ամ օրէնք ՚ի մի բան կատարին : սի-
րեսէն զընկեր քո իւրե զոնչն քո : Այս է և պա-
տուեր Փիկչին , զոր ասաց թէ՝ լի սիրեսջիք զիմեանս ,
որպէս և ես զձեղ սիրեցի : զի յայօմ գիտաւ Են ամէ
նէքնան , Եթէ իմ աշակերտք եք : Եւ զի՝ լուր ըզ
չար ընկերի խորու ոչ առնէ : Զի լուր Երկայնա-
միու ե՞ քաղցրանաց . ուր ոչ նախանձի . ոչ այսարկու-
ւածէ . ոչ հարուստանաց : Ո՛չ յանդգնի . ոչ խնդրէ
զի՞ր . ոչ զբովի . ոչ խորհի զչոյր : ոչ խնդաց ընդ
անթրաւթիւն . այլ խնդաց ընդ սոս գութիւն . ամի
ունէ . ամի հաւասար . ամնելին յուսոց . ամի հաւ-
երէ . առէ վասեանս սիրով Յի : Եւ ոյլք բազումք
սիրոյ և միաբանութեան աղաքու տեսանին ՚ի մա-
տեանս Սբց յօդունց . խոկ մէք այսբանեաց որինա-
կի աղադան հետևեցաք աստին :

Հնգերորդ՝ պատճառն է , որ ոչ որպէս թէ ՚ի բե-
րոց

բոց պարզոց արգասեաց՝ և բարզաւահան արդ եանց իւրոց
Երկին մեր նուսպեցու . այլ ՚ի հեղաւեալ յուրա-
թեմն . և ՚ի ծուլութեն արեւութեան վեցերուա և
փաղարկեղ մշակայն և Երկրագործայն : որք յօդապ-
էւս արիւթեանց լցեալ և թափեալ խօսութեալ ե-
սուն զարսորաց և դանեալ ասսանու Երեսնց անօսու-
նաբով ինպանունաբով և ամբականիսուպորի ընկե կեր
և կոր արջոց և վարսողից : Ուստեաւ արդ Ենիսկի վայուք
յօդեց և սեղիք անսանդայն յաց Են , թէ ըստ ու-
րուա անսպաս և ամսոյի Են Եղեալ յունաւու մակա-
ղլց և Բնակիլց գոյացաց , և աղջի աղջի թիւնա-
ւորու : Զի ծուլութեն է բայչ կամ բուծիչ . այ-
սինքն , մաս չի ուն մեզու , և դասարկաբանութեան
մայր : Աւստի անբան զեւնալի դրանական անաշե-
ցանեն ինսուրունն առելով . լ Երթ առ մ. ջիւնն ով
վաս . և նախանձեաց ընդ Տանապարհու նորա . լ եր
իւսաննաշոյն ևս քան զեա . Զի նորա ոչ զոյ Երկ-
րագործութիւն . և ոչ հարիադ իր . և ոչ սյն՝ որ տա-
գնասպիցէ . և ոչ ընդ սերամէք է : Եւ պայքառուէ
յունաբայնց զեկրտուուր . և բաղրու հանքարո զնե ՚ի
հանձն : Ուստի զի ոչ միայն արդ իւսալութեան է
ազուտ զործոց վաստակին . այլ և անձին առող ջութե .
հաստացանե նաև զունողն երանութեան . ըստ այնու
լ զիստական եռուաց քոյ կերիցես . երանի է քեզ . և
բարի եղիցի : Նշնպես և զատարկութեան մնան
ոչ և Եթ մարդոց առող ջութեան . այլ և զամորդն մին-
չեւ ոյեստին թշուառութիւն կարօւութեան հաստաց-
անել հարէ : ըստ այնմ , լ որ գործէ զերիեր իր՝ բայի
հանի : և որ զետու Երթաց զատարկութեան լոյի աղ-
բառու թեմնէ : Զի լվասութիւն ունի զիստականն և
անձն զործառեաց քաղաքից . առէ նոյնն : լու լ ՚ի փա-
սութիւնն իննարդեսն հեծանակութիւնք , կամ
զերանազութիւնք . և ՚ի զատարկութեան ձեռաց

Առակ .
6. 6 .
և մինչ 3 .

Այդմ .
127. 2 .
առև և
48. 10 .
Առակ .
12. 11 .
Առակ .
19. 15 .
Ճաղով .
10. 18 .

Առակ.
6. 9. և
մինչ 11.
Էլլու.
25. 26.

կաթեսցէ տուն։ Նու յայլ ուր ասի սյսր սղագաւ
խկ' թէ, յ մինչև յե՞րբ անկեալ կաս ով վաս . այ-
սինչն, ծոյլ . զի վաս ասի ծոյն մերթ . ըստ որում
և Տերունեան բանն որ սո քանքարաթագոյն ասի .
Խառայ չար և վաս . և այլն : կամ ե՞րբ ՚ի քնոյդար
թիւն : Փոքր մի ննջիցես . Փոքր մի նստիցիս . Փոքր
մի նիրացիցիս . Փոքր մի հանգուցանիցես ղձեռն քոյ
՚ի վերաց լսնջաց քոյ : Ապա այնու հետեւ հասանի-
ցի գեղ իբրև զչար ճանապարհորդ աղքասութիւն .
և կարսութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ . և այլն :
Թռողուք և դայլ յունախուռն մասունս սորին, որովք
տուշող զնա ունողին՝ ՚ի պէս պէս ախոս անկանի և
՚ի մէջ աղյի աղդի անցուր և քատնելի մեղաց . զի
առ ևս է՝ մի յեօթնից մահացու մեղացն : Եւ վերջա
պէսն ասի, յունի և ծոյ վասկեալ է զոռոն ար-
քայութեան : Վասն որոյ սթափեալ իբր ղթմբբալ ՚ի
մարտեւնէ ծուրութեան ըստ նմի՝ յորդորիլ յուետ յա-
րիւթիւն քաջութեամբ պարտիմք : Զի որպէս բա-
զում չարեաց առիթ է ծոյ լութիւն . նոյնակո և արի
ութիւն՝ որ լնողդէին է ծոյ լութեան , առիթ է բա-
զում բարեաց՝ թէ հոգեւոր, և թէ մարմնաոր : Եւ զի
է առ մի ՚ի չորից բարոյակոն սուաքինութեանց , որ
և սոի մարդկացին , յատկանայով յԱծային առաքի-
նութեանցին , որք Են երեքեսնս սյուզիկ՝ հառաս ,
յայս . և սեր' զորմէ դուղնաքեաց ինչ յուրեք ուրեք
բայցարեցաք վերապոյն : Խակ չորք մարդկոյնքն Են
սուքու արդ արտ թիւն , յուշեմն թիւն , արիութիւն , և
ողջախուցն թիւն . խակ արիութիւն՝ զորմէ է մերաբան ,
կարէ զնա ունօղն տանիլ ամ դժուարութեանց կրից :
Բայց երանելի ևս է՝ որ զամնեսեան զայսոիկ ունի-
ցի առաքինութիւնս . դրոյ բարի ունակութեան ե-
րանութիւն և փառն թողուք ասուանօք . որնուք
այնոցի խնդրեալ ՚ի Սբ վարդապետաց ուսցին : Զի ըս

մերս հետևուին ոչ է՝ առ այս, այլ ընդ որ գոլ յայս
է, որպէս և ՚ի ստորե ահասմի:

ԱԵսերորդ՝ պատճառն է՝ այս, որ ոչ վասն այլ
ինչ պատճառն ՚ի Տեսունէ Եկն՝ զերաց աշ
խարդին մերոց, որ ղբնակիչն մաշեաց ըստ այնմ, || Այսում.
74. 4.
|| մաշեցաւ երկիր՝ և այ ընսկիչք նորա: Եթէ ոչ զա
յաւակին՝ ապառում՝ և խուսափաբանաց կամակրութեան
և անիրաւութեան մեղաց մերոց: Ո՞ի առաւ Ել Երանց
եսք՝ ոչ միայն կամակրութիւն և կալ հետութեամբ ՚ի
յամառեալ կամս մեր՝ ընդդ իմանալով մերոց լշիանաց
և առաջնորդաց, այլ և զրինսաքն անանել՝ և այլոց
ուսուցանել նշաւակութեամբ. Եւ զանաշառ Դառնա
սորին ոչ յոշ ածեմք վճիռն, որ՝ ասէ. թէ, յօր ոք
լուծցե մի ինչ ՚ի պատճի իրանաց յայսանմէ ՚ի վա-
րունց, և ուստայէ այնպիս զմարդիկ, փոքր կոչես-
ցի յարքայութեան երկնից. իսկ որ արագէտ, և ո-
տուուցէ՝ նա մեծ կոչեսցի յարքայութեան երկնից: Ո՛չ
որպէս թէ յայնժամ ընդ արդարս՝ մեծ և փոքր լինի,
այլ զմեծ ասէ արդարն. և զփոքր մեղասորն: Եւ ա-
ռաջեալն՝ ասէ. || Յօր ոք զամ օրենս պահիցէ, և միով
ինիք գթիցէ, կամ սխալիցի՝ Եղե ամ օրինացն պար-
տական: իսկ միւսն ասէ: || Ո՞ի ոչ է այնառութիւնն
առաջի Անց: Ուշ միանգամ արտաքոյ օրինացն մե-
ղան արտաքրոյ օրինացն և կորնչին. և որք ընդ օրի-
նոքն մեղան, օրինացն և զատեսցին: Ո՞ի ոչ Եթէ
որք լսողք օրինացն Են՝ արդարացեալք Են առաջի
Անց. այլ առնողք: Ուստի և Փրկիչն ասէ. || Ոչ ամ
որ ասէ ցիս՝ Տը՝ Տը. մոցէ յարքայութիւնն երկնից. || Մատ.
5. 19.
այլ որ առնէ ղկանն Հօր իմոյ՝ որ յերկինսէ: Եւ այլ
բաղրում միասս օրինաղանեցաւթիւնն և կամակրութիւնն
անհաղանդութեան բերէ ոչ մրայն ՚ի հասարակաց
վերայ, այսև յիշխանաց և ՚ի թագաւորաց վերայ: || Մատ.
5. 21. և
մինչև 23.

Ուստի ու եսանի Ալ Ճաշնցին՝ ՚ի բաղրմ տեղիս՝ ՚ի զերս
Շնորհոց, և Վանացոց, և Բառոց, և 1. Բառաւ-
ուրաց, և 2. Ռնաւառուրաց, և 3. Բնուառուրաց. ՚նա
և 2. Մնաւորդաց: իսկ մարգարիկն ասէ, յանուի
երեկի անօրինեցաւ ընակչք էւ բավկ. վան զի ան-
օնն զորինք Տեսուն. և փոխեցին դշրաման ՚նորս.
և պեցին զու խոն յաւի Ընէց: Վանն այսորդի նզովք
կերիւն զերեկի. զի մեջան ընակիչք ՚նորս. վանն
այնորդի անսանից Եղիցին ընակիչք ՚նորս. և մաս-
ցն մարդիկք աւելաւ որդ: Եւ յայրոր ասի: յ իսկ
որք ՚ի հակառակութենէ անտի Են, և ապառագք
՚ի ծշմարտոթենէն և դժեւու երեսն անիրատոթենն,
բարկութին, և սրամութին: Նեղութին և անձ-
կութին ՚ի վերաց ամ մարդոյ՝ որ զործե զչար: Առդ
ուրեմն իբրև զարգաւուեսլ պարտիմք խորշէլ և խոյս
սաղ յանհանազանութենէն կամակցրութեան և յօրինա
զանցութեան անիրատոթենէ, և յայց տղդի աղցի
յանցանայ՝ յորոց մէղ յաւետ նոյն օրէնքն հրամա-
րիլ հրամայէ. և զիսէլ փութով հեղութեամբ և յո-
նաւորդութեամբ յարդարութիւն և ՚ի հնապանդոթին.
ըստայնմ, յ ՚ի փոյթմ մի՛ վեհերաց: Քանդի ասէ,

յ երանի հեղոց՝ զի ՚նորս ժառանի Եսւն զերեկիր: Եւ
յայլ ուր ասի. Ես յո՞ հանգեցոյց. եթէ ոչ ՚ի հեղու՝
և ՚ի խննորհու՝ և որ դողաց բանից իմոց: Եւ միան
թէ, յ այր հեղ և երկայնակին՝ շժիշի է սրադ: իսկ
հետեղացն արդարութեան բաղր մէ արին բարու իք.

ոչ միայն հոգեւուն ՚ի հունու Երձէլու ին. որպէս յաձախ ՚ի Սբ Կիր Ճառին խի. ըստ որում է և այս՝
զըր կենսաբուղին բերան ամենօրհնեալ ֆրկին մէլոյ՝
ասէ, իւրով անօւուտ խոստանմէն՝ թէ, յայնժամ ար-

դարքն ծագեսցին իբրև զարեկակն յարքայութեան
Երկնից. որ ունիցի ականին խեցյ՝ լուիկ: Կամ ըստ
այլում, թէ՝ յ պայծառասցին: և իբրև զիսցծ ակնընդ-

լեռաց.

24. 5.

և 6.

լեռաց.

2. 8.

և 9.

լեռաց.

22. 11.

լեռաց.

5. 5.

լեռաց.

66. 2.

լԱռակ.

24. 30.

լՄատ.

23. 43.

լԽառ.

3. 7.

Եղեգն ընթացին: Եւ ըստ միասյն՝ որ յայլ ուր տասի թէ, լ իմաստունք ծաղկեցին իրեւ դլա առաջորդ թիւն ՚ի հաստատութեան: և բարուսք յարդ արայ իբրև զատաւեղը յատ խեւնու և ևս: Այլի սպավաւորն առանքն: ըստ այնա: || Արդ արք որպես զարաւենիս ծաղկեցին: և որպես զայց Ալբանանու բաղումք եղիցին: Եւ թէ, եղիցի նաև որպես օստ ու ունկեալ է ՚ի գնացո ջորց: Ասի յայլ ուր ևս թէ. առնուկ էի եւ և ծերացայ. և ոչ սեսի զարդարն այհանարեալ. և ոչ զաւակ նորս թէ տո բանց զայ: Ասէ՛ և Ածիմաստ ստիւսենն, թէ. յ սոյ արք յորտղաց փրծ անի: և փոխանակ նորս մասնի անկարիչուն: Զի արդ արու թիւն զաւորն փրկէ ՚ի մաշուսնէ: Եւ ՚ի պարզ արդարութեան բուսնի ծառ կենաց: բարձրին աարաժամ որդիք անօրինաց: Եւ այլք բաղումք առ այս, որպես զաւեղին ՚ի վեր անզը յշշեցաք՝ գոցես յորս զայնս: Եւ զի արդ արու թիւն՝ ոյ ընդդեմն է անիբառութեան, ևս է մի ՚ի չորից բարյական առաջինութեանց՝ ըսր ՚ի վերոյ յշշեցաք. և դորոց առհմանն յ մասանց յոգունց գոցես ճառեցեալք: իսի առ հնազանդութեան. նախ՝ եթէ ժողովորդ ք իցեն, պարտին ամենն ին հնազանդ ի իշխանաց, և քան զինքեանու վերնազունից՝ և զինցին առնի պաշտոն միշտ մատքութեամբ: Վասն զի ոչ ու տէք ի իշխանութիւն նոցա, եթէ ոչ յԱծ: լատ որում առէ առաքեան. լ ոն անձն որ ընդ իշխանութեամբ է՝ ՚ի հնազանդութեան կացցէ: քանդի ոչ ու տէք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱծ: և որք ընն, յԱծ կարգեցեալ են: Այլ և առէ. այսուհետեւ որ զակառակ կայ իշխանութեան, Ած հրամանն հակառակ կայ: Ուստի և զինի առէ. արդ՝ հասուցէք ամենեցուն զարարտ: որում դհարկ՝ դհարին: որում զանքս՝ զմաքն: որում զերկիւղ՝ զերկիւղն: որում

|| Դրամ: 12. 3.
Ապմ. 91. 13.
Նու և
մին 16.
և 1. 3.
և 36. 25.
Վասկ. 21. 5.
և 4.
և 30.

|| Հռամ. 23. 1.
և 2.
և 7.

- Մատ.** զպատիւ զպատիւն : || Զորս և խել խնդն Տերն մեր
 17. 24. յառաջ Պետրոսի հրամայեաց : որու պեսեերս և Պե-
 ի Պետ. տրու ասէ 'ի զիրս լոր . հաղանու լերու ք ամ աւել
 2. 13. և ծուածոյ վասն սեաւն Եթէ թափառի իբրև առա-
 մինչև 15. ւել ումիք : Եթէ զաւառուց՝ իբրև 'ի նաևնէ առա-
 քելոց , 'ի քրեժինդ բութին չարազործաց' և 'ի զավու-
 թիւն բարեկործաց : Զի այսպէս Են կամքն Ածյ .
 բարեզործան պապանձեւուցանել զանդշամ մարդոյ
 զանց խորթիւն : Բայց որպէս առորդը եալ ժողովրդոն
 հաղանդութիւն և հարստակութիւն հրամացի . Եղի-
 պէս և նոցին Էշիանացն և վեհապանիցն լինի ից-
 նաևակալ՝ արդար , և իրաւարար 'ի դաւաւասնի :
Այսդմ. ըստ այնմ , լիդառ արարեք որբոյ և այրոց . իրաւոնն
 արարեք անանիլի և խնարգի : || 'ի դատել ժողովր-
 դեն լեր ողբանափրտ իբրև զհացր . և փախանկառն
 մար նոցա : Եղիշիս զու իբրև որդի բարձրերցն չու-
 զանդ . և ողբանիք չեղ առանել քան զնաց : Եւ
 մի՛ աշառ և ակնառու : զի ասէ , լիզոյ ասել լ-
 ճասանոց : խելածու լ լինի իրաւանց՝ մի՛ անմշեք :
 ակնառուլ 'ի դատաստանի չէ բարուք : Եւ որ ակ-
 նածէ զերես անօրինաց յանդիմանել 'չէ զավելի : այն
 պիտին պատառոց հացի վաճառէ զնարդ : Եւ մի՛ կա
 շառակոր : զի լիաշառ և պարզե կորացուցանեն
 զանս դառնառոց . և սպասանեն զբանս արդարոց :
Այսու. Այսու և լ սասակէ զանձն իւր կաշառառուն : խել
 20. 31. և որ ասէ զիաշառ , կեցէ : Եւ մի՛ անիրառ և զրիոլ :
Օրի. Զի ինչ անառն առնէ Տի զազաչանս որբոյ . և ոչ
 16. 19. այրուցն . թէ հեղյէ զիասիկս կեծոթեան : Ա՛շ ապա-
Առակ. քէն արտաստ ք այրուցն առ ծնուն իջնեն . և ա-
 35. 17. և զազակ նորա 'ի վերոց վացր իջուցանողին նոցա : զի
 մինչև 19. 'ի ծնուն ելանեն մինչ յերկինս . և Տի ունինդիք
Առակ. ոչ խնդաց 'ի նոռա : || Ալ որ զրաբարտ զանանին
 24. 32. բարեկացուցանէ զԱրարիչն նորա . կամ ըստ այնմ . զրը
 կեալն

լդրեսին Դմէնջ աղաղակե . և բողք հնձուան Ե-
հաս յականին Տեսուն գրութեանց : Եւ իսմ ըստ
միայն՝ որ ասէ . վասն սպառապնաց աղքատին, և
գէծութեան սնանեկին այժմ յարեաց ասէ Տեր : իսկ
այսն թէ . դի սպառան որ էք նորո թագաւորութէ :
և ոչ դառեց ուղրութեամբ : և դի ոչ պահեցիք զո-
րէն նորան և ոչ զնացիք ըստ կամացն Անց : Անիւ
և տաղնապատ հասցէ ՚ի վերաց ձեր . որ դիշանուու-
թիւն ձեղ եւն : իսկ յոզ որ սիփ, չառելի առօջին
Անց է և մարդ կան հպարտութիւն . և զարալի ամ-
անիրաւութիւն աղջաց : Եւ դի թագաւորութիւն յաշ-
գաց յաղու արաւարերի վասն անիրաւութեանց՝ և դըր
կանաց՝ և անքարսաւ անութեան՝ և զանազանից նւն
զութեանց : Առան նա ևս ասէ . ՚մի՛ խնդրեր լի-
նիլ դառու որ . Եթէ ոչ կարասես գրութեամբ սաս-
սել անիրաւու . ՚մի՛ զացէ զանդիս իւն, կառ երկն-
չիցիս յերեսոց հզրի . և զնիւս դրայթագղութիւն
յիրաւոնն չո : Այսուհետ կարի ինն դժուառին է
Անէն աեր և իշխուն . և ևս զայսանինէ և ՚ի վերն յա-
ռաջին և ՚ի վեցերորդ պատճառն : Եւ ՚մի՛ կարօտ
և ազահ : դի յի կարօտ և ազահ իշխանն ընի մեծ-
զրարարուոց : Եւ մանաւանդ ազահն : վասն դի որպես
լի զմիսիք և կորուսոք անցագք Են . նոյնպէս և աչք
ազահ մարդ կան : Զի սպահութիւն, որ է մահացու
մեղք . նասէ մահուչափ զունոյն ոչ միայն մարթնա-
ւոր, ըստ որում ուր սի : // սպանելք այսուհետև ղան
զան ձեր զերկրասորս : ՚ի բաց ընկեցէք զառունկու-
թիւն, զարծութիւն, զբիծ, զանեկութիւն չարեաց,
և զադահութիւն, որ է կռապաշուռթիւն : Այլէ հն
գեոր քան դևս . դի յանանց կենացն դրկի . ըստ ա-
ռաքելոյն : ՚ի եթէ ոչ գիտեք՝ դի անիրաւք դարքա-
յութիւն Անց ոչ ժառանդ են . ՚մի՛ խսքիք՝ ոչ պոռ-
նիկք՝ ոչ կռապարիշտք, ոչ շունք : ոչ իգացեալք,

|| Յակ .
5. 4.

|| Իմաս .
6. 5.
և 6.

|| Մերաք .
10. 7.
և 8.

|| Մերաք .
7. 6.

|| Առակ .
28. 6. և
27. 20.

|| Կողոս .
3. 5.

|| Հորն .
6. 9.
և 10.

ոչ արուագետք , ոչ զողք , ոչ ագահք , ոչ արբեցօղք >
ոչ բասբասօղք , և ոչ յափշտակողք դարձայտթիւն
Անց ժառանգելն : Այսքոն առ այս երկիւղած այն
Անց արդարոց և տղղոց բաւեսի . իսկ թէ ոչ , բա-
ղաւ դիս զաւեալ ՚ի ժառելնից Աբու ուսոյն :

Երկրորդ՝ Եթէ ծառայք իցեն , պարտին սրտի մօռք
և ըստ ամի կասակար տեսոց իշեանց Կաղանդիլ
և օտացէլ ամենեւին մաել մօրոր Հաւատարմ թբ .
ըստ որում առ աջեան հրասայէ սակելով՝ Եթէ , ծա-
ռայք՝ Կաղանդ լեռոց սերանց ձերոց մարմնու ուց
ագէւ և զողոցեսմբ , և մրածութեամբ օրտից ձե-
րոց , որպէս Քի : Մի՛ առ տկանն ծառայէլ իբրև մար
զարաջոց : այլ իբրև ծառայք Քի առնել դիսմա
Անց : Եւ մրան , թէ . Ո՞չ մրայն բարեբարացն և հե-
ղոց , այլ և կամակորացն : զի այս շնորհք Անց Են :

Թէ բարուք ինչ մառք առնիսի ոք վշտաց անէրսի :
Եղիստանիք՝ թէ իշաբանչիւր ոք որինչ առնել զբա
րին , զնոյն լներունի և ՚ի Տերունէ Եթէ ծառայ՝ և
Եթէ աղատ : իսկ Փրկիչն ասէ . Ի երանի իցէ ծա-
ռային այնմիկ՝ զոր եկեալ աէր ի ր զանիցէ արա-
րեսոց այնպէս : Ապա Եթէ յանդինիցի յանառութբ ,
կամ զնա ՚նշխաղեալ՝ ոչ առնիցէ զկանս նորա . այն-
ովտին պատճոյ արժանի և ըստ Տերունեան հրամա-
նի . որպէս դիսի ասէ : Եւ ծառայ՝ որ զիսիցէ ըլ-
կամս տեսուն իւրոյ , և ոչ պատրաստեցէ ըստ կո-
ճաց ՚նորա՝ արբցէ գան բաղրում : Եւ որ ո՞ն զիսիցէ ,
և արժանի գանի ինչ զործիցէ , արբցէ գան սակառ :

Բայց ըստ այսմ և սեարք առ այս պարտին ակնա-
ծո թեամբ և ըստ ամի հոգաշարձութեամբ ունիլ իր
նամս տեսչութեան յիշեանց ծառայից և համակ սոտ-
րադրելոց վերոյ : Վասն զի լոչք ծառայից ՚ի ձեռս
տեարք իւրէ նու Են . և աչք աղախնեսոյց ՚ի ձեռս
տիկնանց իւրեանց . ըստ գնար Երգուն : Ուստի ա-
ռա-

Ենին .

6. 5.

և 6.

լ. Պետ .

z. 13.

և 9.

լ. Ենին .

6. 8.

լ. Դուկ .

22. 43 .

լ. Ղուկ .

22. 47 .

և 48 .

լ. Սարդ .

222. 2.

ռաքեալն ասէ , խեարք , զիրաւոնս և հաւասարութիւնն ծաւայից ձերոց չնուո՞ւեցէք : Նաև յայլուր ասէ . ի զոք տեարք՝ շնոյն առնիջիք առ նուս : Ներելով , առնել զպատուշանն : գիտասջիք թէ և նոցա և ձեր Տեր զոյ յերկինս : և ակնառութիւնն ոչ զոյ առաջի նորա : իսկ միւն թէ , յ մ' զպարացուաւես զետառայ Ճշմարսութեամբ գործունեց . և ոչ զվարձկան . որտուալ է զանձնիւր : Այլև դինիասէ . ծառայ զգմն , կամ իմաստուն լիցի գեղ սիրելի իբրև անձն քռ . մ' զրկեցես զնոս յաղաւութենէ . և

մ' չքաւոր ՚ի բայ թաղցես զնա :

Երրորդ՝ եթէ իցեն որդիք , հարց և մարց՝ կամ ծնողայ իրեանց լինի հնաղանդ ամնելին պարսին՝ և յանձնում զնուս պատու ել մատակալարութեամբ հանդերձ : Քանդի այս է չորրորդ պատուիրան Տեառն . որ ասաց՝ պատուեան դհայր քո՛ և զնայր քո , զի երկայնակեաց լինիցս ՚ի վերայ Երկրի . և բարի լինիցի քեզ : աւս ՚ի յորենն ըստ կարգի և զայրն : Յորմէ և առաքելոյն ուսեալ ասէ . յ որդիք՝ հնաղանդ իերոց ք ծնողայ ձերոց ՚ի տեր : զի այնէ սրժանն : իւ միւն թէ , յոր երկնչի ՚ի Տեառնէ պատուէ զծնողու . և իբրև տերսնց ծառայեցն նոցա . որք լինքն սիրեցին : Այլև ասէ . ՚ի զործս և ՚ի խօսս և յամ ժուգ կալութեան պատուեան դհայր : Զի ՚ի վերայ Եկեայէ քեղ որհութիւն ՚ի նմանն . և օրհութիւնն նորա մինչև ՚ի վախճան մնասիէ : Քանդի , օրհութիւն հոր հաստատե դրունս որդւոյ . իսկ անեծք մոր խախտեն զիմունս : Նաև յայլուր ասէ , յ բոլորով պատիւ քով պատուեան դհայր քո . և դհեծուին մոր քոյ մ' մոռանար : յիշեալ զի եթէ ՚ի ձեռն նոցս ծնեալ ոչ եղիցիս . ոչ ևս լեալ լիցիս . և հաւոք նոցա՝ զիարդ և նորքա քեղ : իսկ թէ ոչ . կամ ընդդեմ ծնողաց իւրոց իւիք ինչ յանդգնիցի , կամ զծնողս իւր տրտնցու-

յառաջ .
4 . 1 .
Եփես .
6 . 9 .

յ Սիրաք .
7 . 22 .
և 23 .

յ 2 . օրի .
5 . 16 . և
Ելիս .
20 . 12 .
յ Եփես .
6 . 1 .
յ Սիրաք .
3 . 8 .
աւս և
մինչև 28 .

յ Սիրաք .
7 . 29 .
և 30 .

յանիցեւ . և կամ մերժից զնոսա՝ թէ դհայր , և թէ դնայր իւր , մէծ այնպիսոյն է պատուամն : ըստ սյուսոյ միայն զայնս առնողայն , այլ և առք . ինարդ , ոչ մարդ հայդուեսէ դհայր իւր կամ դմայր իւր՝ առ զու մեռցի : զայր իւր կամ դմայր թէ բաժանեալէ ասհապրու է : ըստ այս է և ի Փրկչին վճռ : Եւ մի մն թէ , իշխան լոյս նորա : և Քիբք աշայն իսուարեսցին : Դարձեալ թէ , ակն՝ որ ծաղր սունել ըդհայր : և անարդ զաերսթիւն մօր . ինեւցն զնա ագռաք ձորոց : և կերիցն զնա ձագք արծուեայ : Նաև՝ առք . որ մերժէ դհայր իւր , կամ զնայր . և հայրի չմեղանչէլ . կյորդ է նա արանց ամբարշտաց : Եւ մի մն թէ . առաւել վառահամբու է , որ թողու դհայր : և անիծեալ է Ածյ , որ դառնայտ ցանէ զնայր : իսկ ՚ի յրենսն բառնալ իւրեւ դչար ՚ի միջն հրամայէ քարկոծ երլզ զայնպիսն , որ եթէ լցէ խեռ՝ և անդգամ . և ոչ լիցէ ձայնի հոր և մօր իրոյ . և խրամիցն զնա և ոչ սննայէ նոզա առանուակաբար գոլցն իւրայ : Եւ այլք յոլովք են առ այս զրոս զիխովին խնդրեալ ՚ի Սբ գրոց ուսցին : Բայց ըստ այս և ծնողք որդւոցն սպարտին ՚ի ծննդոց մինչև ցարբոնս՝ կամ ցխափ կառարեալ հասակաց նոյցն միշտ մնուցանել խնամով և զարգացուցանել խրառու և ուսմումք . նաև զնանազնն արհեստ իւ ք. մի՛ խառի և բռնութեամբ , ըստ որում առէ առաքեան . Հարք՝ մի՛ զայրացուցանեք զորդիս ձեր՝ այլ մնուցանիջիք զնոսա խրստու և ուսմամբ Տեսան : Ըստ սյում , ոչ միայն հայրի կեցյէ մարդ . այլ ամ բանիւ որ ելանէ ՚ի բերանոյ Ածյ : Ուստի՝ թէն քան դղառարկութիւն առաւել բարովք է դոյն և ինքեանք կամիցն ուսանիլ ըստ իւրաքանչիրոյն կամաց . քանդի ոչ ՚ի միոջ բնութեան են ամենեքեան , այլ յայլաղն և յաղդի աղդի . և որպէս ոչ են նմանք երեսք երե-

Աշետ .
20. 9.

Աշտառ .
25. 4.

Աշտառ .
20. 25. և
30. 17. և
27. 24.

Այլիրաք .
5. 18.

Հ 2. 0. ի .
21. 18. և
մինչև 21.

Ե Եիես .
6. 4.

ԱՄառ .
4. 4.

Առակ .
37. 29.

Երեսաց : Կայեալես և չեն նմանք սիրոք սրտից : Այլ
ուն այս , և ուն այնմիկ հաճի . առկայն բառագոյն
քան զամ ևս եր , որ եթէ հնար ինչ իցեր ամենեցուն
ու ուղանիցելն ըստ մեծի մասին որդւոյն դիմաւու-
թիւն , որ ինմ ինչ պառուական ըստ ի մասնցն չար
ժէ զնա . ըստ որում ու եռանի ՚ի առօրէ ևս ի ուն ինչ
հետևմաք : Խոկ եթէ ոչ առնիցեն ըստ այնմ , որպես
ու ուղանեն Սբ գիրք . այլ թողոցուն զիւրեանց որ-
դին զնալ ըստ կամաց երեսանց չարոց . Հաղիւ թէ
լինիի մին բարի . զի յ ՚ի մանկութւնէ խրսէ հաս-
տառեալ Ենմորք մարդոյ ՚ի ինամն չարին : Վամն որոյ
ու րասի . խրառեան դորդ ի քո՞ւ և հանգուսէ զքեղ : և տա
յէ զարդ անձինքում : ՝ Նաև յայէ ուր ասի . մի՛ ինայեր
խրառել դոզայ : զի թէ հարկանես զնա գաւաղանան՝
ոչ մեռանի : Քանդի գու հարկանես զնա գաւաղանան .
ու . բայց զանձն նորա փորկես ՚ի մահուանէ : Այլ
անխառափ պառահի մահ : և անզգանի մեռանի ՚ի
մեզու : Կամ ըստ այնմ , թէ . որոց թողեալ իցէ զու-
տուն մանկութեան : և մոռացեալ զուսոն Ածեղիւն :
զի եղ մերձ ՚ի մահ զառն իւր . և մօտ ՚ի զժուս
ընդ երկրած ինս դշանից իւր : Դարձեալ՝ թէ , որ իսր-
անյէ ՚ի գաւաղան , առես դորդի իւր : Խոկ որ սէ-
րէ՝ ինամովլ խրառէ : Ըստ այս է և մրատոյն թէ ,
յոր սիրե դորդի ի իւր . յաճախէ ՚ի վերայ նորա դգան .
և ինեղ ասցի ՚ի վախճանի իւրոյ . և ոչ խարիսխեա-
ցէ զդրանու մերձաւորաց : զի որպես ձի անվարժ ըն-
թանայ խիստ . նոյնպէս և որդի ընդարձակ ընթանայ
գաւհամիք : առէ և զինի . զ իեցոն զորդի՝ և զանալից
զքեղ արասցէ . խաղան ընդ նման . և տրումեցու այէ
զքեղ : Եւ զարձեալ առէ . մի՛ ծիծաղեսոյին ընդ նմա-
դի մի՛ զաւ եացիս . և ՚ի վախճանի ընդ արմասցին ա-
ռամանք քո : ՝ Նաև թէ , մի՛ տայցէս նմա զկարողու-
թիւն ՚ի մանկութեան . և մի՛ անտես արասցէս ըդ-

|| Առակ .
8 . 11 .

|| ՃՌՆԴ .
8 . 21 .
|| Առակ .
29 . 17 .
23 . 13 .
և 14 .
24 . 9 .
2 . 17 .
և 18 .
23 . 24 .

|| Սիրաք .
30 . 1 .
անս և
մինչև 22 .

դիորհեցեալս նորա: Այլ թեքեա դպարանոց նորա ՚ի
անկյութեան: և հար զկողն մինչ մասաղ է: մի' զու
ցէ կարծրասի: և ոչ հառ անեսցի քեղ: և Եղիցի
քեղ վիշտ անձին: Ասէ նաև յայլ ուր առ այս թէ,
||մի' բերեսցի: լնդ որդիս ամբարի շոս' թէ բաղամ
պասկեսցին: և մի' զուարձասիս ՚ի զերաց նոյա, թէ
ոչ է երկիւղն Ածյ ՚ի նոսա: ||մի' հառ առ ար կենաց
նոյա: և մի' հայեսցիս յաշխառանենոյա: Զի բարե-
ղոյն է մի երկիւած Ածյ: քան հազար ողով էք ամ-
բարիշոք: Եւ շահուեն է մեռանիլ անորով: քան
թողուլ զորդիս ամբարիշոս: թեսէտ լնդ երկորս
սյօն իկ դոյն ինչ հետեիլ երկի: սակայն ոչ վարկ-
պարաղի, կամ լնդունայն ինչ գորշես եղի: ոչ դի
յաւետ զճահ առ այս մեր վարկուցեալ՝ յուշ ատէլ
զառ զգու շութեան այսքանս ծնողաց՝ և որդոց նո-
ցին: Զի սու ձեռն պատրաստ և զայս զտցեն ՚ի սուս
սյօնք, որոց ունիլ ոչ է ձեռնահոս հանապաղ զայնս
մատեանս՝ յորս ձառին այսպիսիք և քան զիս զգու
շութեանց զետեւունք: Որովհես և սցսքանս յուշ ե-
ղի: ապա և մի' զայսու զանցարասուք: Վասն դի
ոչ միայն Հարկիմք հասուցանէլ զսպարսս մալմաս որ
ծնողացն, որպէս ՚ի վեր անդր յայտ է: այլ մանա-
ւանդ և զնող եռորացն: Քանդի նախապէս Հայր է առ-
մենեցան Ած արարջութեամբն՝ որ եղե պատճառ
պատճառ ելսաց: դի լնա արար զմեղ: և ոչ մեչ է-
աք: ըստ մարդարեին: Եւ առաքեալն' թէ, ||մի է
Ած, և Հայր ամենեցուն: Ըստ որո՞ւ և ինդն իսկ
ուսոյց մեղ զինքեան Հայր անուանելն: որպէս ||՚ի
Տերունական աղթմն անուանի: և յայլ հոլով տեղի ս:
Վասն որոյ և մեք վճարել նախ պարտիմք պարտս
նախախնամ և Երկնաւոր Հորին մերոյ՝ լրատ այնմ. Հայլին
ձեր երկնաւոր՝ որ յերկիլն է. որպէս ու առցանեն Աբ-
գերք: Տակաւին չեմք բառական, եթէ առ մեծա-
մեծ

ԱՄԻՐԱԳ.
16. 1.
ՍԵԽ և.
մինչև 7.

ԱՄԱՂ.
99. 3.
Է ԵՒԻԵԽ.
4. 6.
ԱՄԱՆ.
6. 9.

մէծ Երախտեաց մարդ ասիրութեան զանձինս մէր փոխանակիցեմք . ՚ղի նաև զանձն իւր եղ վան մէր . ըստ առաքելցին : Երկրորդ արար հայրէ ասրւառործն զի՞ւն . որպէս ղորմէ բաղրման առաջաք վերագոյն : Երրորդ արար հայր է և ամ հոգեոր ուսուցիչ և հրահսնելի՝ որինչ արդեստի և իսէ . ըստ այն : Ես աւետարանան ծնաց զձեղ՝ ստ առաքեալն : Ուստի պարտիմք և համայն հարց հող երրոց՝ և երախտաւորսկ՝ որք պատճառք բարեոք կեցութեան մերոյ Են , Երախտակէտ կէտ կոլոյ հանապաղ վճարել ղերախտեացն պարաս՝ յարգ երով մէծ արանոք հանդերձ : Եւ մի' || զբարերարութիւն և ղհաղորդութիւն մուսնալ որոք երբեք ըստ սուսպելցին՝ որ յայլ ուր ևս ասէ : Ազաշեաք զձեղ եղբարք ճանաչել ղիմաստակառու և վերականցու ձեր ՚ի տեր՝ և ղիբատիչս ձեր : Եւ հոնարեաց ըստք զնոսս արժանիս առաւել սիրոյ՝ վան զործոյ նոյա : այսոքան և առ այս բաւեսյի :

11. Զ. 5.
3. 16.Երևան .
13. 16.
1. Քեն .
5. 12.
և 13.

Ե՞թն երրորդ՝ պատճառն գիտելի է՝ զի փոխանակ սուսնարոյն ղիմաստոթիւն և ղհանձար , սուսնաք մէք ուսունառութեացք որ քան զօր՝ կարի քան ղչսոին զոյն բնութեան կորաւեան և զնոսս կորութի անքարհան աճ յանոս ութեանք , || որպէս և ոյլք հեթանոսք զնոսս ունացնութեանք մուսց իւրեանց ըստ առաքելցին : Ըստ որում նաև ասէ . որոց խաւարեալք Են սիրոք՝ և սուսնարութեաց ՚ի կենաց մնափ Ան՝ վան տգիւռութեան՝ որ է ՚ի նոսս , վան կորութի սրախոյ իւրեանց : Եւ մրան՝ թէ . || զայս իորհեանն և խավեցան : զի կորաւոց զնոսս չարութիւնի ըննոյ : Զի յսու համարեցաք ինքնահամութեանք զոտիսութեան լնորութիւն . քան ղիմաստութեան՝ ուսունիլ յայլոց ըստ քերթողահար կանխասասդ բանին՝ որպէս տեսնի յողցն : Խոկ մարզարէն՝ թէ . || շոշափեցուն ղրիս

Եթես .
4. 17.
և 18.իինս .
2. 21.շոշափ .
59. 10.

զորմս իբրև կոյրք . և իբրև աշացաւս խորիսափեսցին : և գլորեսցին 'ի միջորեկի իբրև 'ի հասարակ գէշերի : իբրև օր հասականք ընդ ոգիս ջանայցեն : Եւ իբրև արջս , և աղանիս առ հասարակ սաղեսցին : իսկ միւսն թէ , || իցէ՝ զի կարդայցէք առիս' և ես ոչ լոի ցեմ ձեղ . խնդրիցէն զիս չարք' և ոչ գտանիցէն : Զի առեցին դիմաստոթիւն . և զերկիւղն Տեառն ոչ իշնդ րեցին : անս և զայսմաննեւ : յերկրորդ պատճառն՝ ընդ որ վերապոյն հետևեցաւ : Արդ ուրեմն պարտիսք այսու շետե մի՛ նման անցելուն , այլ որքուն կար 'ի մինչ իցէ՝ ստոել զտգիտութիւն և զինքնահանութեն մուս կուրութիւն . և սիրել դիմաստոթիւն և դհան ճար և զում հետևեցը որոց : Զի որովք վերատին բար գաւաճեալ' ուռ ճայեալ' և ծոխոյեալ պերճոնալ մարթացուք . և ընդարձակեալ յայսքան յոպնառաժան վշտոց և թշուառութեան անձեր թեանց անդորրանալ : Զի խնաստոթիւն է տմւնահարուստ և անկողսպատէլի թգանձ արդ արութեան' ըստ մարդարք ին . Աւագի և խնաստակեք առեն . լու ագոյն է առա նալ դիմաստոթիւն . քան դրակիւեզարծ աթ . զի զայնս խնաստոթեամբ լինի առանալ . և որովք դիմաստոթի ոչ : Յայն առեւ այլ ուր ասի . յոր սիրէ զոսկի՛ ոչ ար գարսացի : Եւ միան , թէ . || ոչ նմանեւ ուցի նմա զականս որստուականս : Զի ամ օսկի՛ առ նոխու՝ որպա առկու . մի առաղ : և որպէս զկու համարեսցի արծաթ առաջի նորա : Աւոտի նաև յայլ ուր առե , թէ . || ընկաղործք զիրսոս' և մի՛ զարծ օթ : և զիտութի առաւել քան զօսկի ընտիր : ընտրելի է հանճար քան զօսկի մաքուր : Որ միքամի ասի հանճար , իբր թէ հնարել , կամ հանել զճար : || Զի անուզտիաս զանձ է նա մարդկան : որով որք վարեցանն' առ Ած առաքեցին դբարեկամոթիւն' սափի իսկ 'ի նոյնոյ : Եւ դարձեալ' թէ , ոչ դոք սիրէ Ած' բայց զայն' որ ընդ իսուս-

Առակ .
28.
և 29.

Էտայ .
33 . 6.

Միքամ .
31 . 5.

Իմաս .
7 . 9.

Առակ .
3 . 10.

Իմաս .
7 . 14 .
և 28 .
մինչև 30 .

իմաստութեան կեցցէ: Զի դեղեցկադոյն և քան դարեղակին: և քան զամ դիրս առատեղաց: ընդ լուսոյ համեստուեալ առաւել գտանի: Քանդի զնա գիշեր փոխանակէ՝ բայց իմաստութեան ոչ յաղթէ չարութի: Եւ այլք նմանք անհամեմառութիւնք են առ այս յուրիք. դրա գրեթե ընդ գրով արկանեղան կարէ կառեցաւնել: Վասն զի ոչ ինչ է իր՝ որ չիցէ լեալ իմաստութեամբ և գիտութեամբ: Զի թարց այսց, մի թէ՞ ոք դիր իմն երբեք հնարել կարէ, կամ կերտել և առնել: Զի ամրդ կարիցէ ո և իցէ առնել զիմն մինչ ոչ նախ զիրին ունիցի հնարելց իմաստութեամբ գիտութիւն: Քանդի ասի, և համարուեատ || ճարտարապետն Ած || իմաստութեամբ արար զերկինս և զերկիր. և զամ որ ՚ի նոսա: Այսպես ամ եղականք համայնդամայն յիմաստութենէ յառաջ եկին. և գալոց են յորմէ: Զի Քն է իմաստութիւն՝ և զօրութի Ած. ըստ առաքելցն: կամ ըստ այնմ, ընդ քեզ՝ և իմաստութիւն քո, որ գիտէ զգործս քո: Ասէ իսկ և || յորժան պատրաստէր զերկինս՝ ընդ նմա եի: տես և սցըն յի ըրում կարգին: ՚Նաև թէ, || իմաստութիւն շննեաց և ուտն այսինքն Քն՝ որ շննեաց զԵկեցի իր Ար, որ է հաւատացեալ ժողովուրդն. և կմնդնեաց սինս եօթն՝ որք են Եօթն խորհուրդք Ար Եկեղեցոյն: Զի Եկեղեցին ժողովուրդ, և ժողովարան իմանի, որ ՚ի Քն հաւատացելուց լինին գուարք ժողովուրդոց: Ըստ այնմ, Եկեղեցուցանել. այսինքն՝ ժողովել, կամ գումարել: տես և բարեպէս դայամաննէ. որպէս տեսանի ՚ի կարգին: Ուստի և ըշկնի ասէ, ինզրեցէք յիմաստութիւն, զի ապրեսջեք: Եւ առաջեան ասէ, || ապա Եթէ ոք ՚ի ձենջ իցէ նուաղեալ յիմաստութենէ, ինզրեսյէ յԱծ, որ տայ ունի առատապէս՝ և ոչ նախանի. և ատացի նմա: Իսկ միւսն թէ, || երանեալ է այր՝ որ եգիտ յիմաս-

իմաս.
7. 21.
13. 1.
Առակ.
3. 19.
իմաս.
9. 9.
Առակ.
8. 27.
Առակ.
9. 1.
և 6.
ԱՅակ.
1. 5.
Առակ.
3. 23.

- և 24.
և 21.
մինչև 26. տութիւն։ և մահկանացու՝ որ ետես դհանձար։ Զի
լաւ և դվաճառն զայն գտանել. քան դիտնձոս ուկրոյ
և արծաթոյ։ Նաև դկնի առէ. որդ եակ՝ մի՛ լքանիք։
պաշեա զխոր-ուրդ իւ, և դիմաստութիւն։ Զի կեց
ցե սնձն ցու. և շնորհք իցեն ՚ի վերաց պարանուքի
բուժ։ Եղիցի բժշկութիւն մարմնոց քուժ. և դարձն
ուկերաց քոյ։ առև և այլ որինչ ՚ի կարգին առի։ Ասքա
ուրեմն ջանալ և ստանալ դիմաստոթիւն պարափմք
վասն բաղրմ բարութեան. ըստ որում դուն ինչ յայտ
եղեւ. ոչ մրայն հասարակք, այլև յեւնորտք և ծա-
ռացք. զի ծառայի դդնի աղատք ծառացեցեն ա-
սէ։ Եւ միւն թէ, զծառայք իմաստունք տիրեցեն
անմիտ աւերանց։ Եւ մանաւանդ առ այս և առ բա-
զում՝ պատճառի աղատք և իշխանք պարտին ստա-
նալ դիմաստութիւն ըստ Սաղմանի գերման և
Ածուայց սփեռատին. որ ՚ի թագառորեն՝ ոչ զայլ ինչ
Ածյ խնդրեաց բաց յիմաստութենէ։ Ասելով թէ,
իսուր ինձ զիմաստութիւն և դհանձար. զի որով իս-
ուսուփեցից զժողովուրդ քո ուղղութեամբ. և զի-
տանից թէ՝ զի՞նչ իցէ հաճոյ առաջի քո։ Քանդի ի-
մաստունք ոչ խոսորին յորինաց Տեսոն. այլ ամ ինչ
ուղիղ է իմաստոց. և յարմարեալ է այնոցիկ՝ ոյք գը-
տանեն զգիսութիւն։ Ուստի նաև յայլ ուրասէ. լարդ
եթէ ցանկացք ամոռոյ՝ և գաւաղանաց իշխանութիւ-
ուունք ժողովրդ եան. պատուեցք դիմաստութիւն։
զի յախտեան թագաւորիցեք։ Եւ թէ, սփեռեք ըդ-
լյո իմաստութեան ամենեքեան. ոյք առաջնորդեք
ժողովրդոյ։ Զի՝ իմաստութիւն մարդոյ լուսուռ
սունե զերես իւր։ և որ անմիսն ե՛ ընդ իսաւար
զնայ։ Ուստի ըստ ամի ընտրելիք են իշխանք, և
կառավարիչն քան դամենեսին. զի նոքոք լինի շի-
նութիւն. և աւերանի աշխարհաց. ըստ այնմ, իթագա-
ւոր անիմաստ կորուսանե զժողովուրդ. և քաղաքք
ընա-

ննականոն ՚ի ձեռն զգօնութեան հղաբայ: Կամ ըստ
միայն թէ, լբաղվաթիւն խնառնոյ փակութիւն աշ
խարդի: և թագաւոր հանճարեղ՝ հաստատութիւն
ժողովրդոց: Խոհ նաև ասէ, վայ քեղ չսողաք. որոյ
թագաւոր քո մանուկ է: Եւ դինի թէ, երանի է
քեղ Երկիր. որոյ թագաւոր գո որդի աղասի իցէ: ՚ի
Զի աղաս ասի զերծեալն խնառնութեասը ՚ի տղի-
տութեան և ՚ի մզութեանց մեղաց. և ծառաց յիմուն
և անմիան՝ որ իր զգերի բարձրեցնալ է յիմարութիւն
ընդ մզութեանց մեղաց: Ըստ այնմ, չոր առնե ըլ-
մեղս, ծառաց և մեղաց: Ըստ որում և սոսուն աս-
տու կի խմնի. որ թէ և ծեր իցէ տիսք, սակայն մա-
տուկ ասի, մինչ մոռք անմիանու և տգետ է. որ իբր
դմանու կ ոչ զաջ և զահեակ պիտի անմունթեամբ:
Որպես մերս Վարադրա թագաւորն. ուստ ՚ի 89.
Թղթահամարն. և այլք նմանք: Եւ լարքայն Ռուբո-
գամ որդին Սարդամնի. որ զիսրպաւրդս առնելով ընդ
մզրոս մանկաւեացն իրոց համահանգիտաց՝ պատռառ եց
զիւրն թագաւորութիւն մինչև ցացոր այնու իսկ: Բար
ոռք ասէ քնարերգուն յորթամ սեսցես թէ իմաս-
սունք մեռանիցին, ՚ի միասին անդգամք և անմիտք
կորիցեն: և թողցեն ստարաց զմնծութիւն իբեան: Առ
այս խոկ սու Սարդամն, թէ լէ չարութի՝ զօր անսի
՚ի ներքոյ արեգակն. իբրև ականայ ինն էլ յերեսաց
իշխանի: Տուա. անմիան ՚ի բարձրութիւնս մեծամեծ ո.
և մեծատուն ՚ի խոնհարութեան նասցին: Եւ դինի
թէ, սեսի զետապայ հեծեալս ՚ի ձիս. և զիշխաննս
զի գնային իբրև զետապայ յերկիր: Նաև յոց ուր
ասէ, լէ Երիւք շարժի Երկիր. և չորրորդ ին ոչ կորե
հանդարտիլ: Եթէ ծառայ թագաւորեստ: և անմիան
Եթէ յագեսցի հացի: Եւ աղասին Եթէ հանիցէ ըլ
տիկն: և կին ասելի Եթէ զիպիցի առն բարոյ: Ոչ
որովէս թէ զետապայ ուրուք ասի այս. այլ զանիտ

Միմու.
6. 26.
Էժողով.
20. 16.
և 17.

ԱՅՀԱ.
8. 34.

ԼՅ. ԲԻԱԴ.
12. 8.
սէն և
մինչեւ 24.
Լ ԱՍՂՅ.
48. 10.
սէն և
մինչեւ 13.
Լ ԱՊՐՈՒ.
10. 5. և
մինչեւ 7.

ԱՆԱԿ.
30. 21. և
մինչեւ 23.

յի մորեն՝ որ շամբշեալ ծառաց մեղաց է մողթեամբ թե արքայազո՞ն և քաջայնեաց իցէ , և առերտին ծառաց , որ թէ իցէ ագետ և յիմար . որպէս յայտ է ՚ի վեր անդր : Քանդի յուրոք ցիմաստո՞նն հարցաւնեն թէ , ով է անին և հարուստ . ասաց զիմաստո՞նն , և ով է աղքատ և նկո՞ն . ասաց դյիմարն : արքան և առ այս բուեսի :

Իսկ արդ՝ զիսէլի է , զի թեպես և այլ յըլով պատճառք և առարկութեամբ զին մըրց իշխանութեան անկան աղքատ , զրոյք զայնեքուսք զանց արարաց , զի մի՛ առարկութեամբն յաճախեացին գետունունք . յայտ է և յայսանէ դոչ բացադրին մըր ընս իցն բան առհմանաբար . այսինքն՝ ոչ զայսամանն յայտ կայսուաց եռ թիւն . զի առհման և բարայուաչ ընս թեան Ենթակացին . այլ առկայն ոչ է և դրան զայսամանի , այլ այս ևս զետեսացք : Վա՞ն ոի և մերս իսկ այսօնն պատճառէլին ոռ այս ենք : Նու զի դմերց իշխանութեան անկան պատճառն առկաւ ինչ զիտապոք . և ապա մի՛ Ած մըրց չարեաց պատճառէն ոքք . այսինքն՝ առելովթէ , այսօնն կոմի Ած . զի Ած ոչ է չարադար . այլ է բարեւար . և առնետ բարի ընուիցն միջու , և դչար ուժէք ոչ երբէք : Զի Ած ոչ է չարեաց պատճառ այլ բարեաց : Քանդի չարն անսաւեղծ է , և ոչ է եռթիյ և ոչ զսկիդըն ունի . որպէս բարին է պատճառէլեալ յԱծյ . այլ է պատօհան ին՝ որպէս սկզբնաշարն . և ուանք մարդէկք : Զի բարի պար Ած զես ամ և գոյս . և դչար ինն ոչ ընաւ . ըստ այնմ , Եսես Ած զանք զըր արար , և ահա բարի Են յոյժ : Եւ մի մն թէ , կզործք Տեառն բոխմող ակեք բարիք Են յոյժ : Ապա ուրեմն բարեաց է պատճառ . և ոչ չարեաց : Զիթէ ինչն՝ որ է ապէնիալ բարին եռ թեամբ . ըստ այնմ , Աչիք ոք բարի , բայց մի Ած : Ապա զի ամրդ լինի չա-

ՀՃՆԴ.

1. 31.

ԱՐԹՈՒՐ.

39. 21.

ՊԱՐԻ.

13. 19.

չարին պատճառ . որ միջու չարին հակակիր և ներա
կակ է բարին . որպես լիյսն խաւարլ : Եւ դի չաւն է
բարւոյ ո՞նակութեան պակասութիւն : Զո՞ր օրինակ
“ու մեք մարդոջ երբ գոյ ստ.աքինութիւն , որ է բա-
րի ո՞նակութիւն , և բարի . իսկ ՚ի պակասիլ առա-
քինութեան՝ լինի բայնժամ չար : Որ այսմ ամեններն
անդարդոր ելի է Ած . դի ՚նա անցեղապէս բարի է յա-
ւէտ . և ոչ ըստ մարդ կան , կամ ըստ այլ եղականաց
յեղի և փափախական : Վասն դի , թեև բարիք Են
բնականապէս ամ արարածք , որպես յայտ է ՚ի վերո .
սակայն մերթ եկամուտ չարոն պատահմամբ լինին
սյուպիսի բարիքն չարք : Ըստ այնմ , լիդ Ած հաս-
տառ եաց դմարդն յանեղծութիւն : և ՚ի պատկեր իւ-
րոց բարերարութեան արար դմա : Եւ դկնի ասի ՚նաւ-
խանձու բանապետին , որ է սկզբնաշարն մակ եմուտ
յաշխարհ : Իսկ այլք եղականնք լինին չարք , յոթում
լուծեալ սպականութեամբ եղծանին . և այլ ևս լի-
նին ոչ , որպես չան ոչ է , և ոչ է կո.թիւն : Եւ դի
չարն յո՞նաբակ է՝ որպես և ապականութիւն . և որ
կասութիւն . և այլք ևս ըստ որում՝ յԱծաբանից և
բան բուն բնախախց մասեանձն սեսանին գլխովլին :
Այդ ուրեմն յԱծ դնել պատճառ մերոց չափեաց ոչ
եմք պարտ : Ըստ որում և առաքեալն ասէ , լիմ՝ ոք
որ ՚ի փարձութեան իցէ , սասացէ՝ թե յԱծ փարձիմ .
դի Ած մասիօրն է չարաց : և ոչ դոք փարձէ ՚նա : Եւ
դկնի թէ , իւրաքանչիր ոք փարձի առ յիւրոց ցան-
կութեանց ձկեալ և պատրեալ : Ասէ և ՚նայնն իսկ՝
ապա այն հետեւ ցանկութիւն յուցեալ դմելո ծնա-
նի : և մեղքն կապարեալ դմակ ծնանի : Այլ այն որ
է հաւուցում մն ըստ գործոց իւրաքանչիրոց , այսինքն
բարեացն բարի : և չարեալն չար . ոչ է չար , այլ է
արդարութիւն Ած : Ապա թէ ոչ՝ ոչ լինունայն լինի-
նի արքայութիւն , և դժոխքն . եթէ վարձս բարեալն ,
և

Ամսու .
2 . 23 .
և 24 .

|| Յակո .
1 . 13 . և
մինչ 15 .

ԵՅՒ. և յարդոց ըստ իւրաքանչիւր գործոց նոցա, և ՚ի Ճառ
 34. 11. Նսպարդի առն գոյէ ղնա: Եւ ղենի ասի, Համարի
 և 12. ցիս ղցեանէ անկարգս ինչ առնել, կամ թէ Ամ-
 նական պղտորիցէ ղիրաւուն: Եւ ըստ միւտոյն թէժ
 Առակ. || արդ արութեամբն են ամ բանք բերանոյ. և ոչ զոյ
 8. 8. ՚ի նուա ծռութիւն՝ և ոչ թիրութիւն: Այլ թեպէտ
 Նսխուպէտ ղջան տեսանէ Ամ, որ պատահելոց ե
 մարդոյ. տակայն թոյլ տայ երբեմն, ղի անձնիշան
 կամնքն ընորեայէ մարդն ղբարին, որ յերկուս կողո-
 մունս անկանիլ կարէ. այսինքն, բարոյն, և չարին:
 Եւ այս ոչ է չար, ղի ըստ չարին ոչ է փորձիչ. այլ
 այնու ղի իւրեւ ղուկի ՚ի բախ փորձեալ, կամ զտեալ
 և մոքքեալ ընկալի մարդն ղբարեան վարձս արժա
 նապէս: Զի Ամ փորձեալ ղնոսա՝ և եգիտ իւր ար-
 ժանիս, ըստ խասանոյն: Կամ ըստ այնմ, Պանօթ
 բրոյի թրծ է Քոց. և զմարդս արդարս փորձութիւն
 տառապանաց: Արդ յստացելոց երեկի թէ, ոչ է Ամ
 մերոց չարեալ պատճառ, այլ մեք: Զի յորժամ ցա
 կիմք չարեալ՝ ընդունիմք ղջան. և երբ բարոյն միա-
 տեալ հետեւիմք, ընդունիմք ղբարին: Այսպէս ըն-
 դունիմք ըստ գործոց մերոց ղամ. || ղի ղորինչ սեր-
 մանէ մարդ՝ ղնոյն և հնձեսց ըստ առաքելոյն: Սմին
 իրի պարտիմք իսրշիլ և ՚ի չարէ, և առնել ղբարի:
 ըստ այնմ, Խոսորեալ ՚ի չարէ և արա ղբարի. Խըն
 ղըրեալ ղիաղաղութիւն՝ և երթ ղհետ նորա: Զի մի՛
 անկեալ ՚ի մէջ չարի, այսինքն մերաց պատճառել
 զի՞ծ: Զի Ամ ի՞ն ումեք պատուիեաց ամբարշտո-
 րէն զոր ել. և ոչ ու մեք եւս ղբացատութիւն մէղան
 չելոյ: || Զի երեսք Տեսոն ՚ի վերայ չարպործաց.
 առասկել յերկրէ ղյիշատակս նոցա ասէ քնարերգուն:
 Նաև ՚ի նոյնոյ ասի, ոչ թէ զու այն Ամ ես՝ որ կա-
 միս ղանարենութիւն: և ոչ քնակին առ քեղ չարք .
 4

և այլն : Կամ ըստ առակին վճռոյ ॥ չարձն չարաւ կորուսց : Եւ այլ յօթվ յօթնաոյսկ հանդամնք յարացուցական հետևմանց ոցոց բանից եղանականթէ և Են սահմանօրէն բայցադրութեամբ՝ ըստ որում և ՚ի Սբ գիրք, և մերթ ՚ի Ճառու առարկութեանց Ածաբանից՝ որք և ՚ի վեր անդր յիշեցան . սակայն և այսքան անելեթեթ և թարմութը հետեւնքս առ այս բառեսցի . որ իբր զանցարմարութիւնը ունեցածնի՝ կամ այլնողակ կէնդ անոյ, իցն բանիցն ան համեմառութիւնք . զի ոչ զմասանն ու ունիլ առ բարձր երեխ յարմարութիւն . այլ անհամեմառ՝ իբր զանցարեալ : Սակա զի՞ ոչ որպէս թէ խարա ՚ի մէջ կան ոչ եր քստ սահմանին հետեխլ այլ Տեսան կա ժօք յօրմէ և անսպառ բղլուն աղբեր հանձարոյ՝ որ զամայն պասքուն երթանցեալ անդ ոտառնայ ոռոգանէ, գոզցես թերեւ դոյլն ինչ մարթեաք . ըստ ուրում և սցու իսկ ե գիտելի . և զի և ՚ի զործ ոյ իւրա Ճանաչի արհետառն ըստ իմասնոյն :

Ահաւահիկ յայտ եղեն ուրեմն, թէ ոյք Են զիսաւոր պատճառք՝ որք առիթ եղեն ոչ միայն մերոյ իշխանութեան անկամն, այլ և առիթ յեղլոյ եղեն, կամ զաղատութիւն մեր ՚ի ծառայութիւն թշուառութե փոխարկելոյ . և դուերութիւն ՚ի ստորագրութիւն այլաղ գեաց . և ՚ի ձախորդութիւն դյախորդութիւն մեր . և և ընդ խաւար զլցն մեր . և այլ սցովիսի յօլիս զրոյ մեք մեղեն մարթիմք գիտել : Ոչ այս իբր որ հոգեորեն ինչ ասի, ոչ . այլ զմարթնաօրէն բնաւն . զի ՚ի սկզբանէ հոգեորաւն մինչեւ ցայսօր միշտ բացախլմք գերարփի լուսով ուղղափառութեան հաւառոյ, և ըստ այս առ յազմաց մինչեւ ցմիւաննամ գայրուոտ Փրկչին մերոյ : Զի մարթնաօր վիշտք և նեղ զութիւնք ոչ Են պակասութիւն աղջի, սցլ պարծանք ի ըստ առաքելոյն . որպէս ունաց Են առ մեղ առարկութեան համար կու-

|| Մատ.
21. 41.

|| Ալիուց
4. 29.

|| Հայոմ.
5. 3.

կութեանց բաջաղանք : Այլ այս միայն է դհոքեարին, որ ոմանք յոչ անձկութեանց և վշաաց ասնիզըն եղին ՚ի մէնջ ուրաստչ : Կամ համարի իր ըստ այն Ելին առ ՚ի մէնջ, որ ուր ասի . թէ, || է Ճանապաղո՞ւ որ թու ի յախ մարդ կան թէ ուղիղ լցէ . բայց կատարած Նորա երթայ ՚ի յառակս դժոխոց : Ելին առ ՚ի մէնջ, || այլ ոչ ելին ՚ի մէնջ . զի եթէ ՚ի մէնջ ելն՝ ապա առ մեղ միայն : այլ զի յայսնի լինիցին, եթէ ոչ ելն ամենէքին ՚ի մէնջ : Յորմէ և իսկ նուազի աղն մեր յոյժ, որպէս յայտ է ամենեցուն : Այս ոչ յայլ նոչ իրէ եղև մեղ, եթէ ոչ յանաերոնչ գորոյն մերոյ : Գանդի և մեք դայս ոչ ժխտեմք, կամ ուրանաաք, որ այս ողջոյն եկն ՚ի վերայ մեր վամն մեղայ մերոյ, ՚ի ժամանակին՝ որ ՚ի փոխոքերմանէ մերոյ վաստարութե . որպէս յայտ է վերագոյն : Թէև ի խրառելով խրառեց զմեղ Տեր . բայց, և ՚ի մահ ոչ մասնեաց : Եւ մէք լնող այս ուրախ եմք . զի յօրմէ յայտ է, որ տակա . ին յանձնանձեալ գորով գթութեան Մարդասիրին և ՚ի վերայ մեր . և ոչ խապառ զմեղ արար բարձի թողի . որպէս և երբեմն լդիսրայէլ . այլ լսակառ նոչ խրա . ռեաց, զի այնու զմէծ բարութեանս գոյցոչ : || Զի զոր սէրէ Տէլ՝ խրառէ . տանջէ զամենայն որդի . զոր լնողունի : տէս զայսմանէ և յուանաւործն, ուր կանխազայն յայտ եղև : Որոյ վամն մէծաւ հաւատով յուսամք մէք՝ և յօսադրեմք դհամակ մատենիս ըն . թերցողն՝ և զողջոյն աղքս Հայոց, զի թէ զնշողից նոչ խաստութեամք հաստատիէք ՚ի միջի սահման անխախտեի . որ ճ և իցէ լշխան՝ վարեսցի յար և յու ետ նովիմք . ապա այնու զաեր ծայրգոյն իշխանու . թիւն սէսանելոց եք վերատին, ոչ ըստ նմին և եթ՝ այլև գրեթէ առաւ ել հարաստագոյն քան զոր եր յաւ . ռաջնունի : Վասնդի ոչ և վաղնջական իշխանքն մեր վարելն իմաստութեամք որպէս պարսելն . որ որով

Ճոխայեալ դես սրտափայլիցելն և հաստատոն մնայ
ցելն . որպէս և վերակոյն յատ եղեւ . այսքան և առ
այս բաւեսիի : Ուոյ Տուողին որում անընդ-
հատ տենչասք պասբեալ փափագանօք
փոռք և պատու այժմ՝ և յա-
պառնի , և ընդ ամ յաւի-
տեանս յաւիտնից ամէն :

ଶ୍ରୀମତୀ ପାତ୍ନୀ କଣ୍ଠାରୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ ପାତ୍ନୀ

Յաղաղս որքանութեան հարկապահանջութե ոյլսոյ
գետց՝ դոր առ քան զամ խաօրէն որքան զ-
րէն պահանջեն յաղը ես և յաշխար-
հես Հայոց Հանապաղ:

የኢትዮጵያ የደረሰና ማረጋገጫ

ԽՍԴԻ ՀԱՐԿԵՑԱՔ ԵՒ ԸՆԴԱՅ
ՀԵՏՈՒՔ ՊՂՆԻ Բայակութեան պաց
ամենից զի յու շ ածեալ թէրես թոք
մահասոկ երիտասարդան և նորա-
բողոջ անկատպան Հայկանեաց պի
տառցեն, թէ որպիսի յանինաց կապ-
տեալ յաւետ կողըստեն պայտիք
բացու Հայոց, դի անդր քան դասհմանեալն պա-
հանդին հասու և հարկու թէ ՚ի յուկոյ, և յարձա-
թոյ, և թէ յոյլ համայն արդեանց մերոց. որպիս և
յոյուն յասնա որսն: Թողումք զհոյն անբաւութիւն
որ ՚ի թագու որութեան Պարսից եղեն յառաջքանը ըդ
մեծն Շահաբատ. դորս մեղ անհնար լիներ ընդ գրվ
առկանելն. կամ ՚ի պատմագրաց բաղմաց որոնել պարտ
էաք. և ոյո ևս ոչ լիներ դիրու: Նախ զի ոչ ու-
նեաք զմիջոց բախնդակին բառական. և առա կա-
զոցեալ մեր ընդ երկեսոյ, դի մի՛ կասիցիմք առ ՚ի
յօշ յայտ զորյ բնակ ին պարբերութիւն: Այս որինչ
առ մէծ Շահաբատ թագու որուն եղե՛ որպիս պատ-
մ: Առաքեալ պատմին, որ ՚ի թուի Փրկչին, չ ճ չ:
թէ որպիսի նենցեալ խաքեռթեալ և խորամանկու-
թեալ զբաղմութիւն յաղդէ Հայոց վարէ նոյն Շա-
հաբատ յաշխարհէ և ՚ի հայրենեաց իւրեանց յաշ-
խար-

խարհն Պարսից . և բնակեցուեալ անդ զնոսու տայ
և դրամն նենպութեանք իւր առ Հարկա օրութեանց
Դաշնուն . վասն զի ոչ տակաւ Յնասս Եթեր ՚ի վերայ բը-
Նակէցայն նոր Զու զայի , ՚ի Հատու ցանել նոյա զնու-
րին տուեցեալ դրամն . յոթամյետոյ պահանջել սկսաւ
բնափար՝ որպես և այժմ յայտ իսկ է յոլովից ուժանց
արդ Ենականաց : Այլև յետ այնորիկ սահմանէ օրին
մի խառագայն յաշխարհին բոլոր՝ որ ընդ իւրեւ , թէ
ովքք՝ որ ՚ի քրիստոնէից , կամ յաղդէ Հայոց ուրա-
ցեալ դառնայ ՚ի Հաւասա իւրեանց , ունիլ կարէ ա-
զատթին բայ հրամանի դատառորին , և ըստանալ
դժուանգութիւն համայն ասացուածոց տան հայրե-
ւեաց իւրոց նա և եթ՝ թողլով դուրկ և թափուր և
զայլ ընսանիս իւր : Սորին աղագաւ խախաւեցեալ բար
ձաւ հաւագանդութիւն երիտասարդացն և մանկանցն
որ առ ծերս և ծնողս իւրեանց . և արմատացու յան
զըզնութիւն և սնդգամնութիւն . որովք բաղումք ստա
հակեսալ անկան յուրաւութիւն , և բերին մէծամեծ
լիսաս ՚ի վերայ նոր Զու զայի բնակողացն : Եւ այլ
միքաւ դժնդակ եղեւանգործութիւնք և չարիք յա-
ճախ են յոյժ բայ որում լուսին պատմէ և Առա-
քեալ պատմին : Եւ թէ որուես խոշունգանօք և ըդ-
Աբ ԵՇՈՒԱԾԻՆ ընդ հարկաւ կացուցին տալ ան
վրեակ հարկս ամ լատ ամէ . և զայլ բաղում հարկս
պահանջութիւնս որոց թողումք տատէն՝ յուղողին յա-
ռաքեալ պատմագիրքն զայցեն : Այլ որինչ յամի
Տեառն՝ 1721 . Եղեւ առ մեօք գիտելի , զի որոյ ա-
կանատեսքն Են բաղումք արդ Են իսկ : Քանդի ՚ի թա-
զա որութեան Հաւասութանյուսէինին Պարսից՝ յորոյ
վերայ յարեւան ՚ի կողմանն Արեաց ՚ի Ղանդահար
հարագէն դորագլուին Աղուանից՝ Մահմետ կոչե-
ցեալ որդին Միրզէիս : Եւ իւրեւ եկն եհսաւ պաշա-
րեալ զարքսցանիստ մայրաքաղսւին Ասպահան , որ է

Սպա-

Սպահան։ Ակսուր աշխարհաւերութեամբ հրձիդ ըդ-
շրջակայ գիւղուեն առնել, և կոտորել սաստիկ զա-
րու ածովք դնոցին բնակիչն։ Անդ աճապարեալ առ
գլուխապաւ խու Ճապի յաղետիցն գթով իբր Անային
ին աղղ եցութեամբ առն ծերակուտի մոյ ՚ի բնակ-
չացն նոր Զուղայու՝ իմաստոթեամբ դգործն առնե.
որե եր ինչն իսկ աշխարհատես՝ և հմեւու քաղա-
քական ծիսից և կրօնից . և շրջեալ եր ՚ի կողմանս
շնդկաց, և յայլ տեղին առ ՚ի գործ իւրոյ վաճա-
ռականութեան. որոյ անոն կոչիւր Մարգար՝ որդի Բաղստաստի . և մակ սննուամբ Լզփորեանց : Սա զի
Համարձակեալ սակաւուք ինչ արամբք ելանե ընչ
առաջ, որ ՚ի վելն ասացեալ Մահմուտ բոնակալին,
և ինչորէ ՚ի նմանե դարձուցանել ղհայրուածն յաղ-
գեն Հայոց՝ ՚ի բնակչացն նոր Զուղայու . և ըստ իւլի-
ու գլուցն կտսնե ՚ի նմանե իսկ ինամակալութեան շը-
նորհս. զի ՚ի ձեռա նորուն ապրեցան ամենեցեան հի
հարուածոյն յայնմանէ : Նորին աղագաւ և մէք աս-
տեն յիշատակեցաք . և որ բարիս ինչ առնիցէ աղ-
գին իւրոյ, Եղիսի անջնջելի յիշատակն նորա : Եւ ա-
պա առնե սովալլուկ ղամենայն բնակիչն քաղաքին
Ասպահանուր՝ մինչ զի իբրեւ կալեալ դքաղաքն, պահան
թէ Նախապէս յաղգէ Հայոց ՚ի բնակչացն նոր Զու-
ղայի ՚ի միում նոտպի հարկս սաստիկս՝ որ ըստ նո-
յա, 70000. թուման. և մի թուման է՝ 20. ըռուփի. և
մի ըռուփին է՝ 100. փող, իամ ըստուկ : իսկ և
յետոյ որքան մարթէին՝ ոչ պակասեցան ՚ի պահանջ
մանե լոնդ բոյր Գամանակս բոնակալութեան իւրենց.
մինչեւ յամի Տետոն՝ 1728. յարուցեալ ուրուին՝ Նա-
գբըզոյի կոչեցեալ, որ եր դորագլուխ Պարսից հան-
դԵրձ թագաւորան՝ կոչեցեալն Հահմանալ՝ որդին
Հահսու թանցուսէինի հարկանե ղԱղուանս . և հա-
լածականս առնե ղամենեսին : Այս այն Նաղրղոլին

Ե՞ որ յետոյ թագառոքեալ ՚ի վերայ Պարսից՝ կոչեաւ
Նարդշահ. սես և զայտանել ի, 122. և 123. [թը]
թահասարմն: Զի առ ևս իբրև բոնակրտեալ բարում
կողմնաւ այլ աշխարհաց՝ դրացաւ յոյժ, և եզեւ ոլ-
եղերակալ յայնժամ՝ առ ծախսից և ռոճկացն յաճա-
խութեան՝ որ ծախսու դրացն իւրոց, արկանէ՝ հարկա
՚ի վերայ նոր Զողոյեցուն ՚ի թուոյն՝ որ ՚ի վեր
անդր մինչեւ ց՝ 1747. պահանջելով առ ըստ տմեան
ընդհատ՝ ոչ պակաս քան դ՝ 10000. թումանն մին-
չեւ ց՝ 45000. թումանն զորս յանձ մրում մրայն. թուզ
զգի նոր հարկան և դժայոց աշխարհին՝ որ ընդ
Պարսից իշխանութեամբն է՝ ըստ որում յաշխարհա-
գրութեան յայտ է վերագոյն: Այս ամ հարկան զորս
եսուն նոր Զողոյեցիքն Պարսից, լնի զշարիւթն
հասուցուն առելի քանթե չառասնիւ և յի մնիւ շա-
հեւք հաշուել: Վասն զի բարուք գիտեմք եթե նո
քա ոչ այլին հնար ունեին հառուցման այնքան հար-
կացն ուկրոյ և արծաթոյ. և ոչ ուկրոյ և արծաթոյ
հանքու ունեին. այլ մրմիսցն վահառականութեամբ:
Վասն որոյ և հարկառոր լիներ նոցա ՚ի ժամանակի
խոշունկանաց սոնու լ յայլաղդ եաց դրամս վաշխեւք՝
կամ տոկոսեք. և հառուցմանէլ ՚ի Հնդիկու և Ալյո-
սաբիս, կամ յայլ ուրեք՝ ուրանօր գանձք իւրեանց ե-
ին: իսկ թե որոնել կամիցի ոչ, և գիտել մանրամաս-
նաբար ՚ի, 1611. թուոյն մինչեւ ցայտար ։ թե որքան
զուլիի և զարծաթ ինէ տուեալ աղյն Հայոց Պարսից՝
որ ընդ նոցա իշխանութեամբն է, թուի թե ոչ զոյ
համար անբառութեան. որպէս մասն ինչ ՚ի հնուն
սետանի լԱռաքեալ պատմագիրն. իսկ ՚ի նորոցս կան
ոմանք և մինչեւ ցայտար կենդանի՝ որք զամ տռա-
ցուածս իւրեանց եւսոն, և ինքեանք ՚ի տան; և
՚ի հայրենեաց իւրեանց փախստական լեալ անկան ՚ի
առ աշխարհ թափառիլով. և բնակին այժմ ՚ի պան-

Դըխտութեան հառաջելով՝ թառանչելով և հոգոց
հանելով հեծ եծ էն հանուպաղ:

իսկ Օսմանյիք՝ նախ հնարագիտութեամբ անքոյն
և սովահով եղեն աղդիս Հայոց՝ տաղվ ընդարձակու-
թիւն, ուր ուրեք բնակիլ կամիցին՝ բնակեսցին: Զայն
տեսեալ մերաղնեսցին՝ բնակեցան և բաղումք ՚ի կոս-
տանդինուպօքիս ընչաւետք և հարուստք, ուր և մին-
չև ցայտը ենն յորվք: Եւ ապա իբրև յարուցեալ ՚ի
վերայ մրմ.անեց՝ ընդ Պարս օսմանցիք, և Պարսիկք
ընդ օսմանցիս. գերեցին և վարեցին յաշխարհս իւրենց
դժաղմաւթիւն յաղցէս Հայոց: Նոյնպէս զերեցին և
օսմանյիք դժաղմաւթիւն յաղցէ Հայոց՝ որք ընդ Պար-
սկով էին. և տարեալ վաճառեցին բնական Հայոց՝
որք ընդ իւրենց իշխանութեամբն: Առնելին և այլ
աշխարհաւերութիւնն երկրի մերւմ. որովք եղի և մեծ
հնաս աղդին մերոյ. և շահաւերութիւննոցա: Նախ
զի զաշխարհս իւրեանց Հայկացնոք լուցին. և թո-
ղին թափոր դՀայաստանեայցն տեղիս յորովս: Եւ ա-
պա զինի նամնիցն աշխարհս իւրեանց Հայկացնն
բնակչոք. և ինքեանք հարսութեամբ յոյժ. ակսն
լինիլ կարի խիստ և անսպորոյն ըստ ամի: Վամն զի
հնարս որոնւեին ցանք զառ ՚ի բոլոր հարստութիւն աղդին
մերոյ կորդել ՚ի բաց: Որպէս զի մերթ աստիկ հարկաւն
որ յշկեղեցեաց շինմանէ և վերանորոգմանէ. և եր-
բեմն հարկաւն տանց, զոր յիւրաքանչիւրոմ ամի ըդ-
տովորութիւն կրկին արահանջեւ ունին. և երբեմն
ընդ ժամանակս մարտիցն, անխնամ կողոպամմանն.
և այսպիսի բաղումք՝ զորս ողջօյն ո ընդ գրով արկանել
դորե. ըստ որում և արդ ենականացն որք ընդ նոքքն
Են յայտ է իսկ: Թողումք ընոցին բարրանաց անքաւ
դրաբարութիւնս և բաղբաղացն, որովք ՚ի զուր զըր-
պարտեալ յոդունս՝ իբր սյախնչ, կամ սյնինչ մեղս իցէ
նոցա արարեալ, տուժեցոցանեն սուգանս սաստկա-
պէս:

պէս: կամ քրեական յանցանոք բարբեալ՝ իբր ընդ-
դէմ նոցին պատղամառի օրինացն, կամ թագաւո-
րին իցեն մեղրւցեալք, և այնու վճռաւհատեալ մա-
հու՝ սպանանեն՝ և յարքունիս գրեն զամ ինչ և գոյս
նոցին սապուածոց. որպէս յայտ է իսկ յունաց նո-
րու եղելոցն. թողումք զնոց եղեսլոն՝ որք ընդ չա-
րաշչուկ և ամբոխեալ ժամանակս եղեն: Ո՞չ ապա-
քեն յոդունց հռչակ և այս՝ որ եղել յառուս Սուլթան
Մահմետին՝ ի կոստանդնուպոլիս. և յորոյ հրամա-
նէն լինի կալանառեցեալ ոնք աղքաւ Հայ՝ կոչե-
ցեալն Եսարուք աղաց: Որ եր կարի՝ յոյժ ծոխ և հա-
րուստ գոյնեց և ընչիք, և երեւի ՚ի մէջ բարձաց.
և եր եբր զի՞ ՚ի դործակալաց թագ ու որին օսմանյաց:
Չսա տարապարտոց դատապարտեալ Տաճկաց իբր
զապատամբ ՚ի թագաւորեն. որպէս զի առ ՚ի հաս-
տառութիւն այնու՝ և ընդ նմին սպանանեն զամ եր-
կուս յիւրայնոցն. և յարքունիս գրեն զանձա և ըստա
ցուածս նոցին՝ որ մին ըստ նոցա կոչեցեալ Աղրար
ազասի, որ եր ներքինապետ Սուլթանին. և պրուն
Սուլթանանտոյ՝ զըր Ներքինապետին գանձապետին
ասեն, և զորոյ քոյն կին Եսարուք աղային: Ար-
կին և այլ յօդունս ՚ի մէրայնեաց ընդ մէծամեծ սո-
գանոք ՚ի պատճառս Եսարուք աղային՝ զինի սպան-
ման նորին: Ուստի տուժեաց ոնն զ' 10. քիսոյ, ոնն
20. ոնն 30. և մինչեւ զ' 100 և 200. և այլ բաղրում
որպէս արդարեւ տէսողացն է յայտ իսկն առաւ էլ:
իսկ ՚ի մեղ մի քիսէն է՝ ըստ Յունականին մի տա-
դանդ, կամ քանքար՝ որ ըստ Եբրաւցոցն. և ըստ
Տաճկաց պարունակէ զ, 500. զուռառ շա. և զ' 600.
ուռիփիս՝ զորմէ վերազոյն տապատ: Սորին աղոտաւ:
զի թէ զայնս ընաւս բովանդակիսկիսմք մի ըստ մոջէ,
գրեթէ ոչ գոյ համար և ոչ թիւ՝ թէ որքան աղջիաղ
գի զրագարանութեամբ կողոպատեն զաղգս Հայոց հա-

Նաևաղ : Թողոմք զայս տեմ, Նաև զայնս՝ զօրս 'ի ճանապարհորդաց և շուխտաւորաց Աբ անօրինական տեղեացն պահանջեն. զի զորն արկանէլ լնդ գրչաւ՝ ոչ գիտեմք : Այլ զայս միմիայն՝ որ է փոքրագոյն մասն ինչ պահանջմանց նոյն դիցու ք առանքն օրինակի աղաքաւ, զոր ամ ըստ ամէ առ ՚ի հասարակաց պահանջման անվիտաւ. ըստ որում հետևի տոքու զինի սցոց բանից : Ո՞ի զայս անեւեալ առոյզ մանկանց և երիտասարդացն Հայոց ՚ի միտ առցեն զգու շութք, թէ որքան անբաւ հարաւութիւնս մեր կողոպսեն այլ աղջիք . և մեք մասմք թափուր և զաւարի ծառաւթիվ միշտ նոցա ՚ի պատճառս մերց մանղու շութիւն: Քանզի զաւամեալ ծերցն մեր տակաւին ոչ ՚ի միտ առնուն զայս ամ : զի հաստ ալ չ յայս նոցա և բեկեալ Նախանձացու զութիւն՝ որոց ոչ զոյ ակնկալութիւնկ բարեց, և ոչ խանդան երբեք ընդ այս ղջաւեալ: Այլ յաւեւ կառկածեալ տարակուատեան սարնաւան՝ զ կան ՚ի սաստիկ վարանման, ոչ վասն այլ լնչ. եթէ ոչ միմիայն հոգան առ ՚ի զպեաս իւրեանց լուց ցանել, ոչ մասած են՝ թէ ոչ միայն այս, իբրև սորուութիւն ՚ի ծառացութեան սորիութիւնք գտանիցին, այլև զիարեաց համայն պետու լալիր լուցանմել կարեն որով յարաւուարձ և լապատար վայէլ չոսթեամք և երջանկութեամք: Ո՞չ արդեւք մերովք թշու առ սրբուն և յարախանջ մաժանեալ երկոց վաստակօքն կան և ունին մինչեւ ցայտոր այլաղջիք զՃիսութիւն և զփառաւորութիւն իշխանութեան: Ո՞ով զմեղ իբրև զանառուն արած են. և իբրև զգրաստ՝ բառնան բեռին ծանուն՝ այսինքն, զանազան հարկն՝ զորս զմեղ յար ձաղելով և զանակոծ առնելով յամ գործոց մերոց պահանջեն: Եթէ ՚ի վաճառից վաճառականաց թէ յարուեստից արուեստաւորաց . թէ յայդեստանեաց պառուղս . և թէ յերկրագործաց արմտիս տի-

գառեաց . և մինչև անժառանգ ննջեցելոց ժառանց
գութեանցն տիրեն . և աղջ յրովք որպէս ամենե-
ցէան դիտեն քաջ իսկ . և չէ փոյթ պնդերցողն առ
այս ստուանոր յառել ևս ձանձրացուցանեզ ; Այլ այս
բանն յոշ ածեալ մեր նորաբողոջ մանետեան առ
քանառնեան . ապաքէն հայրենեացն սիրով արծար-
ծէլ կարիցեն յառնել ի նախանձայուղու ի վրեժինդրու
թեան՝ որ յայլազգեաց : Վասն զի ճռաքսոյ օրորբեալ
զմեղ մինչ այնքան խստակարծր որուի ճմլեցին՝ մինչ
զի փոխան կաթին զայրին կթեցին : Որք և ունին
ընտիրութիւն ինդրէլ յաղթիս լԱճ , զի մի՛ զուցե
միաբանութիւն քիսու ոնեից : Քանդի բարո ոք գիտեն,
որ պատունի մի Հայալուն կարէ յալթահարել զ' 10 .
կամ զ' 20 . այլազգիս . որպէս ուսանց մեք ևս եմք իսկ
ականանես : Եւ որոց իսկ յոշ ած ունին զմեղ կարե-
վեր բռնաղբասեալ նեղէ , որ ՚ի ստիպմանէ հայրենեացն
նախանձու : Ռւստի , զի թեկ ջանամք Ճառել այլ
ինչ առ այս . սակայն լաւ ևս է թնդրուցն զտրտմու-
թիւնս զայս՝ քան զրով այլին անպատեհ իսսիլ առ
տանոր : Քանդի առ քան բարկութեամբ կորուսանէ
իրուոնաւ ըստ այնմ , յբարկութիւն մարդոց դարդա-
րութիւն լԱճ ոչ զործէ : Վասն որոյ թողեալ մեր
զայնս համայնս՝ դիջեալ իջանեմք կրկին առ նախկինն
հետեւուն մեր , զոր ասացաք ՚ի վերոյ : Եւ դարձեալ
ասեմք կորովամբու և խոհեմաղարդ եղբարդ մերոց
առ ՚ի զգու շութիւն բարու և բնիքաբեղուն՝ արգա-
սալիր՝ Արամեան-սերնդոց՝ երիտասարդաց և ման-
կըտեացն , և մետաքսից արտադրող շերամոցն . նաև
յորդահոծ սերմանացն՝ համահանգէտ մանանխոյ : Զի
զայս իւրեանց համակ Հայուսեր և ախոյեսն գառ ինքն
բացեալ , զգու շութեամբ հայեսին ընդ հաշիւն վերոյ
յիշեցեալ հասարակաց հարկին՝ ընդ որ աստուած ՚ի
առէլ սկսանի : Այլ նախ զողիոյն բացաղրէալ աշխար
հաց

• Յակի .
• 20 .

Հաց Հայոց՝ և դրոց գաւառուացն, գոնեա և դբնակ-
չայ որքանութիւնն դիցուք՝ ՚ի կարգի ասպետն ըստ
մերութիւն վարկի . և ապա դի որովք դհարկին քանի-
ւութիւն քանակութեան ցուցանել արդեօք մարթաս
ցուք :

Եթ արդ՝ գիտելի է, դի որպես և ՚ի, 154. թղթա-
համարն՝ յաշխարհագրութեան դումարն յայտ է
պարտրդին . թէ Են՝ 20. աշխարհք Հայոց՝ որք ունին գա-
ւուու՝ 253. և քաղաքաւ 103: Եւ այս՝ 258. գաւառ քս՝
մեծ և փոքրն ՚ի վերայ միմեայնց՝ թէ շեն, և թէ
աւերակն ըստ մերումն հետազոտեալ վարկան՝ թուի
մալ թէ սակաւ ինչ յաւել, կամ պակաս կարէ ունիլ
իւրաքանչիւրն գաւառ՝ թէ քսղաք, թէ գիւղաքա-
զաք, և թէ գիւղօրէք՝ 300. որ բովանդակիքն լինիցին
իւր գիւղք, . . . 77, 400. որ է, հեռդասու:
Յօւսունն քաղաք՝ կամ գիւղաքաղաք, որ գրեթե ու-
նին ուսնք յաւել քան զտոսն, կամ զքսան, և կամ
զերեւուն յաղար տունս, զորս մեք՝ ՚ի վերայ միմեանց
համարեցաք՝ և եղաք ունիլ որոց իւրաքանչիւրուն՝ ոչ
յաւել քսն թէ սունս՝ 60. որ լինիցին բովանդակիքն
իւր սունք. . . . 4, 644, 000. որ է խղճխոդոսու:
Ես իւրաքանչիւրոց ասնն՝ ՚ի վերայ միմեանց արու՝ և
եզ, ծեր՝ և սանուկ դիցուք ոգիս՝ 6. որ լինիցին
բովանդակիքն՝ ոգիս իւր՝ . . . 27. միլիոն. 864, 000:
Միլիոն է բառ Երազապացոց, որ ըստ մեղ մի միլիոն
է՝ 100. բիւր. և մի բիւրն է՝ 10, 000: թեպէտ բաղ
մութիւն յաղգես Հայոց, կամ յոչ տանիցին սաստիկ
և կարեվեր անձկութեանցն և վշտացն, կամ ՚ի պատ
շառու ծուլութեան՝ դառ. ՚ի հանդիսու անձանց ու-
նիլոյն՝ թողեալ դհայրենականն իւրեսնց աշխարհս՝
Ելեալ չոգսն ՚ի տար աշխարհ՝ տարաբնակ գոլով, և
յորոց տեղման բնակեցան այլաղգիք. սակայն գրեթե

և Ելեալքն այնք ոչ ևս փրծսն ՚ի հարկացն հաստոցմանց . այլ ու բանօր բնակեցան՝ հարկեցեալ հատուցին յաւետ հարկս՝ հասս՝ և դիմոսականս , որ է զվահարկ . և այն՝ որ ինչ ըստ օրինի իրավանի իրորութեան երկրին : Որպէս ղի և արդէն խկ յելելոց անտի , յոգունք են բնակեալք ՚ի կոստանդինու պօյիս ՚ի թրակիա՝ կամ թրակա գաւառի Եւրոպիոյ յաշխարհին Յունաց . որ ունի ասհման ՚ի հիւսիս կուսէ ԶԵՆՈՆ լեառն՝ որով բաժանի ՚ի Միւսայ , որ է Բռուղարաց աշխարհ . յարկելից ղծովն Պրնտոսի , և ղՊրոպոնտոս , այսինքն առաջին ծովակ . որ ըստ Տաճկաց Մառմառա տէնիդի : Որ է ծովակ ինչ ՚ի մէջ նեղորոցի Հելեսպոնտոսի և կոստանդինու պօյսի , և տարած ի ընդ լայն ՚ի թրակիա անտի մինչև ՚ի Բիւթանիա գաւառն փոքրուն Ասիոյ , որ այժմ կոչի Պլիի . տես և ՚ի , 71 . Թղթահամարն : ՚ի հարաց ղծովն Յունաց . և յարևմտից ղՆեստոս գեսն , և ղՊանդէղոս լեառն՝ որով բաժանի ՚ի Մակեդոնիոյ : Խոկ այժմ կոչի Ռամանիա , որ է Հոռոմանուան : Գոն Հայք և ևս ՚ի հրչակաւոր և ՚ի ծովեղերեայ քաղաքն ԶՄԱՐՆԻԱ՝ որ այժմ կոչի իհմիր . և ՚ի Յոնիայ գաւառի փոքրուն Ասիոյ մերձ առ մուաս Հերմեսայդե տոյն . որոյ բնակեցին կոչին ԶՄԻՒՆԱՑիք . սես Յայտ . 1 . 11 . և 2 . 8 : Ուր և լինի յաճախ վաճառական թիւն . և երթան ՚ի բաղում աշխարհաց վաճառա կանք անդ . և ըստ մեծի մասին յԵրոպիոյ : Են և բաղումք Հայք յաշխարհին Պարսից , դորս ՚ի թուի Փրկչին՝ 16:1 . վարեաց Հայկաբան թագաւոր Նոցա յաշխարհին Հայոց : որպէս ՚ի , 18:3 . Թղթահամարն յայտ և ըստ Առաքեալ պատմէին . որք բնակին այժմ ըստ մեծի մասին ՚ի բազում գի զօրէս Ասպահանայ , որ է արքայանիստ մայրաքաղաք Պարսից . յորոյ մի է մեծ գի զաքաղաքն ՚ի հարաւ կօւսէ , որ կոչի նոր

Չորսը: Եւ Ասպահան, կամ Ապահան քաղաքն ունի. դհամանուն իւր մի ՚ի փոքր աշխարհաց երկրին Պարսից. ունի ՚առ առ երի ՚ի հարսոյ զաշխարհն Պարս, որ է Փարսիստան. յարեւելից զվարդաստան, որ է Սեծիտան. իսկ յարեւելից զերկիրն Ելիմսոյոց՝ ուր է քաղաքն Հիրաս. և դիսուժաստան՝ զոր Սուրբ գիրքն ասէ երկիր Եղամայ որոց արքայանիստ քաղաքն եր ՚ի հսութիւն Հոչ՝ ուր ՚նուտելին թաղաւորք Պարսից, իսկ այժմ կոչի Սուսա, կամ Հուշար, որ է առ Եւլոս, կամ Շիբաղ զեւուին: աւս Դանի. ծ. 2: Նշն է՝ որ ՚ի մեղ զրի և Հուշ, կամ Հուշան, առ առաստ գոլըն անդր Հուշան ծաղկան. կամ Ախսի, և Սուսիս. և կամ Սուսէն, և Ախան. որպէս տեսնի յԱծաշնչին: սես և 3. Եղրաս. * 2. 1. տես և ՚ի գլուխ Եսմէերայ. 2. 3. և յայլ տեղիս յորովս: Նաև են ՚ի Մողլալիա յիշխանանիստ մայրաքաղաքն Եսաշ, որ է ընդ սամանցոց իշխանութեամբ: Եւ Մողլալա է Բուղդանու Երկիրն և է գաւառ յԵրրութիա ՚ի հիւսիսոյ Վալուքիոյ, որն է ընդ այնօքիւք. և ուր Ենն ևս ՚ի մերաղնեսց. և ՚ի հարսոյ Լեհաս և անի, որ է Պոլոնիա. յորում իսկ ևս գնն Հայք յորբիք. և մասն Դանիոյ. որ է ընդ արձակ աշխարհ յարեւելու առ Դանուբու ։ ուր է թունայ. և պարունակէ զիաննու լիմնիայ՝ ուր և գնն Հայք բարումք ընդ Արամանաց կայսերն իշխանութեամբ. զՎարչէլա՝ որ և ՚ի վերդ է յայտ. զՍերքիա, որ է Արք, անդ է մայրաքաղաքն Տարբունն, որ է թելրդաստ ՚ի խառնութիւն Սաւունն, որ է գետ Դանուբ. և դմանն ինչ Պանոնիոյ, որ է Հունգարիա, այսինքն Մածառըսան: Են Հայք և ևս յիշխանանիստ մայրաքաղաքն Եւստարոիա, որ է Պաղճառառայ. և ՚ի ծովեղերոց սամուր քաղաքն թելողուխա, որ է Քեֆէ յուշխարհին խրիմոյ՝ որ կոչի և Տարբիկա. իսկ ՚ի Տաճկոյ խըռըմ: Սա

Սա կոչի Քերանն Խօրիմ, այսինքն պահաք կողը Խօրիմաց, քանզի է Երեկ զամաք կղոյի ՚ի Հիսիսոց ծովուն Պան տոսի, որ է սեռ ծովս: Սա ՚ի հնութեան էր Քրիստոնէից, իսկ այժմ է բնակութեան Ալիխթայոց Եւրոպից, որք կոչին Տաւրիք և փոքր Թաթարք: անսե ՚ի, 151. Թղթահամարն: Գոն և ՚ի Բաբելոն քաղաքի, որ է Բաղդատ յերկրին ՍԵնասար՝ յաշխարհուն Ասորեստաննեայց առ Տիգրիս գետով: իսկ հինձն որ է առերակ այժմ, և առ Եւփրատ գետով, որ Երև սկիդբն. Թագառութեան Ներովանց, որ է Բել, ու Էս զայսաննէ Ծննդոց. 10. 9. և 10. և ՚ի 57. Թղթահամարն: Անդ է և քաղաքն Քաղաննէ, որ ՚ի Հլիք առ Նոյն Եւփրատաւ մերձ առ Դիեերա քաղաքն, որ է ՚ի Համանուն Խը զաշտի՝ զոր յիշե Դանիել. 3. 1: Են մերազնեայք իսկ ևս ՚ի քաղաքն Բաբրա. որ է յարեելո յաշխարհն Քաղդեսցոց ՚ի Համանուն Խը դաւառի՝ իբրև կըզի Խնչ ՚ի մէջ Դկկ'զաթայ, որ է Տիգրիս, կամ Շասն գետ, մերձ ընդ ծովեղելոն Պար սրկացին ծոցոյն. և է անուանի վաճառառուեղի. ընդ որ լինի Երթևեկի վաճառակինաց յաշխարհն Հնդկաց, և յայլ կողմանն: Զորն կարեմք բախնդակել, զի յա ճախ Են յոյժ Հայրենազուրի Թափառեալին տար տշխարհ, որք Են ընդ Իշխանութեամբ այլազգեաց այլ այսքանս ՚ի Հռչակաւոր տեղեւացն միայն յիշեցաց. Թղող զայնս թէ որքան յանհռչակ տեղիս Են անպուր: Եւ զնուա՝ որք Են ընդ Իշխանութիք Եւրոպայոց, զորս ոչ ղճահ Վարկաք յարել այնց կարգի. զի սոքա ոչ Են իբրև ղնուա ընդ հարկաւ, այլ ըստ աղղաց իբրեանց համարին յիբրեանն: Քանզի և այս առասպեկի, ՚ի բաղմաց թէ զմեղուապուպ, կամ զՃմերուկ մը կտրիցես՝ յորում ևս Երկուս յաղքէ Հայոց գտանիցես: Ալդ այսպիսի առարկութիւնն մողաց ք և հետեւայուք այնմիկ՝ զոր առացաք վերագոյն, թէ ընդ

ընդ որով իշխանութեամբ և եղեն ոչ ղերծան ՚ի հար
կաց Հայք երբէք:

Թիլի. Հաղթ. Հարի.

Ուստի և մեր դայս վարկու ։ ցեալ, ապաքէն եթէ զուցն յաշխարհին Հայուսանեացց այսքան ոգիս բնակիչք, որք իբր Են բովանդակէն՝ ոգիք։ Օղոց կէն ՚ի բաց բարձոց ք զոլ իբր Տաճիկք. զոր ռմննք առեն թէ և ոչ մի մասն լինի. զի և յելելոցն բաղումք բնակե- ցան ընդ նոցին և իշխանու բն յոցլ ուր, յորոց տեղին բնակին	27, 864, 000.
	13, 932, 000.

Տաճիկք այժմ։

Այլ մէք զկեն դ իցու ք զոլ Հայք՝ որ իբր բովանդակէն լինիցին՝ ոգիք։	13, 932, 000.
	6, 966, 000.

՚ի բաց դ իցու ք և զկեն առցա գոլ եգ՝ թէ կանայք, և թէ դատերք, որոց ոչ է օրէնգ լիսա հարկս հատուցանելոյ, որ լի- նիցին իբր ոգիք։	6, 966, 000.
	6, 966, 000.

Եւ զկեն գոլ արք և ուստերք որ և լինիցին՝ ոգիք։	6, 966, 000.
	1, 741, 500.

՚ի բաց դ իցու ք և զորոց մին ՚ի չորից, զոլ իբր մանկունք այն պիսիք՝ յորոց տակաւին չէ ո- րէն պահանջման դլխահըկին։ Եւ մնացեալքն՝ լինիցին հար-	1, 741, 500.
	5, 224, 500.

սից, և եթէ սամանցոց։

Յո-

Յորոց ամ յամէ լինի անընդհատ պահանջումն դ իմոսակամնին, որ է զիսահարկ. իսկ ըստ Տաճկաց խարձ. դոր ոմանք հասուցաննեն մի ոսկի. և ոմանք երկու. և ոմանք չորք, այս է առաջին. և երկուն է՝ երկրորդ՝ կամ միջին. և մին է՝ երրորդ. իսկ ըստ նոցա՝ ալէ, էվլատ, և էսնա, որ է յետին մի ոսկին. և մի ոսկին արժէ՝ չորք մարշիլ և մի մարշիլն լինիցի՝ 100. փող, կամ ըստակ: իսկ Պարսից ՚ի մէնջ գլխահարկինն պահանջումն է առ հասարակ 2000. բնին, կամ լուսոց, որ ըստ նոցա ասի դինար՝ կամ դիան. և է հինգ՝ կամ չորրորդ մասն մոյ ըստակի:

Այլ մեք համօրեն դ իցուք՝ 2. ոսկի իւրաքանչիւրոյն գըլ խահարկ. որ եղև ոսկի:	միլի. հաղթ. հարի. . . . 10, 449, 000.
--	--

Նաև թէ կերակուր, թէ ըմպէլիք և թէ զգեստ՝ զարդու հանդ երձ դ իցուք համօրինացն՝ ծերոց, և տղայոց. կանաց, և զատերց. յիւրաքանչիւրում ամի իւրաքանչիւրոյն ծախուն աղաղաւ՝ 15. ոսկի. որ Եղեն բովանդակնեն ոսկի 203, 980, 000. և դ իցուք դորոց հարիւրոյն հինգն՝ թէ հաս՝ թէ մաքս, և թէ բաժ, որ է բաժ. որ Եղեն բովանդակ քըն՝ ոսկի:	. . . 10, 449, 000.
--	---------------------

Եւ զու մարք երկուց տղից վերնոցն՝ այսինքն զ լիսահար- կին, և հասին. և այլքն Ե- ղեն միանգամացն՝ ոսկի:	. . . 20, 898, 000.
---	---------------------

Որք Են բովանդակն՝ Պարսից թումանք՝ 4, 179, 000.

որ է . խանճհթողձօս : Եւ օսմանցոց քիսե՝ 139, 320 .
որ է . անձթռկձօս : Եւ Պարսից մի թուան և ըստ
նոյա՝ 10, 000 . դիման . և կամ , 20 . ըստովիլ , կամ սար
չիլ , որ մի մարշն , կամ ըռուփին լինիցի՝ 100 . փող՝
կամ ըստուկ : Եւ օսմանցոց մի քիսեն է՝ 30 . թուան
միաբանց . իսկ ըստ մեղ և՝ 500 . գաւեկան , և մի դա
հեկանն է՝ մի զուռոչ , որ լինիցի՝ 120 . փող՝ կամ
ստուկ : տես զայտանէ և ՚ի՝ 190 . և ՚ի՝ 93 . թղթահա
մարմն . ըստ որում և յորս բացադրեցաք :

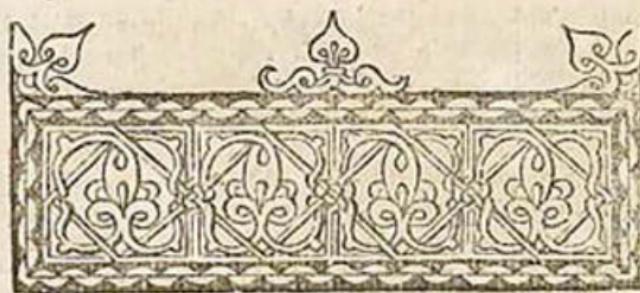
¶ Հա տեսէք թէ ոքքան անհուն և անբառ դը-
պանս հասուցանեած կամառ այլաղդեաց՝ ոչինչ
երեւելով յախ մեր . թող և զայլն՝ յորոց ոմանք յայտ
եղեն վերապոյն : Ոի թէ զընաւան բախնդակիցեաց ,
թէ ոքքան հարստութիւն , եթէ ոսկի , եթէ արծաթ ,
և թէ զարդ , կամ այլնչ իր հանեն յար ՚ի մէնջ
այլաղդիք , գրեթէ զանբառութեան յաճախութիւնն հա
շուն ոչ զօրեաք ընդ գրով արկանել : Քանդի առա
ւել գտան աղջս հայոց առ այլաղդեաց , եթէ բա-
ւականայցեն այսու՝ քանթէ արծաթոյ հանքն Սպառ-
նիացոց : Ոի նոքա տաժանեալ տշխատին՝ մինչ հա
նեն զարծաթն . իսկ տոքա հայհոյելով դհաւատումեր ,
և նախառայ աղաւողելով զպատիւն մեր տանան
՚ի մէնջ յաւելի քան զկարխ պիտոյից իւրեանց : Ուս
տի կարեմք առել , թէ ոչ իւիք այլաղդիք գտին ըդ-
կարողութիւն տիրելոց մեղ , եթէ ոչ մեօք . զի տգի
տութեամբ ետու ք նոյա գանձու ցորեանս՝ և ձխու . և
այլ իրս բաղրւմս . որովք զօրացեալք տիրեցին մեղ ,
նաև բաղմաց հարստաւհարելով : Եւ այս ոմ ՚իպատ-
ճառս մերոյ տգիսութեան եղի մեղ , որոյէս և վե-
րապոյն բաղմից յայտ եղի : Նայեցարու ք որեմն իս
հեմութեամբ երիտասարդ բղ Հայոց՝ և տեսէք ըդ-
ոգու շութիւնն հարց և ծերոցն մերոց , որք կամու

իբր զիւրեանց որդիոց գովն ընդ ծառայութեամբ այլ
աղջեաց ընդունին։ Սակա զի դոչ զանու լ դգեստ
ցանկալիս իւրեանցն կարեն, և ընդ ձիս և յերիփարս
հեծնու լ. ոչ նաևս ցուցանել ազատորեն զզեղեցկու-
թիւն և զշքեղութիւն կանանց և զստերացն իւրեանց
կարեն յաշխարհի։ Ո՞չ ևս տան թոյլ մանիսնց և ե-
րիտասարդաց՝ զիւրեանցն արիութիւն և քաջութիւն
ցուցանել երբեք. Որով արդ եւք հրատարակեալ համ-
բաւեալ անուանք նոյն ընդ աղջս.աղջաց յիշեսցին.
այլ կոր ՚ի գլուխ իբրև զպարտուոր ։ և ձեռնամած
իցրե զծառայ զոյ ՚ի ժամանակի կարելոր թեան և
երիտասարդութեան բանաբարեն։ Ո՞հ դառնալիք և
սցալի մեծի թշուառութեան. և եղու կ սաստիկ և
անըմբէրելի տառապեալ ողորմելութեան. ո՞ պատ-
մուցէ. կամ ո՞վ բովսնոց ակել մարթասցի, Եթէ բի-
րազարտիկ քան զես Ճառիցէ։ Եւ զի ցառ և համայն
զբիաց և պատճագրաց, որպէս և մեղ յոյժ. զի բա-
զումք Են ուսնեք՝ զորս ոչ զօրեցաք յանդիման կա-
ցուցանել ասուն։ Քան զի Ե՞ այս իսկ ևս ։ որ զայն
արարեալ համարին զիեծ ինչ Ե՞ զործ եալ. և ոչ ըդ-
ձեղ տան թոյլ յուածել, Եթէ ոչ և Եթ ձերոց մրժայն
որովայնիցն քաջաք լնանին կերակրոք ինչ, և անդա-
մայն մերկութեանք ծածկին կառաօք և ոչխորոյն
գեղմամբք, կամ բրդավէք այլ զի և ազռոտք. և մկունք,
և կարի ինն նուազ որդունքն զիւրեանցն քաղցից լլ-
ցուցանեն յազուրու։ Ապա զի՞ Ե մեղ, որ մեք մարդ
բանական գողվլ մնացուք կատր մի հացի կարու։
իսկ թէ առ այս առել սկանեցիմք, զմն բաղումք։
թողումք զայն, այլ այս միայն յանդիմանեցուք,
որ մերս ծառայութիւն այլաղդեաց եղեւ մերձ յուն
400. յորս հրանեցա ՚ի մարտից տուեալ իսպան՝ և
խոյս ՚ի խռովութեանց, եղաք հարկատու համայն
սցըլաղդեաց, զի փրկիցեմք սպաքէն ՚ի մահուանէ զան
ձիւն.

Ճինս մեր : Եւ ընդ այս՝ 400 . ամս իսկ բոլոր աղքն
Հայոց՝ եթէ արք , և թէ կանայք . եթէ ծերք , և
թէ տղայք հառաջելով յոր և հոգւոց հանելով՝ թախ
ծեսլ տրտմատին և անմիտիթար մահուամբ մօռան :
Այլ եթէ ըստ այսմ յաւել ևս վարիցեմք ղկեանս մեր,
որ և եթ զրովայնս մեր լնուլ ջանամք , մօռանելոց
եմք քան զես յորի և վատթար մեք՝ և որդիք մեր՝
և որդիք որդւոց մերոց մինչև ՚ի կատարած աշխար-
հնիս : Որովհետև՝ եթէ այս այսպէս իցէ . սրբ ուրեմն,
որպէս և բաղմից խնդրեցաք վերագոյն . և դարձեալ
կողկողագին աղերսանոց խնդրեմք յողջոյն տենչալի
աղքէն Հայոց . զի մի՝ զայսու զանց առնիցեք . այլ
վասն սիրոցն Քի , և վասն Սբոց լուսաւորչացն մերոց՝
թագեռուի , և Բարթոլոմէուի , և Գրիգորի լուսա-
ւորչին : Եւ վասն անբառ հեղման սրեան Սբոց Մար-
տիրոսացն՝ որ ՚ի ձեռս բռնաւորացն կտուցեալ նա-
հատակեցան , և անմեղ մանկանցն և երիտասարդա-
ցն . և վասն համայն Սբոց Նշխարացն Հայաստա-
նեաց : Եւ վասն Սբոց Եկեղեցեացն , և վասնօրէիցն՝
և ուխտատեղեացն Հայաստանեաց : Եւ վասն Սբ
Հաւուռոյ՝ և ուղղափառ դաւանութեանս՝ և ծշմա-
րիու Ած պաշտոնեանս մերոյ՝ որ առ Արարին մեր,
Յն Ք՛ն , և Տեր մեր . որև առ անտերունչ զոլոյն մե-
րոց միշտ անարգեցեալ ՚ի մէջ բռնաւորաց ծածկի .
զըրոյ տանիլ և պաշտամնն պաւշտոն՝ որ ըստ վայել
ման հրչակօրէն և աղատաքար խափանեալ է : Այլին
վասն նախնեացն և համայն Նախահարց մերոց՝ քա-
ջին Հայկաց , և յաղթին Արամայ , և Սբոց թագա-
ւորացն մերոց՝ Աբգարու առաջնոց խոստվանողի Քի
Ածութեան , և միահեծան մեծին Տրդատայ . և այ-
լոցն ամենից : Եւ ևս ծերոց , և ձերոց միանգամայն
աղատութեան և փրկութեան աղատաւ ողբրմեցարու չ
ողբրմեցարուք՝ դոք ձեղին ձեղ անխայեալ ողբրմ-

յարուք ո՞վ Հայկաղոնք : Ո՞ի ոչ է ամեթ մօրն ողոր-
միլ յիւրց որդւոց . և ոչ Հայատան մօրն մերոց ՚ի
մինչ . և ոչ տանն Հայոց ՚ի ծոխառառ սերնդոց Հայ-
կանոյ : Վասն զի մօտ ընդ՝ 400 . ամս եղեւ , յորս
թեև երբեմն իցեն առ այցել տառապելութեանսմե-
ռոյ աղերս արկեալ առաջի դրայեաց Քրիստոնեից կա
րողաց յոդունց նախահարք և առաջնորդ քն մեր . սա
կայն տատար , կամ նպաստ ձեռնուութեան և օգնու-
թեան եղեւ մինչեւ ցայտար ոյոց մեղ . այլ փոխանակ
միսիթարութեան՝ վիրաւորեցին ղմեղ ոմսնք : Բարւոք
եղեւ այս մեղ , զի ոչ ումեք գտաւ աղքն Հայոց սրար
տական . բաց ՚ի Սպանիացոց՝ որք գթած աբար փրք
կեցին ՚ի զերութենէ զլւոն հինգ երորդ թագաւորն
Հայոց՝ որ ՚ի կիլկեա որպէս յայտ է ՚ի , 1:5 . Թըդ
թահամարն : Վասն որոյ պարտական է նոցա աղքն
Հայոց այնքան , մինչեւ Տեր յաջողենցէ , հաւուսցն
հանդ երձ մեծաւ երախտադիտութեամբ փոխարէնն :
Այլ յօրմէկետէ մինչեւ ցայտար տանն Հայոց եղեւ ոչ
ուտուքէ երբէք օժանդակ , կամ ձեռնկարու օգնա-
կան . բաց յլլիճ : Ռւսոի և մեք յուսալով սպաւ ինիլ
յաւետ նախ նմա պարտիմք . և սպաւ նորին Մբց բա-
րեխօսութեան . զի գուցէ և ո՞վ ղմեղ տառապեցոց
նոյն և ողորմեացի : Արկաներով ուր ՚ի սիրոս մեր , թե-
րևս արծարծանեցեալ սիրոց բորբոքմամք՝ անխայեցուք
անկեալ և տառապեալ Հայստուան մօրն մերում , և
ողորմեսցուք նմա՝ իբր ումեք ողորմէլոց : Ո՞ի ոչ է
դժու արքն , այլ գիւրին է Տեսուն կամք ողորմին ,
Եթէ կամբցիմք , որպէս յայտ է ստորե : Այլ զի ողոր-
մութիւն այն՝ որ ելանիցէ ՚ի մեսջ , և դորառնիցէմք .
ոչ պակասեցաւցանէ բնաւ բնչու մեր , ոչ կերակուրու
և ոչ ըմպէլիս , և ոչ դարդու , և այլ նու իրս մեր . և
ոչ ՚ի կորուստ ինչ լինի . զի վասն մեր առնեմք : Քան-
դի ողորմէլին է՝ սեփհական աշխարհն մեր Հայաս-
տան :

տան . և ողորմողքն՝ օրհնեալ աղդն Հայոց : Իսկ դի
 ՚ի մտանել ողորմութեան այնորիկ յաշխարհս մեր՝ կա
 րէ բառաքար կերասկրէլ զմարտիկն՝ որպէս հարկ ուռչ
 կաց լինիցի . և յարուցանել զանեկեալ աղդն մեր Ածով .
 և դի մանջ բառնալ նախառութն . և առնել աղատ
 յայնցանէ՝ յորոց ձեռն նեղիմք հանտպաղ : Այլ սա-
 կայն զայս գիտածիք , զի զամ զրդինչ ասացաք , մի՝
 համարիցիք բնաւ թէ յայս միտս գորով . որպէս թէ
 կամիմք մէք զի աղդն Հայոց այսու ապաւամբիցին
 յարաղեաց , կամ ՚ի կառավարչաց իւրեանց՝ և այն
 դիցեն ՚ի վերաց լուչից նոյն , կամ տայցեն իւսան ինչ
 այնացիկ , քան լիցի . զի ոչ է այս գործ Քրիստոնեից .
 ըստ որում և ՚ի յառաջաբանութեան թակաւութն է յայտ ՚ի , 53. թղթահանքն : Այլ զայս կամիմք ա-
 սել , զի թէ ելլեն իշխանք յաղուէ Հայոց՝ և ենն
 իսկ յաշխարհն Հայաստանեաց . կամ ո և իցէ՝ որ
 փառն սպասութեան աղդին Հայոց գուն գործեալ ջա-
 նոյն է , յառաջեսցեն համայնքն՝ մին քան զմււն օգ-
 նել նմա . ըստ այնմ , ոչ որպէս թէ բաղում ինչ ո ը-
 ժուարութեամբ , այլ զիւրութեամբ , որպէս և ՚ի վերն
 ստացաք : Ո՞ի զիւրին է , եթէ զմին ՚ի տասանց Հար-
 կաց իւրեանց՝ զրս տան այրաղեաց , որպէս յայտ է
 վերագոյն . տացցեն այնամիկ զգնութիւն . և նա ինքն
 գիտացէ թէ որպէս պարտ է առնել , արացէ . և ՏՇ
 եղիցի նմա պնական : Որ է ինկեցեալ փառառոր-
 թեամբ անկէտ յաւ խունիւ յիշից համայնից համան-
 գամայն՝ յերկնառորաց վերնաղունից , և յերկրաւորաց
 ստորնագունից :

Աղերսանք առ Ած, և հայցուած առ այցելո թեան
և փրկութեան տառապեալ աղջիս Հայոց:

ՍԿ ԱՐԴ՝ Ը ՈՐՈՒՄ ՚Ի ՍԿՈԲԱՆՆ
և 'ի վախճանի յանի Ելեալ գործոյս, որ
առ 'ի քեն Տէր սժանդակեալ. զի քո է
իրարողութիւն և դորութիւն. և դու տի-
րես ծովու, և շամաքի. և ոչ յերկինս և
յերկրի զտեղին մեծութիւն փառաց քոյ,
և գթութիւն անհուն քո մարդասիրութեան: Զնոյն
հառաջանաց հարզահասեալ աղերս վերաձայնեալ
տարադու ինն կաղկանձողական դիմոք արկանեմք ա-
ռաջի սննիսակալ Տէրութեանդ քոյ: Զի նայեցեալ
ընդ թշուառ շրթիւնս մեր, այց առնելով անխայեա-
ցես զրման խաչին արօտի քոյ, որ մին է 'ի բերանս
տասանց գայլոց քանսարից աննեալ. ոչ դոք բնու-
ոննելով օդնական քաց 'ի քեն' Տէր: Վամն որոյ || մի՞
յիշեր զմեղս մեր զառաջինս վաղվաղեաց առ մեղ ո-
դորմութիւն քո Տէր. զի աղքառացաք յոյժ: Օ գնեա
մեղ Ած Փրկիչ մեր վասն մեծի փառաց անուան քոյ:
Տէր փրկեան դմեղ և քաւեան զմեղս մեր վասն անուան
քո: Զի դու Տէր || փորձեցեր դժեղ, և քննեցեր. որ-
պէս

|| Սաղմ.
73. 3.

|| Սաղմ.
65. 10. 4.

մինչ 12.

|| Դանի .
3.

պէս և քննի արծաթ: իջուցէր դմեղ յորոգայթ՝ և ե-
ղէր զնեղութիւն՝ ՚ի թիկունս մեր: և անպուցեր ըդ-
մարդիկ ՚ի վերայ զլիսոց մերոց: || Արդ՝ զամ՝ դր ա-
րարէր՝ և դր ինչ ածէր ՚ի վերայ մեր, արդար դա-
տաստանաւ արարէր: Վան զի, անորբնեցաք՝ և
յանցեաք ապատամբ լինիլ ՚ի քեն. մեղաք յամնայնի՝
և պատուիրանաց քոց մեք ոչ անսացաք: Ո՛չ պա-
հեցաք և ոչ արարաք՝ որպէս պատուիրեցէր դու մեղ,
զի բարիս գտուոք մեք ՚ի քեն: Մասնեցէր զմեղ ՚ի
ձեռս թշնամեաց մերոց. անօրինաց՝ խստից և ապա-
տամբողոց: ՚ի ձեռս թագաւորի անօրբնի և չարի քան
զամ երկիր, մասնեցէր զմեղ: Եւ արդ՝ ոչ դոյ մեղ
ժամ բանալ զրերանս մեր. զի ամոթ և նախատինց
եղուց ծառայից քոց և պաշտամեից: Այլ մի' մաս-
ներ զմեղ խպառ՝ վասն անուուն քո. մի' ցըրդու խոռ
քո. և մի' ՚ի բայեսայ առներ զողորմութիւնս քո ՚ի
մինչ: Վան Աբրահամու սիրելոյ քո, խահակայ
ծառայի քո, և խրայէլի Սբ քո. և վասն ում Սբց
քոց՝ հնոց, և նորոց: Զի դու Տէր գթառատ և եր-
կայնամիտ՝ || ասացէր. ողորմած եմ ես. և ոչ պահե-
ցից ձեղ ուսո յախտեան: խոստանալով և ՚ի ձեռն
Մարգարէից քոց ՚ի հին աւուրսն անդ ժիշէլի ու խտիւ.
ըստ այնմ, յերկինք և երկիր անցցեն. և բանք իմ
ոչ անցանիցեն: || Եթէ վախճան խառեցայ ՚ի վերայ
աղցի՝ կամ թագաւորութեան. բառնալ զնոսա՝ և քա-
կէլ և կորուսանել: Եւ դարձցի աղդն այն ՚ի չարեց
իւրեանց՝ դրոց խռուցայ ՚ի վերայ նոցա. դղացայց և
ես ՚ի վերայ չարեացն՝ դր խորհեցայ առնել: Ար-
դարեւ մեք իսկ եմք ուսեալ ՚ի քո կենաքուղիս Ածա-
շունչ տառէն. || Ղի ոչ կամփս զմահ մեղաւորին. սոյլ
դրառնայն և կեալն: Եւ այլ քո հրաշ ից գործք մար-
դասիրութեան և սքանչելեաց մեծամեծք բաղուք
են, զրոց ումնս մեղ վհատեալ անյուսացս լինիլ ա-

պա-

|| Երեմ.
3. 12.

|| Մարկ.
13. 31.

|| Երեմ.
18. 7.

և 8.

|| Եղեկի.
18. 32.

պահոցց առուեն տպաւորիցեմց . մինչև ժամանեցիլք
վերատրական ակնկարութեանն՝ դոր կը կաթեալ առ ՚ի
ցէն կաթօդին գործ յաւերժ հայ եւշ զթանագունեղ
ՏԲ . իբրև զնասա՞ որք լի ապահարշանեցան յու տու : Ո՞չ
դու Տեր ամենակալ ապրեցուեր զի բայցովքն շնչ
նահապեան Նոյ յաշխարհասոյ պատուհանն : Ո՞չ
դու Տեր Սարանք՝ գուկեցեր զժողովուրդ քո իսրայել
՚ի ձեռաց ամբարշտին փարաննի ՚ի ձեռն Մասիսի
ծառացի քո . որ ինքնին իսկ զիւրն խոստվաներ ա-
նարդան գոյն . տաելով, թէ լաղաչեմ զքեղ Տեր, չեմ
բաւական, որպես թէ յերիկէ և յեռանդէ, և ոչ յոր
մշհետէ սկսար խօսիլ ընդ ծառացի քու : զի նրբա-
նայն, և ծանրալեղու եմ ես : իս հաներ զնոսա յեր-
կըրէն Եղիպտացոց . և անցուցեր զնոսա ընդ ծովն
կարմիր՝ իբրև զյամանք . զի ՚ի քո հրամանն իբրև
զնառն վլմանման կոհակց ալեաց ծովուն լըռնացեալ
և իբրև զյարեայ պարիսոց հուտակեցան՝ տիղեառն՝
բարդ՝ բարդ կոնդնեցան յաջմէ և յաջեկէ , մինչև
անցին որդի իշն իսրայելի : և ապա ընդ անցանել թըշ
նամեաց, եկուլ զամնեսեան : Ո՞չ դու Տեր դորո-
թեանց՝ կործանեցեր զպարիսովն երիքովի . և մաս-
նեցեր զնակիշն ՚ի ձեռն Յետուայ որդուոյ Նոյ եայ:
Ո՞չ դու Տեր ամենակարօղ՝ ՚ի ձեռն տարիին լ Գե-
ղենի ղերծուցեր զիսրայէլ ՚ի ձեռաց Մադ խամայոյ:
Ո՞չ ալաքէն ՚ի Մակեդոնացոց զՅուղայ ժողովուր
դըն քո փրկեցեր ՚ի ձեռն լ Յուղայ Մակաբէն :
Ո՞չ աւանի ՚ի ձեռն ապիկար կնոջն լ Յուդիթ ա-
նոնն նորա կոչեցեալ փրկեցեր վերասին զիսրայէլ ՚ի
ձեռաց Հողովեանեաց զըրավարին զօրաց Նոյուգո-
դնուուրաց արքային Սոսրեատանեաց : Ո՞չ արդ եօք
՚ի ձեռն Դաւթայ կրտեր որդուոյ Յետուայ ուռ Այ-
սո զառ սոպրեցուեր անդրէն զիսրայէլ ՚ի ձեռաց յան
ձին վասահացեալ ամեհի հոկային Գեթացցոց՝ Գո-
զիամի

Եկեղ.	4. 10.
4. 10.	14. 22.
Յետու.	
6. 20.	Յակով
7. 1.	անոն և
մինչ ՚ի	մինչ ՚ի
վերջն	վերջն
11. Այս	3. 1.
3. 1.	լ Յուղայ
13. 1.	լ Յուդիթ
17. 49	լ Բատու

լիսթ անուն նորա կօչեցեալ: Ո՞վ զանձառելեաց մի
 պիսէ դրաաշլց քո գործս Տեր. Ի դի սբանչելի է ա-
 նոն քո յան երկրի: Զի զու Տեր Աղքանիէլ յանու
 ի և շաղղախոնձ առիծուցն ժանեաց ապրեցուցը
 մեծապէս: Դրու Տեր դիմույն զարձուցը իբրև ՚ի
 հովնուցի զբարբարէալ հուրն ՚ի սեղ անու շ, և փրր-
 կեցը ՚ի ձեռաց մարդ ախտողիալ արքացին Բայելու-
 ցոց զերիս մանելունն զի եղ սպաշտելցն ապարատ:
 Դրու զիմանառոն զմնուակի խոսամբար՝ յանանոց
 կերպորան փոխեալ ընդ վայրենականն եղ եր լըրե
 զպազան զնորին ընտերւթիւն առ ՚ի չիմանարցն լլ
 սպանէլեացն քո գործս մեծամեծս: Դրու ՚ի զբար
 սու թենէ զեղիս և ցորի ծերոցն զաղախին գո լլ զջու-
 ցնն ապկեցուցը քրկեալ ՚ի մաշուան: Դրու Տեր
 մանիշաշար և լ զննուակացուն թողէր չարիս յորվն
 ՚ի ձեռն քարոզութեան Յնանու՝ զոր զերիս տիւս
 և ղեցիս զիշելոս ՚ի փոր վիշապ կիուն պահեցէր՝ և
 զարձեալ ՚ի կենդանութեան զնա ողջանու կայու-
 ցէր. որով զարձն եղիցի Նիսուացոց: Ո՞վ զարձու-
 նայեալ մեծի և միարարի հրաշից անքան. մարդ առի-
 րութեանդ. զի ոչ այս ոնդի եղէր բաւական. այլ այն
 քան զանպատու մ ցուցանելով մեղ զեղունն քո սերն ։
 զոր մշտ ունիս ընդ աղդի մարդկան, մինչ զի լա-
 ռաքեւեր զբանն՝ որ ՚ի վեր է քան զմանց մերս բան՝
 զմինծ ինն քո ծնունդ ՚ի ծոցոյ նախ քան զյարի-
 սեանա, որ զուզախոնձ է և հանսող առ ՚ի քէն
 բղիսեալ Հոգւոյն Սբ: Իսկ իբրև եկն առեալ զնար
 մնն յանարար կուսն, Եղեւ Ածն իսուարեալ, մարդ
 կատարեալ: Ակառ զնոյն ցուցանել Հայրականն սկը,
 լուտելով և լսակերպ ընդ մեղսորս. առեր, թէ ոչինչ
 է պիտոյ բժիշկ ողջոց, այլ հիւանդաց: և ոչ եկի կո
 չել զարդ որս՝ այլ զմեղաւորս: լլ Զի Որդի մարդոց ա
 սէ, ոչ եկն մարդկան ոգիս կորուանել այլ կեցու-
 ցաւ

յանել։ Ո՞նիմք ունիմք մվ քաղրադոյթ Յ՛՛ և այլ
բաղրւս մ. զ յարացոց յաշակերտ բոյն քեղ։ Ո՞ւ դու
բարօն լինէլ զ լու Խ Առաքելոց կարգեցեր. և ի դաս-
տածիչն անօթ լինարտ թէան. և լ լ լ մաքառ ո՞ն յառա-
քելու թիւն։ Նաև դպրունկին հանեալ դեմքն դեմն,
արձակեցեր խաղաղութեամք. և ոչ յառեցէ զարշե-
ցոր, կամ երեք տաղսկացար. այլ զամնեսւան լին
կարար գթածաբար. և այլ ևս բաղրւս։ Ո՞վ ահա որ
և զարհութելի թէլեաց. դի ոչ և այսու շատացար,
մինչդի զարհութելի յանձն առեր մահուչափ և մահու-
խաչի անառնելի հարջարան վասն մեղաց և յանցա-
նաց մերոց։ Խանեցէր յանինասյո իբրև զըխար ՚ի
սպանութիւն զանձն քո ՚ի մասն. և հեղեր կամա լըդ-
պատուական քո արիւն վասն մեր. դի որով զնեզ ՚ի
գերութենէ անյագ զարդունին բելիարոց փրկեցեր. և
ոչ ապակենացու արծաթեղինք՝ և ուկեղինք։ Ո՞վ
մեծի պարտեաց Երախտագէտ լինիցի. և ո՞վ փախա-
րէնն հասուցանիցէ։ Զիօն եսլն խաչի պատարացէ
ցաւ. և զառն անմեղ՝ լ որ ոչն արար մեղս, և ոչ զը-
տառ նենգութիւն ՚ի բերան նորա՝ վասն մեղաւրաց
՚ի սպանդ վարեցաւ։ Եւ Երյօն մահուամքն զմահսմեր.
և յարութեամքն որ յետ Երից առորց մեղ դկեսնս
Հնարդեաց։ Արդ մվ զայս յոյս ունիլով ՚ի գլւն Տեր
վհատիցի։ Ո՞հ թէ սպակիս միմացեալ սիրու նորա իցէ-
որոց ուրուք երեք առ ՚ի քէն ո ծայեալ կամակո-
րիցի յաւակնորին, և առնոցու նա ՚ի միտ ոչ զան-
ձառից սուերօի զայս մոմ քո սքանչելեաց գրծօ։
Վասն որոց յերեսանկեալ յերկիր դքանակոյթ Փրկիիդ
մեր աղաքէմք. զ արձ՝ զ արձ ՚ի զամանէ քո սպանուու
թեսն. և ՚ի՞ յառ իսկեսն բարիամար մ. դ. և մի՛ ձուեր
զբարկութիւն քո յաղցէ մինչն յաղց։ Այլ որ շ. լ մ-
հայեաց և լ ծածկագէտ ես. և պիտես զամնեցուն
պարտակեալ և ուղեալ զարդունին. և լ ամենայն ինչ
յեր-

լ Մատ.
9. 70.
Դորժ.
9. 15.
Այստ.
10. 3.
Ղ Առկ.
8. 2.
7. 37.

Ի. Պիտ.
2. 19.
և 18.

1. 22.

լ Սաղմ.
84. 6.
լ Դամի.
1. 42.
լ Եբրա.
4. 13.

Ասոմ. : Յն. 16.
 Թագ. : 6. 7.
 Ասոմ. : 7. 10.
 Նու. : 1. 7.
 Ասոմ. : 21. 5.
 և 6.
 Ասոմ. : 28. 10.

Աղերսանք կայ առաջի քո աշաց: Զի թէ լդան,
 զործս մարդկան տեսանես. և 'ի գիրս քո գրեցեալ
 Են սմբնեցեան: Ասլա ո՞ր իրե՛ որ թագչիլ յերեսաց
 քոյ զօրե: || Զի ոչ ըստ մարդկան յերեսս մարդոյ հա
 յիս. այլ զսիրս՝ և ղերիկամունս քննես: Գիշել և Ֆըմ
 լա ղարանոյ և ղապառաժ սիրոս մեր. ղիդարձեալ
 առ քեղ, թերես բոլորվ սրտիւ ղղջասցուք 'ի չա
 րեց մերոց. և գտոյոք յամենողորմ գթութենէ քոյ մ
 մէ հայութեած մեր: Զի դու ես Տեր մեր՝ յոյս և
 ապաւն, և չիք այլոք. բայ ՚ի քնն, որ դուս չեղ
 յուսուցեալին ոչ առնես անտես: || Զի բաղըր է Տէ՛
 որոց ապաւնն նմա յաւոր նեղութեան. զայս առած
 մեղ տալով՝ ասէ Նաւոմ: Քանդի || 'ի քեղ յուսա
 ցան հարգեն մեր: յուսացան ՚ի քեղ. և փրկեցեր ըլ
 նոսա. Առ քեղ աղապատիկեցին, և կեցին. 'ի քեղ յու
 սացան և ոչ անձեցին: Ասո՛ և մի՛ ղմեղ յամքն առ
 մեր, որք կամք դրեւու քո ամ սրտիւ մերովք, երկնչիմք
 ՚ի քնն, և խնդրեմք ղերեսս քո: Այլ յոյս մեղ Տեր
 որդորման թիւնս քո. և զիրկութիւնս տուր մեղ: Տեր
 որդ ճանթին քո յաւիտեան. ղղործ ձեռաց քոյ մի՛
 անտես առներ: Եւ արա առ մեղ ըստ հեղութեան
 քոմ, և ըստ բարում ողորմութեան քոմ. փրկեանը՝
 մեղ վասն սքանչելեաց քոյ Տեր. և վառաւ որեսցի
 անոն: քո յաւիտեան: Եւ մի՛ յաւ ել իսկ իշխացին
 հեթանոսք՝ իսուել թէ. որ է Ած նոցա: Այլ յայն-
 ժամ յամօթ լիցին ամենեցեան, որք չարչարեն ղնա-
 ուոյս քո. անաշեցեալ լիցին բննութիւնք նոցա. և ամե-
 նայն զորութիւնք նոցա խորուկեցին: Եւ ծանիցին
 ղի դու ես Տեր Ած միայն՝ որ վառաւ որեալդ ես 'ի
 վերայ ամ տիեղերաց: Եւ մեն քեղ մկայնոյ յանկչի
 վայելու մին խնկերյն նուստ, որ Հրեշտակացն ներբո-
 ղիս անեղը դարիս, և անծայր յաւիտենի: Որ ես
 օրհնեալ յամ արարածոց՝ 'ի հրեղինաց վերնայնոց, և

՚ի հողեղինաց ստորևայնոց այժմ և յասայ, և յշամ յաւեւեանս յաւիս Ենից ամէն:

Պատաջիք և այսր զինի : որոց հաճոյանայցէ այս աւաղթանաց աղերս աղիողորմ և ողորմագին, ոչեր մաղթելով աղեկառը ձայնիւ գեթ յաւորն անգամ առ այցել առաւապելութեանս մ.րոյ . և մի՛ քամահելով իսուիցէք, թէ ո՞վ, ո՞րալիսի ոք դսա նա իցէ արարեալ Որ թէկ ոչ զիւն զբանայ իսուտովմանիւ զոլ նկուն քան դամնեսէան, և ձեր ամենամեղ ծառացից ծառաց . ասկայն և զուք ընդ այս հետևեցուցեալ մի՛ ձանձրսնայցէք ասել և զուաղմուն՝ այսինքն . զԱՇ ական ջոք մերովք բռաքն, և այսն մնչեւ ցվերջն՝ որ ասի. արի Տէր՝ ոգնեա մնդ. և փրկեա զմեղ քան անուսան քոյ: տես ՚ի, 43: գլուխն: Սոյնակս և ունդէ՞ր մեր ժեւերն ԱՇ հօպրու: գլուխ. 73: Եւ զԱՇ մոխն հե թանոսք ՚ի ժառանգութիւն ցո: գլուխ. 78: Եւ զՄՐ հօվուեսին, որ է զինի: գլուխ. 79: Եւ զՀամեցար Տէր ընդ երկիր քոն: գլուխ. 84: Վասն զի առաւել լու: ԱՇ մեղաւորաց . և յաւետ ուրախ լինի ընդ դուռ նալ մրոյ մեղաւորի, քան առ արդ արոց յոգունց: Ընդ այս յարի և այն՝ դոր հրեշտակն ՚ի մարմին՝ սրբասնեալ ԱՇ փարզ ասկետս մեր Գրիգոր Նարեկացին՝ առ է. ըղձալի Են քեղ Բարեբար աղաջսնեքն մեղաւորաց. քան վինդրուածս արդարոց: Այսքան առ այս:

ԱՌԵ ԵՒ ՊԱՏԻԻ ԽՆԿԱԼԻՐ ԵՒ ԴՈ
ՀԱՐՄԱՆ ԱՐՃԱՆԵՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՌԱՋՐՅԱ ԵՌԱՆ
ՃԵԿԱՅ՝ ՄՇԱԳՐՈՒՆ և ՀԱՅԱՎԵՐ ՍԲ ԵՐԵՐ
ԴՐ ԹԵԱՆ , և ՄԻԱՆԱԼԻԱՆ ԱՃՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՐ ԱՌԵՂԻ ԱՐԱՐԱԾԵԿ ԱՐԱՐՈՂԻ և Ա-
ՄԵԼԱԿԱՂԻ . և որդւոյն ՄԻԱԾՆԻ ՄԱՐԴԱ
ՄԻՐԻ՝ մերը ՓԱՂԻ . և ՀԱՊԵՐՅՆ ՍԲ ՀԱՆՈՒՐ ՀԱՆ-
ՉԱԿԱՐԵՐՈՂԻ և ՀԱՅԱՎԵՆԻՔ ԿԵՆԱԿՈՐԾՈՂԻ և ԹԵԼԻՄԱ-
ՀԱՍԻ . ամէն:

Հան նորին Մօր ամէնօրհնեցելոյ երանուհոյ կուսին
և Ածածնի մաղթմանօք և բարեխօսութեամբն . որ մզդ
ամէնառկար չքուտեաց եղևն նպատ և ձեռնուու
ժամանակութեամբ՝ ղեարն տարով տպելոյ , և 'ի յամ
բայի զոր ոյն հասուցանելոյ դբաջալերական Յօրդու-
րական : Ըստ որում յուամբխ իսկ զոյն Տեառն սցյե-
լութեամբ՝ նորին և նախաճամն և երազահաս սա-
տարին . Սբցն , զորս միջնորդ առ նա ո՞նիմք և
բարեխօս . որ է օրէնեալ յորոց յատետ և 'ի համակ
եղէլոց 'ի համօյն յախեանս ամէն :

Արգահատանք առ ընթերցօղմն :

Pայց արդ յերեսանկեալ յերկիր մեծաւ թափանձնաւ
նոք՝ կողկողեալ ժամեմք 'նախ յողիցն բանասք՝
բարեմիտ' և Աճու այց խոհեմութեամբ սէթեւթեալ
ՍԲ Հարցդ . և ասա 'ի կորպամիտ և քաջաքան մա-
կառութեամբ պէճնեալ և պաճուճեալ Աղբարցդ . որ
ոք հանդ խոհիցի սօն , մի՛ զմեղ տղուտեալ մեղապիցէ .
այլ անբասիրս-արասցէ յոմէնայնում նուի : Քանիցի և
մէց իսկ ոչ զարդին յոգնախու ոն սիսալաննն ժիսէմց .
որ եթէ յանյարմար շարադրութիւնն . Եթէ յառաջա-
նութիւննն , որ 'ի վմար արտաքերմունս տառից , ման

կից, բառից, և բանին։ Եւ Եթէ ՚ի համաձայնը՝
թիւնն։ Եթէ ՚ի բայց Հորսկուութիւնն, ՚ի նոցն
և լնորդութիւնն։ Եթէ յանուանց հորսկունն։ Եթէ
յանչարժարագրութիւնն, որ ոչ խելականա տառիւ
երեխն յորվչ գրեցեալք։ Եթէ յանուանն զոյականս՝
և յաճականն, յորս Են ունենք՝ թէ ՚ի նախաղ ասեց
լոց, և թէ յըառորաղ ասեցելոց ՚ի հօրմունն անհա
մածայնք. զի երկու կամ Երեք, և այլ որ Եթի անո
կան անուանք մից գոյականի, կամ մին զնախորի
աներով, և այլքն ոչ. կամ մին ուներով, և միւնքն.
այնպէս և ՚ի վերջառութեանցն Հորսկուն։ Կամ
այն որ մերժ երեխն զոյ գոյականաբար գրեցելոց ու
ծական անուանք ինչ անշարժարք։ Եւ այլ պատճինք ՚ի
նախորիք և հօրմունք անուանց Են յաճախ։ Եթէ
՚ի բացառականն։ Թէ ՚ի պատճինքնն, և Եթէ ՚ի
ներգոյականնն. յորս մեք ոչ հայրեանցի զօրով կապու
թողաք. այլ կամ յանվերահառութիւնն եղեւ. և կամ
կամու զանց արարագք տեսաներով թէ բանին ոչ բե
րք միասա։ Այսպէս և Եթէ ՚ի գլանակարգութիւնն. Եթէ
յըստիքսելն. Եթէ ՚ի տրոհելն բանից. և այլ ոոր որ
ինչ արհեստին իցեւ պահառութիւնն. ըստ որում մեր
ծանօթաց և քերթողահարցդ է յայտ զիստին։ Այլ
այն որ յորմիցս զբանն, զբայնն և զանուանն կոր
կընեցաք յոգնաղ խի, ոչ վասն այլինք. Եթէ ոչ զն
գիրիմացութեան։ Քանդի գոն յոգունց յաղդի մե
րում բան զիստի՝ այլ տակուիկ մի. և ունեք բա
պառ ոչ։ Ռաստի և մեք զունան բառս այլազդականն
բառիւ կրկնեցաք. Եթէ խելականնն ոչ, ապաքէն
այնու զիրժնիմացն հանկանացցն։ Նաև այն որ
Եթէ տեսանիցեք միտանուկ Զայ տառին Ղար գր
բեցեալ որպէս և տեսանի խոկ յաճախուի ՚ի տեղին
յորվս։ Այս ոչ տպիւութեամբ եղեւ. այլ ՚ի պահա-

առնենէ կառարեայ զրոյն, որ ըստ քամի մութեան
ուանք ոչ եին ձուլցեալք : Ուստի և մեջ հարկե-
ցեալ երբեմն եղաք զիմն փոխանակ միւսոյն . զի՞ մի՝
արդելու մն զործն առցէ Նովմբք : Եւ այլ բաղում
պակասութիւնք 'ի ամին երեխն զոլ . Եթէ թղթոյն
անհամեմատութիւնք, որք Են զանազանք՝ զորով ա-
նասր և նուրբ ուսմաց թերթից, և ուսմաց անուար՝ կամ
հաստ : Այսոյ որպես թէ 'ի ծախուն խնայելց եղու, զի ոչ
գնեցաք զյան և զհամեմատն . այլ 'ի առ զ զորոյ թղթոյն
յերկիխ : Ուստի և սցացանս ոչ զոյն ինչ խոյդ արս-
բեալ հաղիք թէ կարացաք գտանել . զի ոչ միայն
սյս, այլև բաղում պակասութիւնք առ 'ի չգորյն
աստ արշեատառ որաց եղէն : Կորին աղազաւ և ապին
տգեղութիւն ինչ երեխ, ուրեք ուրեք որ իբր զնիշ
նիշ 'ի տայելն սփռեցաւ մելան յերես զրոյն : Եւ եթէ
նիմոյն, կամ գործեացն գործ արանիս . և այլ համակ
հարկաւ որութեանց զործ առնութեանն : Արդ՝ սյս հա-
յակ պակասութեանց սպառմատն և սյս . նախ զի ան
ծանսթ ամենելին զործք արհետիս եին մեղ . զի ոչ
դժբեմք ստրասելն, եթէ զեռ ալիքիթ եաք հրահան
գեալ 'ի վարժարանի, կամ որպէս ներկու ռ մակացու 'ի
համալսարանի . այլ զյարամինոյ սպատիկ ըղձէւն՝ զոր
ընդ սենչալի ազդիս մերու մ ունեաք անընդ հատքը
նաբարեցեալ, զծեառն սժանդակութիւն մեղ ապա-
ւեն կարաք և սպասուան, որ զմեղ սցացանս մինչեւ
ցայսփայր հասուցանել կարազս սպար : Եւ առա իբրև
զփոյթ յանձին կալաք, ոչ այնքան նկրաեցաք 'ի զե-
ղեցիկս երեւոց ցանելք որքան աճանկարեցաք Ֆեառ
'ի լոյս աճել . և չեւ ևս 'ի լոյսն եր հասեալ եօթն
Երօրդի աճոյն, կառարուն զործն եօտ : Զի իբր 'ի
վերնագոյն հրամանէ սփակեցեալ . այնքան իսւճա-
պեցաք հասկեալ' մինչ զի ըստ մերումն կարի սն-
գամ ինչ սրբադրելց զմիջոց ոչ գտաք . սյլ որինչ ըստ
որում

որում յօրինակէն շարեցեալ տպեցաւ, 'ոյն և 'ոյնպ՛ ժնաց: Այլ արդ՝ ըստայնմ, ըստորում բոլով 'նուագի վե րագոյն աղեքսեցաք. արգահատեալ և այժմ յողջոյն անձկալի աղգե Հայոց հայցեմք. զի մի' զննողք և որոնողք մերոց պակասութեանցն գուցեք. այլ ասիցս հետեւողք և նիւթերէն Ենթադատիչք լինիցիք Ենթակայցին: Քանդի քաջ խկ գիտեմք մեք ևս, Եթէ գնն բաղումք 'ի մերաղնեայց, որք թէ կամոցին կարողք Են քան ղայց լաւ ագոյնս հսարել. կամ այլով ինիք ինչ իրոք լինիլ ձեռնկալու տառսպեալ աղը իս Հայոց: Որում մեք ոչ յաշաղեմք բնաւ, կամ նախան ձիմք. այլ հոգւով չափ հրձուիլոց եմք. իբրև լու լինիցի ղաւետալիր այնպիսի բարերսրութենէ ուրուք: Դր ըղձակերտեմքս յար հիւծեալ և մաշեալ սրաիրք: Այլն աղաչեմք ղձեղ վերստին, ով կորովամիտ և նա խանձայոյշ երիտասարդք, զեռափթիթ և բաղյրին ճանկունք Հայոց. մի' 'ի ձեր հանդիպին սմա, զնն ցարսրութեամք իմն ընդունայն և ապահու առնիցեք զաղեքսալիր հայցուածս' և ըղձակերտեալ վստակս Ձեր երկոց: Որպէս և Տեր գիտէ, ոչ սոկա ինչ ծախս արարաք. թեզ զմէր այնքան յարգիսնի տարօտ անոնք, մինչ զի զօրն ողջոյն ոչ բաւական գոլով, և ըլ գիշերն տիւ սրարեալ առ կործ մն գորապեցաք չըլր արյնաջան դեզ երանեք: Այլ սնձանձայթ լինկալար ք սիրով և ունինդ րութեամք. լինկալի և ղձեղ ՏԵ տեսուչն և այցերւն հանուրց հիքոց. և տայէ հայմայն խնդրութօն ձեր: Քանդի մեք փոխանակ այսորիկ ոչինչ 'ի ձենջ պահանջեմք. այլ ըստ մին ձրի ձեղ ընձայեմք ձերոյ աղատութեան աղսպաւ: Որպ տուողին զգոհաբանուկան որհներդութիւնն վեր առա քեմք ղուարթնոց և լուսեղինայն երգակոյտ թեամք այժմ և 'ի համայն յաւի տեանս յաւիտենից ամէն:

Բան առ համայնք բարեպաշտոն ընթերցողսդ Հայոց :

Երկայնամի՛տ լերուք ձերովն խոհեմութք :

ԱՍՆ ԶԻ ՅԱԶՆՈՒՈՒԹԵԱՆ ՁԵՐՈՎԾ ԱՊԱՌՈՎ ՀԱՐԿԵՑԵԱՎ ՊՀԱՅՐԵՆԵԱԳ ՄԵՆՀԻ ՓԱՐՈՂԾ՝ յԵՇՆՈՐԴ և քան զամենեսեան կրտերագոյն և ապիկար պատառնիս և արբանեակո Հայոց մեծաց, յայտ և դայս կացուցանել. զի զշարադրող և ըլլ տպագրող տեսրակիս գիտասցեն. զոր ոչ վինքն յիշատակել ՚ի նախերգանն ծահ վարկեաց : Զի մի հառ ասար նոցա ընդ բանիքուն շարադրողաց կարգն որեցեալ այնու համարիցի. այլ ըստ իւրութիւնուաստութեան՝ պահելով դնոցին պատիւն՝ զոր ունի յար ՚ի մտի, որև զնա հարկեաց հուսկ յետոյ յառ արտ տե արքակիս յիշիլ. և երեիլ ՚ի մեջ շարադրողաց Նախա հարց իւրե դնոցայն յոտից թոթափեալ փոշիս՝ և անկեալ առ ամուր ամենեցունցն . այսինքն է Յակօբ նոր Զո զայեցի՝ որդ ի Հահմիրի՝ որդւոյ Սուլմանու մի որդւոյ Դառ ութխանի՝ որդւոյ Հահմիրի, որդւոյ Մուրատձանի Հահմիրեանց կոչեցելոց, ՚ի քաղաքէն Նախիջևանու յաշխարհէն Վասպուրականի Հայոց մեծաց : Զոր մեծն Հահաբաս վարեաց յաշխարհն Պար սից . և բնակեցոց ՚ի մեծ գեղաքաղաքն՝ նոր Զուղաց կոչեցեալ, ՚ի գաւառին Ասպահանայ: տես զայս մանէ ՚ի, 188. և ՚ի, 197. թղթահամարն իսկ դիմի ժամանակաց, իւրե յաճախեցան սաստկացան խիստ խիստ յոյժ աղմուկ շփոթին և խռովութեան յաշխարհ հին Պարսից ամենուստ. ըստ որում և ՚ի, 190. թըլ թահամարն յայտ է դոյղն ինչ . որովք երկիրն սկսու օր քան զոր ամայանալ, և հարուածահար բնակիչքն վնիւ

լինիլ՝ ՚ի ձեռն ամեցի և անսագորոյն բռնաւորացն։
 Ուստի յոգունց խոյս տուեալ՝ հաղիս թէ մաղապութծ
 լեալ անկանեին ՚ի տար աշխարհ թափառ իլով։ որպէս
 և մեք մի իսկ եմք ՚ի նոցունց, անկեալ յաշխարհն
 Հնդկաց։ և ուր մինչեւ ցայսօր եմքս իսկ։ Առանոր
 խորհեցեալ իմ, զոգուտ ինչ ըստ իմումն հեքութե
 առնել անձկացեալ աղջին մերում։ ոչ այլ ինչ քան
 դայս բարեգոյն մարդացի հայթհայթել ըստ խնար-
 կին։ զոր ըղձակերտեալ իմ մեծաւ ջանիւ և անշան
 գիստ աշխատութեամբ, ինձ թիկուն զկատարիչն հա-
 մայն իննդրուածաց և յաւետաբողիս աղբիւրն ամե-
 նայն բարութեանց կոչեցի զհոգին Սբ Ած. որ եկն
 եհաս՝ առոգանելով զպասքեալ և զերիթացեալ խո-
 նսուաղուրկ անդասուն պատպակեալ բաղձանացն իմոց։
 և զիս որով կաղղուրեալ զըրացոց, մինչեւ ընդ լրութին
 այսքանիւ ք դայս զըրեցի հասուցանել իմովք ար-
 դեամբ քն և ծամիւքն, հանդերձ աշխատակցան
 իմով՝ այսինքն է Մովսէս Բաղրամեանն, զոր և կան
 խագոյն ՚ի նախերգանան յիշեցի։ Արդ յուսամբ ընդ
 յուսադ իրն ընսռ վհատիլոց, զի դաս ըստ որում և մեր
 վարկուցեալ զոլ գուցե ինչ առիթ օգտութեան աղջին
 մերում, արասցէ այնպէս ՚ի միսիթարութիւն մեղ հոգ
 ովկ և մարմնով։ Ասա եթէ ոչ՝ Տէր մի՛ արասցէ զը-
 տանիցի հակադարձ ինչ մերուն վարկմանն, յայնժամ
 ձեր են կամք՝ կարող եք առնել որպէս հածոյ իցե
 ձեղ, զորքան ՚ի ձեռս ՚ի տետրակացս արկանիցէք։
 Յաւել յայսցանէ հայցեմք յամենողորմ Մարդասիրէն
 Ած, զի զկեանս ձեր բաղմապատկեալ ընդ երկարս
 պարսպայիւ ք տմնք համայն յաջողութեամբ և բարե-
 բախութեամբ, յաւելցէ զուր և զմիաբանութիւն մերէ
 և զհայրենեացն նախանձայու դութիւն։ Նաև ոփոի-
 ցէ և ծաւալիցէ զԱծահեղ շնորհս Հոգւոյն Սբ ՚ի
 վերայ աղջիս Հայոց, զի օրով գտեալ զանհատ և

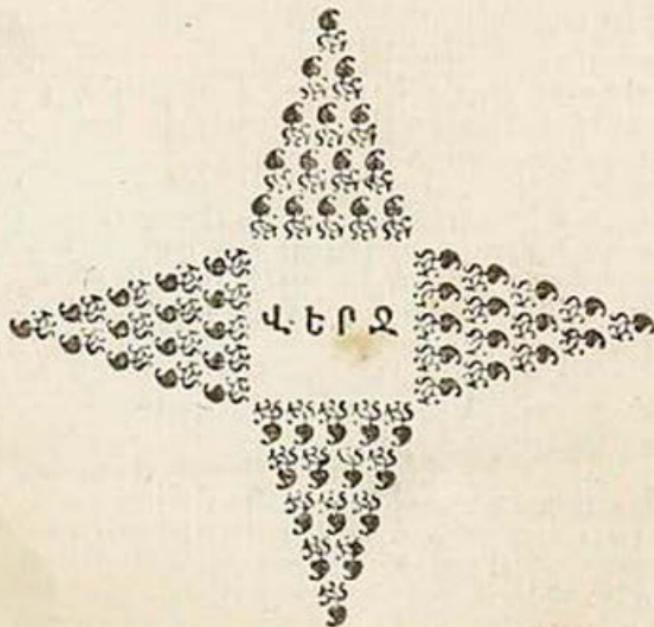
ղան-

դանդրաւ ելի գանձն իմաստութեան, հրձուեսցին յա-
ւիսեան: Այլև ողջ լերուք 'ի Տեր . որ է օրհնեալ
'ի մէնջ և յամ եղելոց ընդ ամ յաւիսեանս յաւիսե-
նից, ամէն:

Եղև 'ի Զինափաթնամ, որ է Մադրաս.
Յամի Տեսոն,
Եւ 'ի Թուխն Հայոց»

1773.

2222.

Յանկ

Օ ՅԱՆԿ ՏԵՏՐԱԿԻՍ, ՈՐ ՚Ի ՅԵԶՈՒՆ՝ ԿԱՄ
Ա ՚Ի ՅԵՂԹԱԿԱՍԱՐԱՆ գւանի. Եղաք աստեն ու իւ
բագիւտ լինելոյ աղագաւ. որ ինչ բանք, և հետե-
մոնք բացադրութեանց խեն յէջն ՅԵՂԹԵ, մարթաս
յին այսու գտանել փութով՝ ղոյն և կամիցին
անձանձրոյթ:

Գլուխ. Ա:

Մաղթանք առ ամենասուրբ Երրորդութի
Երգ ողբական և յորդորական՝ մերաղնեսոց
աղագաւ:

Սիրոյ և միաբանութեան աղագաւ:

Մերոյ ՚ի ղոյր ծառայութեան անկման:

Յուսոյ ակնկալութեան և քաջալերու Ե:

Միշտ կելոյն մերոյ ՚ի մէջ տաղնապի
տարակո աննաց և կոսկածանաց:

Չանալոյ աղասութեան աղագաւ:

Ողբերգական առ Հայսատան աշխարհին ժ. ժ. ա.
մերոյ:

Յուպաղելոյ և ծուլութն աղագաւ:

Առ անընդհատ հարուածս տան-
ջանաց տոսնիլոյն մերոյ:

Չուրկ մնալոյն մերոյ ՚ի Հայսատան
աշխարհին մերմէ:

Առ չիմանալոյ մարդոյ ղիւրն պատիւ:

Առ ՚ի թիկունս մեղ կոչելոյ ղՄբնն:

Առ քայքսյամն և աւերման աշխար-
հին մերոյ և հարուած բնակչացն:

Առ Մբ Սին մօրն մերոյ, որ է իշխ-
միածին. և նորին համակ ուղղա-
փառ հետևողացն:

Ի՞ն.
Երգ

Երգ առ ՚ի մսյոր գոլոյ աշխարհն Հայոց :

Իղ.

Առ խապսու աղարտման և առայա-
նալոյ Նորին :

Իէ.

Առ յուսաղ բաթեսն և զղջման :

Իթ. Խղ.

Առ ՚ի դնելոյ ՚ի Տեր զյոյս մեր, և
ինդրելոյ զագնութիւն ՚ի նմանէ :

Լա. Աղ.
և լէ.

Գլուխ. Բ:

Երգ կրկին աղերսանաց առ ՚ի ինդրե-

լոյ ՚ի Տեառնէ զյառաջադրութե-

Ադ.

սորին հետևման յաջողութիւն :

Նահատակութեսն առ ՚ի ախո-

Լէ.

յեանաբար մեռանիլոյ ՚ի վերայ

աղգին :

Լէ.

Առ ՚ի հեղգութեսն թմրութենէ

զմեղ սմափելոյ, և զըրավիգ ՚ի

Տեառնէ հայցելով մնղ օրինակ

Լէ. Ա.

դանցեալսն ունիլոյ :

և ՃԲ.

Հնաղանդութեան՝ առ ՚ի գիտելոյ

իւրաքանչիւր զիւրն կարգ ըստ

իւրումն չափու :

Առ ՚ի գիտելոյ զառիթ ժամանակին :

Խա. Խղ.

Գլուխ. Գ:

Երգ գովեստից և աղերսանաց յաւե-

լեալ առ մերաղնեայց :

Խդ.

Առ համայն ուսմանց և կրթութեց

հետեիլոյ :

Խդ. Խն.

Վստահութեսն դառ ՚ի Անյն յուշ

ածել մեծամեծս :

Լէ. Խղ.

Գլուխ

Գլուխ. Դ:

- Երգ առ շնորհակալութեան մերոց
Եկեղեցականաց; Իբ. Խէ
- Առ հաստատուն զաթոռն մեր
միշտ պահելոյ: Խը.
- Առ ռատկական բարուք սնիծանաց նո
ցին ՚ի մէսջ բարձան հայցուածոց: Ծ.
- Զառ ՚ի նոյունց հայցելոյ փոխան
անիծ իշն դրժութիւն: Ծ.
- Կողկողաց ին աղերսանաց զառ ՚ի
թողութիւն հայցելոյ, և գիտե-
լո ղկերպ խրատու հանդիմանուն: Ծ. Ճ. Ճ. Ճ.

Գլուխ. Ե:

- Յառ աջաբանութիւն բացադրութեն
թագ առ որութեան Հայոց: Ճ. Ճ.
- Աղյաբանութիւն յԱղաձայ մինչև
ցՆց Նահապետն: Ճ. Ճ.
- Աղյաբանութիւն ՚ի Յաբեթայ որդւոյ
Նոյի մինչև ցՀայկ Կախնին մեր: Ճ. Ճ.
- Յորում թուոջ շինի Նախցուան. և
ուր են գերեզմանքն Նոյի, և նո-
րին կնոջ Նոյեմզարայի: Ճ. Ճ.
- Անդ եղեւ սկիզբն սերման և աճման
մարդկայնոց սեռի, Ճ. Ճ.
- Յորում թուի լինի Զրհեղիզ: Ճ. Ճ.
- Հայաստան մայր է ամ աշխարհաց: Ճ. Ճ.
- Ուր համբ Ած հանդչիլ Տապանն Նոյի: Ճ. Ճ.
- Տես և մնացորդն գլխոյս գլխովին
՚ի ցանկն թագաւորոց, և ՚ի
մնացրդաց նոյնոց գլխոց:

Գլուխ

Գլուխ. Զ:

Յաղագս՝ թէ ընդ որոց իշխանութիւն
է այժմ աշխարհն Հայոց .

Ճիբ .

Յաղագս Պարսից և օսմանցոց՝ ընդ
միմէանց պատերազմելոյն . և ընդ
իրեանս բաժանելոյն դաշխարհն
Հայոց :

Ճիգ .

Աշխարհադրութիւն մեծին Հայոց :

Ուսացոց աշխարհն :

Ճիգ .

Գուգարացոց աշխարհն :

Ճիղ .

Արցախայ աշխարհն :

Ճիե .

Սիւնեաց աշխարհն :

Ճիղ .

Փայտակարանի աշխարհն :

Ճիէ .

Պարսկահայոց աշխարհն :

Ճիր .

Կորձեից աշխարհն :

Ճիթ .

Ալասպուրականի աշխարհն :

Ճիթ .

Արսիբառեան աշխարհն :

ՃիԲ .

Տայոց աշխարհն :

Ճիղ .

Բաղձար Հայոց աշխարհն :

Ճիէ .

Չորրորդ Հայոց աշխարհն :

Ճլը .

Տուրքերանոց աշխարհն :

Ճլթ .

Աղմանեաց աշխարհն :

Ճիան .

Մոկաց աշխարհն :

Ճիբ .

Աշխարհք փոքրուն Հայոց :

Առաջին Հայոց աշխարհն :

Ճիսդ .

Երեկորդ Հայոց աշխարհն :

Ճիսդ .

Երրորդ Հայոց աշխարհն :

Ճիսդ .

ԿՇ լիկեցոց աշխարհն :

Ճիէ .

Միջադետաց աշխարհն :

Ճիէ .

Աշ-

Աշխարհագրութիւն այնց կողմանց՝
որոց և մերթ տիրեցին ձայց:

Վրաց աշխարհն:	ՃՃ՛.
Եդերացւոց աշխարհն:	ՃՃ՛.
Փոքուն Ասիոյ աշխարհն:	ՃՃԳ.
Սարմատացւոց աշխարհն:	ՃՃ.
Յորոց անուսանն կոչեցան ոմանք աշխարհք:	ՃՃԲ.
Գոռարք աշխարհագրութեն Հայոց:	ՃՃԴ.

Գլուխ. Ե:

Անկութիւն իշխանութեան Հայոց:	ՃՃԷ.
Միսական է ամ մարդ:	ՃՃԸ.
Չինչ իշխանն պարու է առնել:	ՃԿ.
Յիմարութիւն զունաղն կօրու սանէ:	ՃԿԳ.
Ատելութեան և անդգամութեան ար- մատանուն ՚ի միջի մերում:	ՃԿԳ. ՃՃԹ.
Չսէր և զմիաբանութիւն ունիլ պարտիժք:	ՃԿԳ. ՃԲ.
Ճուլութիւն է առիթ յորով չարեաց:	ՃԿԵ.
Արխութիւն է առիթ բաղում բարեաց:	ՃԿՂ.
Անիրաւութեան և հետաւութեան լինան է մեծ յօյժ:	ՃԿՒ.
Արդարութեան բարութիւնքն:	ՃԿԷ.
Հնաղանդութիւն վերնազունից:	ՃԿԾ.
Իշխանք պարտին ինսամակալ Անիլ:	ՃՀ.
Ագահութեան լինան:	ՃՀԱ.
Կաշառակուրութեան և ղրպարտու- թեան լինան:	ՃՀ.
Ճառայից հնաղանդութիւն և մտերմու ՚ի:	ՃՀԲ.
Որդւոց հնաղանդութիւն և մատակարու ՚ի:	ՃՀԳ.

Տեարց հոգաբարձութիւն :	ՃԿԲ.
Հարք պարախն մնուցանել և դար-	
գայուցանել զրդիս :	ՃԿԴ.
Ան է հայր ամենեցուն . Դան ամ-	
առուցիչք՝ և փարզապետք :	ՃԿՂ.
Զհավան երախս առ որացն հայու-	
ցանել պարտիմք Երախսի մն :	ՃԿԷ.
Խնասութեան ոչինչ համեմատի :	ՃԿՐ.
Ուսութեան առջ թեան լիսան :	ՃԿՒ.
Ան բարեաց է պատճու . և ոչ չարեաց :	ՃՃԲ.
Արդ արադ առ է Ան :	ՃՃԳ.
Մարմնու որ վիշտաք և նեղութիւնք	
պարզ անեք Են :	ՃՃԷ.
Ան զիւր սիրելին խրառէ :	ՃՃՂ.

Գլուխ . Ը:

Հարկաւու ութիւն Հայոց :	ՃՃԲ.
Տերութիւն Մահմատին աշխարհին Պար-	
սից . և առնութիւն հարուածոց :	ՃՃՅ.
Նորին և հարկաւահանջութիւնն ՚ի	
նոր Զու զայեցոց : և Մարգար	
նոր Զու զայեցի կոչեցեան Լըդ-	
փոքեանց , խնդրէ ՚ի Մահմատէն	
դհարաւածն դարձուցանել :	ՃՃՅ.
Եսոդրշահ թագաւորէ ՚ի վր Պարսից .	
և ուսաննջէ հարկի ասաւիկս յայլ-	
գէ Հայոց :	ՃՃԱ. ՃՃԲ.
Պատերազմ Պարսից , և օսմանցոց . և	
գերիվայրութիւն սղգիս Հայոց :	ՃՃԲ.
Եազուք ազային դրապարտութիւք սպա-	
նանին ՚ի Տաճկաց . և ընդ սո-	
գանք անկութիւն մերաղնեսաց յոդունց :	ՃՃԳ.
	Աղի

Աղքի աղքի հարկապահանջութիւն այլաղդեաց՝ ի մէնջ:	ՃղԴ. ՃղԲ.
Որքան ոգիս գոլ Հայք, և որքան շինս, և տունս վարկաք:	ՃղԼ.
Ո՛չ դերծան ՚ի հարկաց Հայք՝ որք ելն յաշխարհէ իւրեանց:	ՃղԷ.
Որքան հարկասուս գոլ ՚ի մերադ- նեաց վարկաք:	ՔՃ.
Որքան հարկս տան Հայք այլորդ- գեաց վարկաք:	ՔՃԱ.
Ե՞՞ր վասն պարսիմք Սպանիացւոց գոլ երախտագետ:	ՔՃԵ.
Ուպէս կարեմք գիւրան. լինիլ օդնա- կան աղգին մերում:	ՔՃԵ.
Աղերսանք առ Աճ առ տառապէ- թիթեան մերոյ:	ՔՃԵ.
Արդահատանք առ լինթերցողնն: հան առ լինթերցողնն Հայոց:	ՔՃԴ. ՔՃԾ.

6
55
55
55

- Յ**անկ միացորդ այն ՚ի նոյն գլխոց:
- Բել պատերազմեալ ընդ Հայկայ,
յասնի ՚ի պարսոթի ՚ի նմա-
նե, և վիրաւորեցեալ մեռանի:
Քաջոթիւն Արամաց ընդդեմ ՄԵ-
ղացոց, և Ասորեստանեսց, և
Պայտապիս քաղեան արքային:
- Ըամբրամ տիկինն Ասորեստանեայց՝ տայ
պատերազմ ընդ Արայի գեղեցկին, և
Արայ մեռանի ՚ի պատերազմին:
- Ըամբաթ Նախնին Բագրատունեաց
գերիվարի ՚ի Նաբուգող նոտորայ,
և ՚ի նմանէ պարզեի Հյաշեաց
մեր թագաւորին:
- Աժդահակ արքայցն Մարաց պատերազ-
մալ մեռանի ՚ի մեծւն Տիգրանայ:
- Աղեքսանդրի Մակեդոնացոց տիրեալ
սիեղելաց, մեռանի:
- Արշակ քաջն՝ որ էր ՚ի տոհմե Աբրա-
համու, թագաւորե ՚ի Բայհ քաղա-
քի Արեաց. և հայած է զՄակեդո-
նացոց Լշխանութիւն ՚ի Բաբելոնէ:
- Բագրատ յունիտ; կարգի լինի թա-
գաղիր Հայոց թագաւորայն:
- Արշակ մեծն եղբայր Վաղարշակաց
մեր թագաւորին, պատերազմի ընդ
Մակեդոնացոց. և տիրե երրորդ
մասին աշխարհիս:
- Գրքիանոս դորավարն Հռօմայեցոց
փախատական լնի յերկրորդ Տիգրանայ:
- Տիգրիս կայսրն Հռօմայեցոց, և

ՃԵ.

Կ.

ԿԲ:

ԿԴ.

ԿԵ.

ԿԸ.

ԿԲ.

Կ.

ԿԲ.

ԿԲ.

Ներ-

Ներսէն արքայն Բարթէլմի հրա-	
ւիրէն ՚ի Սբն Արքայու ՚ի Քն	հուստուալ:
Կրասու դրազլու ին Հռոմայեցոց	49.
սպանանի ՚ի Տիգրանայ Երկրորդ ՚:	49.
Ովք ապօնին դիմահ ես առաջեան,	
և Պաղէ առաջին Հայրապետն	
Հայոց, և Պաղէն Սանտոսիս:	49.
Ովք գլաւարշապատ շնեաւ:	49.
Յօր առ ՚ին և Սբ Գրիգոր Լուսա-	
որիչն մըր:	49.
Անակ հայր Սբէ Լուսու որին մերոց	
գոյ առ մեծն խորովն նեպալիք:	49.
և սպանանէ ընա:	49.
Ռուսի եին Մատունեսունքն:	49.
Հորէ արքայն Գիծաց ձերբակալ լնի	
՚ի մեծն Տղառայ:	49.
Յօր անոն Կամապրականնին կոչեցան:	49.
Ովք Պաղէ Էջմիածնին շնեյին:	49.
Ովք Պաղէն Սծ որդւոյն ես և ս մնդ.	49.
Որսէն Ընի փօխունն Սբն Գրիգորի	
Լուսու որին մերոց, և մեծն Տղոստուայ:	49.
Յուսիկ Սբ հայրապետն մեր յանդի-	
մանէ ղՏիրան Երկրորդ, և մ.ռանի	49.
՚ի նմանէ:	
Մեծն Ներսէս անիծ անէ Պաղամի. և	
յորդւոյ նորին Պատպայ դեղ մահու	
ընկալեալ մեռանի:	49. 49.
Երբ և յօց առուրս յերկուս բաժաննի	
աշխարհն Հայոց:	49.
Կապադովիայէք հարկին յԱրամայ	
քաջէն ուսանի լեղուս Հայոց:	49.
Յօրում թուի եղին Հայք հաւա-	սա-

տայեալք ողջոյն ՚ի Ք՛:	ՃԵ.
Քաջ սպարապետն Մուշեղ՝ որդին Վասակաց մամկնեոյ սպարապե- տին Հայոց մեռանի անմեղ ՚ի	
Վարադրառայ արքայի Հայոց :	ՃԹ.
Յուլիանոս կայսրն Յունաց սատուիի ՚ի պատերազմի :	ՃԷ.
ՍԵ՞ն Սահակ ընորի հայրապետ Հայոց ՚ի խորովաց Երրորդէ :	ՂԴ.
Յորում թուի լինի գիւտ գրոյն Հայոց՝ որ ՚ի ձեռն Սբյն Մեսրոպաց :	ՂԴ.
Յահան ուկեբ Երանն հալածի յիշորդ- ոհաց թագուհւոյն Յունաց ՚ի Հայու :	ՂԳ.
Ջնուկուհ թագուորեալն Հայոց ծաղր առնեն նախարարքն Հայու :	ՂԵ.
Յորու ձեռն լինի թարգմանութիւն Ածա- շունչ գրոցն ՚ի Հայ բարբառ :	ՂԵ.
Յորմի նահատակեցան Հռիփիմեանքն :	ՃԵ.
ՍԲ՞ն Գիւտ հայրապետ հայոց կացո- ցանի ՚ի քաջէն Վարդանոց :	ՂԲ.
Փիլիփապոս կայսրն Հռօմայեցոց օդնէ մէծ լին խորովաց սատորի :	ԳԵ.
Դիոկղետիստանոս կայսրն Հռօմայեցոց ղթադիւ ղթեծն Տրդատ մեր թագա ւորն պատկէ :	ՃՄ.
Կոստանդ խանոսի ՍԲյն կայսեր Հռօմա- յեցոց բարեկամանանին ընդ ՍԲյն Տրդատայ :	ՃԳ.
Թէկող ոսի մէծի կայսեր Յունաց հրա- մանան է՞ր լինի կալանեցեալ Վա- րադրատ մէր թագաւորն :	ՂՎ:
Նոյնակս և Պատպ հոր Եղբայր նորին :	ՃԹ:
Արկադէս կայսրն Յունաց կատարէ ինդրուածս խորովաց Երրորդի ՚ի կաս	ԿԱ:

կածանացն :

ԴԲ.

Փոքրին թւեղա սա կայսրն Յունաց առա-
քէ դԱնապիս զօրավարն ՚ի շինել լու
կարին, որ է Արդրում յագնականու-

թիւն Հայոց :

ԴԵ.

Ոյր հրամանու եղաւ թուակունն Հայոց :
Յոյր առուրս եր հայրապետ Յոհան-
նէս Ս'անդակունին :

ՃՄ.

Չաշիիկ կայսրն Յունաց՝ եր աղքառ
Հայոց որում Եղեալ զօրավիրու զօրու
ծանու Աշոտոյ արքայի մերոյ՝ լին-
կալնու պատիի և պարգևս ՚ի նման
նէ մեծամեծու:

ՃԵ.

Տու ծիկ կայսրն եր յաւուր չորրորդ
Գրագ կայ արքայի Հայոց :

ՃԵ.

Բարսեղ կայսրն Յունաց ղթագ շնոր-
հէ Աշոտոյ տուաջնոյ արքայի Բագ
բառունուոյ :

ՃԲ.

Որքան քաղաքս՝ բերդս՝ և գիւղս մե-
ծամեծու տոյ ցՎասիլ կայսրն Յու-
նաց ՍԵնեքարիմ արքայն մեր իւրով
կաման :

ՃՂ.

Հերակլիոս արքայն Վրաց՝ որպէս է
ընդ իւրեւ ոմանն նուաճեալ իշխանս
Պարսիկ :

ՃԵ.

Մ'արկոս մետրապոլիտն կեսարու ոյցը
աղագաւ մեռանի ՚ի թաղաւորէն
մերմէ Գրագկայ : և վրէժինն րութի
Յունաց ՚ի նմանէ մահու :

ՃԸ.

Կիլիկիցիք որպէս զօրացան . և յոր
տոհմէ սերեցան . և յորոյ անուն
կոչեցան Ռութենեանք :

ՃԺ. ՃՄ.

Մանգոյ խանն թաթարաց հաւատաց

՚ի

- ՚ի քն ՚ի ձեռն ՀԵՐԱյ առաջնոյ
արքոյին Հայոց: ՃՃ.
- Կապանեա Խայըն դառնայ ՚ի Հաւսաս
քրիանեաթեան ՚ի ձեռն Երկրորդ
ՀԵՐԱյ արքոյի մերոյ: ՃՃ.
- Երարտութեա Հը ջէ գերի ժէ սուլթանն
գերի վարէ Շինոն վերջին թաղա-
ւորն Հայոց: ՃՃ.
- Սպանեացիք որպես Շափեցին զնա ՚ի
գերութենն. և որ եղեւ վախճանն մի: ՃՃ.
- Լանկամարի զրանաղն Երբ և որ Եղեւ:
Ուր Մն Ւշանեցն Հայոց այժմ. և
թէ որպես և որ սկիզբն լնի ո-
մանց զրանապօյն: ՃՃ. ՃՃ.
- Ներսէ Շնորհն է՞ր ասի Ելայեցի:
Ներսէ Լամբրնացին ուստի էր: Ճիլ.
- Ուրան կաթուզի կասարնես ունին Հայք.
և յաս են: Ճիլ. Ճլա. Ճլթ. Ճիւե.
- Որքան մեծամեծ զետս ունին Հայք.
և որք ՚ի դրախտէն Ելանեն. և ուս-
տի այլն: Ճիլ. Ճլե. Ճլլ. Ճլթ. Ճլթ.
- Որքան ծովեղերս՝ և ծովակս ունին
Հայք: Ճիգ. Ճիե. Ճլ. Ճլա. Ճլե. Ճիգ. Ճիլ.
- Գրիգոր Նարեկացին ուստի էր: Ճլա.
- Գրիգոր Տամթևացոյ գերեղմանն որ է: Ճիւե.
- Բարթողմէոս առաքեալն որ կատարեցաւ: Ճիթ.
- Ուր առաքեալն Յուղայ կատարեցաւ: Ճլա.
- Ուր Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր Հարցա-
րեցաւ. և որ են մարմինք Աբյ Նա
և ահարցն մերոյ: Ճլե.
- Այր Թադէոս առաքեալն. և Արքուհի
կոյսն Սանդուխտ Նահատակեցան: Ճլ.
- Ուրքան մեծամեծ և անուանի լերինս
ունին

ունին Հայք : Ճժ . Ճիդ . Ճլա . Ճլգ . Ճլէ . Ճլը .
Ճխան . Ճխբ . Ճխգ . Ճխդ . Ճխե .

Ուրէ լեառն Արարաւայ : Ճլէ .

Ուր հատանելին երկաթ : Ճիէ . Ճլա . Ճխան . Ճխե .

Ուր հատանելին կապար , որ է
արծիճ , կամ ղորդոշուն : Ճլա .

Ուր ՚ի Հայս հատանեն այժմ արծաթ : Ճլէ . Ճխե .

Ուր հատանեն ուկի : Ճխե .

Ուր հատանեն պղինձ : Ճխե .

Ուր սաեն գոյ եղ եմնական Դրախտն : Ճխան .

Ուր է Տապանն Նոյի : Ճլէ .

ՀԱՅԻ ԲԱԼԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱԴԱԽՈՐԾՈՒ
ՀԱՅԻ ՇԽԱՆԱԿԻ ՀԱՅԱՅ. արարէալ կարգաւ սցբու-
բենից ՚ի հինգերորդ պլիսյն:

Ա.

Յաղաղ	Արմենակաց:	Ճ՛.
	Արմայաց:	Ճ՛.
	Ամասիաց:	Ճ՛.
	Արտայ քաջն:	Ճ՛.
	Արայի գեղեցին:	Կա՛.
	Անո շռանաց:	Կը.
	Արբակաց:	ԿԳ.
	Արբակոց:	ԿԿ.
	Արնակաց:	ԿԿ.
Յաղաղ	Արբունաց:	ԿԿ.
	Առ առ անաց:	ԿԸ.
	Արմողաց:	ԿԸ.
	Արշակաց առաջնոյ:	Ճ.
	Արտաշիսի առաջնոյ:	ԿԱ.
	Արտաւազդաց:	ԿԿ.
	Արշամաց:	ՃԴ.
	Արքարու Արքոյն:	ՃԳ.
	Անանունաց՝ արդւոյ նորին:	ՃԴ.
Յաղաղ	Արտաշիսի Երկրորդի:	ԿԵ.
	Արտաւաղդաց:	ՃՂ.
	Արշակաց Երկրորդի:	ՃԸ.
	Արշակաց Երրորդի:	ՂԱ.
	Արտաշիսի Երրորդի:	ՂԸ.
	Աշուռյ:	ՃԱ.
	Աշուռյ առաջնոյ:	ՃԲ.
	Աշուռյ Երկրորդի:	ՃԲ.
	Աշուռյ Երրորդի:	ՃԳ.
		ԱՀՊ.

Յաղագս	Աշուայ չորրորդ ի:	ՃԴ.
	Աբասայ:	ՃԴ.
	Աշուայ հինգ Երրորդ ի:	ՃԳ.
	Աշուայ վե Երրորդ ի:	ՃԴ.
	Աբասայ Երկրորդ ի:	ՃԵ.
	Աշուայ Եօթներրորդ ի:	ՃԵ.
	Աշուայ ութերրորդ ի:	ՃՂ.

Բ.

Յաղագս	Բաղրմաց:	ԻԴ.
	Բագասմաց:	ԻՄ.
	Բաբայ:	ԿԷ.

Գ.

Յաղագս	Գեղամայ:	ՃԹ.
	Գոռակայ:	ԿՊ.
	Գրիգորի:	ՃԱ
	Գագկայ առաջնոյ:	ՃԳ.
	Գագկայ Երկրորդ ի:	ՃԴ.
	Գագկայ Երրորդ ի:	ՃԵ.
	Գագկայ չորրորդ ի:	ՃԵ. ՃԸ.

Դ.

Յաղակս	Դուակայ:	ԻԴ.
	Դաւթայ:	ՃԱ.
	Դերենկայ առաջնոյ:	ՃՂ.
	Դերենկայ Երկրորդ ի:	ՃՂ.
	Դաւթայ առաջնոյ:	ՃՂ.
	Դաւթայ Երկրորդ ի:	ՃՂ. ՅԱ.

Ե.

Յաղագս Երտւանդայ առաջնոյ:
Երտւանդայ Երկրորդի:

ԿԵ.

ՀԴ.

Յաղագս Օաւանայ:
Օարմայրայ:
Օարեղի:

ԿՊ.

ԿԳ.

ԿԸ.

Յաղագս Ընձաքայ:

ԿԳ.

Թ.

Յաղագս Թեռդորոսաց:
Թօրոսի առ աջնոյ:
Թօրոսի Երկրորդի:
Թօրոսի Երրորդի:

ՃԱ.

ՃՃԱ.

ՃՃԲ.

ՃՃԵ.

Լ.

Յաղագս Լևոնի առաջնոյ:
Լևոնի Երկրորդի:
Լևոնի Երրորդի:
Լևոնի չորրորդի:
Լևոնի հինգերորդի:
Լևոնի վեցերորդի վերջնոյ:
յորոյ առուրս բարձու թագաւորութիւն Հայոց իսպառ, որ
ի կլիմիա:

ՃՃԱ.

ՃՃԲ.

ՃՃԿ.

ՃՃԵ.

ՃՃԷ.

ՃՃԵ.

Խ.

Յաղագս	Խոսրովայ մ.ծին :	ՀՇ.
	Խոսրովայ Երկրորդի :	ՃԷ.
	Խոսրովայ Երրորդի :	ՂԲ.

Կ:

Յաղագս	Կարդ ոսաց :	ԿԲ.
	Կայպակայ :	ԿՒ.
	Կոռնակայ :	ԿՈ.
	Կորիկէի առաջնոյ :	ՃԷ.
	Կոստանդնոյ առաջնոյ :	ՃԺ.
	Կոստանդնոյ Երկրորդի :	ՃԺ.
	Կիւռոյ :	ՃԺ.
	Կոստանդնոյ Երրորդի :	ՃԺ.

Հ,

Յաղագս	Հայկայ քաջին :	ՃՇ.
	Հարմայի :	ՃԹ.
	Հաւանակայ :	ԿԳ.
	Հայկակայ :	ԿԿ.
	Հրանտայ :	ԿԿ.
	Հօրոյայ :	ԿԿ.
	Հոյայ :	ԿԿ.
	Հրաչէի :	ԿԴ.
	Հայկակայ Երկրորդի :	ԿԵ.
	Հովմաղասպայ :	Ճ.
	Հեթմոյ առաջնոյ	ՃԳ.
	Հեթմոյ Երկրորդի :	ՃԴ.
		Ման-

Մ.

Յաղագս Այանկոսայ:

Հ.

Աժեժայ:

Ճ.

Ալեհի առաջնոյ:

Ճը.

Յ.

Յաղագս Յուսակայ:

Կդ.

Յօհաննեսու առաջնոյ:

Ճդ.

Յօհաննես Երկրորդի:

Ճէ.

Ն.

Յաղագս Նորայրայ:

Կդ.

Ներսեհի:

Կը.

Ներսեհի:

Ճ.

Ներսեհի:

Ճ.

Ը.

Յաղագս Հաւարշայ:

Կդ.

Պ.

Յաղագս Պերճայ:

Կդ.

Պարոյրայ:

Կդ.

Պաճոյճայ:

Կդ.

Պապայ:

Ճթ:

Բ.

Յաղագս Ուուբինայ առաջնոյ:

Ճ.

Յար

Յաղագս Շիռքինսց Երկրորդի :

ՃՃ.

Ա.

Յաղագս Առ խայ:

ԿՊ.

Սկայարդւոյ:

ԿՊ.

Սանաստիկոյ:

ՀՊ.

Սմբառայ:

ՃԱ.

Սմբառայ առաջնոյ:

ՃԲ.

Սմբառայ Երկրորդի :

ՃԴ:

Սմբառայ Երրորդի :

ՃՊ.

Սմբառայ չօրորդի :

ՃԴ.

Սմբառայ մասներիմայ:

ՃՂ.

Սմբառայ հինգերորդի :

ՃՃ.

Վ.

Յաղագս Վաշտակայ:

ԿՊ.

Վանսայ:

ԿԸ.

Վահեսայ:

ԿԸ.

Վաղարշակայ:

Հ.

Վաղարշայ:

ՀՊ.

Վարդարդ ատայ:

ՃՃ.

Վաղարշակայ Երկրորդի :

ՂԱ.

Վասմշապհոյ:

ՂԳ.

Վարդանսայ:

ՂՊ.

Վահանսայ:

Հ.

Վարդայ:

Հ.

Տ.

Յաղագս Տիգրանայ մեծին:

ԿԵ.

Տիգրանայ Երկրորդի :

ԿԲ.

Տիգրանայ առաջնոյ:

ԿՊ.

ՅԱ.

Յաղագս Տիգրանայ Երրորդի:
Տրդատայ Արքոյն:
Տիգրանայ Երրորդի:

ՀՂ.
ՃՌ.
ՃԵ.

Փ.

Յաղագս Փարետայ:
Փառնասասյ:
Փառնուասայ:
Փառնայ:

ԿԳ.
ԿԳ.
ԿԳ.
ԿԳ.

Օ.

Յաղագս Օշնոյ:

ՃԺԵ.

Փ.

Յաղագս Քիլիպայ:

ՃԺԲ.

